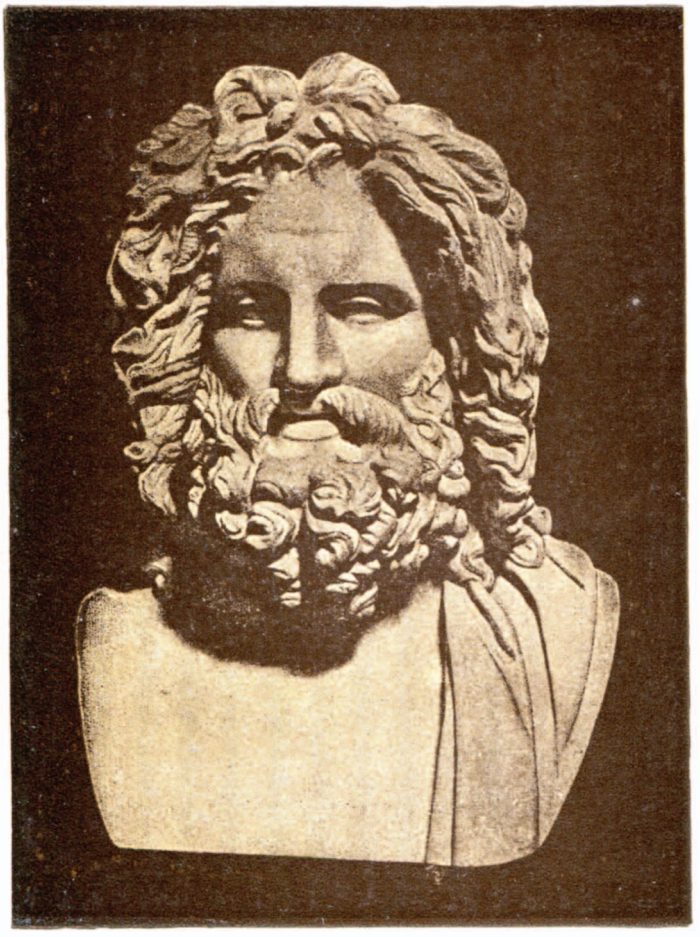

I. Zeus van Otricoli (Rome, Vatikaan).

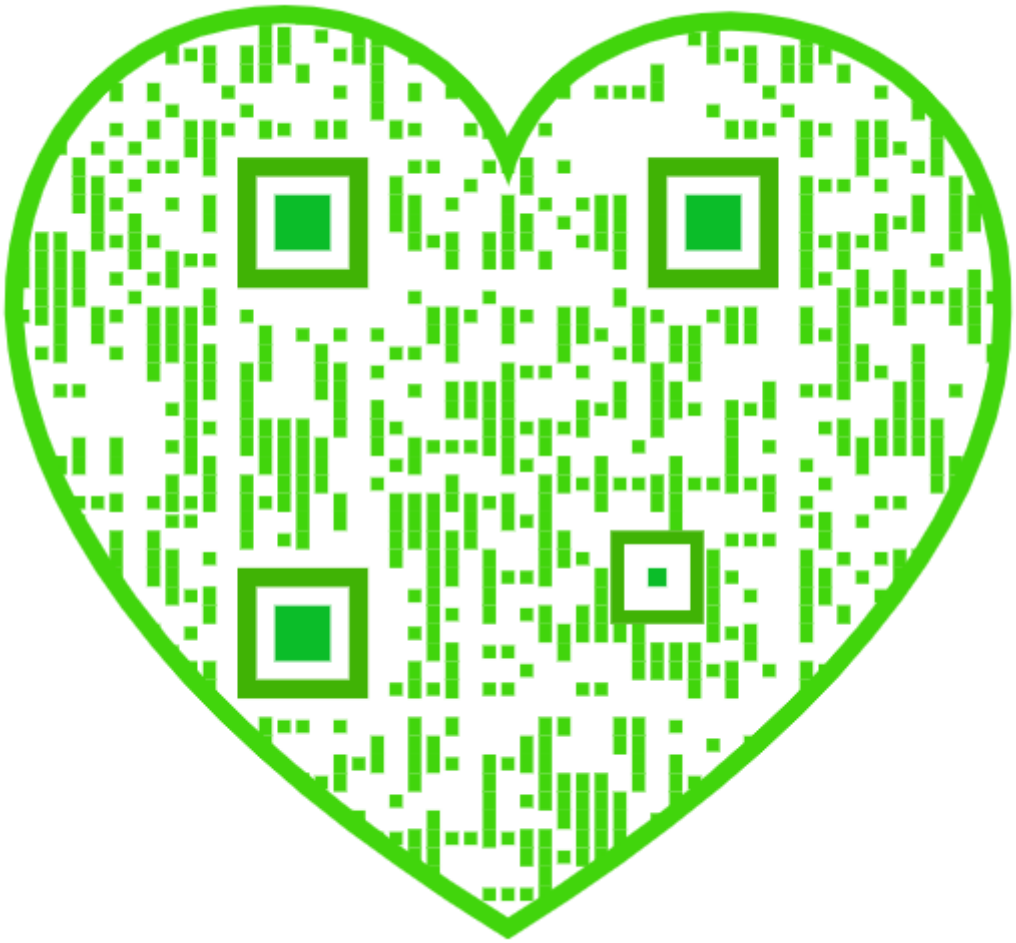

De Olympus.

Mythologie der Grieken en Romeinen

met een aanhangsel:

„De Noorsch-Germaansche Godenleer"

DOOR

A. H. PETISCUS.

Naar de 20ste Hoogduitsche Uitgave

BEWERKT DOOR

Dr. J. F. L. MONTIJN.

MET 49 PLATEN.

ZUTPHEN. — W. J. THIEME & Cie.

VOORREDE.

De eerste druk van het zoo gunstig bekende werkje van A. H. PETISCUS, in leven Hoogleeraar te *Berlijn*, verscheen in 1820. Van den vijfden verscheen in 1835 een Nederl. vertaling (Amsterdam. FRIJLINK). Het boek werd echter geleidelijk zeer gewijzigd, wat vooral geldt voor de laatste door een bevoegde hand geheel herziene uitgave. De op verzoek van den uitgever door mij bewerkte vertaling is daarenboven hier en daar van enkele feilen gezuiverd, die aan de aandacht van den Duitschen bewerker waren ontsnapt.

De oorspronkelijke afbeeldingen van den Duitschen PETISCUS, bestaande in 47 waarlijk fraaie houtsneden en phototypogravures zijn door de zorgen van den uitgever in deze uitgave behouden. Zij zijn uitnemend geschikt om den lezer een indruk te geven van onderscheidene der behandelde mythologische figuren en de oude kunst in het algemeen.

Een populair werkje dat, zich telkens verjongende, nu metterhaast een eeuw de eerste plaats op school en in huis wist te behouden, is ongetwijfeld op welk gebied ook, eene groote zeldzaamheid. Geen wonder dat het dikwijls in vreemde talen is overgebracht. Zoo verscheen er niet lang geleden een Engelsche vertaling van, bewerkt en met een inleiding voorzien door een bekende Engelsche vrouwenhand.

Verdere aanbevelingen mogen overbodig heeten. Tot leerboek leent het werkje zich minder, als leesboek mag het onovertroffen genoemd worden. Voor 't overige verwijs ik naar het hier beneden afgedrukte uittreksel uit de Duitsche voorrede.

De Bewerker.

Een en ander uit de voorrede van den 20sten Duitschen druk, bewerkt door Dr. E. ANTHES.

Petiscus' Olympus verschijnt hierbij voor de twintigste maal; dit bewijst, dat het boek voor zijn deel er ruimschoots toe bijgedragen heeft, om de Duitsche jeugd met een belangrijk gebied van het antieke geestesleven, de mythologie der Grieken en Romeinen, bekend te maken. De schrijver verstond het, in eenvoudigen vertaaltrant zijn jeugdige lezers met de voornaamste goden- en heldensagen der ouden vertrouwd te maken, en niet weinig heeft tot de verspreiding van het boek de omstandigheid medegewerkt, dat het met een groot aantal afbeeldingen versierd was reeds in een tijd, toen men aan veraanschouwelijking van het onderwijs op dit gebied nog weinig waarde hechtte.

De uitgever besloot den twinstigsten druk aan een nauwkeurige omwerking te onderwerpen; het was niet te ontkennen, dat het boek niet meer op de hoogte der wetenschap stond, dat vooral de afbeeldingen der vroegere drukken noch aan wetenschappelijke eischen voldeden, noch gelijken tred hadden gehouden met de vorderingen der verveelvoudigende kunst. Zoo is dan de »Olympus" overeenkomstig de nieuwere onderzoekingen, vooral volgens Prellers Grieksche en Romeinsche mythologie, nauwkeurig herzien; er is vrij wat weggelaten en vrij wat bijgevoegd, niettemin is het oude overal waar het ook voor onzen tijd en onze jeugd nog proefhoudend bleek, met de meeste piëteit gespaard.

Dat in een Aanhangsel de godenleer der Germanen volgens Dahn, *Walhall* en Lange, *Duitsche goden- en heldensagen*, eenigszins uitvoeriger behandeld werd dan vroeger, mag zeker ook als een verbetering beschouwd worden; ten behoeve daarvan zijn eenige hoofdstukken over Egyptische en Indische mythologie weggelaten, die in de laatste uitgaven toch reeds al te kort behandeld waren, en in den nieuwen druk wel door niemand gemist zullen worden.

In de allereerste plaats is men er steeds op bedacht geweest den vloeienden, van alle droge wetenschappelijkheid vrijen verhaaltrant te behouden, waardoor het boek zich in zijn oude gedaante zoovele vrienden verworven heeft.

Geheel nieuw zijn de afbeeldingen; slechts twee houtsneden zijn uit den laatsten druk overgenomen, verreweg de meeste zijn naar de beste origineele photographieën nieuw gesneden; zij vormen een smaakvolle versiering van het boek en zullen er niet weinig toe bijdragen, de vertellingen van den tekst te veraanschouwelijken en der jeugd in het geheugen te prenten.

De Olympus is in de eerste plaats voor onze aankomende jeugd bestemd; en dat niet alleen voor knapen, want zoowel wat den tekst als de keuze der afbeeldingen betreft, is er zorgvuldig op gelet, dat het boek zonder bezwaar ook aan vrouwelijke leerlingen ter lezing gegeven kan worden, dat het in elke huiskamer op de tafel kan worden gelegd.

Maar niet alleen de jeugd kan er onderricht uit putten of het ter ontspanning ter hand nemen; ook de leeraar, die zijn leerlingen met het leven en denken der ouden bekend te maken heeft, zal er zelden te vergeefs iets in zoeken van datgene, wat hij ter verlevendiging van zijn onderwijs aan het uitgestrekte veld der mythologie wil ontleenen. Ook menigen volwassene, die in het onderwerp belang stelt, zal, naar wij hopen, het boek in zijn nieuwe gedaante welkom zijn.

INLEIDING.

Het wezen en de beteekenis van de goden der klassieke oudheid.

De beschouwing van de godenleer der oude Grieken en Romeinen voert ons naar de oude wereld, naar dat door de dichters in zoo velerlei opzichten geprezen land, waar volgens het geloof des volks goden en godinnen en helden van allerlei soort en wezen leefden en werkten, die de aarde, de zee, het vuur in het binnenste der aarde met zijn vuurspuwende bergen en aardbevingen, zoowel als de duistere diepten der onderwereld oppermachtig beheerschten, den menschen het leven met velerlei geestelijke en lichamelijke voortreffelijkheden schonken, maar ook in de onbezielde natuur heerschappij voerden, zoodat de berg, het dal, de bron, de beek, het stille bosch, het met bloemen getooide veld zoowel als de graanrijke akker, de kudden, de hut zoowel als het paleis onder de bescherming van een goddelijk wezen stonden. Overal vond het godsdienstig geloof van dien vroegeren

tijd een godheid met een bepaald gebied harer werkzaamheid, gelijk een Duitsch dichter zoo waar zegt:

„Een kampspel kan de goôn behagen,
Wie tot verrijking der natuur
Het meest mag weten bij te dragen."

Waar de mensch zich ook bevond, alles, de natuur buiten hem gelijk hij zelf, was hem het werk eener godheid, aan wier blik niets kon ontgaan. Daarom woonde in zijn binnenste een heilige eerbied, die hem er van terughield de goden te beleedigen en daardoor te vertoornen; maar evenzeer leefde hij in het geloof, dat alles wat in en om hem plaats had, door eene godheid geschiedde. Daarom berustte hij ook in het lot als een onveranderlijke bepaling der wereldorde, die zelfs de goden niet vermochten te veranderen. Wel stond de keuze der daad hem vrij, maar aan deze knoopte zich het lot vast in de gevolgen van het gebeurde.

In dat geloof trok men op tegen den vijand en leverde slag; de god zelf toch was tegenwoordig en beschermde de zijnen. In dat zelfde geloof bebouwde de landman zijn veld, een godheid immers had de kunst geleerd de veldvruchten te verbouwen, die zij den menschen als een hemelsche gave geschonken hadden. Den schipper was de gunst der goden voor een voorspoedige reis onontbeerlijk; den dichter was zijn bezieling tot zang en lied een goddelijke gave, en niet minder deed een godheid den beeldenden kunstenaar zijn werken gelukken. Ook de vreugden der gezelligheid bij spel en gastmaal konden niet zonder de gunst der onsterfelijken bestaan; hun wijdde men daarom den eersten droppel van den drank en riep hen

bij het begin van den maaltijd aan in het gebed. Zoo was een waarachtige en innige vroomheid der oude wereld in alle levensomstandigheden eigen, ofschoon haar vorm het veelgodendom is, waarbij men zich een groot aantal goden op natuurlijke en menschelijke wijze levend en werkend dacht.

Wij hebben dus bij onze wandeling met het heiligste van een volk te doen en dringen bij een nauwkeurige beschouwing van het godsdienstig geloof der Grieken en Romeinen in diepe geheimenissen van het verleden in. Wij leeren hier in de voorstellingen, die men zich omtrent de goden vormde, tevens hun oorsprong en vereering kennen.

De tijd, toen dat geloof aan goden nog in de volken leefde, is lang voorbij; ook die volken zelven zijn niet meer, en het geloof aan hunne goden is voorlang tot in den wortel gestorven. Wij kennen het dus niet uit levendige aanschouwing, maar uit de geschriften van dien tijd en uit de kunstwerken, die ons bij den ondergang der Grieken en Romeinen bewaard zijn gebleven. Met de verlaten goden vervielen ook hun prachtige tempels, die thans nog in bouwvallen van hun voormalige grootheid en heerlijkheid getuigen en immer verbazing en bewondering zullen opwekken.

Zien wij, een duizenden jaren jonger geslacht, terug naar dat verleden der menschheid, zoo verschaft ons deze blik niet alleen veel nieuws en onderhoudends in ledige uren, maar ook vormend onderricht door de vergelijking van twee tijdvakken, die door vele eeuwen van elkander gescheiden zijn.

Deze godenleer was het heilige eigendom van volken, die in kunst, wetenschap en staatswezen een ontwikke-

ling hadden bereikt, welke hen thans nog in menig opzicht onze voorbeelden, ten deele onze onovertroffen meesters doet zijn. Wien zijn bij name althans onbekend de werken van Homeros, Pindaros, Anakreon, Theokritos, de tooneelspelen van Aeschylos, Sophokles, Euripides en Aristophanes; wie heeft niet van de welsprekendheid van Demosthenes en Aischines gehoord, en wie weet niet, dat de grondleggers der geschiedschrijving Herodotos, Thukydides en Xenophon Grieken waren? Bekend zijn de groote wereldwijzen Platon en Aristoteles, gelijk de beroemde Romeinen Cicero, Horatius, Livius, Ovidius, Tacitus, Juvenalis. En wie heeft niet van de ontelbare Grieksche beeldhouwers en schilders tenminste de namen van een Pheidias, Praxiteles, Apelles en Zeuxis leeren kennen? Dichters en kunstenaars van alle tijden droegen er toe bij de godenleer van hun volk steeds dieper inhoud te geven, en uit de onvergankelijke werken der Grieksche dichtkunst zoowel als uit de heerlijke kunstwerken van dien tijd leeren wij, hoezeer het godsdienstig geloof, als het edelste en heiligste van een volk, ook toen een bron van rijke beschaving geweest is.

In de godenleer der Grieken en Romeinen zullen wij veel vinden, dat grootsch, edel, verheven en schoon is; nochtans zien wij, dat het geloof zich toch niet van de uitwendige natuur, in welke het zijn wortels had, zoo vermocht los te scheuren, dat men slechts é é n hoogste wezen als den eenigen bestuurder der menschelijke lotgevallen in den geest erkende en als geestelijk wezen aanbad. Ontbrak echter al aan die volken het latere licht der Christelijke openbaring, zij waren toch gelukkig in hun uit de natuur en hare verschijnselen geput geloof. In dezen zin is het groote verschil tusschen onze

tegenwoordige en de voormalige beschouwing op te vatten, dat Schiller, zich in den tijd van het Grieksche leven terugdenkend, in dichterlijk gewaad aldus aanduidt:

„Da ihr noch die schöne Welt regiertet,
An der Freude leichtem Gängelband
Glücklichere Menschenalter führtet,
Schöne Wesen aus dem Fabelland:
Ach! da euer Wonnedienst noch glänzte,
Wie ganz anders, anders war es da!" —

Mythologie beteekent woordelijk „sagenleer"; wij verstaan daaronder de leer van de sagen, waarin de ouden het worden en de werkzaamheid hunner goden gelijk het ontstaan der gansche zichtbare wereld geschilderd hebben. Men noemt vandaar de mythologie ook „godenleer".

Geen volk stond van zijn oorsprong af op een hoogen trap van geestelijke ontwikkeling en beschaving. Evenals de enkele mensch niet terstond welonderricht, beschaafd en met ondervinding toegerust uit de handen der natuur komt, maar een kindsheid en een jeugd doorleeft, waarin de aanleg van zijn geest en de driften van zijn hart zich langzamerhand ontwikkelen, waarin zijn verbeeldingskracht haar spel drijft, totdat door de ontwikkeling zijner denkbeelden en het juister worden zijner begrippen de grondslag in hem gelegd wordt tot een betere kennis der hem omringende dingen en het verstaan van ernstiger waarheden, gelijk de mensch zich slechts van lieverlede van de heerschappij der verbeeldingskracht, die hem in zijn jeugd dikwijls op een dwaalspoor leidt, losmaakt,

en er toe gebracht wordt, zijn dwalingen in te zien, — gelijk hij eerst dan leert, zijne gedachten duurzaam op hoogere dingen te richten en zijne krachten tot goede en nuttige doeleinden aan te wenden, — juist zoo is het bij geheele volken, die immers uit enkele menschen in grooten getale vereenigd bestaan. Gelijk wij dus wat de vorming van verstand en hart betreft bij den enkelen mensch van zijn jeugd tot zijn ouderdom verschillende toestanden moeten onderscheiden, zoo ook bij geheele volken.

Reeds de ruwe, onbeschaafde mensch gevoelt, dat hij door duizend dingen omringd is, die machtiger dan hij, invloed op hem oefenen, in de eerste plaats de krachten der natuur, en dat zich ontelbare dingen in de wereld bevinden, waaraan hij het aanzien niet gegeven heeft, die hem onbegrijpelijk zijn, en waarover hij geen macht heeft. Zoo kwam hij er weldra toe zich de vraag te stellen: Van waar komt dat alles, wat gij om u heen waarneemt, wie heeft het voortgebracht? En hoe minder hij zich deze vragen kan beantwoorden, des te dieper gevoelt hij zijn eigen zwakheid. Zijn nog ongeoefend denkvermogen vergunt hem niet in den verborgen samenhang der dingen door te dringen; zijn nog onontwikkeld verstand ontzegt hem de middelen en wegen tot een juiste beoordeeling, tot een bevredigende kennis. In dezen onontwikkelden toestand nu laat de mensch zijn verbeeldingskracht des te vrijer spel en vormt zich een hooger wezen naar zijn eigen menschelijke natuur en voorstelling, daar hij in het diepst van zijn ziel een hoogere kracht, van wier scheppend vermogen al het bestaande uitgaat, vermoedt. Daar hij zich verder zijn godheid als het hoogste en volmaakste wezen voorstelt, dat hij vermag te begrijpen, zoo denkt hij zich haar als een mensch, en kent haar, overeen-

komstig zijn eigen gewaarwording, alle menschelijke eigenschappen en krachten toe, evenwel in een oneindig hoogeren graad, dan hij ze zelf bezit.

Daar de mensch bij de veelsoortigheid der hem omringende natuurverschijnselen te veel verschillends om zich heen ziet, daar hij een veelheid van krachten om zich waarneemt, die onafhankelijk van elkaar zoowel als van een hoogste wet, ja tegen elkaar in werken en elkaar opheffen, zoo moet zijn verbeeldingskracht hem tot een veelheid van goden en goddelijke wezens, tot polytheismus voeren. Hij schept zich dus niet een hooger wezen, maar zoovele, als hij verschillende krachten bespeurt, waarvan zijn leven en bestaan afhankelijk zijn, en kent hun, al naardat zij hem groot en heerlijk of minder machtig en schoon toeschijnen, een verschillenden graad van hoogheid, macht en waardigheid toe; ja, zelfs in het schadelijke en vreeswekkende, voor zoover het hem als een macht verschijnt, waarvan hij afhankelijk is en die hem vernietigen kan, vermoedt de mensch iets goddelijks, dat hij moet trachten te verzoenen en gunstig voor zich te stemmen.

Zoo riep hij in de hem omringende wereld een nieuwe in het aanzijn, vol door hemzelven geschapen wezens, die elk naar zijn aard vereerd en bemind of gevreesd werden. Hij bevolkte met hen de lucht, het water, de aarde, het woud, den akker, het paleis en de hut; in al wat voor zijne oogen plaats had speurde hij de werkende kracht van een der machtige onbekende wezens, en hen in het volle besef hunner aanwezigheid eerend of vreezend trachtte hij met hen in een goede verstandhouding te komen en zich hun gunst en bijstand te verzekeren door diensten en geschenken, gelijk zij der godheid zelve

welgevallig en aangenaam waren. Zoo bouwde men voor de goden allereerst tempels en altaren op heilige plaatsen, om zoo op een bepaalden plek van de nabijheid van het hoogste wezen zeker te zijn. Want de godheid moet volgens de voorstelling van den natuurmensch even goed een woning hebben, als de mensch zelf, zoo zij zich ergens zal ophouden.

Aan dit geloof hadden met de tempels en de altaren ook de uit allerlei gaven bestaande offers hun ontstaan te danken, verder de heilige gebruiken bij deze handelingen, de reinigingen, zoenoffers, wijdingen, feestelijke optochten, en bij de Grieken de groote volksfeesten der Olympische, Nemeïsche, Isthmische en Pythische spelen, eindelijk de geheime eerediensten of mysteriën, vooral die van Demeter te Eleusis. De eenvoudige natuurmensch, gelijk de Griek oorspronkelijk was, gevoelde zich in de nabijheid der godheid daar, waar hij haar zocht en haar bestaan aannam. Dit geloof plantte zich niet slechts van vader op zoon voort, maar werd ook uitgebreid door overneming van verschillende gebruiken uit andere streken, met den tijd ook door geleidelijke volmaking en verfraaiing van den uitwendigen eeredienst.

Zoo ontstond het grootsche gebouw der mythologie, gelijk wij haar bij de schrijvers uit den bloeitijd van het Grieksche en Romeinsche volk leeren kennen, de samenvatting van alle door de sage voortgeplante voorstellingen omtrent het ontstaan der wereld en der aarde met alle op haar waargenomen verschijnselen, omtrent de goden en helden. Al naar den toestand en den trap van beschaving der oude volken droegen deze voorstellingen haar eigenaardig stempel. Men moet er zich niet over verwonderen, zoo in deze uit zoovele sagen ontstane godenleer

tegenstrijdige, wonderbare, ongerijmde, ja zelfs onmogelijke dingen voorkomen; dit toch wordt verklaarbaar, indien wij bedenken, hoe en wanneer deze sagen zijn ontstaan, op hoe velerlei plaatsen en op welke verschillende tijden zij zich vormden. Zij hebben met het volk gedurende vele honderden van jaren alle veranderingen van de trappen zijner beschaving ondergaan: de vroegste tijd van een ruw natuurleven heeft er deel aan zoo goed als de latere van een hoogst ontwikkelde en bloeiende beschaving. Dichters en wereldwijzen waren ten allen tijde werkzaam, om het hunne tot verheerlijking der goden en daarmede tot ontwikkeling en vorming der mythologie bij te dragen.

Ook verstonden de ouden zelf in tijden, die op het ontstaan der meeste mythen honderden van jaren volgden, den zin van vele verhalen niet meer en beproefden dan, aan de oude sagen een nieuwe bij den trap hunner beschaving passende beteekenis te geven. Hoe verder de Grieksche godenleer bij hare vorming op dezen weg voortschreed, des te verder verwijderden zich de goden van de natuur en hunne oorspronkelijke beteekenis, des te meer werden zij zuiver geestelijke wezens. Daarbij moest steeds meer van het oude geloof en de oude sagen opgegeven worden, en daar de goden desondanks hun oorsprong nooit geheel konden verloochenen, zoo volgden daaruit vele verschillen en tegenstrijdigheden, een ontzaglijke verwarring en willekeur in de opvatting der godenleer, die eindelijk tot haar ontbinding en tot verval van het heidendom leiden moest en geleid heeft.

Wij leven in een tijd, waarin de begrippen over het ontstaan der wereld, over God als den Schepper van al het bestaande, over de betrekking der menschen tot Hem en over de alleen ware wijze, waarop Hij behoort te

worden vereerd, gelouterd zijn, waarin zij zich gelijkelijk als bevredigend voor het menschelijk verstand en beschavend, verbeterend en vertroostend voor het hart doen kennen; wij gelooven dus de mythen der Grieken en Romeinen niet als feiten, maar wij mogen zoowel tot vorming van onzen geest als tot recht verstand van de geschiedenis der menschheid niet onbekend blijven met het godsdienstig geloof der oude volken, op wier beschaving de onze voor een belangrijk deel berust.

Om het godsdienstig volksgeloof nog beter als deel van het volksleven te verstaan, waarvan het onafscheidelijk is, willen wij nog een blik op de wijze van godsvereering, op den eeredienst of cultus werpen. In de oudheid was bij de vereering der goden het gewichtigste het offer, dat op het altaar der godheid door den priester aan deze gebracht werd. Ons schijnt het bijna ongeloofelijk, dat men eertijds, gelijk nog heden bij ruwe heidensche volken geschiedt, behalve dieren en veldvruchten, ook menschen offerde; en toch stond ook Abraham op het punt volgens Gods bevel zijn zoon Izaäk te offeren! En uit berichten omtrent verscheidene plaatsen van Griekenland zoowel als uit een menigte van sagen, b. v. de algemeen bekende van Iphigeneia, vernemen wij, dat dit wreede gebruik ook bij de Grieken in zwang was. De onmenschelijke gewoonte geraakte echter onder hen, hoe meer zij in beschaving en ontwikkeling vooruitgingen, langzamerhand in onbruik. Het Christendom eindelijk schafte alle offers af.

De offers waren het aandeel, dat men aan een godheid schuldig meende te zijn van datgene, wat men eerst door haar toedoen verkregen had. Zij zijn zoodoende onafscheidelijk van den natuurdienst, daar immers de goden als

volkomen menschelijke wezens gedacht werden. Evenals elk mensch aanspraak maakt op een deel van datgene, wat mede door zijn hulp verkregen is, en gelijk aan den anderen kant een natuurlijk gevoel van dankbaarheid ons dringt, om hem, die zich vriendelijk en behulpzaam jegens ons toonde, van ons bezit mede te deelen, zoo achtte men zich ook verplicht elke godheid het haar toekomend deel te geven van datgene, wat men door hare hulp of gunst bezat. Dit deed de landman, als hij van de geoogste veldvruchten, de herder, als hij van zijne kudde de eerstelingen des jaars den god offerde, aan wiens bescherming en macht hij den oogst en de vruchtbaarheid zijner kudden te danken had; evenzoo stond de koopman en de zeevaarder een deel af van zijn winst, de krijgsman van den buit, dien hij met de hulp der goden behaald had. Wie dezen plicht der dankbaarheid jegens de goden verzuimde, had hun toorn en ongenade te vreezen; zoo smeekte ook de dichter, de kunstenaar en de mededinger bij een wedstrijd tot de onsterfelijken en wijdde hun den bij het welslagen verworven prijs, door dezen in een tempel of op een andere gewijde plaats ten toon te stellen.

De plaatsen, waar de Grieken hunne goden vereerden, waren heilige afgeperkte ruimten en tempels, in of bij welke de godenbeelden en altaren geplaatst waren; hier richtten de vromen onder bemiddeling der priesters hunne gebeden tot de godheid en boden haar hunne offergaven aan, en in een diep eerbiedige godsdienstige stemming naderde men de heilige plaatsen, waar men door altaren, beelden en wijgeschenken van allerlei aard aan de nabijheid der goden herinnerd werd.

Al geloofde men ook, dat de goden ten allen tijde en

overal tegenwoordig waren, en dat men daarom altoos en overal vroom en rein in woorden en daden voor hen wandelen moest, zoo behoorde men zich toch vooral in de nabijheid der tempels en heiligdommen, bij offers en feesten voor elke slechte, verontreinigende daad in acht te nemen en op een ernstige godvruchtige stemming bedacht te zijn. Had iemand onwillekeurig en onbewust tegen de goden gezondigd, zoo moest hij zich door boetedoeningen en offers van de misdaad reinigen.

Aan elke godheid werd datgene geofferd, wat haar aangenaam was, wat of tot den kring harer werkzaamheden behoorde en als haar gave gold, of in diepere betrekking tot het wezen der godheid stond; van dieren soms ook die, welke de gave van een god schade plachten toe te brengen, zooals de bok als bederver van den wijnstok aan Dionysos. Het offer moest vlekkeloos zijn en werd feestelijk versierd en met offerbanden gewijd naar het altaar gevoerd. Zoo ziet men wel op beeldwerken den naar het altaar tredenden stier met kransen omwonden, ook wel het tot offer bestemde varken met een band om het lichaam voorgesteld.

Het offer zelf, als heilige handeling, moest de priester verrichten; dit gewichtige ambt kon naar aloude, onveranderlijke bepalingen zoowel door mannen als vrouwen bekleed worden. Wij kennen geslachten, waarin het priesterschap eener godheid gedurende vele menschenleeftijden erfelijk was, b. v. dat der Eumolpiden, bij wie het priesterschap der Eleusinische Demeter van den een op den ander overging.

Het offeren der dieren begon hiermede, dat men het offerdier eenige haren van het voorhoofd sneed en deze als eerste gave in het vuur wierp; dan strooide men het

dier het met zout vermengde grof gemalen offermeel tusschen de hoornen, en onder gebeden en aanroepingen der godheid werd het geslacht. Het bloed goot men om het altaar, de edele ingewanden werden, nadat men er eerst meel, wijn en wierook over uitgestort had, op het altaar verbrand. Het aan rivier- en zeegoden toekomend deel van een offer liet men in den vloed zinken. Bij de offers aan de onderaardsche goden stond het offerdier, dat zwart van kleur moest zijn, in een kuil. De overblijfselen van het offerdier werden op een daarvan aangericht feestmaal genuttigd.

Bij de Romeinen wendde de biddende zich naar het noorden, en wel naar het beeld en altaar der godheid; hij greep ook wel de kanten van het altaar vast en sprak zijn gebed zeer voorzichtig uit. Bij een gebed tot de hemelsche goden hief men de handen omhoog; gold het het de onderaardsche, zoo strekte men ze naar den grond uit. De Romeinen kusten ook wel mond, handen en knieën der godenbeelden.

Als groote godsdienstige feesten zijn de Olympische, Pythische, Nemeïsche en Isthmische spelen te noemen, aan wier viering alle Grieken mochten deelnemen. Alle vijandelijkheden werden gedurende den feesttijd gestaakt, en volle vrede heerschte alom, waar Grieken woonden.

Wanneer wij nu de schouwplaats bezoeken, waarop eens de beide van de wereld verdwenen hoogst beschaafde en machtige volken der Grieken en Romeinen leefden, wanneer wij hunne goden en helden op den bodem van Griekenland en Rome willen zien leven en werken, zoo

dringt zich allereerst de vraag aan ons op, hoe men zich in dien tijd het ontstaan der wereld en vooral van onze aarde en hare natuurlijke gesteldheid dacht.

Hier treffen wij terstond bij het begin voorstellingen en begrippen aan, die slechts konden ontstaan en standhouden in een tijd, waarin de verbeeldingskracht van den mensch over zijne andere zielskrachten de overhand had. Zij alleen dreef haar spel, en waar zij zich in nacht, duisternis en chaos verloor, daar trachtte zij zelfs dezen een gestalte te geven en gebruikte ze als de eerste stof, waaruit zij hare mythen vormde.

Voor ons is de wereld een onmetelijk Al, dat al het geschapene, al het bestaande bevat, een uit ontelbare deelen samengesteld groot geheel, welks grenzen wij niet kennen. Onze aarde beschouwen wij slechts als een stipje in deze oneindige wereldruimte, als een klein lichaam onder de ontelbare, door een almachtige scheppingskracht in het aanzijn geroepen wereldlichamen. Niet alzoo bij de oude volken en met name niet bij de Grieken en Romeinen. Zij zagen in deze aarde het middelpunt van het heelal en verklaarden zich haar ontstaan aldus:

Het eerste wat bestond, was de Chaos, de vormelooze, verwarde massa van een oorspronkelijke stof of grondstof, door nevelen en duisternis overdekt; uit hem werden later alle wezens gevormd. De Chaos was evenwel oorspronkelijk een ruwe klomp, die eerst door een andere kracht in deelen gescheiden en voor de voortbrenging van verschillende dingen geschikt gemaakt moest worden. Deze kracht noemden de latere wereldwijzen Eros, de liefde, door wiens invloed de verwante stoffen zich met elkaar verbonden, de ongelijksoortige daaren-

tegen zich van elkaar afscheidden, zoodat er orde en gelijkmatigheid in den Chaos begon te komen.

Het geloof der ouden liet de aarde, door de scheppende kracht der liefde gevormd, eerst door hoogere, geweldigere wezens, dan de volgende geslachten waren, bevolkt worden, en gaf ook aan de aarde, die voor hen de gansche wereld was, een andere gedaante dan de ons bekende. Op een toren of hoogte staande ziet men het zichtbare gedeelte der aarde in den vorm van een schijf, op wier uiterste grens de hemel schijnt te rusten. Dit natuurlijke verschijnsel bracht de ouden tot de voorstelling, dat de aarde een schildvormige vlakke schijf was, die zelf vaststond en rondom door den alouden stroom, den Okeanos, omgeven werd. De Okeanos was voor de ouden de grens der wereld: een grenzenloos breede stroom, waarin alle wateren der aarde hun einde vonden. Boven de zacht gewelfde aardschijf breidde zich het hooge, ruime hemelgewelf uit, als een uitgespannen tent, die op de hooge bergen aan den rand der aardschijf rustte. Lucht, wolken, en boven haar de ruime aether vulden de ruimte tusschen aarde en hemel, langs welken zon, maan en sterren haar dagelijkschen loop volbrachten, om de aarde te verlichten.

De bovengoden leefden in het luchtruim tusschen de aardschijf en het hemelgewelf en hadden hun hoofdzetel in prachtige paleizen op den top van den dikwijls door wolken omsluierden berg Olympos in Griekenland. Vandaar werden deze goden gewoonlijk de Olympische, ook wel de twaalf goden genoemd: *Zeus*, *Hera*, *Hermes*, *Athene*, *Apollon*, *Artemis*, *Ares*, *Aphrodite*, *Hephaistos*, *Hestia*, *Poseidon* en *Demeter*. Volgens het volksgeloof vormde de Olympos het hooge midden der aard-

vlakte; van zijne hoogten daalden, naar de ouden geloofden, de onsterfelijken soms tot de menschen af; een andere tijd verplaatste de woning der goden boven het hemelgewelf, van waar zij door een wijde opening naast den burg van Zeus en de woningen der overige goden de aardschijf konden overzien.

Volgens deze voorstelling werd de benaming Olympos dikwijls voor hemel gebruikt en duidde in het algemeen de woning der goden aan. Tegenover hem bevond zich het rijk van Hades, een ruim gewelf, diep onder de oppervlakte in het binnenste der aarde, de woonplaats der afgestorvenen met den Tartaros, het huiveringwekkend verblijf der misdadigers.

Werpen wij een terugblik op den vroegsten tijd der Grieken en Romeinen, zoo bevinden wij, dat beide volken, hoewel tot een en denzelfden stam der menschheid behoorende, toch als afzonderlijke zelfstandige volken eeuwen lang in bijna geen verkeer met elkaar stonden en zich op verschillende wijze ontwikkelden. Daarom is het ook niet te verwonderen, dat de mythologieën en godsdiensten der beide volken wel is waar op menig punt overeenstemmen, maar toch ook in vele gewichtige opzichten hun eigen weg gaan.

De godsvereering van het Romeinsche volk, dat aanvankelijk slechts uit herders en landbouwers bestond, was in overeenstemming met deze levenswijze zeer eenvoudig en niet zoo veelvormig als die der Grieken, welke zich daarom zoo buitengemeen rijk ontwikkelde, omdat het Grieksche volk in een groot aantal afzonderlijke, van elkaar gescheiden wonende stammen verdeeld was, waarvan elk,

overeenkomstig de natuur van zijn landstreek en de door haar bepaalde levenswijze zich zijn eigen godsdienstig geloof vormde. Zoo moesten b.v. de bewoners van het van de zee verwijderde bergland Arkadië, die hoofdzakelijk van de veeteelt moesten leven, noodwendig andere goden als beschermers van hun bestaan aanbidden, dan de bewoners der kusten en eilanden, wier element de zee en wier hoofdbezigheid vischvangst, scheepvaart en handel was. De Romeinen daarentegen, van den aanvang af meer een geheel vormend en in een landstreek met een gelijkmatiger karakter wonend, bezaten dienovereenkomstig ook een meer eenheid vertoonend en minder rijk ontwikkeld godsdienstig geloof.

Vele sagen waren in Griekenland oorspronkelijk slechts het eigendom van afzonderlijke stammen en werden eerst door de dichters gemeengoed des volks; andere werden het eerst en uitsluitend door de dichters gevormd en maakten in 't geheel geen deel uit van het volksgeloof. Weder andere wortelen in den godsdienst der Oostersche volken en werden, van daar ontleend, dikwijls reeds in zeer vroegen tijd, met het godsdienstig geloof der Grieken versmolten.

Veel verspreid is de onjuiste meening, dat het geloof der Grieken volkomen overeenstemde met dat der Romeinen. Nu behooren echter de Romeinsche prozaschrijvers en dichters, die ons de mythologische stof overleveren, tot den lateren tijd, toen men te Rome reeds Grieksche beschaving overgenomen had, waarvan ook de voorstellingen omtrent de goden onafscheidelijk waren. En dienovereenkomstig beschrijven deze dichters en prozaschrijvers ons niet het oude godsdienstig geloof der Romeinen, maar gelden hun berichten hoofdzakelijk Griek-

sche mythologie, die zij hun Griekschen voorgangers en voorbeelden navertellen. Evenwel bleef het vreemde Grieksche tot de verhalen in de geschriften beperkt, waaruit ook wij nog onze kennis putten; in den cultus, de werkelijke godsvereering, zijn deze bestanddeelen van den Griekschen godsdienst slechts bij hooge uitzondering opgenomen. Hier en daar knoopte men wel sagen van Grieksche goden en heroën aan inheemsche godheden vast, bij wie men gelijkheid van wezen meende op te merken; maar tot werkelijke samensmelting der sagen van het eene met die van het andere volk is het ook door de dichters nimmer gekomen. De Grieksche sagen bleven ook in het bewustzijn der Romeinsche dichters Grieksch, en slechts de namen der goden en helden werden of vertaald of in een aan de Romeinsche taal beantwoordenden vorm weergegeven.

Wij beschrijven bij onze schildering het door de dichters uit de voorhanden stof opgetrokken en verder voltooide gebouw der mythologie, en menige sage zal vermeld worden, die niet tot den inhoud van het volksgeloof behoort. Deze tot een geheel bijgewerkte en afgeronde mythologie is daardoor ontstaan, dat men er naar streefde, zich van het ontstaan en de geleidelijke ontwikkeling der geregelde wereldorde, te midden waarvan men leefde, rekenschap te geven. Dat deze orde van den aanvang af zoo volmaakt geweest is, als zij zich vertoont, kan slechts hij gelooven, die een eeuwigen schepper aanneemt, als hoedanig wij onzen God kennen. Wie echter de voorstelling van een almachtigen en alwijzen Schepper aller dingen miste, moest wel denken. dat de volmaakte

orde eerst langzamerhand ontstaan en uit een langdurig gistingsproces van strijdende natuurkrachten te voorschijn gekomen was. De geleidelijke totstandkoming der wereldorde had, naar men zich voorstelde, onder drie groote godengeslachten plaats gehad, die na elkander den troon der wereldheerschappij bezaten. Aan het hoofd van het eerste godengeslacht stond als heerscher *Uranos;* op hem volgde als beheerscher van het tweede zijn zoon *Kronos*, en op dezen als hoofd van de jongste en volmaaktste dynastie zijn zoon *Zeus*. Wat men van de troonopvolging dezer drie godenvorsten dacht, zij het eerste onderwerp van ons verhaal.

I.

Het ontstaan der godenwereld (Theogonie).

1. Uranos.

Uranos is de zinnebeeldige voorstelling van den hemel, zooals de ouden zich hem overeenkomstig hunne reeds verklaarde zinnelijke waarneming dachten. Met hem begint volgens de voorstelling der oudste Grieksche dichters het eerste godengeslacht. Wij weten uit hunne berichten, dat Gaia, de aarde, hem voortbracht en daarop zelve met hem huwde; uit deze verbintenis ontstonden de *Titanen*, *Hekatoncheiren* en *Kyklopen*. De *Titanen*, naar hun vader ook Uraniden genaamd, waren zes in getal: *Koios*, *Kreios*, *Hyperion*, *Japetos*, *Okeanos* en *Kronos*. Zij hadden zes zusters: *Theia*, *Rhea*, *Mnemosyne*, *Phoibe*, *Thetys* en *Themis*. Deze godheden, als mannelijke en vrouwelijke kracht gepaard voorgesteld, zijn zooveel als de oorspronkelijke krachten der natuur, die men zich bij het ontstaan der wereld werkend dacht. De *Hekatoncheiren*, honderdarmige wezens, waren drie in getal: *Kottos*, *Briareos* en *Gyges* of *Gyes;* zij zijn beelden van de vreeselijke krachten der zeegolven, die schokkend als aardbevingen werken. De *Ky-*

klopen, als wier namen ons *Brontes*, de Donderaar, *Steropes*, de Bliksem, en *Arges*, de Lichtende, genoemd worden, en die men zich met slechts één vlammend oog in het midden van het voorhoofd dacht, zijn verzinlijkingen der onweerswolk met den lichtenden, ontvlammenden bliksem en den krakenden donder. Daar men nu in de verschijnselen van vulcanische uitbarstingen overeenkomst met die van het onweder vond, zoo plaatste men den zetel der Kyklopen in vuurspuwende bergen, met name in de Aetna op Sicilië, waar men zich hen als smidsgezellen van Hephaistos de bliksems smedende dacht.

Daar al deze bovenmenschelijke wezens beelden der vreeselijkste natuurkrachten zijn, werden zij als ontzaglijke reuzen voorgesteld, en de dichterlijke mythe bericht, dat Uranos van hun macht en sterkte gevaar voor zijne regeering duchtte en hen in den Tartaros wierp, waar hij hen gevangen hield. Zijne gemalin Gaia smartte het harde lot harer kinderen; zij wapende daarom Kronos met een stalen door haar vervaardigden sikkel, waarmede deze zijn vader, Uranos, een ongeneeslijke wonde toebracht. Daarop bevrijdde hij de Titanen uit de onderwereld, die na den val van hun vader met hun zusters huwden en een talrijk godengeslacht nalieten. Dit werd bovendien nog vermeerderd, doordat uit de bloeddruppels, die bij de verwonding van Uranos op de aarde vielen, de *Giganten* ontstonden, met drakenvoeten voorziene reuzen, verder de *Melische Nimfen*, dat zijn de nimfen der esschen, waaruit de oorlogslansen gemaakt werden, en de *Erinyen* (*Tisiphone*, *Megaira* en *Alekto*), de wraakgeesten, oorspronkelijk die van het vergoten vaderbloed, door wie misdadigers met verschrikkelijke folteringen der wraak gemarteld werden. Al deze god-

delijke wezens behoorden oorspronkelijk alleen tot de mythologie en den godsdienst der Grieken; tot den laatsten slechts de Erinyen, die b.v. te Athene onder den naam van „de Eerwaardigen" vereerd werden. De Romeinen geloofden aan andere daemonen, namelijk aan de Larven, die zelfs de dooden niet met rust lieten, als zij niet verzoend waren. Grieken en Romeinen bewijzen door het geloof aan zulke bovenmenschelijke wezens, hoezeer zij de verdiende wraak des hemels vreesden.

In het godengeslacht der Uraniden vindt men als 't ware alle hemelkrachten als persoonlijke wezens voorgesteld, gelijk zij voortbrengend, verwoestend en als zuiverende kracht op het bestaan werken. Van Uranos zelven gaat de vruchtbaarheid uit, die de aarde van den hemel in de vochtigheid van den warmen bevruchtenden regen ontvangt.

2. Kronos.

Kronos, de rijpmaker of voleinder, was een zoon van Uranos. Hij verkreeg na de onttroning zijns vaders de heerschappij en huwde met *Rhea*, zijne zuster, die hem drie dochters *Hestia*, *Demeter* en *Hera*, en drie zonen *Aïdes*, *Poseidon* en *Zeus* schonk. Daar hem echter volgens eene voorspelling zijner ouders, evenals zijn vader, onttroning door een zijner zonen te wachten stond, verslond hij zijn vijf oudste kinderen. Toen Rhea evenwel Zeus, het zesde en van alle het volmaakste kind ter wereld gebracht had, onttrok zij het aan de woede zijns vaders daardoor, dat zij haar gemaal een als een pasgeboren kind in windselen gewikkelden steen gaf, dien hij verslond in den waan daardoor ook zijn jongsten zoon gedood te hebben.

Terwijl Rhea aldus haar gemaal bedroog, liet zij den pasgeboren Zeus op het eiland Kreta brengen en verborg hem daar in een grot van den berg Dikte. De dieren des wouds vereenigden zich met de nimfen, om den jongen god te verzorgen; bijen droegen hem honig toe, een kolossale adelaar bracht hem ambrosia, en de geit Amaltheia stond hem hare voedende melk af. Opdat Kronos het geschreeuw van den zuigeling niet zou kunnen hooren, moesten de *Kureten*, dienaren van Rhea, die met het toezicht over het godenkind belast waren, er luidruchtige dansen om uitvoeren en met hun zwaarden en schilden een onophoudelijk gedruisch maken. Er wordt ons van soortgelijke gebruiken verhaald, door welke men in de oudheid den schadelijken invloed van geheimzinnige natuurkrachten dacht te bannen, zoo bij het begin der hondsdagen in den zomer, ook bij maansverduisteringen; en terwijl nog in nieuweren tijd in Klein-Azië dergelijke dingen gebruikelijk waren, kunnen wij er ook aan herinneren, dat nog tegenwoordig dikwijls in het gebergte, b.v. in Tirol, bij een onweder de klokken geluid worden.

Toen Zeus volwassen geworden was, dwong hij zijn vader, door Rhea geholpen, de vijf verslonden oudste kinderen weder op te geven; Zeus verbond zich met dezen en stootte zijn vader van den troon, dien hij daarop zelf beklom. Nu begint de langdurige, hevige strijd der goden.

Want met deze verandering waren de Titanen, de zonen van Uranos, niet tevreden. Zij kwamen in opstand tegen Zeus, en stonden ook al de besten aan de zijde van den nieuwen heerscher, het duurde toch lang, voor de bloedige krijg der Uraniden en Kroniden beslist was. De sage verplaatst den vreeselijken strijd naar Thessalië. Op den

hoogsten berg van Griekenland, den *Olympos*, troonde Zeus met zijne bondgenooten, in de eerste plaats de *Styx*, een dochter van Okeanos, met hare geweldige kinderen *Zelos*, *Nike*, *Kratos* en *Bia*. Voor haar hulp werd de Styx door Zeus tot godin verheven, bij wie de onsterfelijken voortaan hun onschendbaren eed zwoeren. Daartegenover op den *Othrys* hielden de Titanen verblijf onder aanvoering van *Japetos*. Zeer in het nauw gebracht bevrijdde Zeus de

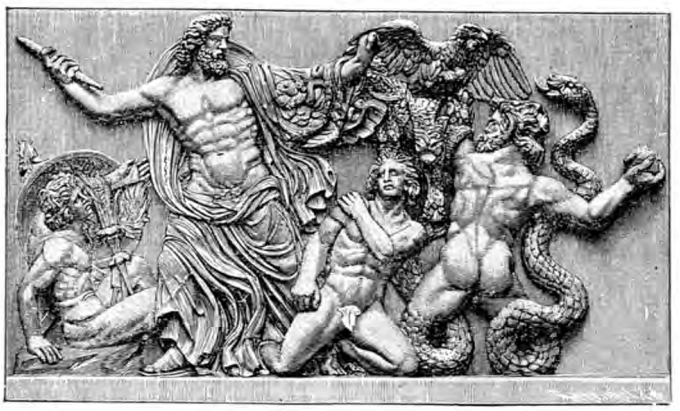

1. Zeusgroep van het altaarfries van Pergamon.
(Gerestaureerd door Tondeur.)

Hekatoncheiren en Kyklopen, die in de onderwereld geketend lagen; zij brachten hun vreeselijke wapenen mede, den bliksem, den donder en de vernielende krachten der aardbeving, — toen gelukte het eindelijk Zeus, nadat verwoestend vuur alles in het rond had aangetast, zijn vijanden meester te worden. Zij werden door de Hekatoncheiren onder reusachtige rotsblokken bedolven, en liggen sedert dien tijd machteloos, geboeid in den Tartaros, diep onder het rijk van Aïdes achter een koperen muur

in huiveringwekkende duisternis, door Hekate bewaakt. — Ook *Typhon* of *Typhoeus*, een door Tartaros bij Gaia verwekt vreeselijk monster, welks krachten onweerstaanbaar waren en welks snuiven op onweersstormen en verwoestende orkanen geleek, werd door den bliksem van Zeus overwonnen en voor altijd gebannen.

Vele dichters verhaalden van deze kampstrijden, vooral van de hulp door Herakles bij de verdediging van den Olympos en de overwinning der vijanden verleend.

Kronos is, wat zijn wezen betreft, de tot wasdom en rijpheid brengende natuurkracht, die tot aan den oogst werkzaam is; deze wordt dan ingehaald, maar ook weder met den tijd verteerd, komt evenwel bij voortgaande ontwikkeling door de hulp der oude Titanische natuurkrachten als 't ware te midden van een voortdurenden strijd dezer machten weder te voorschijn, zonder dat deze werking der natuurkrachten door de vreeselijke omwentelingen der bergen opstapelende en afgronden uitgravende aardbevingen en andere machten, als storm en watervloed, ook maar eenigszins belet kan worden. Zoo omvat deze voorstelling van Kronos en zijne kinderen een gansche reeks verzinlijkte natuurkrachten, die door scheppen en verwoesten heen toch voortdurend vormend werken, zoodat er eindelijk nochtans een volmaakt geheel, een nieuwe wereldorde uit ontstaat, die door Zeus vertegenwoordigd wordt.

Zoo hebben de Grieken het met vreeselijke natuurverschijnselen verbonden werken der schijnbaar elkander opheffende en vernietigende, maar toch tot een hoogere orde verbondene en deze hoogere orde teweegbrengende natuurkrachten, als een onderlingen strijd der godheden verzinlijkt, van wie de oudere en geweldigere voor de

jongere en geestelijk hooger staande het onderspit moesten delven.

De beroemdste plaats echter, waar de sage van Zeus' geboorte en verborgen opvoeding het meest ontwikkeld en uitgewerkt werd, was *Kreta*, een staat van aloude beschaving, waar ook de vereering van Kronos inheemsch was. Deze vereering gold echter hier, gelijk in eenige andere streken van Griekenland, b.v. te Athene, niet zoozeer den somberen, zijn eigen kinderen verslindenden god, als wel dien, die als rijpmaker en voleinder, als god van den oogst zegen en rijkdom, geluk en vreugde verleent. Vandaar dat op zijne feesten, de *Kroniën*, en op de verwante Italiaansche *Saturnaliën*, evenals bij onze oogstfeesten, de uitgelatenste vroolijkheid heerschte.

De sage daarentegen van de door Zeus aangevoerde goden met de Titanen is, zooals wij medegedeeld hebben, hoofdzakelijk door de dichters ontwikkeld en uitgewerkt, zonder in haar ganschen omvang een bestanddeel van den godsdienst te vormen. Ook vele kunstenaars hebben daaraan de stof voor beroemde, ten deele nog bewaarde kunstwerken, ontleend.

3. Rhea (Kybele)

was de gemalin van Kronos en de moeder van Aïdes, Poseidon en Zeus, Hestia, Demeter en Hera. Hare vereering treedt tegenover die van de andere godheden geheel op den achtergrond, en zoo komt het, dat haar dienst reeds vroeg met dien der oorspronkelijk Aziatische godin *Kybele* versmolten werd. Moeder van het geheele nieuwere godengeslacht, woont zij in afgelegen bergstreken; men dacht zich haar door de wilde dieren des wouds, vooral panters en leeuwen omringd in de wildernis der ongerepte

wouden tronend, en hare aanhangers vereerden haar door wilde, opgewonden gebruiken als de moeder der natuur. Vooral de *Phrygiërs*, een oud en hoogst beschaafd volk in Klein-Azië, hadden den dienst van Rhea-Kybele tot ontwikkeling gebracht: zij zagen in haar niet alleen de moeder der goden, maar ook de godin, die den land- en wijnbouw geleerd had, en de stichtster der eerste steden en burchten; vandaar dan ook dat een kroon, op een met tinnen voorzienen muur gelijkende, haar hoofd bedekt.

Talrijk zijn de sagen, die zich aan de godin vastknoopen. Als Rhea was zij eene dochter van Uranos en Gaia, van den hemel en de aarde, als Kybele de dochter van een Phrygischen koning met name *Maion*, die haar spoedig na hare geboorte uit spijt, omdat zij geen jongen was, op de bergen te vondeling gelegd had; door wilde dieren werd zij gezoogd, tot zij door herders gevonden en opgevoed werd. Hare schoonheid en schranderheid maakten haar bij het geheele volk bemind; toen zij zich echter met den jongen *Attis* verbond, ontstak haar vader Maion, die haar herkend en bij zich opgenomen had, in zulk een toorn, dat hij Attis liet dooden. Kybele verviel over dit verlies in een aan waanzin grenzende smart, zocht de eenzaamheid en vertoefde het liefst onder een pijnboom, in welken zij geloofde dat haar geliefde veranderd was. In hare afzondering van de menschen zou zij een eigen soort van handpauken, cimbels en fluiten uitgevonden hebben, onder wier luidruchtige muziek zij vervolgens de omliggende landen als in een toestand van razernij doortrok, vergezeld van den Sileen Marsyas. Door het gebergte zwervend, temde zij het sterkste en wildste dier, den leeuw. Bij voorkeur was de pijnboom haar heilig, maar ook het viooltje, de lentebode, dat volgens de sage

uit het bloed van den gedooden beminde der godin zou ontsproten zijn.

In hare godsdienstige vereering vindt men vele eigenaardigheden der Klein-Aziatische volken terug: met geschreeuw, met opwindende muziek bij dag en vlammende fakkels bij nacht zwierven hare priesters en hare in geestvervoering verkeerende aanhangers door de wouden en over de bergen; ja zoover ging hun zinsverrukking, dat zij ter eere der godin zich zelven verwondden en verminkten, ter herinnering aan de smart, die Rhea lijden moest, toen zij zag, dat haar geliefde kinderen door hun eigen vader verslonden werden, — maar ook ter herinnering aan het verdriet van Kybele over den dood van Attis.

Hare vereering, die later bijna geheel in die van Dionysos opging, strekte zich in de eerste plaats over geheel Klein-Azië uit. Bij Pessinus in Phrygië werd een grot als het oudste heiligdom der godin aangewezen. Te Rome golden haar de Megalesiën, een feest, dat slechts door vrouwen gevierd werd.

II.

De goden van den Olympos.

1. Zeus (Jupiter).

De god des hemels, en in 't algemeen de opperste god, was Zeus; hij droeg een groote menigte bijnamen, die deels van de verschillende plaatsen, waar hij vereerd werd, afkomstig waren, deels, en wel voor het grootste gedeelte bestemd waren om de verschillende zijden van zijn wezen te doen uitkomen. Van de laatste zijn zeer bekend en worden in de Ilias en Odyssee dikwijls gebruikt: de in donkere wolken gehulde, de wolkenverzamelaar, de donderaar of de hoog donderende, de opperste heerscher, de vader der goden en menschen. Zijn dikwijls voorkomende en voor bijzonder vereerend doorgaande bijnaam Kronion of Kronide duidt hem aan als zoon en troonopvolger van Kronos.

Snel wies Zeus op onder de nauwlettende zorg zijner opvoedsters en gevoed door de melk der geit *Amaltheia*, die hij daarvoor later als Capella in het sterrenbeeld den Voerman aan den hemel plaatste; hij ontwikkelde de zeldzaamste krachten, verstand en wijsheid, stiet reeds in zijn

2. Jupiter Verospi (Rome, Vatikaan).

jongelingsjaren met de hulp zijner broeders en zusters Kronos van den troon, overwon de Titanen en Giganten en bevestigde daardoor voor altijd zijne macht. Met zijn

broeders deelde hij volgens uitwijzing van het lot de heerschappij over de wereld zoo, dat hij de heerschappij over den hemel en de opperheerschappij over al het bestaande verkreeg, terwijl aan zijn broeder Poseidon de heerschappij over de zee en de wateren, aan Hades eindelijk het rijk der onderwereld afgestaan werd; de aarde daarentegen bleef het gemeenschappelijk eigendom der drie broeders, ofschoon de beide anderen ook hier de opperheerschappij van Zeus erkenden, die volgens de oude mythen in al de drie rijken, in den hemel, op de aarde en onder de aarde, heerschappij voerde. De wereldorde vermag Zeus niet te veranderen, daar hij haar gegeven heeft en haar handhaaft; ook het noodlot kan hij niet veranderen.

Van bijzonder gewicht is Zeus als beschermer en bestuurder van het menschelijk leven en zijn lotgevallen; hij schenkt alles, goed en kwaad, hij verdeelt lijden en beproevingen naar zijn welbehagen. — Hier moge datgene een plaats vinden, wat de ouden van het ontstaan en de ontwikkeling van het menschelijk geslacht wisten te verhalen.

De tijdvakken der menschheid.

Reeds onder de heerschappij van Kronos was er een menschengeslacht, het volmaakste van alle. Evenals het goud het edelste metaal is, noemde men ook dit beste geslacht het g o u d e n. Zonder zorg en kommer, in het genot eener eeuwige jeugd leefden de menschen; zij hadden wel is waar overeenkomst met de goden, waren echter toch aan den dood onderworpen, die als een lichte sluimering over hen kwam. Door de zorgen van Zeus werden de leden van dit geslacht, waarmede de bewoners des hemels zelven vertrouwelijk omgingen, na hun ondergang

goede, weldoende geesten, die de menschen in nood en gevaar beschermden, den eerlijke rijkdom verleenden, den goddelooze daarentegen als wachters over recht en onrecht omzweefden.

Het tweede geslacht, de menschen der zilveren eeuw, was reeds veel minder volkomen, ofschoon ook zij, die daartoe behoord hadden, als geesten der onderwereld voortleefden, maar niet onsterfelijk en niet op de eilanden der zaligen zooals de menschen der gouden eeuw. Overmoed en ruwe geweldenarij maakten hen bij de goden gehaat; zij hielden geen vrede onder elkander en wilden ook den goden niet de verschuldigde eer bewijzen; daarom moesten ook zij van den aardbodem verdwijnen en voor een nieuw geslacht plaats maken.

Uit den esch schiep Zeus daarop het koperen geslacht. Reusachtig waren de daartoe behoorende menschen en met verbazende kracht toegerust. Maar in bandelooze geweldenarij vernietigden zij elkander en zij verzonken zonder voortbestaan in de onderwereld.

Het vierde, het ijzeren geslacht, leeft heden op de aarde. Niet zorgeloos in het blijde genot der door de goden overvloedig geschonken gaven, zooals het gouden geslacht, ook niet in het bezit van reusachtige kracht, zooals de menschen der zilveren eeuw die bezaten, leven de tegenwoordige menschen; met moeite ontworstelen zij aan de aarde hun levensonderhoud, en voortdurend worden zij door menigerlei nooden en zorgen gedrukt. Geen der edele gaven is van de vroegere geslachten op hen overgegaan, maar slechts tweedracht en geweld.

Toen Zeus in zijn toorn het koperen geslacht verdelgde, wisten alleen *Deukalion* en *Pyrrha* zich te redden. Evenals Noach in zijn ark landden ook zij bij den grooten

watervloed, die alles wat leefde verdelgde, op een hoogen berg, op den Parnassos. Op bevel der goden riepen zij een nieuw geslacht in het leven; zij wierpen steenen achter zich, die den vorm van menschen aannamen, en zoo werd Deukalion de stamvader van alle mannen, Pyrrha de moeder van alle vrouwen.

Door dichters en kunstenaars werd de sage van *Prometheus* dikwijls behandeld. Hoe tot hem de schepping van den eersten mensch uit een kluit aarde en de grondvesting van alle menschelijke beschaving in 't algemeen teruggebracht werd, zal elders verhaald worden.

De eerste gemalin van Zeus was volgens oude sagen *Metis*, het verstand, een dochter van Okeanos; daar hem echter door het noodlot voorspeld werd, dat Metis hem een zoon zou schenken, die machtiger dan hij zelf zou worden, verslond hij Metis. Uit zijn hoofd evenwel kwam daarop *Pallas Athene* voort, zijn vertrouwde lievelingsdochter; een voorstelling van deze gebeurtenis werd gevonden aan het Parthenon op den burg te Athene, waar in een gevelveld van dezen beroemdsten aller Athenatempels de geboorte der godin in beeld gebracht was.

De eigenlijke, wettige gemalin van Zeus was echter *Hera*, de groote hemelkoningin, zijne zuster. Lang wel is waar weerstond zij zijn aanzoeken, maar eindelijk gaf zij toe en verbond zich plechtig met hem in den echt; op het schitterende bruiloftsfeest waren niet alleen alle goden des hemels, maar ook die, welke op aarde een ondergeschikte macht oefenden, genoodigd.

Hera schonk haar gemaal drie kinderen, *Hebe*, *Ares*

en *Hephaistos*. Maar niet altijd bleef Zeus de met zijn zuster gesloten verbintenis getrouw: zoo verwekte hij bij Demeter *Persephone*, bij Leto *Apollon* en *Artemis*, bij Mnemosyne de *Muzen*, bij Semele *Dionysos*, bij Maia *Hermes*, bij Alkmene *Herakles*. Deze vele minnarijen van Zeus, die ons, gelijk zij door de latere dichters overgeleverd worden, zoo aanstootelijk en den beheerscher der wereld zoo onwaardig voorkomen, zijn gemakkelijk te verklaren uit de verschillende sagen, die onafhankelijk van elkander in verschillende landstreken ontstonden. In elk dezer sagen had Zeus slechts eene gemalin, jegens wie hij zich niet aan ontrouw schuldig maakte, en eerst nadat de dichters deze sagen als even geloofwaardig naast elkander verhaalden, volgde hieruit de voorstelling, die bij ons de gangbare is.

De Grieken hielden Zeus voor het hoogste wezen, den vader der goden en menschen, den bestuurder en instandhouder van het heelal, die de hoogste macht, wijsheid en rechtvaardigheid bezat en zich bij zijne heerschappij over het menschelijk geslacht door rechtvaardigheid zoowel als door onbegrensde liefde en goedheid liet leiden. De werkzaamheid van den hoogsten god strekte zich uit over de gansche natuur en over bijna alle betrekkingen van het menschelijk leven. Zeus regelt de wisseling van dag en nacht en die der jaargetijden, hem gehoorzamen de winden, hij verzamelt en verstrooit de wolken en laat den vruchtbaren regen op het gewas van velden en beemden neerstroomen. Hij beschermt echter ook de orde in den staat, recht en wet; van hem ontvangen de koningen hun macht, en zijn bescherming genieten zij bij de handhaving van hun gezag; hij waakt over de geheele samenleving der menschen, overal recht, waarheid, trouw en zacht-

moedigheid beschermend en beloonend, onrecht daarentegen, trouweloosheid en hardvochtigheid straffend. Gelijk hij echter niet alleen „de hoogste heerscher in de donderwolken", maar ook „de vader der menschen en onsterfelijken" heette, zoo trok hij zich ook het lot van den armsten en hulpeloosten mensch met vaderlijke liefde aan, en de zonder te huis rondzwervende bedelaar had aan hem een genadigen beschermheer, die den onbarmhartige strafte, medelijden en erbarming daarentegen te beloonen wist. Onder zijne bescherming reisde de vreemdeling, en zeer in het bijzonder lette hij op de getrouwe verleening van gastvrijheid. Overal grijpt Zeus in den handel en wandel der menschen in, en zelfs waar bij lijden en beproevingen beschikt, is dit, omdat hij weet en wil, wat het beste is; daarom was hij ook de sterke helper, dien men in allen nood aanriep.

Als voorbeelden van zijn heerschappij voeren op aarde mogen twee mythologische verhalen hier een plaats vinden.

Philemon en *Baukis*, een hoogbejaard echtpaar uit den minderen stand, leefden in Phrygië in ongestoorde eendracht en vereerden in vromen ootmoed de goden. Zeus, die dikwijls, om onbekend te blijven, onder een aangenomen menschelijke gedaante de aarde bezocht, om de gezindheid der menschen te onderzoeken, kwam ook eens aan de hut dezer arme lieden, die hem en zijn tochtgenoot Hermes, als moede reizigers hartelijk ontvingen, vriendelijk bij zich opnamen en op alles, wat hun armoede verschaffen kon, onthaalden. Zeus was door de goedhartigheid en den vromen, gastvrijen zin der beide oude lieden des te meer geroerd, omdat hij bij andere bewoners des lands slechts hardvochtigheid, ondeugden en minachting jegens de goden opgemerkt had. Om dezen

te straffen, besloot hij de gansche streek met een verwoestende overstrooming te bezoeken, Philemon en Baukis daarentegen niet alleen te redden, maar ook schitterend te beloonen. Tot dat einde maakt hij zich aan de verbaasde oudjes bekend, liet een hoogen watervloed over het land bruischen, veranderde de op een heuvel gelegen hut in een prachtigen tempel en stelde daarin Philemon als priester en Baukis als priesteres aan; ten slotte stond hij hun nog de bede toe, eens te gelijk te mogen sterven, en veranderde hen eindelijk, toen na vele jaren de dood hen naderde, in een eik en eene linde, die als buren bij elkaar stonden.

Lykaon, een vorst in Arkadië, had vijftig zonen, die in ruwheid en wreedheid zoodanig waren ontaard, dat zij den omtrek onveilig maakten en alle menschen ombrachten, die in hun handen vielen. Zeus bezocht hen eens zonder dat zij hem kenden: ook hem stonden zij naar het leven. Toen hij zich hun echter als god bekend maakte, wilden zij hem niet gelooven, maar trachtten hem op de proef te stellen. Lykaon slachtte heimelijk een onschuldig kind en zette Zeus het afgrijselijke gerecht als spijs voor. Doch deze bemerkte terstond alles en veranderde Lykaon en de zijnen tot straf voor hun bloeddorst, wreedheid en goddeloosheid in verscheurende wolven. Hun paleis liet hij door de vlammen verteren.

Door alle Grieksche stammen werd Zeus gelijkelijk als de hoogste godheid vereerd, en door alle werden hem de grootste macht en invloed toegeschreven, gelijk zij in dezelfde mate aan geen anderen god toekwamen. Hij donderde hoog in de wolken, hij slingerde met almachtige hand van uit den hemel zijn vernielende bliksems op de aarde. Hij kende de toekomst gelijk het heden, en te

Dodone in Epeiros stond een heilige eik, door wiens ruischen hij den menschen zijn wil en de lotsbeschikkingen der toekomst bekend maakte; evenzoo verkondigde hij orakels in de heilige grot van den berg *Ide* op Krete. Overal in Griekenland werd Zeus ijverig vereerd. Op den burg van Athene stond een aloud heiligdom van den god, waar hij met milde offergebruiken gediend werd, die door Kekrops ingesteld waren. Op de heilige vlakte van Olympia in Elis had hij zijn prachtigsten tempel, waarin zijn door Pheidias uit goud en elpenbeen vervaardigd beeld stond, dat tot de zeven wonderen der wereld gerekend werd; en op zoo volmaakte wijze was in dit beroemde kunstwerk al de verhevenheid van den god belichaamd, dat zelfs de oude schrijvers er van afzagen, den indruk in woorden weer te geven. Meer of minder beroemde tempels van Zeus bevonden zich in bijna alle Grieksche steden.

Ter eere van Zeus werden in Juli, de maand Hekatombaion, om de vier jaren in de Olympische vlakte de plechtigste en beroemdste onder de vier heilige volksspelen gevierd, de Olympische Spelen. Het feestterrein van Olympia lag midden in een vlakte; tempels en schatkamers voor de rijke wijgeschenken, omgaven het groote altaar van Zeus, de plaats waar de offers gebracht werden en de aanbiddingen plaats vonden, waar de feestgenooten gemeenschappelijk den hoogsten god der Hellenen vierden. De grootsche wedstrijden golden geen goud en zilver, — een eenvoudige olijftak was het teeken der hoogste mannelijke voortreffelijkheid. Zoodra de tijd der spelen naderde, werden alle veeten vergeten. Van heinde en ver kwamen de gezantschappen der Grieksche stammen, om aan het feest deel te nemen, niet slechts van

het vasteland, maar ook van de eilandstaten in het oosten en westen, van de koloniën in Azië en Italië. Waren Zeus de groote offers gebracht, waarbij de opgekomenen in schitterenden feestelijken optocht verschenen, zoo begonnen de spelen: kampstrijden van mannen en jongelingen in het wedloopen, springen, diskoswerpen, worstelen en vuistgevecht, — vervolgens de wedrennen der twee- en vierspannen en eindelijk de edelste wedstrijd in dichtkunst en muziek. Een feestelijke maaltijd en vroolijk drinkgelag vereenigde ten slotte de deelnemers, die vervolgens weder naar hun land trokken, na zich in den verheffenden aanblik van frissche, jeugdige kracht verheugd en daaraan gesterkt te hebben.

Zeus werd dus hier als god der lichamelijke voortreffelijkheid vereerd, waaraan de Grieken zooveel gewicht hechtten. Gelijk hij de loten der overwinning na bloedigen strijd verdeelt, zoo staat ook de vreedzame wedstrijd der krachtige jeugd onder zijn onmiddellijke bescherming; vandaar dan ook dat de stichting der Olympische Spelen tot een zoon van Zeus teruggebracht wordt, tot Herakles, in wien deze mannelijke voortreffelijkheid haar schoonste uitdrukking vond.

Ook de Nemeïsche Spelen, die overigens nimmer zoo nationaal waren als de Olympische, hadden de verheerlijking van Zeus ten doel; zij werden in het tweede en vierde jaar van elke Olympiade in het dal van Nemea gevierd, daar, waar Herakles den Nemeïschen leeuw gedood had.

Niet minder dan Zeus door de Grieken werd *Jupiter (Optimus Maximus)* door de Romeinen vereerd. Te Rome zelf had hij verscheidene tempels, waarvan de rijkste zich op het Capitolium bevond; vandaar zijn bijnaam

„*Capitolinus*". Ook bij de Romeinen zijn al naar de verschillende krachten en werkingen, die men aan zijn godheid toeschreef, of ook naar de landschappen en steden, waar hij in het bijzonder vereerd werd, zijn bijnamen zeer verschillend.

De Romeinen vierden ter eere van Jupiter de Romeinsche of Groote Spelen, die door Tarquinius Priscus ingesteld, met wedstrijden en openbare spijzigingen gedurende verscheidene dagen van September gehouden werden. Op het Capitolium stond een reusachtig metalen beeld van den god, dat uit de buitgemaakte staatsiewapenen van het heilige legioen der Samnieten gegoten was; ontelbare wijgeschenken, gedeeltelijk van de kostbaarste soort, versierden den tempel en zijn omgeving.

Aan Zeus werden voornamelijk stieren geofferd; een groot offer van honderd stieren bij bijzonder feestelijke of andere gelegenheden aan Zeus gebracht, heette een hekatombe. Onder de boomen was hem in de eerste plaats de eik, verder ook de olijfboom gewijd, onder de vogels de adelaar, dien ook wij immers nog als den koning der vogels aanduiden en die dikwijls als zinnebeeld van den koning der goden voorkomt.

De beeldende kunst stelde Zeus dikwijls voor, en de vermaardste kunstenaars hebben beroemde beeldwerken van den god vervaardigd, in de eerste plaats Pheidias en Lysippos. De god werd gewoonlijk op een hoogen zetel tronend afgebeeld, met den bliksem of schepter als teeken der koninklijke waardigheid in de hand, dikwijls van zijn adelaar vergezeld, met lang neergolvend hoofdhaar en baard, het zachte gelaat vol kalmen ernst naar den beschouwer gewend (z. Plaat I). Als bestrijder der Giganten komt Zeus ook voor staande op den strijdwagen.

2 Hera (Juno)

was eene dochter van Kronos en Rheia, dus eene zuster van Zeus, met wie hij zich in wettigen echt verbond. Zij troont op den top van den Olympos naast Zeus, hoog vereerd door alle andere godheden, door Zeus vóór alle andere geraadpleegd, eene machtige godin. Evenals haar gemaal gebiedt zij over wolken en bliksems, en evenals Zeus Hermes, zoo heeft zij als vertrouwde bode *Iris*, die haar wil verkondigt.

Hera werd als hoogste godin, als koningin des hemels en der aarde vereerd en gold als de in geheel Griekenland erkende wettige gemalin en huisvrouw van Zeus, verder inzonderheid als de beschermgodin der huwelijken, en droeg in deze hoedanigheid de bijnamen *Gamelia*, *Zygia*, *Teleia*. Het huwelijk van Zeus en Hera is zooveel als de bron van allen zegen der natuur, die het duidelijkst bij het ontwaken der natuur in de lente aan den dag treedt, ten tijde dat ter herinnering aan de heilige echtverbintenis van het hemelsche koningspaar feestelijke optochten georganiseerd en plechtige offers gebracht werden, waarbij zij, die er aan deelnamen, met bloemen en kransen getooid verschenen.

Als koningin en echtgenoot, die zich nimmer ook slechts aan de geringste ontrouw had schuldig gemaakt, waakte zij in de eerste plaats voor hare waardigheid in den kring der goden aan den eenen en de inachtneming van kuischheid en huwelijkstrouw aan den anderen kant. Zoo ontwikkelde zich bij haar een verheven en trotsch, maar ook onverzettelijk en hard karakter. En daar volgens de sagen niet alleen haar gemaal haar bij herhaling reden tot jaloerschheid gaf, maar ook de andere goden en de

menschen maar al te dikwijls de wet overtraden, wier onschendbare heiligheid Hera verdedigde, zoo treedt zij in de schilderingen der dichters, met name in de Ilias dikwijls ijverzuchtig, toornend en kijvend op, straft de overtreders der strenge zedewet en vervolgt inzonderheid de beminden van Zeus niet zelden met hardheid en wreedheid.

3. **Hera (Rome, Vatikaan).**

Zoo liet zij *Leto* rusteloos door een draak kwellen, veranderde *Io*, de dochter van Inachos, in een koe, *Iynx*, de dochter van Pan, in een vogel, *Galanthis*, eene vertrouwde van Alkmene, in een wezel. Ook de kinderen, die Zeus geboren werden, vervolgde zij op de wraakzuchtigste wijze; vooral *Herakles* moest dit gedurende zijn gansche leven ondervinden. Zeus, over zulke daden zijner gemalin vertoornd, behandelde haar dan wederkeerig van zijn kant tamelijk onvriendelijk, dikwijls zelfs hard, ja hij mishandelde haar zelfs wel of dreigde haar althans met lichamelijke tuchtiging. Zoo wordt bericht, dat Zeus haar tot straf voor de vervolging van Herakles uit den hemel

hing, de handen met gouden ketenen geboeid en de voeten met zware aambeelden belast.

Maar dit zijn slechts enkele op zich zelf staande gevallen; want meestal behandelt Zeus Hera met de haar toekomende achting en teederheid, ja met hooge onderscheiding, en de andere goden, als zij in het paleis van Zeus voor raadsvergadering en maaltijd bijeenkomen, bejegenen Hera geheel en al zoo, als het der vrouw des huizes en koningin toekomt.

Gelijk haar zedelijke strengheid in hardheid en ijverzucht, zoo ontaardde Hera's koninklijke trots en het gevoel harer waardigheid als zuster en gemalin van Zeus ook wel in heerschzucht en ijdelheid, waardoor zij zich tot daden van liefdeloosheid en hardheid, zelfs tot onrechtvaardigheden liet verleiden. Zoo wierp zij *Side* in den Tartaros, daar deze het gewaagd had, haar eigen schoonheid boven die van Hera te prijzen, welke zich toch in het bewustzijn van haar verheven schoonheid met Pallas Athene en Aphrodite aan het oordeel van Paris onderworpen had. Zwaar hadden Troia's inwoners van haar toorn te lijden, toen de Grieken tegen hen krijg voerden en Hera in vereeniging met Athena de Grieken met geweld en list bijstond, daar Paris, de Trojaansche vorstenzoon, haar ijdelheid beleedigd had, door den prijs der schoonheid aan Aphrodite toe te kennen, en omdat hij vervolgens door den roof van Helena het huwelijk van Menelaos verstoord had.

Bij de Grieken zoowel als bij de Romeinen was de vereering der godin, vooral onder de vrouwen, zeer verbreid; evenwel hadden te harer eere ook wedstrijden en tournooispelen van mannen plaats. Te Olympia bevond zich haar oudste tempel het Heraion, en bij de

groote spelen aanschouwde men ook een ter eere van Hera georganiseerden wedloop van jonkvrouwen.

De gezellinnen van Hera waren de *Chariten* en *Horen*, hare bijzondere dienares *Iris*. Onder de dieren was de pauw haar heilig vanwege zijn trotsche pracht, in Italië de gans en ook de koekoek, de laatste, omdat hij de verkondiger der lente is, en omdat Hera haar bruiloft met Zeus in de lente gevierd had. In den lentetijd vielen vandaar ook haar voornaamste feesten, die op haar huwelijk betrekking hadden en in de nabootsing van huwelijksplechtigheden bestonden. Om dezelfde reden had Hera ook de bloemen lief, en op haar feesten was alles met bloemen versierd en bekranst.

Te Rome had *Juno* (met den bijnaam *Lucina*) verscheidene tempels; en men hield haar voor de helpster bij de geboorte der menschen en vereerde haar op den eersten dag van elke maand, maar vooral in Juni. *Junones* werden in vroegeren tijd de bijzondere beschermgeesten der vrouwen genoemd. De vrouwen vierden ter eere der godin op den eersten Maart het feest der Matronaliën; zij verschenen bij de offerplechtigheden in feestelijken optocht, ontvingen van familieleden en bekenden geschenken en begiftigden omgekeerd van haar kant hare dienaressen.

De attributen van Hera zijn een koninklijke diadeem en een schepter, die haar als echtgenoote van den koning der goden kenbaar maakt, of een met sterren bezaaide sluier, die haar als koningin des hemels gegeven werd. Zij werd als een majestueuze, schoone vrouw, maar met meer ernstige en trotsche dan zachte trekken afgebeeld, en onderscheidt zich vooral door groote oogen vol eerbied afdwingende majesteit; Homeros noemt haar om die reden „de eerwaardige godin met den majestueuzen blik"

(z. Plaat II). Menigmaal wordt zij afgebeeld op een troon zittende met een schepter en een granaatappel, het zinnebeeld der vruchtbaarheid, ook wel op een door pauwen getrokken wagen, of zij heeft den pauw aan hare zijde en den koekoek op den schepter.

3. Gevolg van Zeus en Hera.

a. Nike (Victoria).

Nike is de vaste onafscheidelijke gezellin van Zeus en

4. Nike van Samothrake (gerestaureerd door Zumbusch).

ook van zijne lievelingsdochter Pallas Athene. Gelijk deze

godheden de overwinning verleenen, gelijk bij hen de beslissing van elken strijd berust, zoo is het Nike, die de overwinning uitspreekt en bekendmaakt, niet slechts de overwinning in den krijg, maar ook den gelukkigen uitslag bij vreedzame wedstrijden. Zij wordt eene dochter van Zeus, maar ook wel een kind van den Gigant Pallas en de Oceanide Styx genoemd. De voorstellingen van Nike in de kunst zijn buitengemeen talrijk; zij komt voor in wapendos, maar met palmtak en krans, de zinnebeelden der overwinning, en daar zij dikwijls de verkondigster van den goddelijken wil is, met den herautsstaf van Hermes, het kerykeion. Meestal wordt zij licht aanzwevend voorgesteld of op een kogel staande, die de veranderlijkheid van het geluk moet uitdrukken.

b. Iris.

Ook Iris is eene bodin van Zeus en vooral van Hera, — de godin van den regenboog. Gelijk zich dit ijle gewrocht des hemels van het eene einde der aarde tot het andere schijnt uit te strekken, zoo doorvliegt ook Iris snel als de gedachte de gansche wereld, zij duikt zelfs in de diepten der zee en de rivieren der onderwereld. Met Zeus en Hera woonde Iris op den Olympos, werd ook in den raad der onsterfelijken gaarne om hare meening gevraagd en gold als leidsvrouw en raadgeefster der menschen, aan wie zij de boodschappen der goden overbracht. Iris was volgens de sage eene dochter van Thaumas en Elektra, dus eene kleindochter van Okeanos en Gaia. Zij wordt gevleugeld voorgesteld en vertoont ook verder groote overeenkomst met Nike; de hoedanigheid van bodin der goden wordt bij haar evenals bij deze door het kerykeion van Hermes aangeduid.

c. Hebe,

eene dochter van Zeus en Hera, werd als godin der jeugd en der daarmede verbonden edele genietingen des levens vereerd. Zij bloeide in eeuwige jeugd en schoonheid, daar zij den goden bij den maaltijd nektar en ambrosia aanbood en zelve in deze de onsterfelijkheid verleenende spijs deelde. Zij bekleedde het ambt van schenkster, dat echter van haar op Ganymedes overgedragen werd, misschien na haar huwelijk met Herakles. Ook verder had zij aan haar goddelijke ouders haar diensten te bewijzen; zij hielp Hera de paarden voor den wagen spannen of voerde bij het citerspel van Apollon en het gezang der Muzen, met andere godinnen reidansen uit, of zij bevindt zich in het gevolg van Aphrodite. Het meest bekend is Hebe als de jeugdige, bloeiende bruid en gade van Herakles, met wien zij ook wel te zamen vereerd werd. Ook in Argolis, bij Phlioes, bevond zich een tempel van Hebe, door een bosch omgeven, dat als asyl voor vervolgden beroemd was. Bij de Romeinen beantwoordt aan de Grieksche Hebe *Juventas*.

Vele voorstellingen der kunst doen ons de godin aanschouwen als een jong bekoorlijk meisje in een luchtig gewaad, met rozen bekranst en met een drinkschaal in de hand, waarin zij uit een kan den drank der goden giet.

d. Ganymedes

was de zoon van den Trojaanschen koning *Tros* en van *Kalirrhoe*, een achterkleinzoon van Dardanos, den stichter van Troje. Zeus ontvoerde den herdersknaap uit hoofde zijner schoonheid in adelaarsgedaante van den berg Ide naar den Olympos, waar hij voortaan als opvolger van

Hebe het ambt van schenker der goden bekleedde. Hij wordt als een knaap van eeuwige jeugd en buitengemeene schoonheid voorgesteld. In de afbeeldingen blijkt zijn Aziatische afkomst uit de Phrygische muts, die ons ook naar Klein-Azië als vaderland der sage verwijst. Zijn ambt als schenker wordt aangeduid door de schaal, die hij in de hand draagt, en dat hij als dienaar der goden tot den Olympos behoort, ziet men aan den adelaar van Zeus, dien hij dikwijls drenkt en liefkoost.

e. Themis

was de dochter van Oeranos en Gaia, het zinnebeeld van het in alle aardsche betrekkingen heerschappij voerende goddelijke recht, dat is van het edelste en hoogste recht, waaraan door geen aardsche begeerten afbreuk gedaan wordt, en daarom ook van het gastrecht. Den goddelijken raad, gelijk hij in de wereld van kracht moet zijn, stelt zij voor. Daarom bezat zij ook het Delphische orakel, voor dit overging aan Apollon, wien zij eerst de kunst der voorspelling zou geleerd hebben. Zij verzette zich lang, voor zij in het huwelijk met Zeus toestemde, wiens gemalin zij na Metis was en dien zij de Horen en Moiren schonk.

Daar in Themis krachtens haar wezen hooge wijsheid en volstrekte waarheid woonden, luisterden zelfs de hooge goden naar hare raadgevingen en Zeus huwde niet met Thetis, daar Themis hem voorspeld had, dat uit dit huwelijk een zoon zou geboren worden, die zelfs zijn vader in macht zou overtreffen. Hoe Themis aan den sterveling Peleus ten huwelijk gegeven werd, opdat geen der goden iets van haar zoon te duchten zou hebben, zal later verhaald worden.

5. Ganymedes naar Leochares (Rome, Vatikaan).

De vereering van Themis als de handhaafster van de goede zeden, de burgerlijke orde en het goddelijke recht in het algemeen was op vele plaatsen in Griekenland,

II. Hera (Rome, Villa Ludovisi).

vooral te Athene, verder ook te Troizene, op het eiland Aigina, te Thebe en te Olympia in zwang, waar te harer eere tempels, altaren en standbeelden opgericht waren.

f. Horen.

Als dochters van Zeus en Themis zijn de Horen de godinnen der jaargetijden. Men nam van haar een verschillend getal aan, misschien naarmate men het jaar in meer of minder deelen verdeelde, waarbij echter de winter als de tijd van den slaap of dood der natuur in den regel niet medegerekend werd. Zoo vereerde men te Athene slechts twee Horen, *Thallo*, de godin van den bloeitijd, en *Karpo*, die van den oogsttijd of den tijd der vruchten. Anders was over het algemeen het getal drie bij de Horen overwegend. Zelden en niet met een eigen naam aangeduid, wordt aan de drie zusters nog een vierde toegevoegd, die door de jachtbuit als Hore des winters kenbaar gemaakt wordt. Als godinnen der goede jaargetijden, die het bloeien en groeien in de natuur bewerken en bevorderen, staan zij in dienst der hemelsche goden, vooral van Zeus en Hera; maar ook in het gevolg van Aphrodite treden zij op, aan de Chariten toegevoegd, ook in dat van Apollon met de Muzen, daar in het goede jaargetijde de vroolijke liederen in de natuur zich doen hooren. Met hare beteekenis als zegenaarsters der velden hangt verder ook samen, dat zij als godinnen der weersverandering voorkomen, die de poorten des hemels nu sluitend dan openend, in juiste afwisseling regen en zonneschijn aan de aarde doen toekomen, zooals het voor het gedijen der vruchten noodig is. Steeds betoonen zij zich jegens de menschen milde, goedgunstige godinnen; men dacht zich haar als een onschuldige, vroolijke zusterschaar, in

wier gevolg steeds zegen en vreugde haar intrede doen.

Op deze wijze voerden zij heerschappij in de natuur. Daar men echter reeds vroeg in de vaste afwisseling der jaargetijden de grootste en zegenrijkste orde en regelmatigheid, een onveranderlijke wet opmerkte, zoo stelde men de Horen, die men zich om dezelfde reden als dochters van Themis dacht, aan de spits van alle zegenrijke orde en wettelijkheid in het menschelijke leven en in de zedelijke wereld. Naar dit overdrachtelijke begrip zijn hare namen bedacht en zeer zinrijk als *Eunomia* (liefde voor de wet, orde), *Dike* (recht), en *Eirene* (vrede) vastgesteld. Eunomia voert vooral heerschappij in het staatsleven, en gelukkig geprezen wordt door de dichters de staat, die nimmer de vereering van Eunomia vergeet; Dike vindt haar werkkring meer in het leven van den enkelen mensch, en men zeide van haar, dat zij haar vader Zeus alle onrecht overbracht, dat op aarde

6. Eirene met den jongen Ploetos naar Kephisodotos (München).

geschiedt. Eirene eindelijk is de vroolijkste der zusters, en haar beschouwde men als moeder van *Ploetos*, den rijkdom, als de blijde gezellin van Dionysos en als beschermvrouw van vroolijke gezangen en feesten.

De meeste vereering genoot de Hore der lente. Zij heette *Chloris* en was met den zachten *Zephyros* gehuwd, onder wiens bevruchtenden adem de eerste bloemen des jaars te voorschijn komen.

De beeldende kunst stelde de Horen voor als teere, luchtig gekleede en met bloemguirlandes en vruchten bekranste jonkvrouwen.

g. Godheden van het lot.

1. De Grieken kenden een gansche reeks van zulke goddelijke wezens, wier bestemming het was, den wil der hoogste goden, vooral van Zeus op aarde ten uitvoer te leggen. Om die reden laten wij hare opsomming hier volgen. Men zag in haar bestuur een vaste natuurwet; in de eerste plaats waakten zij over het leven der menschen en stelden het doodsuur van den enkelen mensch vast. Tegen deze bepaling, die als al het menschelijke in de wijze inrichting van Zeus haar oorsprong vond, waagden zelfs de goden het niet in verzet te komen; ook zij konden hunne sterfelijke zonen en lievelingen niet beschermen, zoo de godheden van het lot hun dood besloten hadden In de eerste plaats moeten genoemd worden:

1. De **Moiren.** In den oudsten tijd tot op Homeros kende men slechts ééne Moira, de vertegenwoordigster der op rede en recht gegrondveste wereldorde, aan wie alle goden evenals de menschen onderworpen waren, en tegen wie zelfs Zeus, de beheerscher der wereld, niets vermocht, daar hij als hoogste god niets, wat met rede en

recht in strijd was, willen kon. Later nam men drie Moiren aan en bracht hare werkzaamheid inzonderheid in verband met de menschelijke lotgevallen en het aardsche leven, dat uit aanvang (geboorte), midden (verloop) en einde (dood) samengesteld is In dezen vorm echter zijn de Moiren niet meer de hoogste ook boven Zeus staande machten der algemeene zedelijke wereldorde, maar zijn zij als alle andere godheden aan Zeus onderworpen, in wien het goddelijke bewustzijn van rede en recht het helderst leeft.

Als godheden van het duistere verborgene menschenlot golden de Moiren voor dochters van den nacht. Zij zingen van verleden, heden en toekomst. De namen der drie zusters zijn *Klotho*, *Lachesis*, *Atropos*; haar machtigen invloed op het leven des menschen van de geboorte tot den dood stelde men zich onder het beeld van het spinnen voor; zoolang het leven moet duren, zoolang spinnen de drie zusters den levensdraad nu vaster, dan losser, van goud, zilver of gewone wol, — als het leven eindigen moet, breken zij den draad af.

De Moiren werden afgebeeld als grijze vrouwen met ernstig gelaat, steeds met elkander vereenigd en meestal bezig met haar beschreven werkzaamheid; zij dragen het spinrokken, maar ook wel de levensloten, of een schriftrol en een weegschaal.

De Romeinen kenden de Moiren onder den naam *Parcen*. In nauw verband met de Moiren stond

2. **Tyche**, bij de Romeinen *Fortuna* genaamd, de godin van het toeval, die blijkens de ondervinding zoo dikwijls een gunstigen of nadeeligen invloed op het welzijn en de lotgevallen der menschen oefent. Zij werd voor een dochter

van Zeus gehouden. Voornamelijk werd zij bij de Grieken als godin der gelukkige beschikking vereerd en droeg een hoorn des overvloeds of op het hoofd den polos, het zinnebeeld van den overvloed en den rijkdom, in de handen daarentegen een roer, waarmede zij het schip des levens in goede vaarwateren stuurde. Vleugels, kogel en rad, die wij ook als haar attributen vinden, wijzen op de snelle wisseling, waaraan al het aardsche geluk onderworpen is.

7. Fortuna (Rome, Vatikaan)

In Griekenland werd Tyche veel vereerd, vooral te Athene, welker bewoners, gelijk die van vele andere steden, een bestendig bij hen vertoevende schuts- en huisgodin in haar zagen.

3. Dankbaar, in bescheiden ootmoed en wijsheid moeten de menschen den zegen van Tyche genieten. Wanneer zij echter trotsch op hun geluk hun aardsche natuur vergeten en door zelfverheffing in de macht van *Hybris*, de godin van den overmoed, komen, dan zendt Zeus als vreeselijke straf *Ate*, de sterke godin der verblinding; deze brengt de menschen tot daden, die hen hun ondergang te gemoet voeren. Zij had zelfs eens Zeus, haar vader, bij wien zij op den Olympos woonde bedrogen; in toorn slingerde Zeus

haar daarop van den top des bergs op de aarde neer, en sedert dien tijd dwaalt zij onzichtbaar en onhoorbaar op aarde rond, de menschen verleidend om tegen hun waarachtig voordeel en eigen best te handelen. De machtig daarheenschrijdende Ate volgen op den voet de *Litai*, de berouwvolle beden, die zich beijveren goed te maken, wat nog goed te maken is. Alleen moet de mensch zich berouwvol aan de bemiddeling der leelijke, maar goedhartige ouden toevertrouwen, want slechts beden verzoenen en maken weer goed, wat de mensch in onbezonnenheid en verblinding zonder kwaadwilligheid en zonder de bedoeling anderen te beleedigen, bedorven heeft. Volhardt de mensch echter halsstarrig bij zijn onrecht, zoo treft hem eerst met volle kracht de wraak van Ate.

4. **Nemesis**, eene in gepeins verdiepte schoone vrouw van een vorstelijk voorkomen, met een hoofdband of kroon versierd, was de niet te ontkomen wreekster en vergeldster van alle onrecht, de godin der straffende gerechtigheid, die alles in het juiste evenwicht hield, door het gedrag der stervelingen in hun geluk te richten, de misdaad te beteugelen, het geluk der onwaardigen te fnuiken, elk onrecht aan den pleger zelven te wreken. Haar dienst was zeer verbreid; te Athene werden te harer eere met openbare zoenoffers de Nemesiën gevierd, en te Smyrna in Klein-Azië werden verscheidene godinnen van denzelfden naam als gevleugelde daemonen vereerd. Haar voornaamste heiligdom bevond zich te Rhamnoes. In later tijd gold *Adrasteia* voor dezelfde godin als Nemesis; intusschen was zij oorspronkelijk eene uit Aziatische godsdiensten overgenomen wraakgodin, die op een door grijpvogels getrokken wagen den voortvluchtigen zondaar vervolgde.

Als beschermgeesten van den enkelen mensch door de hoogste goden gezonden, mogen nog

5. de **Daimonen** (**Daemonen**) genoemd worden. Daar men zich in den ouden tijd elken boom, elken struik en elke bron door een hooger wezen bewoond en bezield dacht, daar men alle verschijnselen en krachten in de natuur, wier oorzaken en werkingen men zich niet verklaren kon, tot een onmiddellijk ingrijpen der godheid terugbracht en zoo overal en in elk voorwerp een goddelijk wezen vermoedde, zoo kon het wel niet anders of men moest ook denken, dat elk mensch in het bijzonder onder de bescherming en leiding van een afzonderlijk goddelijk wezen stond. Reeds bij de oudste volken in het Oosten heerschte vandaar het geloof aan beschermgoden of beschermgeesten der menschen, een geloof, dat bij de Grieken en Romeinen teruggevonden wordt en naar tijd en omstandigheden verder ontwikkeld en uitgebreid werd. Deze goddelijke machten waren onbekend, maar men geloofde aan een oneindig groot aantal van haar. Zij waren de geheime dienaren van Zeus en heetten *Daimonen*. Men dacht zich hen wel als de zielen der menschen, die in de gouden eeuw geleefd hadden, en nu bestemd waren hun tot een hulp te zijn, die in de ijzeren eeuw onder arbeid en zorgen zuchtten. Grieken zoowel als Romeinen geloofden, dat zij door hun beschermgeesten vergezeld, behoed, gewaarschuwd werden. Bij de Grieken behoorden de Daemonen tot de lagere godheden; anders was de voorstelling der Romeinen van hunne *Geniën*: zij geloofden, dat ieder mensch zijn Genius had, die met hem geboren werd, maar ook met hem stierf. De Genius trad dus terstond bij de geboorte met zijn beschermeling in verbinding en trachtte vooral hem zijn leven op een

verstandige wijze te doen genieten. Volgens zijn Genius leven beteekent vandaar zijn leven door blijmoedigheid opvroolijken en door matigheid verlengen; wie zich daarentegen door droefgeestigheid het leven vergalde of het in woest genot verspilde, die beleedigde zijn Genius. — De Grieken riepen vooral den *Agathodaimon*, den „goeden Daemon" aan. En gelijk deze den enkelen mensch onder zijne bescherming neemt, zoo verleent hij deze ook aan geheele volken en staten en bevordert overal bloei en voorspoed. Afgebeeld werd hij als een jongeling met een hoorn des overvloeds en een schaal in de eene, met maankop en aren in de andere hand.

4. Hermes (Mercurius)

was een zoon van *Zeus* en *Maia*, de „voedende moeder", eene dochter van *Atlas*, die hem op den berg *Kyllene* des nachts in een verborgen grot ter wereld bracht. Bij de Grieken werd Hermes sedert overouden tijd als een vooral in de dierenwereld vruchtbaarheid en zegen schenkende godheid vereerd.

Daar echter de kudden, wier vruchtbaarheid Hermes in de eerste plaats bevordert, in den oudsten tijd een hoofdbestanddeel van den rijkdom der menschen uitmaakten, vereerde men Hermes later ook als schenker van anderen rijkdom, hij mocht dan komen, vanwaar hij wilde. — Nu wordt echter door niets zoo snel en zoo gemakkelijk rijkdom en welvaart verkregen, als door den handel; vandaar dat Hermes ook god van den handel en beschermgod der kooplieden werd. De handel wederom is afhankelijk van vreedzaam en ongestoord verkeer te water en te land, ten gevolge waarvan Hermes beschermgod van het verkeer in het algemeen moest worden. De handel

echter veronderstelt, dat men goed voor zijn voordeel wete te zorgen, dat men schrander en voorzichtig te werk ga; nu gelden de Grieken tot op onzen tijd voor geslepen en schrandere kooplieden; derhalve is Hermes ook de god, die voorzichtigheid en schranderheid, zelfs sluwheid, liefheeft en beschermt; en daar het bij zekere zijden van den handel, zij het juist niet bij de edelste, er ook op aankomt, den kooper te overreden en te bepraten, beschouwde men Hermes als god der welsprekendheid. Van dit alles eindelijk is de overgang niet zeer groot tot die sluwheid en list, die het met eerlijkheid en waarheid juist niet al te nauw neemt, en zoo behoeven wij ons niet te verwonderen, Hermes ten slotte ook nog als patroon der spitsboeven en dieven aan te treffen.

Voor Hermes als beschermgod van het verkeer waren op straten en pleinen, vooral ook op kruiswegen, talrijke gedenkteekenen opgericht. De overal in het rond liggende steenen werden reeds in de oudste tijden tot groote hoopen aan den kant der wegen verzameld; wie zulk een steenhoop voorbijkwam, legde er ter eere van den god een steen bij, een gebruik, waardoor niet alleen de akker op heilzame wijze van steenen gezuiverd werd, maar dat ook aanleiding gaf tot verbetering der wegen en daardoor tot vergemakkelijking van het onderling verkeer der menschen. In het midden dezer steenhoopen bracht men vervolgens wel houten of steenen zuilen aan, die den god zinnebeeldig moesten voorstellen en die later met het gezicht van Hermes versierd werden. Hieruit ontstond de bekende kunstvorm der Hermen, die oorspronkelijk aan Hermes alleen gewijd was, later echter ook zoowel op andere goden als op menschen overgedragen werd.

Het ambt van Hermes als bode en heraut der goden, vooral van Zeus, hangt ten deele met zijn hoedanigheid als god van het vreedzame verkeer der menschen onderling, zooals het door boden en herauten onderhouden wordt, samen. Als godenbode en heraut van Zeus onderhield Hermes het verkeer tusschen hemel en aarde, door aan de menschen den wil der onsterfelijken te verkondigen; hij was vandaar ook orakelgod. Ja, tot in de onderwereld strekt zich zijn werkkring uit, en hij is het, die als schimmenvoerder, als psychopompos, de zielen der afgestorvenen tot Charons boot en voor den troon van de goden der onderwereld geleidt. Evenzoo verleent hij zijn bijstand aan koene helden, die zich in de onderwereld wagen; zoo strekte hij Herakles tot gids, toen deze den Kerberos naar de bovenwereld bracht, en evenzoo Orpheus, toen hij zijne gemalin Eurydike aan Ploeton wilde terugvragen.

Gelijk Hermes aldus als middelaar het geheimzinnige verkeer tusschen het schimmenrijk van Ploeton en het aardsche leven onderhoudt, zoo zendt hij ook de droomen, waarin de ouden ijle gewrochten van den Hades zagen; hem gold vandaar ook des avonds het laatste plengoffer voor men ter ruste ging. En ook de mijnen, waaruit de in den schoot der aarde verborgen schatten voor den dag gebracht worden, stonden onder zijne bescherming.

Eene bijzondere vereering genoot Hermes als god der jeugd: gymnasiën en worstelscholen werden tot hem als stichter teruggebracht, en om steeds aan hem als den knapsten vuistvechter, worstelaar en diskoswerper te herinneren, richtte men op deze aan de lichamelijke ontwikkeling gewijde plaatsen talrijke zuilen van Hermes op. In vele steden hadden te zijner eere kampspelen van

knapen plaats, die men Hermaia noemde. Ook jonge kinderen dacht men zich aan zijne hoede toevertrouwd; Herakles zou als knaap onder zijn opzicht gestaan hebben, en het beroemde standbeeld van Praxiteles, dat te Olympia gevonden werd, stelt hem als hoeder van den kleinen Dionysos voor (Plaat III).

De schranderheid en list, als wier patroon Hermes later optreedt, bracht hij volgens de sage reeds op den dag zijner geboorte in practijk: zoozeer dacht men zich de goddelijke kracht reeds bij haar oorsprong in werking tredende. Heimelijk en vermomd sloop hij uit de grot van den berg Kyllene en ontstal bij nacht en nevel zijn broeder Apollon een gedeelte zijner runderen. Lang zocht Apollon te vergeefs naar zijn vermiste dieren; want de jonge god der list wist ze zeer slim te verbergen, door hun takkenbosjes aan de pooten te binden, die alle sporen uitwischten, en eindelijk de dieren ruggelings in een bergspelonk te trekken, zoodat de voetsporen naar buiten in plaats van naar binnen schenen te voeren. Eindelijk evenwel werd Hermes door een landman, die hem bespied had, aan Apollon verraden, welke nu het knaapje zeer vertoornd voor den troon van Zeus sleepte, om het streng te laten bestraffen. Hermes echter liet zich niet bangmaken: Zeus en zijn vertoornden broeder bracht hij door zijn snedige zetten in een goed humeur en verzoende eindelijk Apollon geheel, door hem de lier te schenken, die hij uit de schaal van een schildpad vervaardigd en met snaren bespannen had. Voor zichzelven vond hij daarop de herdersfluit uit. Sedert dien tijd bleven de beide broeders in de beste verstandhouding. In deze toegenegen stemming gaf Apollon aan Hermes als tegengeschenk de gouden staf van het geluk, de tooverstaf.

Dezelfde list en behendigheid, dezelfde goede luim en innemende welsprekendheid, waarvan hij reeds als pasgeboren knaapje zoo schitterend blijk gegeven had, beproefde Hermes later dikwijls met hetzelfde gevolg; zoo ontstal hij Zeus zijn schepter, Aphrodite haar gordel, Hephaistos zijn tang, Apollon boog en pijlen en wist steeds de vertoornde bestolenen weder tot bedaren te brengen. Het roemrijkst echter toonde hij al zijn schitterende gaven bij de opdracht van Zeus met betrekking tot den honderdoogigen *Argos*, die *Io*, eene beminde van Zeus, bewaakte; Zeus had haar voor de wraak der ijverzuchtige Hera in een koe veranderd; Hera echter, die het bedrog bemerkte, zond een horzel, uit angst voor wier steken het dier langen tijd land in land uit vluchte; ten slotte gaf Hera Io aan Argos over om te bewaken. Hermes nu ontving van Zeus het bevel, om Io uit de macht van Argos te bevrijden, wat niet door geweld geschieden kon of moest. Deze opdracht was tegen een honderdoogigen wachter, die zelfs in den diepsten slaap slechts vijftig zijner oogen sloot, geen kleinigheid; maar Hermes wist haar toch te volbrengen. Hij ging tot Argos en wist eerst door allerlei verhaaltjes zijn vertrouwen te winnen; daarop blies hij hem zijn liedjes op de herdersfluit voor en deed hem in zulk een diepen slaap zinken, dat het een na het ander al zijn honderd oogen toevielen. Hermes doodde vervolgens den slapenden wachter en ontvoerde Io. De oogen van Argos zou Hera daarop in den staart van haar pauw gezet hebben.

Hoe menigvuldig echter deze trekken van list en geslepenheid bij Hermes ook zijn mogen, zijn gansche wezen drukken zij toch geenszins uit. Zijn schranderheid vertoont zich ook als vindingsgave; niet alleen voor Apollon, ook voor den Thebaanschen zanger Amphion vervaardigde hij de lier,

en Palamedes zou hij het letterschrift geleerd hebben. Ook als god der welsprekendheid werd Hermes, vooral in later tijd, veel vereerd; men placht hem met het oog daarop de tongen der offerdieren te wijden. In de eerste plaats treedt hij overal daar als leidsman der helden op, waar het er op aankomt, gevaarlijke, schranderheid zoowel als moed vereischende avonturen uit te voeren; dikwijls is hij daarbij tegenwoordig, gelijk b. v. bij de werken van Herakles als metgezel van Athena. Ook verdwaalde reizigers geleidde hij, en ballingen was hij een steeds bereidvaardig helper in het vreemde land en onder vijandige menschen.

Zijn vader Zeus stond Hermes in den strijd met de Giganten trouw ter zijde en redde hem zelfs uit de macht van Typhon; over het algemeen toonde hij zich gaarne gedienstig jegens de goden, maar strafte ook evenals zij met onverbiddelijke gestrengheid hen, die hem te na kwamen, zooals het voorbeeld van Battos leert, dien hij in een steen veranderde, daar hij Apollon den roover zijner runderen verraden had (bladz. 59).

In de oudere afbeeldingen wordt Hermes als een krachtig man voorgesteld met zwaren, spitsen baard, ook wel met lange haarvlechten, verder met een teruggeslagen chlamys, den reishoed, vleugelschoenen, en de staf in de hand. In later tijd verschijnt hij als een bloeiend jongeling zonder baard met kort hoofdhaar, het hoofd met den petasos, den gevleugelden hoed, bedekt, in de eene hand het met twee slangen omwonden kerykeion, of ook met een beurs in de hand, en gevleugelde sandalen, als teeken zijner snelheid, aan de voeten. Het schoonste ons bewaarde Hermesbeeld, dat van Praxiteles, werd te Olympia gevonden en vertoont den god als bloeiend jongeling met den jeugdigen Dionysos op zijn arm (Plaat III).

Bij de Romeinen werd *Mercurius* niet in die mate vereerd als Hermes bij de Grieken. Voor de volken van Italië was hij hoofdzakelijk een god van handel en gewin, en zijn dienst genoot nimmer de gunst der aanzienlijken.

Handel en nijverheid vierden te zijner eere feest te Rome op den 25sten Mei.

5. Athena (Minerva).

Gewoonlijk wordt in de mythen aangaande haar geboorte verhaald, dat zij geheel geharnast uit het zwartgelokte hoofd van Zeus, die eerst *Metis* verslonden had, te voorschijn gesprongen was; hemel en aarde beefden, de zee zwol hoog opwaarts, en de dag werd verduisterd bij deze groote gebeurtenis. Zeus liet zich door Hephaistos of volgens een andere sage door Prometheus het hoofd klieven, opdat Pallas er uit zou kunnen springen. Andere mythen leiden hare geboorte af van eene verbintenis van Poseidon met eene nimf Tritonis en voegen er bij, dat Zeus de godin slechts als kind aangenomen had, — vandaar de namen *Tritogeneia* en *Tritonia*. Aan de nationale sage echter van Athena's geboorte uit het hoofd van Zeus ligt een dergelijke gedachte ten grondslag als die, welke Hephaistos tot den zoon van Hera alleen maakte. Want evenals aan de verwekking van Hephaistos als god van het aardsche vuur de hemel geen deel heeft, zoo drukt omgekeerd de sage van Athena's geboorte uit, dat aan deze godin niets aardsch is. Zij is niets anders dan een evenbeeld van haar vader, den god des hemels, die haar uit zwarte donderwolken onder het gebulder en gekraak van het onweer ter wereld brengt, eene godin, vreeselijk en sterk als de onweersstorm en toch ook weer zacht en klaar als de helderheid van den hemel, wan-

neer het onweer uitgewoed heeft en opnieuw een levenwekkende koelte over de verkwikte velden waait.

De beide zijden van haar goddelijk wezen, het vreeselijke en geweldige aan den eenen, en het klare, zachte en reine aan den anderen kant zijn in hare beide Grieksche namen uitgedrukt: als *Pallas* is zij de godin des onweers, die de aegis, het wolkenschild van haar vader Zeus bezit en van alle godheden alleen „den sleutel weet van het vertrek, waarin haars vaders bliksems liggen", zooals de dichter Aischylos zegt. Als Pallas wordt zij derhalve tot de godin van den krijg, de dappere, de mannenbedwingster, die met haar aegis de benden der helden verschrikt, dien zij ongunstig gezind is, en met haar bliksem onweerstaanbaar alles voor zich neerwerpt. Krachtens de hemelsche zachte zijde van haar wezen daarentegen treedt zij als krijgsgodin in tegenstelling met Ares op, wien het slechts om strijd en slaggewoel te doen is, terwijl Pallas de patrones is van den strijd, die tot de overwinning en

8. Pallas Athene (Rome, Kapitool).

door de overwinning tot den vrede en zijne zegeningen leidt.

Is de overwinning echter behaald en de vrede bevochten, die immers hier op aarde in het leven van den staat zoowel als in het gemoedsleven van den enkelen mensch altijd slechts een vrucht van strijd is, zoo voert de godin *Athena* in klare zachtheid en reinheid heerschappij, leert de menschen den vrede tot hun voordeel gebruiken, en onderwijst hen in alle werk, dat het menschelijk leven versiert, in alle wijsheid en kunst. Deze beide zijden van het wezen der godin worden als onafscheidelijk met elkaar verbonden gedacht, als elkaar steunend en van elkaar afhankelijk, en zoo is Pallas Athene eene der diepzinnigste scheppingen van een innigen godsdienstzin, eene godin, aan wier vereering de geloovige Griek zich met ware vroomheid kon overgeven.

Maar ook in de afzonderlijke mythen der godin laat zich deze hare dubbele natuur gemakkelijk vervolgen. Athena bleef altijd maagd en wees alle liefdesverklaringen, die haar volgens verschillende sagen gedaan werden, af. Aan Pallas Athene was niets aardsch: hoe konden haar dus aardsche zwakheid en hartstocht aankleven? Verder evenwel is de macht van den geest in zijn krachtdadige werkzaamheid evenals zijn oorsprong uit het hoogste goddelijke wezen op de innigste wijze zinnebeeldig in de mythe voorgesteld, evenals het feit, dat de geest noch iets mannelijks noch iets vrouwelijks, maar de eenige goddelijke kracht is, die zelfstandig door de gansche natuur werkt.

In den oorlog van Zeus tegen de Titanen en Giganten verleende zij als krijgsgodin Pallas haar vader met raad en daad krachtdadigen bijstand en het was door haar toe-

doen, dat Zeus Herakles ter onderwerping der opstandelingen met het beste gevolg te hulp riep. Zij zelf bracht den vreeselijken Gigant *Enkelados* ten onder. Toen evenwel de heerschappij van Zeus bevestigd was, was zij op aarde werkzaam als de beschermster van die helden, welke de duistere machten en monsters tot heil der menschheid bekampten. Zoo was zij de trouwe en bestendige gezellin van Herakles bij al zijn moeitevolle avonturen, zoo hielp

9. Athenagroep van het altaarfries van Pergamon (gerestaureerd door Tondeur).

zij Perseus bij het dooden van Medoesa, wier hoofd zij later op haar aegis aanbracht, vanwaar zij zelf den naam *Gorgophone*, Gorgodoodster, ontving. Ook de Argonauten beschermde Athena in gemeenschap met Hera, en Theseus volbracht zijn daden tegen allerlei gedrochten eveneens onder haar bijstand, dien zij eindelijk ook aan de Grieksche helden voor Troje ten goede deed komen; door hare raadgevingen werd na tienjarigen strijd eindelijk de stad veroverd.

In vredestijd echter heerscht zij alom zegenend als de godin van alle kunstvaardigheden en van den denkenden geest; haar dankte men de kunst van het spinnen en weven, zij leerde de verzorging der pasgeboren kinderen, ook de geneeskunde wordt evenals tot andere goden, zoo ook tot haar teruggebracht, en evenzoo zou zij het fluitspel uitgevonden hebben. Gelijk het der krijgsgodin past, leert zij de menschen het wilde paard temmen, den toom aandoen en voor den strijdwagen spannen; zoo zou zij met name Bellerophon geholpen hebben om het gevleugelde ros Pegasos te breidelen, en te Athene leerde het eerst van alle menschen Erichthonios onder hare leiding het spannen der paarden voor den wagen. Kortom, onder hare bescherming stonden allen, die zich met kunsten en nuttige vaardigheden bezighielden, wier oefening op aarde de ontwikkeling en beschaving en zoodoende de ware welvaart der menschen bevordert.

In het bijzonder echter voerde de godin heerschappij in Attika, in haar land, dat zij bij den strijd met Poseidon van de goden in eigendom gekregen had. Hier overtrof hare vereering die van alle andere goden, en de hoofdstad Athene droeg haar naam. Het voornaamste teeken van haar goddelijke over Attika wakende bescherming was die olijfboom op den burg, dien zij bij gelegenheid van haar strijd met Poseidon schiep en van welken volgens het geloof der Atheners alle olijfboomen afkomstig waren. Omtrent den heiligen olijfboom verhalen de ouden de volgende treffende sage, waarin zich geheel hun innig geloof in hunne godin uitspreekt. Toen de Perzen met een ontzaglijke overmacht tegen Griekenland optrokken, trad Athena voor den troon haars vaders Zeus en smeekte om het behoud harer stad. Het noodlot

echter had het anders besloten: Athene moest ondergaan, maar slechts, om heerlijker uit zijn asch te verrijzen; Zeus moest zijn lieve dochter haar bede afslaan, de Atheners namen uit hun land de wijk op de vloot, en de Perzen verwoestten de stad te vuur en te zwaard. Ook de heilige olijfboom op de Akropolis verbrandde mede. Maar zie, ten teeken dat Athena haar stad ook bij schijnbaren ondergang niet verlaten had, schoot met wonderbare snelheid uit den ouden wortel een drie el lang nieuw lot, een voorteeken voor de wedergeboorte van de stad en den staat. En met den bijstand van Athena leverden de Atheners aan het hoofd der overige Hellenen den beroemden slag van Salamis, waarin zij de veel sterkere vloot der Perzen vernietigden en de vijanden dwongen, met smaad en schande en met een ontzaglijk verlies het Grieksche land te verlaten.

Evenals de godin naar hare verschillende kenteekenen, eigenschappen, verrichtingen, en naar de verschillende plaatsen, waar zij vereerd werd, vele bijnamen droeg, b.v. in Elis van kinderverzorgster, op vele plaatsen, vooral te Athene van *Polias*, de beschermster der steden, *Soteira*, de redster, *Parthenos*, de maagdelijke, *Hippia*, de paardenfokster, *Ergane* en *Mechanitis*, de kunstvaardige, *Nike*, de overwinnares, *Glaukopis*, de godin met de fonkelende oogen, — zoo werd zij ook verschillend afgebeeld. In hare hoedanigheid van krijgsgodin verschijnt zij als eene jonkvrouw van eene rijzige gestalte en met een ernstig gelaat, het schild aan den linkerarm en de speer in de rechterhand, het hoofd bedekt met den helm, die wel met paardemanen of een uil of ook met een sfinx versierd is, verder een borstpantser aanhebbende met een door slangen gevormden rand en met het hoofd van

Medoesa versierd (Afb. 8). Als godin der vrouwelijke kunsten, als Ergane, wordt zij ook afgebeeld met een ruim in breede plooien neerhangend gewaad, den peplos, gehelmd, maar zonder wapenen, ook wel met een spinrokken; als uitvindster en beschermster der geneeskunde voert zij een slang als zinnebeeld der gezondheid, en als godin der muziek draagt zij een fluit in de hand. In het bijzonder waren de slang en de uil haar gewijd, de laatste òf vanwege zijn fonkelende oogen, òf als zinnebeeld van het waken bij nacht voor de studie der wijsheid. Steeds evenwel herkennen wij aan de slanke, onberispelijk gevormde gestalte en het ernstige gelaat de godin, die zich boven alle andere door ongestoorde helderheid van geest onderscheidt.

Het oudste houten beeld der godin, dat van den hemel gevallen zou zijn, noemde men *Palladion*. Het was volgens de gangbare sage het eerst in het bezit der koningsfamilie van Troia, en men geloofde, dat het bestaan der stad van het bezit des beelds afhankelijk was. In den Trojaanschen oorlog werd het door Odysseus en Diomedes heimelijk ontvreemd, en nu gelukte de inneming der stad. Volgens een andere overlevering gelukte het *Aineias* (*Aeneas*), het uit den brandenden tempel te redden en gelukkig naar Italië over te brengen. Gelijk zich bij het uiteenloopen der latere sagen verwachten laat, maakten ook andere staten aanspraak op het oorspronkelijke bezit van het echte Palladion, zooals Argos, Athene, ook Rome, en zijn bezit gold overal als voorwaarde en waarborg voor het bestaan der staten. Te Athene werd het in het Erechtheion op den burg bewaard. Later ging men de uitdrukking Palladion in ruimeren zin van andere voorwerpen en begrippen gebruiken, waaraan men een der-

gelijke beschermende en behoudende kracht toeschreef.

De schoonste en belangrijkste afbeeldingen der godin bezat Athene en wel van de kunstenaarshand van Pheidias, tot wiens scheppingen ook de Zeus van Olympia behoorde. Vooral beroemd was het uit goud en elpenbeen vervaardigde tempelbeeld van het Parthenon. Onze afbeelding op Plaat IV is vervaardigd naar eene reproductie van dit kunstwerk, die in 1880 te Athene gevonden werd, en wel uit later tijd afkomstig is, maar toch den algemeenen indruk weergeeft, dien het werk van Pheidias moet gemaakt hebben. Op den burg stond verder onder den blooten hemel het reusachtige bronzen standbeeld van Athena Promachos, de voorvechtster, eveneens van de hand van Pheidias. Haar helmbos en de spits van haar lans zag men reeds, als men zich ter zee op de hoogte van Soenion, de zuidelijkste landtong van Attika, bevond. De gansche oudheid was vervuld van de heerlijkheid der scheppingen van den grootsten Griekschen kunstenaar, van Pheidias, wier karakter volgens Winckelmanns uitspraak „edele eenvoud en stille grootheid" was.

De schitterendste feesten ter eere der godin hadden te Athene, hare lievelingsstad, plaats, t. w. het verscheidene dagen durende, dubbele feest der *Panathenaeën*, waarvan de kleine elk jaar, de groote om de vier jaren, steeds in het derde jaar der loopende Olympiade, gevierd werden.

Het feest was overoud en zou door Theseus, den beschermeling der godin, zijn groote beteekenis gekregen hebben.

Het werd door plechtige optochten, kampspelen, zeer rijke offers en maaltijden gevierd, waaraan alle koloniën van Athene deelnamen. De beteekenis ervan was ook, door een feestelijk samenzijn van alle stamgenooten de

vereeniging der vroeger verstrooide gemeenten tot een bondstaat te vieren.

De zegeprijs bestond niet in goud en zilver en andere kostbaarheden: het was een vat van de zuiverste olijvenolie, uit de vruchten van Athena's heiligen boom geperst. Op deze Panathenaeische prijsvaten, waarvan er ons vele bewaard gebleven zijn, is de godin afgebeeld in kampende houding, op de andere zijde ook wel de soort van wedstrijd, waarbij den bezitter de prijs ten deel gevallen was. De plechtigste handeling was de aanbieding van het door vrouwen en meisjes rijk geborduurde, kostbare gewaad, waarmede het godenbeeld bekleed werd; het werd naar den burg gebracht in een luisterrijken feestelijken optocht, waaraan bijna de geheele bevolking van Athene, de aanzienlijke jongelingen te paard en op wagens met vier paarden, de gewapende manschap in volle wapenrusting, de burgers met hunne vrouwen en dochters in feestgewaad deelnamen. Bij het begin der lente offerden te Athene de overheidspersonen aan de godin, en twee meisjes uit de aanzienlijkste geslachten, van zeven tot elf jaren oud, namen een jaar lang den dienst in het heiligdom waar.

Van de overige feesten, die de Atheners ter eere hunner godin vierden, moeten nog de Chalkeeën (Chalkeia) genoemd worden; Athena werd hierbij vooral als Ergane vereerd, als beschermvrouw van allerlei vrouwelijken arbeid, gelijk van de nijverheid in het algemeen. Daarbij werd haar te gelijk met Hephaistos geofferd, dien de gewone smeden en de goudsmeden als hun bijzonderen beschermgod vereerden.

Bijna even ijverig als de Grieken Pallas Athene, vereerde den Romeinen *Minerva*, wier eigenschappen zeer

met hun volkskarakter overeenkwamen. Ook zij was als godin van de wijsheid en het nadenken vooral de beschermster der kunsten en beroepen en van den huiselijken arbeid, voor zoover deze spinnen, weven en borduren betrof. De krijgshaftige eigenschappen van Pallas daarentegen waren door de Italiaansche volken aan andere goden toegekend. Te Rome dienden tot hare vereering verscheidene rijk versierde tempels; een der oudste stond op het Capitolium. Aan haar beeld, het Romeinsche Palladium, werd hooge eer bewezen en het aan Minerva Quinquatrus gewijde feest jaarlijks gedurende vijf dagen van den 19den tot den 23sten Maart gevierd; ook aan dit feest namen vooral kunstenaars en handwerkslieden, maar ook de schooljeugd, ijverig deel.

6. Apollon (Apollo)

was de tweelingbroeder van Artemis en een zoon van Zeus, dien volgens de bekendste sage *Leto* op het eiland Delos, een der Cycladen in de Ionische Zee, hem baarde. Na lang door Hera vervolgd rondgezworven te hebben, had zij hier eindelijk een toevluchtsoord gevonden. Volgens de sage zou dit eiland tot dien tijd als een woeste rots in zee rondgedreven hebben; na de geboorte van den god evenwel kwam het tot stilstand, het straalde in gouden glans, heilige zwanen kwamen over zee aangezwommen en beschreven kringen om het eiland. Daarom vierde men op Delos den geboortedag van dezen god en wel met het begin van Bloeimaand.

Apollon is de heerlijke machtige god des lichts, niet alleen van de zon, die dagelijks in haar kringloop de aardsche duisternis verdrijft, maar in het algemeen de

steeds zegevierende tegenstander van alle vijanden des lichts, de vriend en beschermer van alles, wat waarlijk schoon en verheven is. Zijn bijnaam *Phoibos*, „de stralende", drukt deze klaarheid van zijn wezen uit, en ook de vele betrekkingen van den god tot alles, wat edel en goed is, vertoonen ons zijn beeld, dat nog heden aangrijpend en verheffend op ons werkt; weten, waarheid, recht en alle zedelijke reinheid staan onder zijne bescherming.

De mythen van Apollon zijn zeer oud en niet zooals b. v. die van Aphrodite en Dionysos ten deele uit het Oosten naar Hellas overgebracht, maar het oorspronkelijk eigendom der Grieken. Vele oostersche volken vereerden zekere zonne- en lichtgodheden, die zich in eenige opzichten wel met Apollon laten vergelijken; er lag aan hen een dergelijke beschouwing van licht en zon ten grondslag, evenwel hebben deze godengestalten met Apollon niets te maken.

De gewichtigste plaats met betrekking tot den Apollinischen eeredienst was Delphi. Hier had de beroemde strijd met den draak plaats: evenals Siegfried en St. George in de Duitsche heldensage het land van gevaarlijke draken bevrijdden, zoo doodde de god des lichts met zijn pijlen den *Python*, den draak der duisternis, die van het gebergte naar de dalen kroop, bosschen en velden door zijn verwoestenden adem deed verdorren en menschen en kudden verdierf.

Het dagelijksche leven in de natuur toont, dat de levenwekkende invloeden des lichts zich niet altijd even sterk openbaren. Reeds vroeg ontstond de schoone sage, die aan deze gedachte uitdrukking verleent: de sage van het verblijf van Apollon bij de *Hyperboraiers*. In den

herfst nam men met inachtneming van plechtige gebruiken afscheid van den god en deed hem tot de grenzen der heilige ruimte uitgeleide. Hoog in het noorden, waar de zingende zwaan, het heilige dier van Apollon woont, leefden de Hyperboraiers, een vroom volk, gelijkende op de vroegere menschengeslachten, in eeuwig licht, ver achter het land der winterstormen en sneeuw. Over hen welfde zich een altijd heldere hemel, zij leefden met Apollon als kinderen met hun vader. Daar bracht Apollon met moeder en zuster de drie wintermaanden door, en keerde daarop in de lente, met jubelende liederen ontvangen, naar de zijnen te Delphi terug. Zoo openbaarde zich den Grieken de herleving der natuur, wanneer de schoone lente aanbreekt, in dezen jaarlijkschen terugkeer van den god des lichts uit het noorden. De feestelijkheden te Delphi bereikten vandaar in het voorjaar haar hoogtepunt. De Delphische Spelen waren na de Olympische verreweg het drukst bezocht, en met schitterende spelen en offers werd de god gevierd; de lauwerkrans van Delphi gold als zegeprijs voor even begeerlijk als de prijs van Olympia.

Zeer verschillend zijn de betrekkingen van Apollon tot het leven en streven der menschen. Zoo is hij als wakker jager en dapper strijder het voorbeeld voor de mannelijke jeugd in het worstelperk gelijk op het slagveld. In den strijd treedt hij dikwijls op als god des doods, als de nimmer missende treffer in de verte, en in dit karakter zullen wij hem in de sage van Niobe weder ontmoeten; de zon wekt immers ook niet alleen de natuur tot nieuw leven, maar verzengt ook met haar gloeiende stralen de jonge gewassen des aardbodems. Zijn vreeselijk onweerstaanbaar wapen is de aegis, en de heldensage weet heel

wat van de dappere mannen te verhalen, die voor Apollon het onderspit moesten delven, zooals Achilleus en zijn vriend Patroklos en Neoptolemos. Maar deze donkere zijden van Apollons wezen traden op den achtergrond voor een lange reeks van eigenschappen, waardoor de god zich een weldoener van het menschelijk geslacht toonde.

Als god der kudden beschermde en zegende hij het gedijen van het vee; wij vinden hem zoo als god der herders, die de door hem gekoesterde velden bewonen, gelijk hij dan ook zelf, in de eenzaamheid op de herdersfluit blazend, zoodat zelfs de wilde dieren uit hun schuilhoeken te voorschijn kwamen, de kudden van Laomedon weidde, die onder zijne hoede voortreffelijk gedijden. Gelijk hij de Delphische streek van den verderfelijken Python bevrijd had, zoo verdrijft hij ook de pest, die in den heeten zomer uit de moerassen opstijgt, en bevordert als god der artsenijkunde den groei der planten, die door haar geneeskracht voor den mensch heilzaam zijn. — De wegen zoowel als de ingangen der huizen waren aan zijne hoede toevertrouwd, en eene naar boven kegelvormig toeloopende zuil voor de huisdeuren herinnerde aan hem. Niet minder vereerden de schippers in Apollon den beschermer der zeewegen en der havens, vandaar zijn bijnaam *Delphinios*: van den dolfijn wisten de ouden veel te vertellen, in de eerste plaats van zijn genegenheid voor de menschen en zijn gevoeligheid voor muziek. Vandaar dat ook hij, evenals zijn element, het water, Apollon heilig was. Dit brengt ons tot een gewichtige zijde van den Apollinischen eeredienst. Onder alle eigenschappen van den god, die geschikt zijn het hart der menschen wonderbaar aan te grijpen, staan de muzikale boven-

aan. Bij alle feesten ter eere van Apollon, vooral weer bij die te Delphi, hadden op groote schaal wedstrijden in de muziek plaats, aan den god des lichts gewijd, die in zijn lang, kostbaar gewaad met de citer de goden verrukte, terwijl de Muzen daarbij haar liefelijk gezang deden hooren. Alle dichterlijke bezieling brachten de Grieken tot Apollon terug, gelijk overal vroolijke juichtonen klinken, wanneer vriendelijke zonnestralen licht en warmte verspreiden in de natuur.

Ook de mantiek der Grieken, het profetische voorgevoelen en voorspellen der toekomst, stond onder den onmiddellijken invloed van Apollon, daar het hemellicht alle donkerheid opheldert, in alle verborgen schuilhoeken doordringt, alle huiveringwekkende nachtelijke duisternis verdrijft. Talrijke orakelplaatsen zijn reeds uit den oudsten tijd bekend, zooals in Klein-Azië het heiligdom der *Branchiden* bij Milete. Verreweg het gewichtigst was echter het orakel te Delphi, dat in den bloeitijd der Grieksche stammen en staten een bijna almachtigen invloed bezat en nog tot in laten tijd hoog aangeschreven stond. De god sprak door den mond der priesteres Pythia; zij zat op een hoogen gouden drievoet boven een aardspleet, waaruit koude, bedwelmende dampen opstegen. De voorspellingen der Pythia bestonden in enkele in zinsverrukking uitgestooten woorden, die de priesters vervolgens in den vorm van verzen brachten; deze waren op vernuftige wijze zoo ingericht, dat zij geen helderen, ontwijfelbaren zin opleverden, maar dubbelzinnig en licht mis te verstaan bleven. Zoo, om slechts één voorbeeld te noemen, gaf het orakel den Atheners, toen de overmacht der Perzen Griekenland dreigde te overstroomen, den raad zich achter houten muren terug te trekken. De Atheensche grijsaards verstonden

deze uitspraak verkeerd en verschansten zich op den burg achter houten bolwerken, die den vijand natuurlijk niet vermochten tegen te houden. Themistokles daarentegen en de jongere mannen verklaarden de vloot voor den „houten burg", en door zich aan deze toe te vertrouwen, behaalden zij de luisterrijke overwinning ter zee bij Salamis en redden hun vaderstad en geheel Hellas. Slechts door deze dubbelzinnigheid zijner uitspraken kon het orakel van Delphi, hoe schrander en helderziend zijn priesters ook waren, den roep zijner onfeilbaarheid en zijn machtigen invloed handhaven.

Eindelijk werd Apollon te Delphi als verzoener en verlosser van alle versombering des geestes, als bevrijder van zware schuld vereerd. Hij zelf was, toen hij door het dooden van den draak Python bloedschuld op zich geladen had, eerst door strenge boetedoening weer de stralende Phoibos geworden, en zoo bevrijdde hij later de ongelukkige gejaagden van de vervolgingen der duistere machten van het noodlot en der wraakgoden. De sage van Orestes, die als moedermoordenaar door de Erinyen vervolgd werd en eerst in den tempel van Apollon veiligheid en rust vond, leert ons den god van deze zijde zijns wezens kennen.

Een groot aantal sagen knoopt zich aan Apollon vast; eenige der gewichtigste mogen hier vermeld worden. Reeds de geschiedenis zijner jeugd is door velerlei wonderbare verhalen opgesierd. Hij werd volgens eene van de bekende afwijkende sage niet door zijne moeder Leto, die voortdurend van Hera's toorn te lijden had, maar door Themis (bladz. 47) met nektar en ambrosia opgevoed. Snel en krachtig wies hij op en ontvluchtte reeds weinige uren na zijne geboorte als blinkend jongeling de hem

verzorgende godheden, om terstond zijn roeping te volgen. Nadat hij vele landstreken doorreisd had, kwam hij in het stille door rotsen omringde dal van Delphi, waarin hij de plaats voor het orakel zag, van waar uit hij den menschen zijn onfeilbare godspraken wilde verkondigen. Op deze afgezonderde plaats in het hart van Griekenland vond Apollon reeds een aloud orakel van Themis, die het echter gaarne aan den jongeren god, haar pleegkind, afstond. De vreeselijke draak Python trachtte te vergeefs de vestiging van Apollon te verhinderen; de jeugdige god, van zijn nimmer missend pijlschot zeker, hield stand tegenover het monster en doodde het na korten strijd. Zoo verkreeg hij zijn wereldberoemde orakelplaats en ontving naar aanleiding der overwinning van den Python den vereerenden bijnaam *Pythios*. De gave der voorspelling daarentegen schonk zijn vader Zeus hem, en diens wil en gevoelen zijn het, welke den menschen door Apollons mond verkondigd worden. Voortaan bleef Apollon in het bezit van Delphi, al moest hij ook nog dikwijls voor de verdediging van zijn heiligdom optreden. Zoo b.v. eenmaal, toen Herakles in zijn onstuimigheid geweld gebruikte tegen de voorspellende priesteres, om haar tot een orakelspreuk te dwingen, en reeds op het punt stond den drievoet weg te sleepen. De god snelde toe, om zijne priesteres bij te staan, maar Zeus beslechtte den twist tusschen zijne beide zonen, die voortaan in de innigste vriendschap met elkander leefden. En toen in het jaar 279 voor Christus een geduchte legerbende der Galliërs onder aanvoering van Brennus op een strooptocht naar Delphi kwam, om de rijke tempelschatten weg te voeren, was het Apollon, die met den bijstand van Artemis en Athena door storm, onweder en hagelslag zulk een schrik

onder de vijanden verspreidde, dat zij ontzet vluchtten.

Aan Zeus bewees Apollon in den strijd tegen de Titanen en Giganten door zijn bedrevenheid en zekerheid in het boogschieten de beste diensten. Nochtans wekte hij eens den toorn zijns vaders in zoo hoogen graad op, dat hij voor eenigen tijd den Olympos moest verlaten. Zeus had den zoon van Apollon, Asklepios, met zijn bliksem gedood; Apollon nam hiervoor wraak, door eenige Kyklopen met zijn pijlen om te brengen. Als een sterveling diende daarop de god zijn vriend, den koning *Admetos* van Pherai in Thessalië als hoeder zijner runderen, gelijk hij ook die van *Laomedon* in het Klein-Aziatische landschap Troas weidde. Uit wrevel over zijne verbanning van den Olympos zou Apollon zich met Poseidon verbonden hebben, om Zeus van den troon te stooten. Hun plan mislukte, en beiden moesten tot straf de muren van Troia bouwen. In dezen tijd van dienstbaarheid stellen de dichters den strijd van Apollon met *Pan*, die beweerde, dat zijn fluit een beter instrument was dan de door Apollon uitgevonden lier. *Midas*, een Lydisch koning, aan wien opgedragen werd den twist te beslechten, deed uitspraak ten gunste van Pan; tot straf gaf Apollon hem groote beweeglijke ezelsooren. Evenzoo werd *Marsyas*, een Satyr, die zich verstout had, in de kunst der muziek met Apollon te wedijveren, op wreedaardige wijze omgebracht.

Niobe, de gemalin van den beroemden snarenspeler *Amphion* van Thebe (een zoon van Zeus en Antiope) en moeder eener bloeiende kinderschaar, had zich in haar moedertrots boven Leto verheven. Apollon, door de smart zijner moeder gekrenkt, besloot met Artemis, de overmoedige te straffen. Al de zeven zonen en zeven dochters

der koningin vielen door de pijlen der godheden trots de wanhopige beden der eenzaam achterblijvende moeder, want ook Amphion had op het bericht van den dood zijner zonen zichzelven omgebracht. Van smart versteend, werd Niobe door een windvlaag over de zee naar Klein-Azië gevoerd, en nog heden vergiet haar steenen beeld op de hoogte van het gebergte Sipylos tranen van moedersmart.

Bijzonder gewichtige plaatsen met betrekking tot den cultus van Apollon vond men in de Peloponnesos. Bij den dienst van *Apollon Hyakinthios* te Amyklai werden van vlek tot vlek in de omstreken der stad klaagliederen gezongen, maar ook dichterlijke wedstrijden gehouden. Deze godsdienstige gebruiken golden vooral de vergankelijkheid der natuur, maar ook hare herleving. Immers zelfs de lieveling van den god, *Hyakinthos*, had den dood door de hand van Apollon moeten vinden. De mythe op welke dit feest betrekking heeft, verhaalt, dat Apollon Hyakinthos, den jongsten en schoonsten zoon van Amyklas beminde, maar zonder opzet door een diskosworp had gedood, of wel dat de eveneens op den knaap verliefde windgod Zephyros de zware schijf uit ijverzucht jegens Apollon naar den slaap van Hyakinthos gedreven had. Op den dood van den knaap, die in den naar hem genoemden bloem veranderd werd, had het rouwbedrijf bij het begin der Hyakinthiën, op zijne herleving daarentegen het vreugdefeest van den tweeden en derden feestdag betrekking. De mythe is, evenals die van Persephone, van het sterven en herleven der natuur te verklaren, die hier onder het beeld van een jongeling voorgesteld wordt, gelijk de werpschijf van Apollon niets anders is dan een beeld der zon, onder wier gloed de jonge

plantenwereld verwelkt en verdort. Het graf van Hyakinthos werd te Amyklai aangewezen; het lag onder een kostbaren troon voor het beeld van Apollon, dat tot de oudste en beroemdste van geheel Griekenland gerekend werd.

Het voornaamste feest van Apollon te Sparta en in vele andere plaatsen van de Peloponnesos waren de Karneeën (Karneia), die vooral in eerstgenoemde stad een krijgshaftig voorkomen hadden. De geheele bevolking trok in wapendos de stad uit en kampeerde gedurende verscheidene dagen in den omtrek onder tenten, als in een legerplaats. Het feest had betrekking op den verderfelijken god der hitte en der koorts, en door het kampeeren onder den blooten hemel wilde men zich aan de verderfelijke invloeden van de hitte der hondsdagen onttrekken. Zijn godsdienstige beteekenis daarentegen verkreeg het feest daardoor, dat men den verderfbrengenden god trachtte te verzoenen; het werd te Sparta zeer heilig gehouden en verbreidde zich van daar alom, waar zich leden van den Dorischen stam gevestigd hadden.

Apollon Delphinios werd in zijne betrekking tot de stormachtige en weder kalm geworden zee op vele plaatsen vereerd. Zoo ook te Athene. Daar was het Delphinion de oudste halsgerechts- en verzoeningsplaats. Men vierde daar ook in April het feest der Delphiniën, die Theseus zou hebben ingesteld, voor hij ter bevrijding der gijzelaars naar Kreta voer. Op de Delphiniën volgde in Mei het Apollinische feest der Thargeliën, een hoofdfeest ten tijde van het rijpen der vruchten en tevens een feest der verzoening met velerlei herinneringen aan ouderwetsche menschenoffers.

Omstreeks denzelfden tijd werd ook het feest der Deliën gevierd, als een der hoofdfeesten van de Ioni-

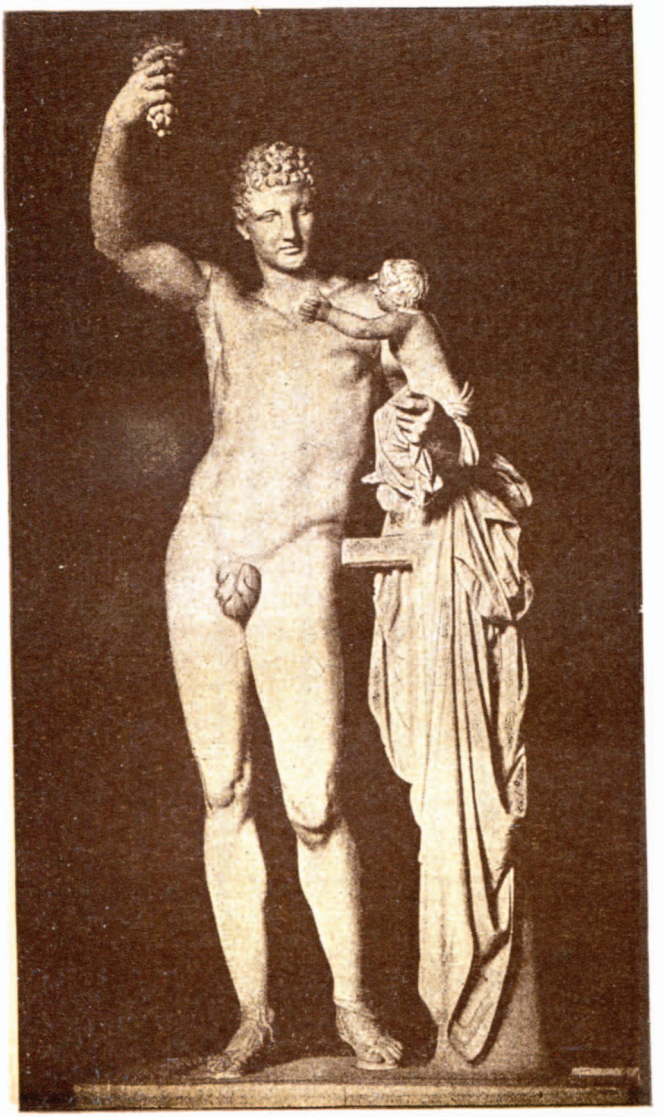

III. Hermes van Praxiteles. Gevonden 1877 te Olympia (gerestaureerd door Schaper).

sche Grieken. Bij gelegenheid van het vroolijke feest der Metageitniën, dat in Augustus gevierd werd, onthaalde Apollon als god van den oogst en den overvloed de overige goden. Men bracht hem de eerstelingen der veldvruchten en het eerste brood ten offer; bekranste knapen trokken door de stad en versierden de huizen met de eiresione, een met banden omwonden vruchtdragenden laurier- of olijftak. In den ouden tijd waren de verzoeningsgebruiken van dit feest met menschenoffers verbonden; voor alle mannelijke inwoners moest een misdadiger, voor alle vrouwelijke eene veroordeelde den offerdood ondergaan. Opdat de stad voor rampen bewaard mocht blijven, werden zij in plechtigen optocht voor de stad geleid en daar als offer geslacht.

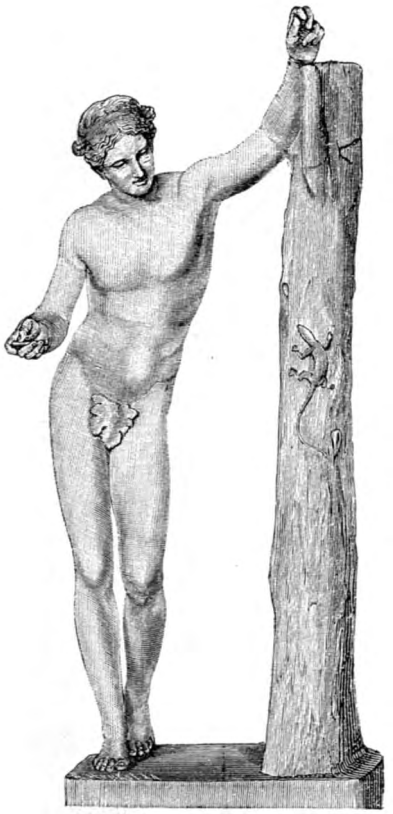

10. Apollon (Rome, Vatikaan).

Op zijn feest in de maand Boëdromion in den herfst werd Apollon vooral als beschermer der strijders in den slag en als overwinnaar der vijanden gevierd.

Te Rome werd de vereering van *Apollo* eerst 320 v. Chr. inheemsch, nadat men hem bij een pest plechtig een tempel had beloofd, aan welken later een tweede op den Mons Capitolinus toegevoegd werd. De Ludi Apollinares werden gedurende den tweeden Punischen oorlog ingesteld en zeer in eere gehouden.

Overeenkomstig de uiteenloopende goddelijke eigenschappen van Apollon zijn ook zijne symbolen en de wijzen, waarop hij voorgesteld wordt, zeer verschillend. Ontmoeten wij den god als den strijdbaren treffer in de verte, zoo zijn pijl en boog zijne kenteekenen; als god der muziek, als Moesagetes of Kitharoidos (Citharoedus) wordt hij in een lang gewaad, met een tot op de voeten neergolvende chlamys en de lier in de hand voorgesteld. Als offergaven aan Apollon werden bij voorkeur drievoeten gebezigd.

Van de vroegste tijden af was de laurierboom den god heilig. Uit eenvoudige rijsjes van den laurierboom, geplukt in het heilige bosch van Apollon, was de Delphische zegekrans gevlochten, en laurierboomen beschaduwden de tempels van den god. Volgens de sage zou Apollon zijne beminde *Daphne* in een laurierboom veranderd hebben, die voortaan zijn lievelingsboom bleef. Als wakker jager was hem de hinde, de ree, maar ook de listige wolf gewijd. De hoog in het noorden levende zingende zwanen en de muziek beminnende dolfijn behooren tot het gevolg van Apollon Moesagetes. Ook andere dieren werden Apollon toegeheiligd, wanneer in hun leven en in hun eigenaardige natuur de een of andere betrekking tot het wezen van den god viel op te merken.

Door dichters en beeldende kunstenaars werd Apollon

dikwijls en gaarne tot onderwerp hunner voorstelling gekozen. Steeds treedt hij ons te gemoet als een krachtig bloeiend jongeling met lange blonde lokken. Als den strijdvaardigen, zijn vijanden met de aegis vernietigenden god leeren wij hem door het beroemde standbeeld in het Belvédère te Rome kennen (Plaat V); de Apollon Moesagetes in het Vatikaansch Museum (Plaat VI) vertoont ons den god der muziek in zijn lang gewaad, en, om van andere te zwijgen, een gansche reeks van schoone beeldwerken is tot ons gekomen, die ons Apollon in teedere jongelingsgestalte doen aanschouwen, op het punt om een snel langs een boomstam omhoogvluchtende hagedis te spietsen. Deze Apollon Sauroktonos was eene schepping van Praxiteles, en tot zijne vinding zijn de ons bewaard gebleven kunstwerken dezer soort terug te brengen (Afb. 10).

De dochter van Leto en tweelingzuster van Apollon was

7. Artemis (Diana).

Gelijk Apollon bij de ouden oorspronkelijk het symbool was van de zon en het licht, zoo was Artemis het zinnebeeld van de maan en den nacht. Daar men de maan, even goed als de zon, niet alleen als lichtgevend gesternte maar ook met betrekking tot hare deels werkelijke, deels slechts schijnbare invloeden op planten-, dieren- en menschenwereld kan beschouwen, zoo zijn er tweeërlei maangodinnen te onderscheiden; *Selene* (Luna), die slechts de maan als nachtgesternte beteekent, evenals *Helios* de zon als daggesternte, en Artemis, die alle andere inwerkingen der maan op het aardsche leven in zich begrijpt

en aan wier mythen, evenals aan die van Apollon, eene ruime ontwikkeling en verbreiding te beurt gevallen is, terwijl de mythen van Selene, gelijk die van Helios veel minder verspreiding vonden.

Daar nu echter de feitelijke zoowel als de bloot denkbeeldige betrekkingen van de maan tot het aardsche leven zeer verschillend zijn, zoo dragen de mythen van Artemis ook een zeer verschillend karakter, al naar de streek, in welke, en de gezichtspunten, onder welke de vereering plaats vond. Zeer vele trekken in de sage van Artemis vinden hare verklaring daarin, dat zij als tweelingzuster van Apollon beschouwd werd, met wien zij niet alleen uitwendig, maar ook wat haar goddelijk wezen betrof, nauw verwant was.

Daar planten en vruchten in de warme zuidelijke landen het best groeien en gedijen in den frisschen nacht, verkwikt door overvloedigen dauw, die den dikwijls maanden lang ontbrekenden regen vervangen moet, en daar het vaststaat, dat het 't sterkst dauwt bij helderen hemel, wanneer de maan met haar rein licht van hem neerstraalt, zoo schreef men Artemis deze soort van vruchtbaarheid toe. Men geloofde zoodoende, dat zij des nachts door woud en bosch, berg en dal zwierf, door de bron- en boschnimfen vergezeld, die, wat schoonheid en rijzige gestalte betrof, alle verre bij haar als godin achterstonden, en zoo vereerde men haar bij bronnen, rivieren en vochtige weilanden. In andere streken weder gold zij voor godin van het vroolijke snarenspel en den dans; ook de Muzen, Chariten, Nimfen, Aphrodite en Athena namen gaarne aan hare vroolijke spelen deel. En gelijk wij de voorstelling van de door frisschen dauw vruchtbaarheid scheppende Artemis onmiddellijk uit de invloeden van de

maan kunnen afleiden, zoo vindt de opvatting van Artemis als muzikale godin haar oorsprong in haar nauwe verwantschap met Apollon.

Daar de mensch door zijne geboorte als 't ware uit den nacht in het daglicht treedt, dacht men zich Artemis ook als patrones der geboorten en als helpster van de vrouwen, die moeder werden, en noemde haar om die reden *Eileithyia*; door deze zijde van haar wezen heeft zij een punt van aanraking met Hera, die ook denzelfden bijnaam droeg. Zoo verschijnt Artemis in het algemeen als godin der vrouwelijke ontwikkeling in natuur en menschenleven. Uit dien hoofde werd haar de verzorging der teedere jeugd en de bescherming der kinderen toevertrouwd, en werd ter eere van haar, als godin der jeugd, in vele streken van Griekenland door de meisjes een feest met dansen en spelen gevierd.

Evenzoo was Artemis echter ook eene godin des doods — en wel van den dood, wiens oorzaak men niet kende of doorgrondde — daar de mensch met den dood weder in den nacht terugzinkt. Van menschen, die plotseling, en zonder dat men er een reden voor bedenken kon, stierven, zeide men, dat Apollon of Artemis hen door een zacht pijlschot gedood had, en wel dacht men bij den dood van mannen vooral aan Apollon, bij dien van vrouwen en meisjes aan Artemis.

Daar de maan door haar rein en zacht licht de voorstelling van kuische en reine jonkvrouwelijkheid opwekt, dacht men zich Artemis als reine frissche jonkvrouw, en als zoodanig nam zij ook alle kuische jongelingen en maagden onder hare bescherming, die haar om die reden in de lente ook bloemkransen vlochten. Zoo werd Artemis als godin van strenge tucht, onbesprokenheid, recht-

vaardigheid, zoowel als bezonnenheid in het burgerlijke leven te Athene, Korinthe en Thebe vereerd.

Godin der jacht is zij daardoor geworden, dat men haar als bevorderaarster van alle vruchtbaarheid, ook als beschermster van en gebiedster over al het wild in bosch en veld beschouwde. Voor de onontwikkelde volken in boschrijke bergstreken is de jacht een gewichtig iets, en onder hen was het geloof verbreid, dat de wilde gelijk de tamme dieren, vooral ook de jonge, goddelijke bescherming behoefden. Derhalve wordt Artemis wel jonge panters of leeuwen dragende of met hun vel bekleed, en verder als vlugge jageres gevleugeld voorgesteld.

11. Artemis (Rome, Vatikaan).

Reeds als jong meisje besloot zij met goedkeuring van Zeus om ongehuwd te blijven, bleef evenals Athena steeds aan de strengste zedelijke beginselen getrouw en bestrafte met groote hardheid elk vergrijp tegen de eer-

baarheid, waaraan de tot haar gevolg behoorende nimfen zich schuldig maakten; dit leert het voorbeeld van *Daphne*, die in een laurierboom, en van *Kallisto*, die in een berin veranderd, daarop echter door Hera als sterrenbeeld aan den hemel geplaatst werd. Met gestrengheid trad zij op tegen allen, die hare godheid te na kwamen; de tot den tocht tegen Troje uitgeruste Grieken hield zij door stormen in de haven van Aulis terug, tot straf daarvoor, dat hun aanvoerder Agamemnon haar heilige hinde gedood had. De Aitoliërs strafte zij door het ontzettende, woeste Kalydonische everzwijn in hun land te zenden, dat hun velden verwoestte, tot het eindelijk door Meleagros gedood werd. Zelfs tot wreedheid liet zij zich vervoeren tegen hen, die haar gevoel voor schaamte en kuischheid beleedigden. Dit ondervond de beroemde jager *Orion*, die de godin met een strafbare liefde vervolgde, vooral echter *Aktaion*, die door Artemis in een hert veranderd en door zijn eigen honden verscheurd werd, daar hij de godin in het bad verrast had. Als wrekende doodsgodin verschijnt zij, waar zij de dochters der overmoedige Niobe ombrengt.

De meest geliefde bezigheid van Artemis was de jacht, door wier beoefening zij moedig en krijgshaftig werd. Evenals de pijlen van Apollon misten ook de hare nooit, en evenals hij bewees ook zij aan haar vader Zeus door haar krachtige hulp bij zijn strijd ter bevestiging zijner heerschappij, maar ook aan de Trojanen in hun krijg tegen de Grieken, de beste diensten.

In Klein-Azië had reeds vroeg een eigenaardige vermenging der echt Grieksche Artemis met inheemsche oostersche godheden plaats. Het belangrijkste is de beroemde *Artemis van Ephesos*. Zij is niet de maagdelijke,

kuische godin, die wij zoo even leerden kennen, maar vertoont zich ons hier als verzorgster en voedster van alle leven in de natuur: zij werd als moeder met vele borsten afgebeeld. Haar heiligdom was het godsdienstig middelpunt voor al die Ioniërs, die in hun zeden en godsdienst belangrijke bestanddeelen van het Aziatische volksgeloof opgenomen hadden. Zoo was de tempel te Ephesos op de rijkste wijze met standbeelden, schilderstukken en kostbare wijgeschenken versierd; de feesten werden gevierd met groote pracht en op de luidruchtige en opgewonden manier, die wij reeds bij de vereering van Rhea hebben leeren kennen en bij den dienst van Dionysos nogmaals zullen ontmoeten. Het prachtige heiligdom werd tot de zeven wonderen der oude wereld gerekend. Herostratos van Ephesos stak den tempel in brand, om beroemd te worden; volgens de sagen stortten de brandende bouwvallen in elkaar juist in den nacht, waarin Alexander de Groote van Macedonië geboren werd; later zag men in dit samentreffen een voorteeken van de latere grootheid van Alexander en de plotselinge ineenstorting van het eens zoo machtige Perzische Rijk, — trouwens eerst, nadat Alexander door zijn buitengewone veroveringen in Europa en Azië reeds groot en beroemd geworden was, en den tempel van Artemis schooner had doen herbouwen. De dienst van Artemis bloeide nog ten tijde dat de apostel Paulus naar Ephesos kwam; bekend is, dat het gilde der goudsmeden, die door de vervaardiging en den verkoop van kleine zilveren afbeeldingen des tempels eene zeer goede verdienste hadden, zich door Paulus' prediking van het Christendom in hun kostwinning bedreigd achtten, en dientengevolge zulk een gevaarlijken opstand tegen Paulus en zijne metgezellen verwekten, dat zij de stad

moesten verlaten. Nochtans had de nieuwe leer aanhangers gevonden, die sedert dien tijd eene der eerste Christelijke gemeenten vormden.

Eene sombere en wreede godin is de Artemis, die in Tauris aan de Zwarte Zee vereerd werd. Voor haar beeld moest Orestes door de hand zijner eigen zuster geofferd worden. Dergelijke menschenoffers werden ook langen tijd aan *Artemis Orthia* of *Orthosia* te Sparta gebracht; volgens de eene sage zou Orestes haar beeld en daarmede de vereering der Taurische goden naar de Peleponnesos overgebracht hebben; volgens eene andere werd het van den hemel gevallen beeld door twee Lakoniërs in een boschje gevonden; beiden vervielen tot razernij en waanzin, zoodat Artemis zich hier niet als eene zegenende, maar als eene verderfbrengende godheid openbaarde. Tot zoen voor den bloedigen strijd, die nu om het gevonden godenbeeld ontstond, werden jaarlijksche menschenoffers ingesteld, die eerst door Lykoergos afgeschaft en door de geeseling van knapen vervangen werden.

Als godin der vruchtbaarheid en ontwikkeling in het dieren- en plantenleven werd Artemis reeds in ouden tijd vooral in Lakonië en Messenië vereerd door landelijke koren, reidansen en vroolijke liederen. Te Athene bezat zij een tempel over de rivier Ilissos; haar dienst gold hier niet zoozeer de vreedzame jacht op de dieren des wouds als wel haar ingrijpen in den veldslag. Haar gewichtigste feest te Athene waren de Elapheboliën in de lente, de „Hertenjacht", bij gelegenheid waarvan aan de godin, tevens ter herinnering aan de overwinning bij Marathon, vijfhonderd geiten geofferd werden. In de maand Moenychion wijdde men haar ronde offer-

koeken, die de volle maan moesten voorstellen en met kaarsen bestoken waren.

Uit den oudsten tijd zijn ons afbeeldingen van Artemis bewaard, die haar gevleugeld voorstellen; als hoedster van het wild houdt zij met elke hand een panter of leeuw, ook wel een hert vast. Later, hoe meer in het volksgeloof hare natuur als godin der jacht op den voorgrond trad, werd de hinde hare vaste gezellin; als zoodanig voert zij ook boog en pijlen, en verschijnt zij met opgeschort gewaad, waarover de banden van den pijlkoker zich kruisen, met opgebonden haar, meestal vlug daarheensnellend om het wild na te jagen. Steeds is zij het beeld van uitnemende jonkvrouwelijke schoonheid, gelijk zij dan ook steeds door de dichters met hoogen lof als „de schoonste" geprezen wordt.

8. Godheden verwant met Apollon en Artemis.

a. Godheden des lichts.

1. **Helios** (**Sol**). Zagen de Grieken in Apollon den god van het alles tot leven wekkende licht, Helios was hun de god des lichts in engeren zin, het vurige gesternte der zon, dat aan den hemel verschijnt en verdwijnt in dagelijkschen en jaarlijkschen loop. Men geloofde, dat Helios, evenals Eos zijne zuster, de godin van het morgenrood, die zijn spoedige komst meldt, in den vroegen morgen met een vierspan van witte vuurspuwende rossen uit den Okeanos opsteeg, en aan het hemelgewelf opklom, tot hij des avonds weder met zijne vermoeide rossen in de koele wateren der zee onderdook, om den nacht in het gouden paleis van Thetis door te brengen.

Helios wordt een zoon van den Titan *Hyperion* en van *Theia* genoemd; zijne gemalin *Perse*, eene Okeanide, bracht hem *Aietes* (*Aeetes*) en *Kirke* ter wereld. Op verschillende plaatsen werd Helios vereerd, vooral aan de zee, uit welke hij opsteeg, en op hooge bergen, waar men zijn komst het eerst bespeurde. Inzonderheid was het eiland Rhodos hem gewijd, dat hem bij de verdeeling der wereld als zijn uitsluitend eigendom was toegewezen. Hier stond ook zijn grootste standbeeld, dat onder den naam „de Kolossus van Rhodus" bekend is en tot de zeven wonderen der wereld gerekend werd. Hier hadden ook in het warme jaargetijde, als de kracht der zonnestralen het grootst is, de feesten van Helios plaats, en werden, gelijk ook op andere plaatsen gebruikelijk was, te zijner eere rossen van de hoogte in zee geworpen. Bij het genoemde feest der *Halieia* hadden wedrennen met wagens en kampspelen plaats, waartoe vooral de Doriërs van de omliggende eilanden bijeenkwamen.

De Odyssee verhaalt ons van de heilige kudden van Helios op het eiland Trinakria; zeven kudden van koeien en even zoovele van schapen, die niet vermeerderden noch verminderden, weidden daar onder de hoede der Nimfen en strekten den god dagelijks ten verrukkelijken aanblik.

Gelijk Apollon in de noordelijke Hyperboraiers een hem getrouw toegedaan, vroom volk bezat, zoo stonden onder de bescherming van Helios de *Aithiopen*, een heilig volk, welks woonplaats men zich zoover mogelijk in het oosten dacht, daar, waar Helios uit de zee scheen op te duiken. Zij waren door den god rijk gezegend en leefden in het genot van eeuwige rust en eeuwigen oogst.

Ook bij Helios maakt de sage melding van een talrijke nakomelingschap. Van zijne kinderen is echter verreweg het beroemdst *Phaëthon*, dien *Klymene* hem gebaard had. Op zekeren tijd geraakte deze met Epaphos, den zoon van Zeus en Io, in twist over zijn afkomst; bedroefd zocht hij zijn vader op en smeekte dezen, hem een verzoek toe te staan, wanneer hij inderdaad zijn vader was.

12. Heliosreliet uit Troia

Helios zwoer bij de Styx, dat hij hem zijne bede niet zou weigeren, en nu verzocht Phaëthon voor één dag het bestuur van den zonnewagen te mogen hebben. Helios in verlegenheid gebracht door de stoutheid van den knaap en hevig verschrikt bij de gedachte aan de gevaren, die zijn geliefden zoon dreigden, trachtte hem te bewegen het onverstandige verzoek in te trekken.

Maar te vergeefs. Phaëthon smeekte slechts des te dringender, en daar Helios door den heiligsten eed der goden gebonden was, moest hij, zij het dan ook met een bedroefd hart, zijne toestemming geven. De jongeling, niet bekend met den weg en door het vurige span voortgesleurd, verloor al spoedig kracht en bezinning, zooals zijn vader vooruitgezien en voorspeld had. De vurige rossen, door den zwakken knaap niet meer beteugeld, weken van de rechte baan af, en brachten eindelijk den gloeienden zonnewagen zoo dicht bij de aarde, dat zij van de hitte openbarstte, de bronnen opdroogden, de rivieren en zeeën begonnen te koken, en een deel der menschen zwart gekleurd werd. Met verbazing en schrik zag Zeus hemel en aarde in een geheel nieuw gevaar gebracht; om het steeds meer om zich heen grijpende verderf te stuiten, slingerde hij zijn bliksem naar Phaëthon, die ontzield van den zonnewagen in de rivier Eridanos nederstortte.

De drie zusters van den verslagene, de *Heliaden* of zonnedochters, *Phaethoesa*, *Aigle* en *Lampetia*, beweenden hem lang en werden in populieren veranderd, die den oever van den Eridanos beschaduwden en waaruit voortdurend tranen leekten; Helios veranderde de tranen van zijne dochters in elektron, den barnsteen, die bij de Grieken hoog werd gewaardeerd.

Phaëthons vriend *Kyknos*, die om den vroeg gestorvene treurde, verloor insgelijks zijne menschelijke gedaante, en leefde voortaan als zwaan. *Helios* zelf, diep bedroefd over den dood van zijn zoon, waaraan hij zelf door zijn onbedachten eed mede schuld had, kon slechts door de dringende beden der goden er toegebracht worden, het bestuur van den zonnewagen weder op zich te nemen.

De kunstenaars stellen Helios als een jeugdig wagenmenner met een stralenkrans voor (Fig. 12, Bladz. 92).

De Romeinen zagen in *Sol* het toonbeeld van een bekwamen, voorzichtigen wagenmenner, en rekenden hem daarom onder de goden, aan wie de hoede over de renbanen en wedrennen met wagens was toevertrouwd.

2. **Selene (Luna)**, de zachte maangodin, staat tot Artemis in dezelfde verhouding als Helios tot Phoibos Apollon. Volgens de algemeene voorstelling was zij eene dochter van *Hyperion* of van Pallas, en Helios wordt somtijds haar broeder genoemd. Zij wordt ons als eene jeugdige vrouw van zachtstralende schoonheid afgeschilderd; voor haar moeten alle sterren verdwijnen, wanneer zij met haar zachten glans aan den hemel verschijnt. Als Helios met zijn vierspan in den Okeanos verzinkt, rijdt Selene langs zijn weg met haar wit tweespan aan den hemel opwaarts, met een ruim het hoofd in een wrong omhullend gewaad bekleed.

Haar attribuut is een smalle maansikkel boven het voorhoofd en dikwijls een fakkel.

Bekend en vaak bezongen en afgebeeld is de sage van Selene en *Endymion*. Zeus dompelde den jongen herder, den geliefde der godin, in een eeuwigdurende sluimering; zoo rust hij in een grot van den berg Latmos in Karië, terwijl de liefhebbende Selene hem iederen nacht bezoekt.

3. **Eos (Aurora)**, het morgenrood, ook *Hemera*, de daggodin genaamd, was insgelijks eene dochter van den Titan *Hyperion*, welke den hoog boven de aarde voortschrijdenden god der zon beteekent, en van eene Titane *Theia*, dus eene zuster van Helios en Selene, van de zon en van de maan. Zij is het rooskleurige morgenlicht

van den nog bij het schijnsel der sterren aanbrekenden dag, met hetwelk de schemering verdwijnt. Bij hare verschijning verbleeken de sterren, en Selene, maar ook Eos verdwijnt in de heldere stralen van Helios, die haar op den voet volgt. De dichters verhalen, dat zij met rooskleurige vingers den sluier van den nacht opheft en op een met witte rossen bespannen wagen in het oosten uit den Okeanos verrijst, om op haar tocht dagelijks het eerste licht te brengen. Anderen berichten, dat Zeus haar den gevleugelden Pegasos gaf, nadat deze Bellerophon, den koenen maar al te overmoedigen held had afgeworpen, toen hij zich in de overmaat van zijn geluk tot den Olympos wilde verheffen.

Men stelde zich Eos voor als eene schoone jonkvrouw, die gelijk zij zelve frisch en teer was, ook in de natuur gelijk in het menschenleven het reine en schoone liefhad.

Gehuwd met *Astraios*, een Titan, den god van het sterrenlicht, baarde Eos de vier winden *Zephyros*, *Boreas*, *Notos*, *Euros*, alsook de *Morgenster*. De grond dezer voorstelling ligt in de ervaring, dat, als het morgenrood aanbreekt en voor nog de sterren verbleeken, dus als zich Eos en Astraios vereenigen, een frissche en krachtige wind zich verheft, die de zwevende nevels voor zich henen drijft, en als dauw over de aarde verspreidt.

Eos trof dikwijls reeds vroeg op den dag jagers aan in het woud, voor verscheidenen hunner vatte zij liefde op, en ontvoerde er vier van hen, Orion, Kleitos, Kephalos en Tithonos. Voor *Tithonos* smeekte Eos de onsterfelijkheid van de goden af, maar vergat de bede om er eeuwige jeugd aan toe te voegen. Zoo verheugden zij zich een tijd lang in de gulden jeugd; maar de ouderdom naderde

slechts al te spoedig en Tithonos schrompelde steeds meer te zamen, tot hij een levensmoede grijsaard was geworden, dien de goden uit medelijden in een krekel veranderden.

Bekend is de sage van *Kephalos* en *Prokris*. Prokris had haar gemaal hartelijk lief en zocht hem overal, toen hij in den vroegen morgen op de jacht door Eos was ontvoerd. Toen zij hem eindelijk wedervond, liet Eos in haar hart den angel der ijverzucht achter. Om heimelijk en zonder gezien te worden de samenkomst van Kephalos met de godin te bespieden, verborg zij zich in een kreupelbosch; en toen zij zich daar toevallig bewoog, vermoedde Kephalos in het dichte struikgewas een verborgen wild, drilde zijn speer, en doodde zijne vrouw.

De zoon van *Tithonos* en Eos is *Memnon*, een bereden bondgenoot der Trojanen, boven allen uitmuntende door schoonheid. Hij was afkomstig uit Aethiopië, gelijk immers alle godheden des lichts in het oosten verrijzen. Toen hij door de hand van Achilles gevallen was, droeg zijne treurende moeder hem naar zijn geboorteland, waar hij als vroeg gestorven held ten hoogste werd vereerd. Volgens de sage der ouden richtte Eos voor haren zoon bij Thebe in Egypte de wonderbare standbeelden op, die de eigenschap hadden, dat zij, zoodra de eerste stralen van het morgenrood hen beschenen, een geluid gaven, alsof er een snaar van een luit sprong. Toen de Perzische koning Kambyses Egypte onderwierp, liet hij deze beroemde gedenkteekenen omverwerpen, die nog heden ten dage in hunne overblijfselen voorwerpen van bewondering voor alle reizigers zijn, ofschoon het sinds lang uitgemaakt is, dat zij gedenkteekenen zijn van oude Egyptische koningen, en met Memnon niets te maken hebben.

4. **Gesternten.** Onder de gesternten des hemels maakten de Grieken dezulke tot een onderwerp hunner sagen, die of door hunne samenstelling een buitengewonen indruk op het gemoed maakten, of zich aan den hemel vertoonden op tijdstippen, die voor den landbouw en inzonderheid voor de scheepvaart van bijzonder gewicht schenen te zijn.

Phosphoros en *Hesperos* waren de namen van de Morgen- en van de Avondster. De eerstgenoemde, de eenige die voor den glans van het morgenrood niet verbleekt, werd als fakkeldragende heraut van Eos voorgesteld, de laatstgenoemde als verkondiger en brenger van den koelen verfrisschenden nacht. Zij golden voor tweelingen en wel voor zonen van Eos en Kephalos.

Door bijzondere schoonheid munt het sterrenbeeld *Orion* uit. Hij was een sterke reus, die zijn lievelingsbezigheid, de jacht in het woud, nog in de onderwereld voortzette, waar Odysseus hem zag. Zijn vroege ondergang in den herfst kondigde de nadering van den voor de kustscheepvaart zoo gevaarlijken tijd des winters aan, en zoo werd hij in vele sagen, als voorbode der de zee beroerende winterstormen, een zoon genoemd van Poseidon en eene Zeenimf.

In tegenstelling met Orion verschijnt de Hondsster *Seirios* (*Sirius*) als brenger van het warme jaargetijde, gedurende hetwelk onder den gloed van den zuidelijken hemel alle leven in de natuur dreigt te verdorren. Onder de verschillendste beelden wordt de verderfelijke invloed van de Hondsster voorgesteld. *Aktaion*, de jeugdige jager, werd door zijne gedurende de hondsdagen dol geworden honden verscheurd, volgens andere mythen, omdat hij Artemis in het bad had bespied. — Als schutsgod tegen

den verderfelijken invloed van Seirios werd soms *Aristaios* aangeroepen; hij was een zoon van Apollon en eene nimf, en moeder de aarde had hem de verzorging der kudden geleerd, alsook de goddelijke kunst, om door offers en zoenmiddelen den invloed van Seirios tegen te gaan.

Voor den landbouw waren de *Pleiaden* van gewicht; als zij zich aan den hemel vertoonden, was het tijd, om de velden in orde te brengen. Zij zijn zeven in getal, werden in de mythen der Grieken met vele goden in verband gebracht, en waren onsterfelijk, behalve eene, *Merope*. Ook voor de zeevaarders was haar opgang een gunstig teeken, daar met haar de windstilte van den zomer aanbrak, terwijl de *Hyaden* weder voorboden van den regentijd en van de stormachtige maanden werden geacht. Allen waren aan den hemel geplaatst geworden, de Pleiaden met Orion, omdat deze haar onophoudelijk lagen legde, de Hyaden, omdat zij zich niet konden troosten over den vroegen dood van hun op de jacht omgekomen broeder *Hylas*.

Aan het sterrenbeeld den *Beer* of de Berin eindelijk, dat reeds daarom de opmerkzaamheid der ouden tot zich trok, omdat het gedurende het geheele jaar niet van den hemel verdwijnt, knoopt zich het verhaal vast van *Kallisto*, de speelgenoote van Artemis; Zeus had haar, om zijne geliefde aan de vervolgingen van Hera te onttrekken, als Berin aan den hemel geplaatst, nadat zij hem *Arkas* had ter wereld gebracht.

De Grieken kenden in den ouden tijd nog niet het groot aantal sterrenbeelden, die den ganschen hemel omvatten, en wier samenstelling en benoeming ook bij ons gangbaar zijn. Deze indeeling van den geheelen sterrenhemel ontstond eerst in den tijd na Alexander den Groote,

toen de geleerden te Alexandrië met de astronomische voorstellingen der aloude Aziatische volken, in het bijzonder der Babyloniërs, maar ook der Egyptenaren, bekend en vertrouwd geworden waren.

5. **Hekate** is volgens vele sagen eene dochter van *Zeus* en van *Demeter* of *Pheraia*; volgens eene andere overlevering is de Titan *Perses* haar vader en *Asteria*, de zuster van Leto, hare moeder. Zij is in haar wezen nauw met Artemis verwant, ja menigmaal wordt de godin rechtstreeks Artemis Hekate genoemd. Ook zij is eene godheid van den nacht, en wel van den duisteren nacht, waarom zij dikwijls tot het gevolg van Ploeton en Persephone gerekend wordt. Hekate werd hoofdzakelijk aan de poorten en op de straten vereerd; men dacht zich haar langs de straten zwervend en vooral gaarne aan kruiswegen vertoevend. En gelijk in de Duitsche sage, zoo waren ook in de Grieksche fabelen de kruispunten der wegen de speelplaats van nachtelijke spoken en sombere schimmen. Zoo werd Hekate beheerscheres der nachtelijke, huiveringwekkende geesten, en godin van geheimzinnige bezweringen. Reeds de ouden noemen de beroemde toovenaarsters *Kirke* en *Medeia* de dienaressen van Hekate. Haar zouden alle geheime krachten der natuur ten dienste

13. Hekate (Rome, Kapitool).

hebben gestaan, zij zou over leven, geboorte en dood heerschappij, hebben gevoerd en als machtige godheid hooge eer op den Olympos gelijk ook in de onderwereld genoten hebben. Deze sombere geheimnisvolle zijde van haar wezen leefde lang in het volksgeloof voort, en ook hier bracht eerst het Christendom licht.

Veelal werd Hekate met andere godheden te zamen vereerd, zooals met Demeter, maar ook met Apollon en Artemis. Op Aigina en in Klein-Azië bezat zij ook een eigen tempel; in vele steden wijdde men haar de ingangen der poorten en plaatste men voor haar op de straten kleine tempeltjes. Hare vereering had des nachts en bij fakkellicht plaats, gelijk de godin dan ook met een of twee fakkels afgebeeld wordt. Onder velerlei ceremoniën werden aan Hekate op kruiswegen zwarte lammeren en honden geofferd. De hond, die in den stillen nacht tegen de helder schijnende maan blaft, was haar heilig. In later tijd werd Hekate in drievoudige gedaante afgebeeld, en de beroemde Alkamenes had zulk een beeld geplaatst op de Akropolis te Athene.

6. **Mithras** brengt ons in een geheel anderen tijd. De dienst van dezen oorspronkelijk Perzischen zonnegod kwam in den laatsten tijd van het Romeinsche Rijk op; wij moeten daarom hier met eenige woorden gewag van hem maken, daar hij met de Romeinsche legioenen ook in ons vaderland kwam en zich ook hier in groot aanzien verheugde, zooals door de talrijke Mithras-heiligdommen bewezen wordt, die aan deze zijde der Alpen en ook in de Rijnstreken ontdekt werden.

De Romeinsche naam van den god is *Sol invictus*; en gelijk de zonnegod op het leven in de natuur den meest zichtbaren en tastbaren invloed oefent, zoo lieten de

keizers van den lateren Romeinschen tijd, in wie de macht en de glans van het rijk werd belichaamd, zich gaarne als zonen van den zonnegod aanbidden; vandaar ook de groote verbreiding van den Mithrasdienst. Toen het heidendom meer en meer verviel, waren de *Mithras-mysteriën* de laatste toevlucht van hen, die nog het geloof aan de oude goden waren toegedaan en van Christus niets wilden

14. Mithras (Rome, Vatikaan).

weten. Over de geheele door de Romeinen ten onder gebrachte wereld was deze geheimnisvolle dienst uitgebreid, en overal, waar Romeinsche legers zijn doorgedrongen, vindt men afbeeldingen van den god, die voorgesteld wordt als een jongeling in Aziatische kleederdracht, het hoofd bedekt met een Phrygische muts. Het meest zien

wij Mithras als zegepralenden god, op het oogenblik dat hij een terneerstortenden stier het mes in den hals stoot. Oorspronkelijk had de dienst van Mithras plaats in onderaardsche holen, waarvan er verscheidene ontdekt zijn. De god verschijnt door vele dieren van allerlei soort omringd en in zijn gevolg bevinden zich twee jongelingen, de een met een omhooggeheven, de ander met een omlaaggehouden fakkel, beiden gelijk Mithras in oostersch gewaad. Door vele geheimzinnige ceremoniën werden de aanhangers van Mithras in de mysteriën ingewijd, die de vromen beloofden in te lichten omtrent het ontstaan der wereld en de lotgevallen des menschen na den dood. De Mithrasdienst is een der weinige eeredïensten, die hun bestaan nog lang onder het in bloei toenemende Christendom wisten te rekken en de geestelijken zoowel als de dichters der eerste Christenen ijverden dikwijls zeer tegen dezen godsdienst.

b. Aiolos (Aeolus) en de winden.

Als zonen der lichtgodin Eos hebben wij reeds de vier hoofdwinden leeren kennen. Daar ook zij machten zijn, die even goed als zon en maan van den hemel af hun invloed op het aardsche leven doen gevoelen, aarzelen wij niet, de beschrijving van hun wezen hier in te lasschen, ofschoon zij in geen onmiddellijke betrekking tot Apollon en Artemis staan.

In de eerste plaats hun koning

Aiolos (Aeolus). Als beheerscher aller winden woonde hij op een steil uit zee omhoogrijzend eiland, dat de latere Grieken in een der Liparische Eilanden bij Sicilië terugvonden. Zeus had de winden aan zijne hoede toe-

vertrouwd, en van zijn eiland uit bezocht hij de aarde en de zee dikwijls op een voor de menschen gevaarlijke wijze. Evenwel treedt hij van den anderen kant ook weer als gastvrije vriend der zeevaarders op.

Odysseus woonde een geheele maand in het paleis van den gastvrijen Aiolos en kreeg nog den bekenden windenzak op reis mede, door welken te openen zijne metgezellen alle ongunstige winden ontketenden en voor altijd de gunst van den god verbeurden. Met zijne zes zonen en even zoovele dochters, die hij aan elkaar ten huwelijk gegeven had, leeft Aiolos, volgens de sage een zoon van koning Hippotes, bij luidruchtige muziek steeds in genot en vreugde. In de rotsholen van het eiland daarentegen is de woning of de gevangenis der winden, die Aiolos alleen in toom houdt en beheerscht en van wie hij nu dezen, dan genen naar den wil der Olympische goden ontketent en laat waaien.

Nevens deze voorstelling van de aan Aiolos' heerschappij onderworpen winden, vindt men nog eene andere, volgens welke de winden geheel zelfstandige goddelijke wezens zijn, die in afzonderlijke woningen huizen en slechts de geboden van Zeus en Poseidon opvolgen.

De goede en zachte, in hun gestadige afwisseling voor de velden heilzame winden *Notos*, *Zephyros* en *Euros*, maar ook den ruweren *Boreas* hebben wij reeds als zonen van Eos en Astraios leeren kennen; de verderfelijke wervelwinden en de alles verschroeiende zuidelijke stormwind Sirocco werden voor gebroedsels van *Typhon* gehouden.

In de oudste tijden zijn slechts de vier hoofdwinden bekend. Volgens de boven vermelde voorstelling wonen zij in holen op bergen en rotsachtige eilanden. Het zijn

onstuimige klanten, steeds tot allerlei baldadigheden geneigd. Vooral geldt dit van Boreas, den sterksten van allen: hij roofde de Attische nimf *Oreithyia* en ontvoerde haar naar zijn in het noorden gelegen burg. Uit hun huwelijk ontsproten de gevleugelde helden *Kalais* en *Zetos*, de tochtgenooten der Argonauten.

Door de winden onder gestalten te brengen verzinlijkten zich de Grieken op bevattelijke wijze de werkingen dezer natuurkrachten, en de dichters ontwierpen levendige schilderingen van de vreeselijke kracht van Boreas, zoowel als van den sterken zuidenwind Notos, vooral echter van den zachten Zephyros, die de velden vruchtbaar maakte en deed rijpen, en aan wien de goden eene der Horen als gemalin gegeven hadden.

De winden werden hoofdzakelijk als godheden der scheepvaart vereerd; bij het uitzeilen en binnenloopen werden hun offers gebracht. Ook bijzondere heiligdommen richtte men voor hen op, zoo b. v. den „toren der winden" te Athene, aan welken nog heden de afbeeldingen van acht winden bewaard gebleven zijn. Eene bijzondere vereering genoot Boreas bij de Atheners, daar hij de Athene bedreigende vloot der Perzen bij het voorgebergte Athos bijna geheel vernietigd had; te zijner eere bouwde men daar een kleinen tempel en stelde er offers in.

c Godheden der geneeskunst.

1. **Asklepios (Aesculapius).** Hebben wij Apollon reeds als god der geneeskunst leeren kennen, deze eigenschap van hem vertoont zich in nog veel hoogeren graad belichaamd in zijn zoon Asklepios. Zijne moeder was *Koronis*, de dochter van een Thessalisch vorst. Zij stierf voor de

geboorte van haar zoontje door de pijlen van Artemis; maar de vader redde het kind, bracht het op den berg *Pelion* en gaf het over aan den beroemden geneeskundige, den Kentaur *Cheiron*, die het opvoedde en zijn pleegkind reeds van de vroegste jeugd af zeer ijverig in de jacht zoowel als in de geneeskunde onderwees. In deze kunst bracht Asklepios het spoedig zoover, dat hij zijn meester overtrof, de gevaarlijkste kranken van den dood redde, en ware wonderen verrichtte. Gelijk hij den kranken genezing van lichamelijk lijden bracht, zoo verheugde hij zich zelf in een blakende gezondheid, en wakker doorkruiste hij als jager de wouden van het gebergte met hunne heldere bronnen, gezonde versterkende lucht, en levenwekkend zonlicht. Aan menige beroemde jacht nam Asklepios deel; zoo noemt de sage hem onder de metgezellen van Meleagros bij de Kalydonische jacht.

15. Asklepios (Rome, Vatikaan).

Ploeton, wiens schimmenrijk sedert de werkzaamheid van Asklepios niet meer zoo bevolkt werd als tot dusverre, klaagde den beroemden arts aan bij Zeus, en deze, vertoornd over de stoutheid, waarmede een sterveling den wil van

het noodlot weerstreefde, doodde hem met zijn bliksem. Apollon geraakte door de droefheid over zijn zoon zóó met Zeus in onmin, dat hij voor eenigen tijd van den Olympos werd verbannen. Asklepios echter werd na zijn dood op vele plaatsen als god vereerd. Men vierde te zijner eere de Asklepieia en stichtte tempels voor hem waarvan de beroemdste die te Epidauros in de Peloponnesos was; naar dit heiligdom deden de kranken uit alle oorden van Griekenland bedevaarten, om in den droom de middelen ter genezing te weten te komen. Tot in de laatste tijden bloeide de vereering van Asklepios, en hierheen zonden zelfs de Romeinen, toen in 290 v. Chr. de pest te Rome woedde, tien afgevaardigden op bevel van het orakel. Nauwelijks hadden zij den tempel betreden, toen van onder het uit goud en elpenbeen prachtig vervaardigde standbeeld van den god een slang, het aan Asklepios gewijde dier, te voorschijn kroop, en haar weg nam door de straten van Epidauros naar de haven en tot in het vaartuig der Romeinsche afgezanten. Verheugd namen deze het veelbelovende dier in de kajuit van het vaartuig op en stevenden terug naar Italië. Hier kroop de slang uit het schip in het heilige bosch van Apollon, dat gelegen was in de stad Antium, keerde vervolgens nogmaals terug op het schip en verliet het eerst weer, toen men den Tiber opvoer, waar zij op een eiland van de rivier bleef. De pest hield op, en men stichtte op deze plaats voor Asklepios nog een tempel.

De herstelden schreven een korte opgave van hunne ziekte en de tot hare genezing met goed gevolg aangewende middelen op kleine tafeltjes, die in den tempel van Asklepios ten bate der zieken en ook van latere artsen werden opgehangen.

Van bijzondere beteekenis voor de vereering van Asklepios was het schoone en vruchtbare eiland Kos, waar het beroemde artsengeslacht der *Asklepiaden* en met hetzelve de grootste arts der oudheid, *Hippokrates*, zijn oorsprong afleidde van den God der geneeskunde.

De beeldende kunst stelde Asklepios of zittende op een troon of staande voor. De tempelbeelden van den god, dikwijls gelijkende op die van Zeus, waren gedeeltelijk van goud en elpenbeen; Asklepios heeft hier het voorkomen van een bejaard man met een baard, en een ernstig doch tevens vriendelijk gelaat; of wel vertoonen de beeldwerken hem ons als een jongeling, gelijkende op zijn vader Apollon (Fig. 15). Dikwijls heeft hij behalve de slang nog een haan nevens zich: beide dieren waren hem heilig. De slang beteekent de verjonging, daar zij ieder jaar van huid verwisselt, de staf kenmerkt den god als den steeds rondtrekkenden helper, en de schaal, die hij soms in de hand draagt, is het zinnebeeld van den genezenden drank. De herstellenden offerden hem een haan, gelijk ook Sokrates gelastte, toen hij den giftbeker had gedronken, ten teeken dat hij den dood niet vreesde, maar dien als eene verlossing en genezing beschouwde.

Hoe de vereering van Aesculapius te Rome ingang vond, is reeds vroeger verhaald; de dienst van den god vormde zich hoofdzakelijk naar het Grieksche voorbeeld.

Onder de kinderen van Asklepios wordt inzonderheid Hygieia vermeld; zijne echtgenoote was *Epione*, de verzachtende. Hij zelf werd volgens de sage, gelijk vele goden van minderen rang, aan den sterrenhemel geplaatst.

2. **Hygieia** wordt de dochter, maar ook de gemalin van Asklepios genoemd. Deze, de godin van jeugdige

frischheid en gezondheid, verschijnt met een krans van laurierbladen of geneeskrachtige kruiden om het hoofd en houdt eene schaal in de hand. Dikwijls kronkelt zich om haar arm en lichaam een slang, die door de godin uit de de schaal gedrenkt wordt.

3. **Telesphoros** werd voornamelijk in Klein-Azië en wel in het bijzonder te Pergamon vereerd. Men dacht zich hem als den genius van de verborgen, geheime levenskracht, of als den god, die de herstellenden tegen wederinstorting beschermt. Dikwijls wordt Telesphoros nevens Asklepios of tusschen hem en Hygieia afgebeeld, en wel als een kleinen knaap, barrevoets, in een mantel gewikkeld, welks kap het hoofd bedekt. Men mag daarmede wel hebben willen te kennen geven, dat juist bij de genezing de grootste voorzichtigheid ten opzichte der kleeding moet in acht genomen worden.

d. De Muzen en Mnemosyne.

De Muzen hield men voor dochters van Zeus en de Titanide *Mnemosyne*. Zij werden voornamelijk vereerd in het landschap Pierië bij den Olympos, een rijk en door vele bronnen bevochtigd land, aan welks wateren men de eigenschap toeschreef, hen, die er van dronken, in geestvervoering te brengen; de Muzen zijn wel oorspronkelijk als hare nimfen aan te merken. Van daar breidde zich hare vereering vooral uit op den berg Helikon in Boiotië gelijk over vele andere oorden van Hellas. Velen schreven de uitbreiding van den dienst der Muzen toe aan een legendarischen Thraciër Pieros, van wien men ook verhaalt, dat hij aan zijne negen dochters de namen der Muzen zou gegeven hebben, en haar met dezen een wedstrijd in het zingen zou hebben laten houden, waarbij

zij overwonnen en tot straf in eksters veranderd werden. De vereering der Muzen bij den Helikon hield stand tot in laten tijd in een bosch met de heilige bronnen *Aganippe* en *Hippokrene*.

De Muzen golden voor godinnen van het gezang, de muziek, de dichtkunst, en in het algemeen van alle schoone kunsten, die de beschaving der menschen bevorderen. Zij bewoonden den top van de bergen Helikon, Parnassos en Pindos, beminden de heilige bronnen van deze hoogten, en hielden zichzelf bezig met de schoone en edele kunsten, die zij beschermden en tot beoefening waarvan zij de menschen opleidden en ontvlamden. Bij de gastmalen der goden op den Olympos verschenen de Muzen onder aanvoering van Apollon en verheugden de onsterfelijken met hare gezangen van de macht van Zeus, van zijne zegerijke gevechten met de Titanen, en van de daden der sterfelijke helden, waarover ook de goden zich verheugden. Bij vroolijke feesten, b.v. bij de bruiloft van Peleus en Thetis, zoowel als bij treurige gebeurtenissen, b.v. bij den dood van Achilles, namen zij deel in de aandoening der stervelingen. Volgens de algemeene beschouwing stamden alle zangers en dichters af van Apollon en de Muzen. Als godinnen van het volmaakte gezang straffen zij hen, wien het in den zin komt, zich met haar in de kunsten van zang en muziek te meten; zoo, gelijk daar juist verhaald is, de dochters van Pieros, verder de Sirenen en den zanger Thamyris (bladz. 114). De dichters van den ouderen tijd waren wel gewoon bij den aanvang hunner dichtwerken de Muzen aan te roepen, een gebruik, dat zich tot op onzen tijd heeft voortgeplant. Onder hare bescherming stonden de verzamelingen van werken der kunst en der wetenschap van

allerlei aard, de bibliotheken, en de musea, die naar de Muzen tot op den huidigen dag hun naam dragen.

Dikwijls wordt nevens het gewone getal van negen Muzen een drietal genoemd; die drie zusters worden dan als dochters van Oeranos en Gaia, dus als zusters van Kronos en de Titanen, beschouwd.

16. Melpomene (Rome, Vatikaan).

Eerst in later tijd kende men aan ieder der Muzen afzonderlijke eigenschappen toe; volgens hare verschilbestemming werden de zusters dan voorgesteld en afgebeeld als volgt:

1. **Kleio**, de Muze der geschiedenis en geschiedschrijving, houdt een half geopende perkamenten rol, ook wel een schrijfstift in de hand, en heeft nevens zich een kastje met andere schriftrollen.

2. **Melpomene**, de Muze van het treurspel en de klaagliederen, vertoont ons eene vrouw van eene rijzige en ernstige gestalte, bekleed met het ruime, bij treurspelen gebruikelijke gewaad, zij heeft den linkervoet omhooggeheven, en houdt in de rechterhand een tragisch masker; in andere afbeeldingen heeft zij een

knots of andere zinnebeelden van beroemde helden in de hand.

3. **Thaleia** verschijnt als muze van het blijspel en de schertsende dichtkunst in de kleeding der bacchanten, terwijl zij in de eene hand een krommen herdersstaf of thyrsos, in de andere een komisch masker houdt.

17. Thaleia (Rome, Vatikaan).

4. **Kalliope**, de godin van den heldenzang, wordt de voornaamste der Muzen geacht, en komt dientengevolge ook soms alléén voor als vertegenwoordigster harer zusters. Zij wordt zittende afgebeeld met schrijftafel en schrijfstift, maar ook wel staande en bekranst, hebbende een schriftrol in de handen, of ook een met lauriertakken omwonden trompet, waarop zij luide de daden der helden verkondigt.

5. **Oerania**, de hemelsche, is de Muze der sterrenkunde en heeft een dikwijls ten deele omsluierde hemelglobe nevens zich; in de eene hand houdt zij een passer, terwijl zij met de andere naar den hemel wijst. Ook draagt zij een sterrenkroon.

6. **Euterpe**, de verheugende, blaast als godin der toonkunst op de dubbele fluit.

7. **Polyhymnia** is de Muze van het gezang en de welsprekendheid, de vele liederen kennende of zangrijke. Zij wordt de uitvindster der mythen genoemd en komt daarom ook voor in nadenkende houding. Ook zien wij haar in rustige houding en gespannen oplettendheid leunende tegen een zuil, een weinig voorovergebogen, de armen dikwijls omhuld of zelfs geheel omsluierd. Deze sluier beteekent de zinnebeeldig omhulde waarheid der sagen, de peinzende houding hare verklaring. Daarom is zij ook de godin van alle ernstige en godsdienstige liederen.

8. **Erato**, de lieftallige, schenkt den menschen de minnezangen en bruiloftsliederen. Met mirten en rozen bekranst bespeelt zij de groote veelsnarige lier; zij draagt ook dikwijls in de hand een pijl, het wapen van Eros.

9. **Terpsichore**, de vroolijke Muze der danskunst, verschijnt insgelijks met de lier of met eenigszins opgeschort gewaad en in dansende houding, terwijl zij hare bewegingen met een met bellen bezette handpauk begeleidt.

10. **Mnemosyne**, de moeder der Muzen, werd in later tijd meestal met hare dochters vereerd. Hare afbeeldingen vertoonen haar in rustige peinzende houding, beide handen in haar gewaad gewikkeld. Zoo wordt de herinnering, gelijk zij is, stil en in zichzelve gekeerd, afgebeeld.

Op de volgende wijze heeft een Duitsch dichter de eigenschappen der Muzen tot een vers vereenigd:

„*Kleio* leert de geschied'nis der volken; 't ernstige treurspel
Is *Melpomene* heilig, *Thaleia* 't schertsende blijspel;
Heldendaden verkondt *Kalliope's* trotsch getrompetter;
't Fluitspel weder beschermt *Euterpe*, *Terpsichore* 't dansen;
Erato zingt het geluk van de min; *Oerania* wandelt
Aan 't firmament; *Polyhymnia* heerscht in het rijk van de rede".

IV. Pallas Athene. Naar Pheidias. Gevonden 1880 te Athene.

e. Mythische zangers.

Gelijk Apollon en de Muzen in het algemeen de godheden zijn van het gezang en de dichtkunst, zoo nemen zij ook hunne vertegenwoordigers onder de menschen in bescherming. Groot is het aantal der „Muzenzonen" en lievelingen van deze goden, en een rijke krans van sagen omgeeft den aanvang der Grieksche dichtkunst. Slechts enkele mogen hier een plaats vinden. — Het bekendst van allen is

1. **Orpheus**, de oudste zanger der Grieken. Thracië werd gehouden voor zijn vaderland, hij zelf voor een zoon van Apollon en de Muze Kalliope. Volgens eenige verhalen zou hij gelijk Herakles en Thamyris bij een beroemden toonkunstenaar der oude wereld, Linos, onderricht in de muziek hebben ontvangen, volgens andere daarentegen zijne jeugd in Egypte doorgebracht hebben en daar in zijne kunst onderwezen zijn. Hij bespeelde de lier weergaloos schoon, en zong zoo betooverend, dat de gansche natuur bewogen werd, dat de vogels in de lucht, de visschen in het water, de boomen, de rotsen, de wilde dieren uit hunne krochten hem volgden, om hem te hooren: de macht van het gezang overweldigt alles.

Zijne liederen hadden vooral betrekking op zijne echtgenoote, de nimf *Eurydike*, die vluchtende voor de vervolgingen van Astraios, door een slang in haar voet gebeten den dood vond. Daarover buiten zichzelven van smart, vervulde Orpheus alles met zijn doordringende weeklachten, waarmede zelfs alle nimfen der dalen en bergen instemden. Door zijne klachten bewogen, veroorloofden de goden hem de verlorene uit de onderwereld terug te halen. Hij daalde neder in den Hades en kreeg

ook van Ploeton en Persephone verlof, Eurydike weder met zich naar de bovenwereld te voeren, doch niet dan onder voorwaarde, dat hij bij het opstijgen uit het schimmenrijk niet naar zijne gemalin zou omzien. Liefde en bezorgdheid echter waren oorzaak, dat hij aan deze voorwaarde niet voldeed; hij zag op den donkeren weg naar Eurydike om, en zij moest terstond terugkeeren, om nu voor altijd voor hem verloren te zijn. Treurig keerde Orpheus terug naar de bovenwereld en dwaalde lang in eenzame woestenijen rond, overgelaten aan zijn smart, totdat hij zich aansloot bij den tocht der Argonauten. Aan hen zou hij op hun zeetocht gewichtige diensten bewezen hebben; door zang en spel overstemde hij de aanlokking der Sirenen en bewaarde daardoor de schepelingen voor gevaren, die hen van die zijde dreigden: ook wist hij door de tooverkunsten, die hij in Egypte geleerd had, den draak te doen inslapen, die het gulden vlies bewaakte.

Orpheus had een droevig einde. Door Bacchanten werd hij in Thracië bij een woest feestgelag gedood. Zijn in stukken gescheurd lijk zouden de Muzen begraven hebben, terwijl zijn lier onder de sterren geplaatst werd.

De roem van Orpheus was door geheel Griekenland verbreid. Hij gold niet alleen voor een uitnemend zanger, maar ook voor een man, die de gave der voorspelling van de goden ontvangen had. De aan hem toegeschreven leer betreffende den dienst der goden en hunne orakels breidde zich over alle volkeren van Griekenland uit, doch werd met geheime gebruiken, de mysteriën, verbonden, voor de kennis waarvan een bijzondere wijding noodig was. Hieruit ontstonden de Orphische Mysteriën of de Orphische geheime eeredienst.

2. Een overoud vertegenwoordiger der zangkunst is ook **Thamyris**, dien de Grieken zich blind dachten, gelijk Homeros; want naar de meening der ouden verloren zij zeer dikwijls het gezicht, die zich verstoutten in al te nauw verkeer met de goden te treden en der natuur hare geheimen af te luisteren. Zoo heeft immers ook de Noordsche god Odin een oog moeten afstaan, om de lotsbestemmingen der toekomst te weten te komen. Bij Thamyris werd de blindheid beschouwd als een straf der goden: in dwazen overmoed hadden hij en zijne dochters het gewaagd met de Muzen zelven in de kunst van zingen te wedijveren. — Ook

3. **Linos** was een zoon der Muzen en werd als vroeg gestorven jongeling in roerende klaagliederen bezongen, gelijk hij zelf bij zijn leven een door de goden hoog bevoorrecht zanger zou zijn geweest. In toorn over zijne kunst had Phoibos Linos gedood. Volgens andere sagen kwam hij door een onvoorzichtigen worp met den diskos om het leven; dit beduidt de verderfelijke macht der zonneschijf, onder wier gloed des zomers alle leven in de natuur verkwijnt. Ook vormde zich de sage, dat de jongeling tijdens de hondsdagen, evenals *Aktaion*, door dol geworden honden verscheurd was; ook dit was een beeld van de des zomers verwelkende natuur. — Naar Attika voert ons de naam van

4. **Moesaios**; hij ging door voor een zoon der maangodin Selene en voor een kweekeling van de Muzen of van Linos, en zou inzonderheid den Eleusinischen godsdienst van Demeter tot een onderwerp zijner dichtkunst gemaakt hebben. — Zeer bekend is de sage van den zanger

5. **Arion**, die door een dolfijn, het muziek beminnende

dier van Apollon, uit de zee gered en gelukkig aan land gebracht werd.

6. **Amphion**, een zoon van Zeus en Antiope, had van Apollon met de lier de gave der zangkunst gekregen. Toen hij met zijn tweelingbroeder *Zethos* de heerschappij over Thebe aanvaardde, bouwden zij de sterke muren dezer stad; Zethos torschte met reuzenkracht de groote steenblokken, waaruit de muur zou worden opgebouwd; maar bij de muziek van Amphion schikten zij zich vanzelf in de juiste volgorde, gelijk ook Orpheus eens niet alleen menschen en dieren, maar ook de onbezielde voorwerpen der natuur door zijn gezang bedwongen had.

9. Ares (Mars)

was volgens het geloof der Grieken een zoon van Zeus en Hera. Oorspronkelijk schijnt Ares de god van het ruwe stormweer en vooral van den bulderenden stormwind geweest te zijn; maar deze beteekenis, die hij in betrekking tot de natuur had, werd bij hem vroeger en volledіger dan bij de meeste andere goden vergeten, en wij zien hem bijna uitsluitend optreden als den god van storm en oproer in de betrekkingen der menschen onderling, d. i. als den vreeselijken god van den krijg of juister nog van den strijd en het slaggewoel, als den woeststen onder de hoogere goden, die slechts in moord en slachting een welgevallen had.

In dit opzicht vormt hij een duidelijke tegenstelling met Pallas Athene, de godin van den geregelden en ridderlijken strijd, die wij ook in vele sagen als vijandin tegenover Ares aantreffen. Hij zou echter in den strijd tegen de Giganten voor Zeus gestreden hebben en door deze

reuzen zelfs een tijdlang gevangen gehouden zijn. In den Trojaanschen oorlog stond hij de Trojanen bij en beschermde inzonderheid hun aanvoerder Hektor, maar werd daarbij door Diomedes, geholpen door Ares' vijandin Athena, gewond. Volgens de voorstelling der Ilias viel hij toen ter aarde met een gebrul, alsof negen- of tienduizend krijgslieden in den slag een krijgsgeschreeuw aanhieven, en bedekte bij zijn val zeven morgen lands. Als gemalin van Ares noemen latere sagen Aphrodite, die ook in vele kunstwerken te zamen met hem afgebeeld werd. Ook had hij door zijn omgang met godinnen en dochteren der aarde een talrijke nakomelingschap van zonen, onder welke als heroën het bekendst en beroemdst zijn: *Meleagros*, de vorst van Kalydon en overwinnaar van het Kalydonische zwijn, *Kyknos*, die door Herakles verslagen werd, en wiens dood Ares op zijn moordenaar wilde wreken, toen Zeus door een bliksemstraal zijn beide geweldige zonen van

Ares (Rome, Villa Ludovisi).

elkaar scheidde; verder *Parthenopaios*, een der aanvoerders bij den tocht der Zeven tegen Thebe, *Oinomaos* van Elis, die door zijn bloedige wagenwedrennen beroemd is. De uitdrukking „zoon van Ares" niet zelden vooral in ouderen tijd ook van andere helden gebezigd, moet niet woordelijk worden opgevat, maar verstaan worden als aanduiding van de groote kracht en dapperheid, die deze helden als nakomelingen van den krijgsgod zelf deed voorkomen.

Voor eene zuster van Ares werd gehouden Eris, de tweedracht, eene vreeselijke vrouwelijke verschijning, die zijn wagen vooruitsnelde, wanneer hij ten strijde trok, gelijk op tweedracht zoo dikwijls oorlog volgt.

De Grieksche kunst van den oudsten tijd beeldde Ares af als een man met een baard in vollen wapendos, die menigmaal slechts met moeite kan worden onderscheiden van de hem vergezellende krijgslieden. De latere kunstenaars stelden zich hem voor als een jongen man van een gedrongen gestalte zonder baard. Als zinnebeeld van zijn oorlogzuchtige natuur heeft hij gewoonlijk alleen nog den helm over.

In Griekenland werd Ares wel vereerd, maar niet als een hoofd- en beschermgod, zooals bij de Romeinen. Te Athene droeg de *Areiopagos* naar hem zijn naam, een rechtbank, die over leven en dood besliste, en voor welke Ares zelf eens gedaagd zou zijn in een strijd met Poseidon, bij welke gelegenheid hij echter door de goden zou zijn vrijgesproken. Volgens een ander verhaal hadden de Amazonen, toen zij op eene rots voor den burg hare legerplaats hadden opgeslagen, hier aan Ares geofferd en zoo aan die plaats haar naam gegeven.

In het gevolg van den god bevindt zich allereerst zijn mythische zoon en dienaar *Enyalios*, verder zijne

trouwe kameraden *Deimos* en *Phobos*, *Enyo* en *Eris*, godheden van den verschrikkelijken, steden verwoestenden strijd, en de sombere *Keren*, de schikgodinnen van den slag.

Veel gewichtiger dan Ares bij de Grieken is *Mars* bij de krijgshaftige Romeinen, die zich als echte zonen van *Marspiter*, den krijgsgod, beschouwden.

Ook Mars was aanvankelijk bij de eenvoudige herdersvolken van Italië een lentegod, aan wien zij den goeden staat van veld en akker, van mensch en dier toeschreven. Zoo waren hem de specht, het zinnebeeld van het geheimnisvolle woud, en de ploegos heilig; maar de listige wolf en het strijdros wijzen reeds op die eigenschappen van den god, die in later tijd in het volksgeloof de overwegende waren. Nevens Jupiter was Mars de hoofdgod der Italiaansche stammen, en vooral de krijgszuchtige Romeinen vereerden in hem den grondlegger en beschermer van hun machtig rijk. De stichters van Rome, Romulus en Remus, waren, zooals bekend is, zonen van Mars; toen zij te vondeling gelegd waren, werden zij door het heilige dier van den god, de wolvin, gezoogd. Veel wisten de Romeinen te verhalen van den bijstand, dien Mars in tal van oorlogen aan hun legers had verleend. Toen in 292 v. Chr. een leger tegen de Bruttiërs optrok, maar de consul den aanval niet durfde te ondernemen, doorschreed een slank jongeling de gelederen der Romeinen, en spoorde hen tot den aanval aan. Hij was de eerste, die de stormladders tegen de muren plaatste, hij was de eerste, die de vestingwerken beklom, en de hem achterna stormende Romeinen den weg ter overwinning wees. Toen het leger hem echter vervolgens den prijs der overwinning wilde overhandigen, was de held

verdwenen, en men kwam tot het besef, dat het *Mars Gradivus*, de voor de krijgslieden uitgaande, zelf geweest was, die zijn volk bijstand geboden had. — Nu eens als gemalin, dan als zuster van Mars wordt *Bellona* genoemd; zij begeleidt den god als vreeselijke gezellin, met *Pavor* en *Pallor*, de vrees en den bleeken schrik, de daemonen der verschrikkingen van den veldslag.

Onder het groot aantal plaatsen, waar Mars werd vereerd, is het Marsveld te Rome het belangrijkst: een groote vlakte tusschen den Mons Quirinalis en den Tiber, op welke van overoude tijden af aan de Romeinsche jongelingschap hare kampspelen en krijgsoefeningen hield, en die tot in den keizertijd niet mocht worden bebouwd. Gelijk hier op den Campus Martius in vredestijd de wapenschouwingen der onder Mars' bescherming staande krijgslieden plaats hadden, zoo bewoog zich om het eenvoudige altaar van Mars, dat hier opgericht was, jaarlijks in den lentetijd in Maart eene feestvierende menigte, om toeschouwers der feestelijke spelen te zijn, en in gemeenschap met de priesters den god te smeeken, dat hij met de andere onsterfelijke goden den staat steeds grooter en rijker mocht maken, en het Romeinsche gemeenebest vastheid en duurzaamheid verleenen. Als offer bracht men aan Mars na de wedrennen het bijdehandsche paard van het overwinnende span; de bewoners van de oudste wijken der stad Rome betwistten elkaar den kop van het ros, dat naar men meende den bezitter grooten zegen moest aanbrengen. De staart van het dier werd naar den tempel van Vesta gebracht en uit het afdruipende bloed reukwerk bereid, dat bij andere feesten gebruikt werd.

Aan Mars wijdde men den in den oorlog behaalden

buit; ook trok geen Romeinsch veldheer ten strijde, zonder vooraf in vollen wapendos in den tempel van Mars te gaan en het gewijde schild alsmede de spies van den god te bewegen met de woorden: „Mars, waak over ons!" Dit schild, het *ancile*, was volgens de sage eens voor koning Numa Pompilius, toen hij bad, van den hemel gevallen; het werd in den tempel van Mars bewaard met elf andere geheel gelijke schilden, die Numa had laten vervaardigen. Deze schilden en de heilige speer van Mars stonden onder de hoede der Marspriesters, *Saliërs* genaamd, die jaarlijks een dankfeest voor dit beschermende geschenk der goden vierden, en Mars half in krijgs-, half in priestergewaad met feestelijke optochten en aloude liederen vereerden.

In de vroegste tijden bracht men aan Mars menschenoffers, vooral bestaande in krijgsgevangenen; later werd dit wreede gebruik afgeschaft, en offerde men den god, behalve een gedeelte van den op de vijanden behaalden buit, paarden, rammen en honden. Deze dieren, de wolf, de haan en de specht waren aan Mars gewijd.

De Italiaansche afbeeldingen van den god, zooals er ons in kleine bronzen figuren zeer vele zijn bewaard, kenmerken zich dikwijls door ruwheid van opvatting en uitvoering; meestal stellen zij Mars gewapend en met opgeheven speer vurig voorwaarts schrijdende, dus als Gradivus voor.

10. Aphrodite (Venus)

was bij de Gieken en Romeinen de godin der liefde in den ruimsten zin. Reeds de vroegste mythen der Oostersche volken stelden de voortbrengende kracht der natuur zinnebeeldig voor, en van de Syriërs en Phoini-

kiërs verbreidde zich de voorstelling van eene godheid der liefde, *Astarte*, bij het levendig verkeer naar Griekenland en over de eilanden der Middellandsche Zee, gelijk van hier naar Italië. In de uitwerking en opsiering dezer sagen vond de verbeeldingskracht een ruim veld. Zoo weken reeds de oudste dichters in hunne verhalen aangaande Aphrodite belangrijk van elkaar af, en schreven haar een verschillenden oorsprong, verschillende verrichtingen, en verschillende bijnamen toe; altijd echter is de hoofdgedachte aanwezig, dat Aphrodite eene goddelijke op wonderbaar menigvuldige wijze voortbrengende natuurkracht is.

19. Aphrodite, zoogen. Venus Genetrix (Florence, Uffici).

Zooals dit bij eene oorspronkelijk Oostersche godin natuurlijk is, verbreidde zich haar dienst bij zijn tocht van het Oosten naar het Helleensche vasteland in de eerste plaats over de eilanden der Aegaeische Zee. Zoo beschouwde men reeds in den oudsten tijd *Kypros*, het van oudsher door handel tusschen Phoinikiërs en Grieken bloeiende eiland, als het vaderland van Aphrodite, die hier, gelijk ook op *Kythera*, als *Oerania* godsdienstig werd vereerd.

Eene sage, die in later tijd groote verbreiding vond, laat de godin uit het schuim der zee opkomen; een andere fabel, die echter spoedig op den achtergrond trad, zag in Aphrodite de dochter van *Zeus* en *Dione*, eene oude godheid der vruchtbaar makende vochtigheid.

Als uit de zee voortgekomen godheid werd Aphrodite spoedig een de scheepvaart zegenende godin, en als zoodanig door de handel drijvende volken in de havens en op de kusten aangebeden. Aan hare verzorging dankten de tuinen en bosschen en de liefelijke kinderen der lente, de bloemen, in het bijzonder de jonge rozen en mirten, hun groeien en bloeien. En gelijk de gewassen der aarde onder hare bescherming rijpten, zoo was Aphrodite ook de godin der liefde en der voortplanting in de dierenwereld. Wanneer zij door de wouden schreed, sloten de wilde dieren zich bij haar aan en volgden haar, getemd door de macht der liefde. Zoo staat ook het op liefde gegronde familieleven onder hare machtige bescherming, en zoo ook de staat, die uit vele familiën is samengesteld.

Ofschoon in later tijd meer de liefelijke, dikwijls zelfs de weekelijke en weelderige eigenschappen der godin op den voorgrond treden, zoo kennen wij Aphrodite toch ook als de sterke godin van den oorlog; vele van hare oude beelden onderscheiden zich door wapentooi, en wij weten, hoe machtig de bescherming was, die zij den Trojanen, inzonderheid haar geliefden Anchises en haar zoon Aeneas verleende.

Zeer talrijk zijn de sagen, die zich aan Aphrodite, de bekoorlijke, wonderbaar schoone en liefelijke godin der liefde vastknoopen. Gelijk zij de schepselen der aarde met liefde vervult, zoo draagt zij ook zelve goden en stervelingen een hartelijke genegenheid toe. Om hare dik-

wijls onbegrijpelijke toovermacht uit te drukken en te verklaren, dacht men zich de godin in het bezit van een liefdegordel, dien zij soms ook aan stervelingen leende. Op Lemnos werd Hephaistos als haar gemaal vereerd, te Thebe Ares. Als haar geliefde is reeds Anchises, de Trojaansche koningszoon, genoemd. De schoonste fabel echter is die van den lieveling van Aphrodite, den schoonen, bloeienden herdersknaap *Adonis*, die op de jacht door een wild zwijn, de belichaming van den ruwen, allen bloei vernielenden winter, gedood werd. Zij verviel dientengevolge tot een ontroostbare droefheid en was met geen mogelijkheid van den doode te scheiden, totdat haar tot troost door de goden vergund werd, dat haar geliefde de eene helft van het jaar, gedurende de lente en den zomer, op de bovenwereld bij zijne beminde Aphrodite, de andere helft, gedurende den herfst en den winter, in de onderwereld, bij Persephone vertoeven zou. Zoo vertoont zich in de gestalte van Adonis, verbonden met die van Aphrodite, de wasdom en de bloei in tegenstelling met de rijpheid en den oogst en het afsterven der natuur in den herfst. Deze verandering in de natuur werd vooral in Klein-Azië en op Kypros in het warme jaargetijde met een *Adonisfeest* gevierd, bestaande in eene tentoontoonstelling van het Adonisbeeld en in ceremoniën eener begrafenis met sombere klaagliederen, die met den feestelijken kreet: „Adonis leeft en is verrezen", dus met den troost zijner wederkomst eindigden.

In de Aziatische fabelen worden ons nog andere gegeliefden en beschermelingen van Aphrodite genoemd, die zij met een rijken overvloed van lichamelijke en geestelijke bevalligheid en schoonheid, met groote macht en aardsche heerlijkheid, niet altijd tot hun einde evenwel,

toerustte. Zoo was het *Paris'* lot met het geslacht zijner vaderen te Troia onder te gaan, niettegenstaande de godin hem Helena, de schoonste aller vrouwen, had verschaft. *Anchises* en *Aineias* daarentegen genoten de bescherming van Aphrodite tot hunne landing in Italië. Als eersten priester van Aphrodite en eersten dichter der weemoedige Adonisliederen kent de sage den Kyprischen *Kinyras*, dien de godin tot zijn hoogen ouderdom toe genadig bleef.

Als godin der liefde ontmoeten wij haar in vele sagen: *Medeia* vervult zij met zulk een hartstocht, dat zij haar vader en haar land verlaat, om Iason te volgen. De slachtoffers eener ongelukkige liefde neemt zij onder hare bescherming en bewerkt, dat b.v. *Thetis* de gemalin van *Peleus* wordt. Zonder genade, ja wreed straft Aphrodite hem, die eigenzinnig haar invloed waagt te wederstaan, zooals *Hippolytos* moest ondervinden, dien zij door de liefde zijner stiefmoeder *Phaidra* ongelukkig maakte, en *Narkissos*, die de genegenheid der nimf *Echo* had versmaad.

Daar Aphrodite alle wezens in hemel en op aarde, zelfs in den duisteren Tartaros door liefde vereenigde, werd zij ook als godin van de bruiloft en den echt beschouwd. In Griekenland bezat zij vele beroemde tempels; vooral bekend was die te *Paphos*, waar vele duizenden samenstroomden en onder blij gejubel de ter eere der godin ingestelde feesten vierden. Hier gaf Aphrodite ook orakelspreuken. Zij werd naast Ares als Oerania vereerd en werd ook gewapend afgebeeld, met name in het overoude heiligdom op het eiland Kythera, maar ook te Sparta, te Korinthe en op andere plaatsen. Te *Knidos* in Karië stond in den schoonen tempel van Aphrodite haar beroemdste standbeeld, van Praxiteles.

Zelve uit de zee geboren, werd zij als *Anadyomene* aan

de kusten ook als godin der kalme zee en gelukkige scheepvaart door de visschers en zeelieden aangebeden. Zoo werd b.v. op het eiland *Aigina* eerst aan Poseidon geofferd en hem ter eere een feestmaal gehouden, maar daarna in uitgelaten vroolijkheid een aan Aphrodite gewijd feest gevierd.

De ram, de bok en de haas waren als bij uitnemendheid vruchtbare dieren aan Aphrodite gewijd; de dolfijn en de zwaan, ook de schelp wijzen op de zee, waaruit de godin was opgestegen. In het Oosten en vervolgens ook in Griekenland was haar inzonderheid de duif toegewijd: haar wagen werd getrokken door eene schare van deze als bijzonder teeder en verliefd beschouwde vogels. Ook in bloemen, de mirten en rozen, zoowel als in andere schoone planten, appelen en andere vruchten, had de godin een welgevallen. In Elis was de schildpad haar zinnebeeld, misschien met het oog op den hemel, welks welving men in de schaal van den schildpad nagebootst zag, of ook als zinnebeeld der vrouwelijke schroomvalligheid en voegzaamheid, daar dit dier altijd in zijne woning blijft, gelijk men zulks van eene vrouw met huiselijken zin verlangde.

De voorstelling der godin was in den ouden tijd, b.v. te Paphos, met een vormeloozen steen of met ruwe beelden verbonden. Langzamerhand gaf de kunst haar het voorkomen van eene oppermachtig heerschende, door de overweldigende bekoorlijkheden der schoonheid, maar ook in wapentooi schitterende godin; eerst de latere kunst stelde haar, sedert de beeldhouwer Praxiteles en de schilder Apelles hun kunstwerken het aanzijn hadden gegeven, geheel naakt voor in verschillende houdingen. Als de zege aanbrengende godin wordt Aphrodite ons met

krachtige, slanke vormen, met een trotsch gelaat, den eenen voet dikwijls omhooggeheven, afgebeeld. Overigens wordt zij altijd als eene in den rijksten bloei der jeugd en de grootste schoonheid schitterende godin voorgesteld (Afb. 35, aan het slot van hoofdst. V).

In Italië was aan *Venus*, als zijnde oorspronkelijk eene lentegodin, de maand April gewijd, waarin bloemen en gewassen frisch uitbotten, of, gelijk de mythe dit uitdrukt, Adonis op de bovenwereld terugkeert. Tevens verleende Venus voorspoed in het burgerlijk en staatkundig leven. Later trad de uit Griekenland en dus eigenlijk uit het Oosten overgenomen Aphrodite wat haar dienst betrof geheel in de rechten der oud-Italiaansche Venus. De sage verhaalt dienaangaande, dat Aeneas het beeld zijner moeder Venus naar Italië had medegebracht. De *Romeinen* vereerden haar als *Murcia* aan den Collis Aventinus in hare hoedanigheid van godin der vruchtbaarheid in het plantenleven, als *Cloacina*, d. i. als stichteres der burgerlijke eendracht in verband met de verzoening der Romeinen en Sabijnen na den maagdenroof, eindelijk als *Libitina* in hare bijzondere beteekenis van godin des doods. Als *Venus Victrix* werd zij, aan *Victoria* beantwoordende, vereerd door de veldheeren en bezat als zoodanig een tempel op het Capitolium. Als *Venus Genetrix* eindelijk gold zij in de eerste plaats voor de moeder van Aeneas en zoodoende voor de grondlegster van het Julische keizergeslacht, in ruimeren zin voor de stammoeder en beschermvrouw van het Romeinsche volk in het algemeen. In later tijd was Venus evenals Aphrodite in Griekenland de veel vereerde en gevierde godin van de liefde en het zorgelooze levensgenot.

11. Gevolg van Aphrodite.

a Eros (Amor) en de Eroten.

Eros komt bij de Grieken in twee scherp van elkander gescheiden vormen voor. De Chaos, de verwarde massa der met elkaar strijdende elementen der natuur, werd door een sterke kracht geordend en tot harmonie gebracht. Deze kracht is *Eros*, de liefde, die het gelijksoortige verbindt en van het ongelijksoortige scheidt. Deze Eros werd dikwijls genoemd in een tijd, toen men er naar streefde dieper in te dringen in het ontstaan dezer wereld, namelijk in de eeuw der beroemde philosofen (bladz. 14).

Als werkelijke god daarentegen ging die Eros over in het volksgeloof, in wien de Grieken een zoon van Aphrodite, de godin der schoonheid en Ares zagen, en aan wien zij een groote macht over de harten van goden en menschen toeschreven. Er waren echter bij de Hellenen ook andere voorstellingen omtrent de betrekking van Eros tot Aphrodite gangbaar; zoo zou Eros met Peitho en de andere goden de uit de zee opstijgende godin der liefde ontvangen hebben, een gebeurtenis, die door Pheidias in beeld werd gebracht.

De Eros van den lateren tijd werd als de jongste en schoonste van alle goden beschouwd, aan wiens onweerstaanbare macht goden noch menschen zich konden onttrekken. Uit de scheppende liefde der alles in het aanzijn roepende wereldkracht is de jeugdige frissche kracht der menschelijke liefde ontstaan; — in den grond der zaak ongetwijfeld steeds dezelfde kracht, namelijk de liefde, — de groote, alles overwinnende natuurkracht der liefheid en zachtheid, door welke de strijd ophoudt en alles een gelijkmatigen gang aanneemt, daar in betrekking tot de

schepping en vorming der wereld, hier in betrekking tot de menschen. Later trad de laatste voorstelling in het geloof en daardoor in de kunst meer op den voorgrond, ofschoon men Eros voortdurend nog als eene scheppende natuurkracht vereerde, b. v. te Thespiai, waar zijn

20. Eros (Rome, Kapitool).

oudste zinnebeeld een ruwe steen was, maar ook als eene overwinnende macht, b. v. bij de Spartanen, de Thebanen, te Athene en op vele eilanden. De Spartanen zoowel als de Cretensers brachten voor den veldslag aan Eros een

offer als aan den god, die de legers in de liefde tot het vaderland bijeenhield, en te Athene vond men een altaar van Eros en ook een van *Anteros*, de wederliefde. Te Thespiai werden ter eere van Eros de Erotidiën, een der meest geliefde feesten in Boiotië, tot den laatsten tijd toe gevierd. In het bijzonder waren aan Eros de gymnasiën gewijd, de plaatsen van de ridderlijke en krijgshaftige oefeningen der Helleensche jongelingschap; hij gold hier als de beschermgod van trouwe kameraadschap, die zoowel in vrede als vooral in oorlog de mannen gelijk de jongelingen ten nauwste met elkander verbond.

De beroemde beeldhouwer Praxiteles had Eros als een tot jongeling rijpenden knaap van de hoogste aanvalligheid afgebeeld. Dit beeld, dat tot de schoonste godenbeelden der oudheid behoorde, werd door de Romeinen geroofd, toen zij Griekenland onderwierpen. In later tijd verschijnt Eros onder de gedaante van een ondeugenden schalkschen knaap, die met zijn zeker treffende pijlen goden noch menschen ontziet. Zijne macht zelfs over de hemelbewoners wordt wel daardoor uitgedrukt, dat hij dikwijls met hunne gebroken attributen toegerust verschijnt; zoo zijn ons afbeeldingen bewaard, in welke Eros, de jonge knaap, de geweldige knots van den met reuzenkracht toegerusten Herakles bij zich heeft! Zoo werd deze god, ofschoon hij niet tot de hooge Olympische goden behoorde, een door de Grieken in het leven, in de kunst en in de verdichting met voorliefde verzorgd beeld, hoe meer men in het wezen der overwinnende liefde met haar frissche, blijde, onweerstaanbare kracht doordrong. Niet alleen de wereldwijzen, die in Eros de ordenende macht der wereld vereerden, maar ook de tragici wisten veel van de macht van dezen god te verhalen, en

de dichters, die in hunne liederen van lust en liefde, van een zaligen gulden tijd zongen, noemde men naar hem erotische dichters.

Eros komt voor als knaap, toegerust met de grootste aanvalligheid en gevleugeld; gelijk zijne moeder bemint hij al wat schoon is, de bloemen, schoone meisjes en schoone knapen; ook vuurt hij de jonge mannen aan, wanneer zij ten strijde trekken. Eros heeft een boog en een pijlkoker, of ook een brandende fakkel in de hand, om zijn vurige kracht uit te drukken, of hij wordt, de lier bespelende, op een adelaar, leeuw of dolfijn rijdende, of door reeën en wilde zwijnen voortgetrokken, afgebeeld, want ook de wildste en schuwste dieren temt en bedwingt de liefde. Tot de liefelijkste fabelen der ouden behoort het verhaal der verbintenis van *Eros* met *Psyche*, zooals poëzie en beeldende kunst, ofschoon eerst in lateren tijd haar hebben voorgesteld. Psyche is de gevoelende ziel; de kunstenaars dachten zich haar als een hinde of als een jong meisje met de vleugels van een vlinder. Vandaar ook dat in de afbeeldingen van de schepping des menschen door Prometheus òf Athena het nog onbezielde lichaam een vlinder op het hoofd plaatst, òf Hermes als geleider der zielen de met de vleugels van een vlinder afgebeelde Psyche tot Prometheus brengt.

De liefelijke fabel luidt aldus:

Psyche was de jongste dochter van een vorst op het eiland Kreta, volgens andere verhalen daarentegen van den zonnegod, en met zoo groote schoonheid door de goden toegerust, dat zij voor een tweede Aphrodite gold en daardoor de ijverzucht dezer godin opwekte. Nog meer echter werd Psyche benijd door hare minder schoone zusters. Aphrodite zond Eros af, om Psyche voor het misdrijf,

van zoo schoon te zijn als zij, daardoor te straffen, dat hij haar liefde voor een verachtelijk mensch inboezemde. Eros kwam, zag Psyche en werd bij den eersten aanblik doodelijk op haar verliefd. Haar vader had zich intusschen tot het orakel van Apollo gewend en daar het bevel gekregen, zijne dochter met een rouwstoet naar eene rots te voeren, daar zij tot bruid van een gevleugelden draak bestemd was. Met smart en geklag werd het wreede bevel ten uitvoer gelegd. Toen Psyche zich nu op de rots alleen bevond, omgaf haar eene wolk, zachte koeltjes hieven haar op en droegen haar naar een schoon slot. Hier bezocht Eros haar, maar alleen in den donkeren nacht en zonder door Psyche herkend te worden; en telkens waarschuwde hij zijne geliefde geen poging aan te wenden, om hem nader te leeren kennen en zijn naam te weten te komen. Toen echter Psyche hare zusters tot zich had laten komen, om haar hare heerlijkheid te toonen, liet zij zich door dezen overhalen, van de eerste de beste gelegenheid gebruik te maken om haar geliefde te leeren kennen. Hare opgewekte nieuwsgierigheid maakte, dat Psyche alle waarschuwingen vergat; in den nacht sloop zij met de lamp tot Eros, bezeerde zich echter toevallig aan de pijlen van den liefdegod, en liet, toen zij zich daarop over den slapende heenboog, en in hem den zoon van Aphrodite herkende, verschrikt een druppel heete olie op zijn ontblooten schouder vallen. De god ontwaakte en verliet onmiddellijk het slot, zijne geliefde bittere verwijtingen doende wegens hare nieuwsgierigheid. Troosteloos maakte Psyche zich op en zwierf, haar Eros zoekende, door alle landen. Eerst kwam zij op haar tocht aan het paleis van Aphrodite; deze hield haar bij zich, behandelde haar hard,

droeg haar slavinnenwerk op, en stelde haar moed op een zware proef, door haar te bevelen in het schimmenrijk af te dalen en van Persephone een doos schoonheidszalf te halen. Psyche zou onder al deze harde beproevingen bezweken zijn, indien Eros haar niet in het geheim had ondersteund. Toen zij nu echter het bestelde gehaald had en uit de geopende doos bedwelmende geuren opstegen, waardoor zij in zwijm viel, toen kon Eros zich niet langer bedwingen: hij snelde toe, ving de neerzijgende Psyche in zijne armen op en riep haar onder liefkoozingen in het leven terug. Nu was ook de toorn van Aphrodite verzoend, en Psyche werd onder groote feestelijkheden in het bijzijn der Olympische goden met Eros in den echt verbonden.

21. Eros en Psyche (Rome, Kapitool).

Het is niet moeilijk, de waarheid in te zien, die zich onder dit liefelijk omhulsel verbergt. De geschiedenis van Eros en Psyche is niets anders dan een beeld van het menschelijk leven, waarin ons voor oogen gesteld wordt, hoe de ziel, nadat zij eenmaal het goddelijk gebod overtreden heeft, door lijden en ongeluk gelouterd en daardoor voor het genot van reine en ware vreugde geschikt en ontvankelijk gemaakt wordt.

Dichters en beeldende kunstenaars hebben de figuur van Eros nog vermenigvuldigd en tal van kleine liefdegoden of geniën in lieve kindergedaante gecreëerd. Zij behooren met Eros tot het gevolg van Aphrodite, niet zelden ook van Dionysos, worden naar Eros *Eroten* genoemd, en op ontelbare beeldwerken der oudheid aangetroffen; ook door latere kunstenaars en tot op onzen tijd zijn zij in tal van bekoorlijke vormen afgebeeld geworden.

b. Anteros, Himeros en Pothos.

Met Eros te zamen wordt *Anteros* genoemd, de wederliefde; evenzoo *Himeros* en *Pothos*, die het smachtende minverlangen moesten uitdrukken, en wel oorspronkelijk slechts namen voor deze eigenschap van Eros waren. Later werden zij als afzonderlijke figuren opgevat en aan Eros als begeleiders toegevoegd.

Van de vrouwelijke persoonlijkheden uit den kring van de godin der liefde Aphrodite moet

c. Peitho (Suada der Romeinen)

genoemd worden, eene verpersoonlijking van de macht der overreding. De Grieken zagen in haar een dochter van Aphrodite, met wie zij ook goddelijke vereering genoot, zooals te Athene en Sikyon; en wel werd zij hier als de beschermster der burgerlijke orde en eensgezindheid beschouwd, die dikwijls slechts door de kunst der overreding in stand kan worden gehouden. *Theseus* zou haar dienst te Athene ingevoerd hebben, toen hij de verschillende stammen van Attika had overreed om een gemeenschappelijk vereenigingspunt, de stad Athene, te grondvesten.

d. Hymen of Hymenaios (Hymenaeus)

was de god van het huwelijk, vroolijk bruiloftsgenot en weemoedige liederen. Zijn afkomst werd verschillend opgegeven, en nu eens tot Apollon of Kalliope, dan tot Dionysos of Aphrodite teruggebracht. Eigenlijk is hij een verpersoonlijking van het bruiloftslied, en wordt hij in vele sagen als sterfelijk geboren en eerst later tot god verheven voorgesteld. De fabel verhaalt het volgende: Hymen was een arm, maar zoo schoon en tenger jongeling, dat hij voor een meisje had kunnen doorgaan. Hij had eene bekoorlijke Atheensche lief, maar zonder de hoop te kunnen koesteren, haar eens de zijne te mogen noemen. Om intusschen in hare nabijheid te zijn, mengde hij zich onder de schare der meisjes, toen zij eens het feest van Demeter te Eleusis vierden. Daar sprongen plotseling zeeroovers uit een hinderlaag te voorschijn en sleepten de jonkvrouwen naar hun schip. De roovers landden met hun buit op een woest eiland, en bedronken zich daar zoo, dat zij in diepen slaap vielen. Hiervan maakte Hymen gebruik en wekte zijne gezellinnen op, aan de slapende zeeroovers hun wapenen te ontnemen en hen allen daarmede te dooden. Dit gebeurde. Hymen spoedde zich daarop per schip naar Athene terug, waar hij alles over den roof in den diepsten rouw vond gedompeld, en bood aan, de geroofde dochters ongedeerd aan hare ouders terug te brengen, wanneer men hem het meisje, dat hij lief had, tot vrouw wilde geven. Dit werd hem plechtig beloofd. Nu stevende hij door eenige manschappen vergezeld weg, bracht de meisjes van het woeste eiland naar Athene terug, ten gevolge waarvan hij als gelukkige zeeheld den vereerenden bijnaam *Thalassios* verkreeg,

ontving zijne geliefde ten huwelijk, en leefde met haar zoo gelukkig, dat zijn naam beroemd en bij het sluiten van nieuwe echtverbintenissen aangeroepen en bezongen werd, en Hymen ten slotte in het algemeen als stichter en beschermer der huwelijken onder de goden werd opgenomen. Bij bruiloftsfeesten en ceremoniën offerde men hem bloemen en kransen onder het zingen van feestliederen, de Hymenaeën.

Als godheid nam men Hymen onder de speelgenooten van Eros, in het gevolg van Aphrodite op. Zijn zetel zou hij op den Boiotischen berg Helikon bij de Muzen gehad hebben. Volgens een andere sage verloor hij bij het bruiloftslied op Dionysos en Ariadne of Althaia stem en leven. Altijd komt hij voor als zinnebeeld van jeugdige bekoorheid, vroolijkheid en gezang. — De

e. Chariten (Gratiën)

werden als godinnen der bevalligheid, van de bekoorlijkheden der schoonheid, en van het vroolijke spel zoo in de natuur als in het menschelijke leven, reeds sinds overoude tijden op vele plaatsen van Hellas vereerd; zoo te Orchomenos, te Sparta en Athene, ook op Kreta, waar te harer eere reeds sedert den legendarischen koning Minos spelen gevierd werden. Haar heiligdom te Orchomenos hield men voor het oudste, en de vereering knoopte zich vast aan drie ruwe steenen, die men geloofde dat van den hemel gevallen waren.

De schoonheid, welke de natuur vooral in de lente op zoo menigvuldige wijze ten toon spreidt, deed waarschijnlijk reeds in de vroegste tijden de mythe der Chariten ontstaan, die men zich als beschermsters en aankweeksters in de eerste plaats van de bekoorlijkheid der lente,

maar dan verder ook van al wat bekoorlijk en schoon was, dacht. De dichters werkten deze gedachten verder uit, inzonderheid Pindaros, en aan hun invloed was het toe te schrijven, dat zich met de voorstelling der Chariten steeds meer het denkbeeld van welvoeglijkheid, zedelijke schoonheid en opgeruimdheid, weldoen en dankbaarheid vereenigde. Menschen en goden ondervinden gelijkelijk deze weldoende eigenschappen der godinnen.

Zij werden als schoone, jonge, kuische maagden gedacht en voorgesteld, wier geheele wezen aanvalligheid en bekoorlijkheid ademde; zij leefden in vroolijke en onschuldige vreugde bij spel en dans, met de bloemen der lente, vooral rozen, bekranst, die aan haar evenals aan Aphrodite gewijd waren. In het gevolg dezer godin leefden zij en bewezen haar menigen dienst, terwijl zij woonden naast de Muzen in de nabijheid van den Olympos, waar zij dikwijls als gezellinnen van Aphrodite dansend voor de overige goden verschenen, wier feesten en maaltijden zij door hare liefelijke gezangen opluisterden.

De afkomst der Chariten wordt verschillend opgegeven; nu eens heeten zij dochters van Zeus en de Oceanide *Eurynome*, dan weder kinderen van *Dionysos* en *Aphrodite*. Ook wat haar aantal en namen betreft luiden de opgaven niet eenstemmig. Uit Orchomenos zijn waarschijnlijk de namen *Aglaia*, *Euphrosijne* en *Thaleia* afkomstig; te Sparta werden er slechts twee, *Kleta*, klank, en *Phaenna*, glans, ook te Athene slechts twee, *Auxo* en *Hegemone*, vereerd. In de Ilias daarentegen wordt een geheel geslacht van Chariten, oudere en jongere, vereerd, van welke *Pasithea* de jongste en schoonste was. Volgens een andere mythe was de jongste, Aglaia, de gemalin van Hephaistos (bladz. 142); men wilde daardoor waarschijnlijk te kennen

geven, dat de kunstwerken van den god van eene volmaakte schoonheid waren. Ook de dichtkunst dankt aan de Chariten haar beste sieraad, de schoonheid en de liefelijkheid; zelfs Athena helpen zij bij hare ernstige studiën, daar ook deze de bevalligheid niet kunnen ontberen. Evenzoo dienen zij Hermes in zijne kunst der welsprekendheid; al deze voorstellingen zijn sprekende bewijzen daarvoor, hoo hoog de Grieken de bevalligheid schatten en hoe zij haar overal in het leven ten voorwaarde stelden.

In Griekenland bezaten de Chariten verscheidene tempels, waarin zij deels alleen, deels ook te zamen met andere godheden vereerd werden, zooals met Aphrodite, met Apollon en met de Muzen. Haar ter eere vierde men jaarlijks feesten met wedspelen in muziek en dans, de *Charitesiën*. Ook zwoer men bij de Chariten en wijdde haar bij gastmalen den eersten beker wijn.

Goethe laat de drie Chariten haar eigen beteekenis aldus uitspreken:

Aglaia: Anmut bringen wir ins Leben;
Leget Anmut in das Geben.

Hegemone: Leget Anmut ins Empfangen,
Lieblich ist's, den Wunsch erlangen.

Euphrosyne: Und in stiller Tage Schranken
Höchst anmutig sei das Danken.

In den vroegsten tijd werden zij geheel omhuld voorgesteld, later slechts licht gekleed of naakt, meestal elkaar bij den dans omstrengeld houdende. Rozen, mirten, aren en vruchten wijzen op de bekoorlijkheid van de lente, de lier en andere muziekinstrumenten kenmerken de Chariten als godinnen van het vroolijk vermaak in het leven der menschen.

12. Hephaistos (Vulcanus)

was volgens het geloof der Grieken een zoon van Zeus en van Hera. In hem belichaamt zich het aardsche, inzonderheid het vulkanische vuur, dat uit het binnenste der aarde barstend wel veel schade maar toch ook groote vruchtbaarheid teweegbrengt.

Ofschoon de dichters hier en daar enkele trekken van verschil tusschen moeder en zoon doen uitkomen, is Hephaistos jegens Hera toch ook zeer vriendelijk gezind. Zeus daarentegen, wien Hephaistos uit trouw jegens zijne moeder wel te weerstaan durft, gevoelt weinig voor hem en zou hem eens, toen hij zich krachtdadig voor Hera in de bres wilde stellen, bij den voet gegrepen en van den Olympos geworpen hebben. Hephaistos viel den geheelen dag, als de ontvlammende bliksem, die uit den hoogen hemel op de aarde neerschiet. Eerst laat, toen de zon onderging, viel hij, nauwelijks nog ademend, op het eiland Lemnos neer. Maar het barbaarsche volk der Sintiërs nam den gevallene vriendelijk op en verpleegde hem.

Volgens een andere sage zou Hera zelf, daar Hephaistos klein en kommerlijk ter wereld kwam, klein als de vonk waaruit het vuur ontstaat, zich over hem geschaamd hebben en hem terstond na zijne geboorte van den Olympos hebben geworpen. Hij viel in de zee, waar hij door Thetis en Eurynome vriendelijk werd opgenomen; lang vertoefde hij in de woningen der zeegoden en vervaardigde allerlei kunstwerken. Beide verhalen verklaren op dezelfde wijze zijne lamheid; krachtig van armen en sterk van nek was Hephaistos aan beide voeten kreupel, evenals ook de vlam onvast heen en weer flikkert. Naar aan-

leiding van dit lichaamsgebrek was hij dikwijls het voorwerp van den spot zijner Olympische kameraden, die hem desniettemin als den steeds gedienstigen en kunstvaardigen smid zeer in eere hielden; immers had ook de Olympos zijn heerlijke woningen voor de goden aan zijn geoefende hand te danken. Onder zijne bij Thetis vervaardigde werken was ook een kunstige, gouden troon met onzichtbare banden, dien hij Hera zond, om wraak te nemen voor zijne verstooting. Toen de godin zich argeloos daarop nederzette, was zij geboeid, en geene macht, zelfs Zeus niet, vermocht haar uit die banden te verlossen. Waar het onderaardsche vuur in de aarde gloeit, daar levert de wijnstok den vurigsten wijn op; en zoo zien wij reeds vroeg, dat een nauwe vriendschap Hephaistos met Dionysos, den god van den wijnstok, verbond. Zoo groot was de invloed van Dionysos op Hephaistos, dat het alleen hem gelukte, den over de wreedheid zijner moeder vertoornden god naar den Olympos terug te brengen, en door zijne overreding werd dan ook Hera uit haar zetel bevrijd.

In de eerste plaats stond Hephaistos bij de Grieken bekend als de god van het vuur, dat de harde metalen doet smelten en tot bewerking geschikt maakt. Natuurlijk knoopt zich zijne vereering voornamelijk vast aan zulke plaatsen, wier vulkanische geaardheid inzonderheid op de kracht van het onderaardsche vuur opmerkzaam maakte. Zoo op Lemnos, waar Hephaistos eens na zijn val van den Olympos aan den voet van den eerst laat uitgedoofden Mosychlos neergekomen zou zijn, — zoo ook bijzonder in Beneden-Italië, waar hij naar het volksgeloof in het binnenste der vulkanen met zijne smidsgezellen, de reusachtige Kyklopen, zijne kunstwerken ver-

vaardigde. In later tijd werd Hephaistos in het algemeen de beschermgod van alle metaalwerkers, die te zijner eere, b.v. te Athene, jaarlijks een groot feest, de Chalkeiën, vierden; het middelpunt van het feest was een fakkelloop van jongelingen: wie van hen het eerst een bepaald doel en wel met brandende fakkel bereikte, verkreeg den prijs.

Wanneer bij de ouden een bijzonder kunstig smeedwerk genoemd wordt, vinden wij het gewoonlijk als een werk van Hephaistos aangeduid; wij herinneren slechts aan de wapenen van Achilles. Bijna alle goden hadden hem geschenken te danken, en vooral werd zijn koperen huis op den Olympos geprezen, waar de forsche smid zich tevens een werkplaats had ingericht. Voor zichzelf had hij als krukken twee gouden slavinnen vervaardigd en haar de spraak en het vermogen om zich te bewegen verleend; voor de zaal der goden op den Olympos maakte hij kunstige drievoeten, die zich vanzelf bewogen en na hun dienst verricht te hebben weder verwijderden. Voor Zeus smeedde Hephaistos de bliksems, voor Poseidon den drietand en voor Ploeton vervaardigde hij den onzichtbaar makenden helm. Evenals de kunstige zetel van Hera geven ook andere werken van den god van een zekere ondeugendheid en boosaardigheid blijk, zoo b. v. het onzichtbare net, dat Ares en Aphrodite omstrikte en ook slechts door Hephaistos losgemaakt kon worden. Zijn metgezellen en helpers, zoowel de geweldige *Kyklopen* als de *Daktylen* en *Telchinen* op Lemnos gingen te gelijk voor beroemde kunstenaars en boosaardige kabouters door, volkomen in overeenstemming met den wonderbaren aard van het onderaardsche vuur, dat wel is waar aan den eenen kant groei en bloei be-

vordert, maar aan den anderen kant ook dikwijls door vulkanische uitbarstingen gewelddadig wederom verwoest, wat het zooeven heeft voortgebracht.

Gelijk alle kunstwerken, dus ook die van Hephaistos, door de godinnen der bevalligheid omzweeft worden, zoo voegden de Grieken den kunstvaardigen god *Aglaia* eene der *Chariten*, toe als gemalin. Ook de latere sage aangaande het huwelijk van Hephaistos met Aphrodite, de godin der schoonheid, is naar 't schijnt tot deze gedachte terug te brengen.

Van de belangrijkste plaatsen, waar Hephaistos vereerd werd, werden reeds genoemd Zuid-Kampanië, Sicilië met de Aetna en Attika. Voor zijne vereering is het eiland Lemnos het allerbelangrijkst. Hier zou hij het eerst na zijn verschrikkelijken val de aarde hebben bereikt, en hier werd hij jaarlijks met eigenaardige ceremoniën vereerd; negen dagen lang moest alle vuur op het eiland uitgebluscht zijn, en eerst nadat eene triere (galei met drie roeibanken) van Delos de heilige vlam had overgebracht, werd weder in huizen en werkplaatsen het levenwekkende vuur ontstoken. Aan den voet van den Mosychlos stond de aloude tempel van den god, volgens de sage ter plaatse waar eens Prometheus het hemelsche vuur geroofd had. Ook aan de Aetna had Hephaistos een tempel, door honden bewaakt, aan welke het vermogen was geschonken, de waarlijk godsdienstigen en vromen te onderscheiden van de goddeloozen. Behalve de Chalkeiën vierde men te Athene de Apatoeriën, bij gelegenheid van welke men hem in feestgewaad met brandende fakkels op den haard offers bracht, en in gezangen als schenker van het vuur verheerlijkte. Ook de Apatoeriën waren in het bijzonder

een feest der smeden, metaalwerkers en pottenbakkers.

Aphrodite en Charis werden als gemalinnen van Hephaistos reeds genoemd. Volgens eene Attische sage dong hij ook naar de hand van Athena, maar te vergeefs, nochtans nam de godin *Erichthonios*, zijn bij *Ge* verwekten zoon, onder hare bijzondere bescherming.

Hephaistos stelde men zich voor als een bejaard man met een baard en een ernstig, met rimpels doorploegd gelaat, dikwijls slechts weinig gekleed en met zijne helpers vóór zijne werkplaats het metaal smedende; op afbeeldingen is hij kenbaar aan de muts, die de handwerkslieden in Griekenland gewoon waren te dragen; zijne lamheid is uit kunstwerken niet te bewijzen. Op vazen wordt dikwijls afgebeeld, hoe Hephaistos rijdende op een ezel, gekleed en bekranst, met hamer en tang in de hand, door Dionysos uit zijn schuilplaats in zee op den Olympos teruggebracht wordt.

Te Rome was volgens de sage voor *Vulcanus* reeds door Romulus een tempel gesticht en waren daarbij feesten voor hem ingesteld geworden, die Vulcanaliën heetten, en den 23sten Augustus bij het heiligdom op het veld van Mars met een offer van visschen gevierd werden, om alle ongelukken af te wenden, die bij het gebruik van licht en vuur, daar de dagen nu reeds aanmerkelijk korter werden, konden ontstaan. Daarom ontstak men op dezen dag des avonds ook licht, om zoo het begin van den winterarbeid bij de lamp te vieren. Als god der smeden en kunstenaars heette Vulcanus ook *Mulciber*, de weekmaker van het metaal, en ook bij de Romeinen was de voorstelling algemeen, dat Vulcanus met zijne smidsgezellen in het binnenste der vuurspuwende bergen zijn werkplaats had.

13. Hestia (Vesta),

de zuster van Zeus en Hera, een dochter van *Krònos* en *Rhea*, werd als godin van den met haar gelijknamigen huiselijken haard, en van het haardvuur bij Grieken en Romeinen vereerd. Vandaar is zij de eigenlijke beschermgodin der familie, vandaar waren overal voor haar altaren opgericht, en in ieder huis was de haard haar heiligdom, om hetwelk de geheele familie zich dagelijks ter vereering der godin vereenigde. Zulk een heiligdom met het brandende vuur bevond zich ook in ieder gemeentehuis, en wanneer bij de Grieken kolonisten naar den vreemde trokken, verzuimden zij niet iets van dit heilige vuur mede te nemen, om zich daardoor ook in hun nieuw vaderland van de gunst der godin te verzekeren. De staat toch werd door de Grieken beschouwd als een groote familie, wier zichtbaar middelpunt het altaar van Hestia als de staatshaard vormde; wanneer men dus vuur van dezen haard naar den vreemde medenam, bleef men zinnebeeldig toch nog altijd een lid van de vaderlandsche familievereeniging. Zoo dikwijls men het een of ander aanving, offerde men aan de godin op dit altaar eene gave. Ingeval het vuur op het aan de godin gewijde altaar uitdoofde, mocht het niet meer ontstoken worden aan een onreine vlam, maar slechts aan het vuur van een ander heiligdom.

Gelijk Hestia voor de familie en elken staat in het bijzonder het middelpunt was, zoo werd zij ook als schutsgodin van grootere staatkundige verbonden vereerd, vooral te Delphi, waar haar heiligdom met den „navel der aarde" bezocht werd door allen, die in de Delphische heiligdommen het middelpunt van den Griekschen godsdienst zagen en het orakel van Apollon wilden raadplegen.

Ook te Olympia brandde in het raadhuis een eeuwig vuur van Hestia.

Hestia als godin van een rein element, zooals het vuur in zijn oorspronkelijken aard is, versmaadde alle liefde, ofschoon Poseidon en Apollon naar hare hand dongen. Op haar verzoek kreeg zij van Zeus verlof, altijd in maagdelijken staat te mogen blijven; wegens haar eigen vlekkelooze reinheid beschouwde men haar zoodoende ook als beschermster der kuischheid.

22. Hestia (Rome).

In Griekenland werd Hestia wel is waar ijverig vereerd, maar er waren geen bijzondere tempels aan haar toegewijd, daar zij in ieder huis, in iedere gemeente haar heiligdom vond, en aan alle offers, die aan de overige goden in hunne tempels gebracht werden, aandeel had, doordat men haar bij ieder brandoffer, met plenging van water, wijn, olie, en met gebed, als de godin van de heilige huis- en offervlam gedachtig was. Toch ontving Hestia ook haar eigen offers. Men offerde haar jong zaaisel en de eerstelingen van de pas geoogste vruchten en als brandoffers jonge koeien. Hare priesteressen moesten maagd blijven.

Te Rome had *Vesta* een volgens de sage door *Numa Pompilius* gebouwden, ronden tempel, in welks midden op een altaar haar vuur brandde, dat nooit mocht uitdooven. Over dag stond de tempel open, des nachts was hij gesloten. Het Palladium, een klein, houten beeld van Minerva, dat volgens de mythe van den hemel in den koninklijken burcht van Troia was neergevallen, en van daar naar Griekenland gekomen, later echter naar Rome gebracht was (bladz. 68), werd in den tempel van Vesta bewaard en streng verborgen gehouden, omdat naar het volksgeloof van zijn zorgvuldige bewaring het behoud der stad Rome afhing. Te Rome had Vesta zes priesteressen, die naar haar *Vestaalsche Maagden* heetten; haar werk was het, het heilige tempelvuur te onderhouden en offers en gebeden voor het welzijn van den staat te verrichten. Zij werden tot haar heiligen dienst door den opperpriester, den pontifex maximus, gekozen. Hare kleeding bestond in een wit gewaad, den priesterlijken hoofdband en een sluier. Tusschen haar zesde en tiende jaar werden de Vestaalsche Maagden aan den dienst der godin gewijd, moesten de gelofte van strenge kuischheid afleggen en dertig jaren in den tempel dienen. Dan mochten zij hem verlaten en ook in het huwelijk treden. Het volk zag dit evenwel niet gaarne, daar men het beschouwde als iets, dat het misnoegen kon opwekken der godin, aan wie zij zich gewijd hadden. Zoolang de Vestaalsche Maagden den tempeldienst verrichtten, genoten zij groot aanzien en belangrijke voorrechten. Haar persoon was onschendbaar; zij waren niet aan de vaderlijke macht onderworpen en konden vrij over haar vermogen beschikken. Als zij bij plechtige optochten door de straten van Rome gingen, droegen de lictoren, de gerechts-

dienaren, een bundel staven, waaruit een bijl als zinnebeeld der heerschappij stak, de *fasces*, voor haar uit, eene onderscheiding, die behalve haar slechts den consuls toekwam; en als haar dan een ter dood veroordeeld misdadiger, reeds op weg naar de gerichtsplaats, ontmoette, mochten zij hem begenadigen.

Zoo groot evenwel haar aanzien was, zoo streng werden zij ook behandeld. Liet eene Vestaalsche Maagd door onachtzaamheid het heilige vuur op het altaar van den tempel uitgaan, dat men slechts door een brandspiegel aan de reine stralen der zon weer mocht ontsteken, zoo werd zij door den opperpriester in een donker vertrek met roeden getuchtigd; en schond er eene van haar de kuischheid, zoo werd zij op het „Gruwelveld", den Campus Sceleratus, levend begraven. Men bracht haar in een onderaardsch vertrek, gaf haar een rustbed, een brandende lamp, een weinig water en brood, sloot dan het gewelf, bedekte het met aarde, die men met den grond er omheen gelijk maakte, en liet de ongelukkige over aan haar smartelijken dood. Haar verleider werd in het openbaar doodgegeeseld. De gansche stad was in rouw, en er hadden lange gebeden en offers plaats, om de beleedigde godin te verzoenen. De optocht, waarbij de verstootene in een draagstoel vastgebonden en zoo zwaar gesluierd, dat men zelfs haar stem niet hooren kon, naar haar graf gevoerd werd, maakte een ontzettenden indruk, en deze dag was een dag van rouw en boete voor de gansche stad, zooals geen andere.

De koning *Numa Pompilius*, die volgens de sage den eeredienst der goden bij de Romeinen in het algemeen inrichtte, stelde ook de eerste Vestaalsche priesteressen aan, wier getal eerst twee, vervolgens vier was en door koning Servius Tullius op zes gebracht werd. Steeds wa-

ren het jonkvrouwen uit de edelste geslachten der stad.

Volgens de stichtingssage van Rome waren zelfs *Romulus* en *Remus* zonen van eene Vestaalsche priesteres, *Rea Silvia*, en van *Mars*.

Den 1sten Maart werd jaarlijks het heilige vuur op den haard der godin vernieuwd en daarenboven van den 9den tot den 15den Juni haar tempel gereinigd en opgeknapt; op dezelfde dagen vierde men ter eere der godin het feest der Vestaliën; slechts vrouwen gingen op naar den tempel en brachten haar spijsoffers in aarden schotels. Inzonderheid de molenaars en de bakkers, die op den haard van Vesta de spijzen bereidden, namen aan het feest deel, en ook de ezels, die de zware molensteenen in beweging brachten, deelden in de feestvreugde.

14. Romeinsche huis- en familiegoden.

Uitsluitend tot de Romeinsche mythologie behooren

a. de Penaten,

de beschergeesten der menschelijke woonsteden, die te zamen met Vesta zoowel in het huishouden der familie als in dat van den staat goddelijke eer genoten. Zij dragen hun naam naar den penus, het dagelijksche voedsel, dat op den haard, hun heiligdom, onder hun toezicht en dat van Vesta boven het heilige vuur bereid werd. De Penaten behoorden tot de familie: men dacht zich hen als bij elk maal aanwezig, en bood hun, evenals den Laren, bij elken maaltijd spijzen op zilveren borden aan. Van hun zijde zorgen zij in stilte voor de welvaart van het huis, scheppen den welstand en bewaren hem. Hun kleine, oudtijds kunsteloos van hout, later van kostbare stoffen vervaardigde beelden, werden in het atrium van

het huis bewaard, waar zich als 't ware onder hun oogen het gansche familieleven afspeelde.

De *openbare Penaten*, onder wier bescherming men zich het gansche staatswezen gesteld dacht, hadden in later tijd een eigen tempel. Ook in den ronden tempel van Vesta bevonden zich twee Penatenbeelden, die in groot aanzien stonden, maar bij den brand onder Nero te niet gingen. Zij worden beschreven als twee jongelingen in zittende houding met speren in de hand.

b. de Laren

waren eveneens ijverig vereerde beschermgoden van het huisgezin, maar onderscheiden van de Penaten, al worden zij ook dikwijls met hen verward. Men stelde zich de Laren voor als de verheerlijkte zielen der afgestorvenen, die de nakomelingen met hun hoede en zegen omringden en in alle omstandigheden des levens, bij geboorte en dood, bij huwelijk en op verre reizen de leden van het huisgezin beschermden; hun werden deswege bij alle feestelijke gelegenheden offers gebracht. Ook de vereering der Laren had plaats in het atrium, waar hunne beelden stonden. Bijzonder zegenrijk was de werkzaamheid der vriendelijke Laren op het land, waar aan hun hoede velden en wijnbergen, maar ook straten en wegen toevertrouwd waren; vandaar dat zij dikwijls met gaven van kransen en bloemen bedacht werden. Evenals de Penaten werden ook de Laren van staatswege vereerd als *lares publici* of *compitales*, en deze openbare vereering zou ingesteld geworden zijn door *Servius Tullius*, in wien het volksgeloof den zoon van een Lar zag. Op bepaalde plaatsen der stad waren kleine heiligdommen voor hen opgericht, en hier zoowel als op het land werden spoedig

na de Saturnaliën de Compitaliën gevierd, bestaande in vroolijke feesten met dansen en andere landelijke vermaken. De Laren van het huis werden vooral op de Kalenden, den eersten dag van elke maand, vereerd. In de huizen der rijken en aanzienlijken bevond zich een afzonderlijk lararium, een soort van huiskapel, waarin de beelden der Laren bewaard werden en waar de huisvader zijn gaven aanbood en zijn gebeden uitsprak. — Onder de

c. Manen.

verstond men de zielen der afgestorvenen in het algemeen, die men zich als na den dood voortlevende, door de verschillende zoengebruiken bij de begrafenis gereinigde en verheerlijkte geesten dacht; hun woonplaats is de vreedzame diepte der aarde, en men vereerde hen op de graven der afgestorvenen.

d. Larven en Lemuren.

Gelijk men in de Laren en Manen de weldoende geesten der zalig gestorvenen zag, zoo ontbraken ook de huiveringwekkende nachtelijke spoken niet. De geest van hem, die door eigen schuld ellendig aan zijn einde was gekomen, of zonder de voorgeschreven zoengebruiken gestorven en begraven was, kon geen rust vinden: rusteloos dwaalde hij op aarde rond en zocht het huis, waarin hij bij zijn leven gewoond had, en zijne verwanten op. De Larven en Lemuren golden voor boosaardige plaaggeesten, die zelfs de dooden in de onderwereld niet spaarden. Om hun schadelijken invloed af te weren waren jaarlijksche verzoeningen der huizen in-

gesteld, die in drie Meinachten door den huisvader verricht werden. Volgens de sage waren deze Lemuriën reeds door Romulus ingesteld, om den geest van zijn broeder Remus te verzoenen. De spoken, die men zich wel in de gedaante van geraamten voorstelde, veroorzaakten naar het volksgeloof verstandsverbijstering bij dengene, die aan hun geheimzinnigen invloed blootgesteld was.

15. Janus,

evenzoo bij de Grieken geheel onbekend, moet hier genoemd worden, daar hij een der gewichtigste en meest vereerde goden der *Romeinen* was. Hem schreef men den oorsprong aller dingen toe, de opvolging der jaren, de geregelde wisseling der jaargetijden gelijk der menschelijke lotgevallen, de voortplanting van het menschelijke geslacht en zijne beschaving door akkerbouw, kunsten en godsvrucht.

In de volkssage was Janus een oude koning, die in de gouden eeuw, toen goden en menschen nog vertrouwelijk en onschuldig met elkander verkeerden, in Latium geheerscht en de eerediensten met de tempels gesticht had. Hem kwam vandaar groote vereering toe, als een god, daar hij den menschen, door hen in vele nuttige dingen te onderrichten, de grootste weldaden bewezen had. Als den god van alle gewichtige tijdstippen, in de eerste plaats van het begin des jaars en der maanden, was hem de eerste dag van elke maand, maar vooral die van de eerste maand in het jaar, den naar hem genoemden Januarius, heilig. Maar ook op elken nieuwen dag, dien hij bracht, werd hij aangeroepen, want hij is de wachter aan de hemelpoort, uit welke de zon uit- en ingaat.

Ook in het leven en bedrijf der menschen staat elk begin onder de bescherming van Janus; de Romeinen hadden in het algemeen de gewoonte, op voorteekenen te letten bij alles, wat zij deden; daarom was ook voor hen het begin van elke onderneming iets gewichtigs, en al had ook Jupiter zijne toestemming tot het werk gegeven, zoo hing toch de voorspoedige aanvang en voortgang van de hulp van Janus af; was het begin goed, zoo was men van een gunstigen afloop in de toekomst zeker. Zoo ontving hij bij alle offers het eerst zijne gave, en werd hij in alle gebeden het eerst genoemd, zelfs voor Jupiter.

Inzonderheid echter werd Janus aangeroepen, als het Romeinsche volk ten strijde trok. In feestgewaad begaf zich dan de consul naar den tempel van den god en liet bij het verlaten daarvan de deur open, om zoo aan te duiden, dat de god met de zijnen uitgetrokken was. Evenzoo werden hem na het sluiten van den vrede plechtige offers gebracht, en dan ook de deuren van den tempel gesloten. Rome was intusschen bijna voortdurend in oorlog gewikkeld, zoodat de tempel van Janus gedurende de eerste zevenhonderd jaren na de stichting der stad slechts driemaal gesloten werd: onder Numa Pompilius, na den eersten Punischen oorlog, en ten tijde van Augustus.

Ook in het burgerlijke leven werd niets zonder Janus begonnen; de koopman en de zeevaarder stelde het begin van elke reis onder zijne bescherming, evenals de landman in de hoop op blijden wasdom onder gebeden tot Janus zijn zaad uitzaaide.

Reeds Numa Pompilius zou de openbare vereering van Janus ingevoerd hebben, en reeds vroeg mocht de stad zich in zijne bescherming verheugen. Want toen eens de Sabijnen in de pas gebouwde stad binnendrongen, en

onder een aan Janus gewijde poort plotseling een krachtige bronwel van kokend water op spoot, waarin vele vijanden den dood vonden, werd den god boven deze plaats een tempel gebouwd. Janus doet zich hier dus ook kennen als een god van het water in bronnen en stroomen.

Aan Janus gewijd waren de deuren, poorten en doorgangen en in verband daarmede de straten en pleinen met hun levendig verkeer. In de bogen en gewelven der poorten vond men vaak beelden van den god, die hem tweehoofdig voorstelden, gelijk hij ook op Romeinsche munten afgebeeld wordt. Zijn voornaamste tempel, tevens de oudste, welks stichting tot Numa teruggebracht werd, stond het op Forum. Ter eere van Janus vierde men vooral den eersten dag van Januari als den eersten dag van het beginnende jaar; als den god van het begin der maanden offerden de priesters hem op twaalf altaren, en als de brenger van het begin der dagen werd hij elken morgen aangeroepen. Toen in later tijd op den eersten Januari alle nieuwgekozen staatsambtenaren hun ambt aanvaardden, werd het feest van Janus een der schitterendste. Overal heerschte vroolijkheid: hoogeren zoowel als lageren gaven elkander suikerwerk, koeken en vruchten ten geschenke, terwijl de huizen met kransen en lauriertakken versierd waren.

III.

Goden van de zee en de wateren.

1. Poseidon (Neptunus).

Gelijk aan Zeus bij de verdeeling der wereld de hemel ten deel gevallen was, zoo gebood Poseidon over alle wateren der aarde en in de eerste plaats over de zee. Na zijn broeder Zeus was hij de machtigste god, wien ook gene de hoogste eer waardig keurde, en in wiens sfeer hij slechts zelden en ongaarne, zooals b. v. bij Odysseus, ingreep.

Nadat Poseidon in den strijd tegen de Giganten gewichtige diensten bewezen had, de reus Polybotes door hem geveld en onder een van een eiland afgescheurd rotsblok begraven was, en hij zich in het algemeen als een geweldig, sterk god had doen kennen, viel hem de macht over de zee ten deel en daarmede de heerschappij over de winden en het vermogen om aardbevingen te verwekken.

Overal ondervond het Grieksche land de vreeselijke maar ook de zegenrijke invloeden der zee. Deswege zien wij Poseidon bij alle stammen als machtig god vereerd. Hij verwekt de stormende, brullende golven, die kusten

en rotsen beuken, alsof het land door een aardbeving bezocht wordt. Volgens het volksgeloof was het Poseidon, die bij de aardbeving gebergten vaneenspleet, dalen vormde en bronnen deed ontspringen. Uit de zee laat Poseidon vochtige dampen opstijgen, die in vruchtbaren regen tot de aarde terugkeeren, den wasdom van de veldvruchten en den wijnstok bevorderen, en bronnen, wellen, beken en meren, ook de als een vreeselijk, brullend monster bruischende zee, voeden en in stand houden.

Als god der vruchtbaar makende vochtigheid staat Poseidon met Demeter en Dionysos in nauw verband en is hij innig bevriend met de nimfen, gelijk hij ook met zijn goddelijke werkzaamheid in het leven der menschen op zee en land, in berg en dal ingrijpt. Gelijk hij in de natuur de steile klippen en kusten met zijn drietand spleet, bij de aardbeving bergen op elkander stapelde en nieuwe eilanden uit de zee deed opkomen, zoo gold hij ook voor een geducht bouwmeester op aarde. De sage verhaalt, dat Zeus hem eens wegens verzet tegen zijn opperheerschappij voor een geheel jaar de macht over de zee en hare schepselen ontnam en hem bovendien nog dwong gedurende dezen tijd koning *Laomedon* van Troia te dienen en dezen te zamen met Apollon bij den bouw der groote muren van Troia te helpen. Andere verhalers beweren, dat de beide goden de muren vrijwillig gebouwd hadden, om Laomedon op de proef te stellen. Deze echter hield zijn woord niet en weigerde Poseidon het vooraf bedongen loon te geven. De God, daarover verbitterd, verwoestte het land door overstroomingen, en zond een zeemonster, waaraan Laomedons dochter *Hesione* als zoenoffer voor den vertoornden god moest worden overgeleverd. Herakles evenwel bevrijdde

de jonkvrouw en doodde het ondier. Aldus onverzoend, toornde Poseidon voortdurend op de Trojanen en stond later ook den Grieken in hun oorlog tegen hen bij; Troia zou hij het grootste nadeel toegebracht hebben, had niet Zeus zijn vijandelijke plannen verhinderd. Op Zeus bevel echter onthield Poseidon zich, zij het ook gemelijk en morrend, van werkdadige hulpverleening aan de Grieken, en erkende hiermede feitelijk de opperheerschappij van zijn broeder. Toen evenwel Troia's val daar was, konden de muren, door godenhanden gebouwd, niet door menschen verwoest worden: Poseidon was het, die hen met zijn drietand omwierp. — Ook van vele andere gedrochten weten de Grieken te verhalen, die Poseidon van den bodem der zee opwaarts zond, om tot straf der bewoners de velden te verwoesten. Zoo b. v. van het ondier, waaraan in Aethiopië Andromeda geofferd zou worden en dat door Perseus gedood werd; evenzoo van den Marathonischen stier, die door Theseus, en den Cretensischen stier, die door Herakles bedwongen werd.

Velerlei sagen verhalen van twisten van Poseidon met andere goden om het bezit van verschillende Grieksche landschappen, waarbij de god der zee meestal het onderspit dolf. Dit was ook het geval bij den beroemdsten dezer twisten, toen Poseidon om het bezit van Attika met Athena streed; volgens de eenstemmige uitspraak der goden zou diegene het land met den burg verkrijgen, die het grootste wonderteeken vermocht in het leven te roepen en het nuttigste geschenk te geven. Door een stoot met zijn drietand in de hooge en geheel waterlooze burchtrots van Athene deed Poseidon een zoutbron ontspringen, Athena daarentegen liet uit dezelfde kale rots den eersten olijfboom ontspruiten, en daar deze geoordeeld werd het

nuttigste geschenk te zijn, werd het land aan haar toegewijd.

Bij Lerna in het waterlooze landschap Argos opende Poseidon ter wille van de in verlegenheid verkeerende koningsdochter *Amymone*, die voor haar vader Danaos water moest halen en geen bron kon ontdekken, met zijn drietand de aarde, zoodat er drie bronnen ontsprongen. De droogheid van Argos wordt in de sagen daaraan toegeschreven, dat Poseidon de bronnen aan het landschap onttrokken had, omdat Inachos de streek in een twist aan Hera, niet aan den zeegod, had toegewezen.

In bijzonder hooge eer stond Poseidon als de god, tot wien de oorsprong der paardenfokkerij teruggebracht werd. De Grieken zagen in het snelle paard een zinnebeeld der onophoudelijk op het strand rollende golven; op een door sterke vurige rossen getrokken wagen reed Poseidon door zijn rijk, door Tritonen en andere zeewezens omgeven.

Poseidons wettige gemalin was *Amphitrite*, een dochter van Okeanos en Thetys; maar ook andere vrouwen schonken hem beroemde en sterke zonen. Bij Demeter zou hij volgens een in Arkadië t'huis behoorende sage of volgens een Boiotisch verhaal bij eene der Erinyen onder de aangenomen gedaante van een paard het wonderbare, om zijn snelheid beroemde en deswege als Pegasos gevleugeld voorgestelde ros *Arion*, verder bij Medoesa, het als beeld van dichterlijke geestvervoering tot heden bekende, gevleugelde en door de nimfen aan de bronnen opgekweekte paard *Pegasos* verwekt hebben. Vele lievelingen van Poseidon ontvingen van hem een span wonderbare rossen, die gevleugeld zich door bijzondere snelheid onderscheidden en in het bezit van verstand en spraak waren. Een dergelijk span was

b. v. dat van Achilleus, hetwelk een geschenk van den god aan Peleus was; Pelops overwon slechts door Poseidons rossen bij den wedren den wreeden Oinomaos.

Maar ook de invoering van en zorg voor de paardenteelt op aarde werd aan Poseidon toegeschreven. Bij zijne feesten werd hij in de eerste plaats door wedrennen geëerd, en tot in laten tijd stond de paardenfokkerij, een voorname bezigheid der Helleensche aanzienlijken, onder zijne bijzondere bescherming.

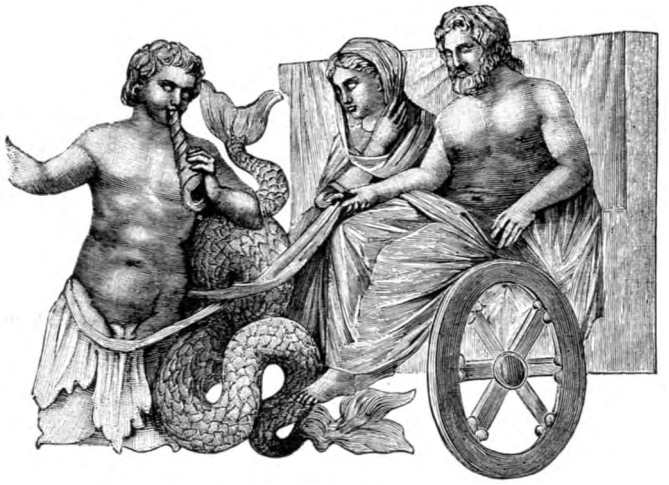

23. Poseidon en Amphitrite (München).

Men stelde zich voor, dat Poseidon in de diepte der zee een prachtig schitterend paleis bewoonde; van hier uit oefende hij niet alleen zijne heerschappij over de zee, maar ook zijn machtigen invloed over eilanden, kuststreken, dieper landwaarts in gelegen streken en zelfs over de bergen. Homeros bezingt den zeetocht van den god: „Hij spant zijne rossen, de ras voortsnellende met koperen hoeven en gouden manen voor zijn wagen, en zelf met

een gouden wapenrusting voorzien rijdt hij over de golven, terwijl onder hem in het rond de dieren der zee dartelend uit hun schuilhoeken te voorschijn komen, want zij kenken hun heer, en de zee maakt vroolijk ruim baan. In lichtgestrekten draf snellen de rossen voort en geen droppel bevochtigt van onderen de koperen as."

Poseidon werd overal in Griekenland, maar vooral in de zeesteden en zeehavens, op eilanden en voorgebergten met grooten ijver en op zeer verschillende wijze vereerd. Te Aigai en Helike in Achaia waren aloude heiligdommen van den god; reeds vroeg was de statenbond op het eiland Kalaureia onder zijne bescherming ontstaan en had zich tot een machtigen steun voor den zeehandel ontwikkeld. Te Athene stond zijn dienst in hooge eer, gelijk de zeevarende stammen der Ioniërs in 't algemeen in hem hun voornaamsten schutsgod zagen. Het godsdienstige middelpunt voor de op de Klein-Aziatische kust wonende Ioniërs was de Poseidontempel op het voorgebergte Mykale. Verreweg zijn beroemdste heiligdom evenwel was de tempel op den Isthmos van Korinthe; hij lag op een hoogte, door heiligdommen van andere zeegodheden en een overoud pijnboomenbosch omgeven. Hier werden tweemaal gedurende elke Olympiade in den herfst ter éere van Poseidon schitterende, door Theseus ingestelde, spelen gevierd, die even beroemd waren als de Olympische en ook hetzelfde doel hadden als deze, namelijk in de afzonderlijke Grieksche volksstammen het bewustzijn van gemeenschappelijke stamverwantschap levendig te houden. Deze volksspelen heetten naar de plaats van het feest de Isthmische Spelen. De Atheners genoten daarbij zekere voorrechten, ofschoon het opzicht over het vieren der spelen tot de

bevoegdheid der Korinthiërs behoorde. Dit was het voornaamste feest van Poseidon als beheerscher der zee en als invoerder en patroon der paardenfokkerij. De overwinnaar in de wedstrijden werd met een krans van pijnboomtakken beloond. In het heilige bosch om den tempel had de vrome zin der Grieken ook het schip der Argonauten, de *Argo*, als gedenkteeken der eerste groote onderneming ter zee gewijd, aan het onderhoud waarvan een blijvende zorg werd besteed. Ook hadden de Grieken na hun groote overwinning over de Perzen, die door de vloot beslist werd, een reusachtig zeven el hoog beeld van Poseidon uit metaal in zijn tempel opgericht. Men offerde den god paarden en stieren, die men levend in de zee liet zinken; wie uit een schipbreuk gered was, hing een aandenken daaraan in den tempel van Poseidon op.

Beroemd was nog het vroolijke, jaarlijks gevierde feest op het eiland Tenos, waarbij van de omliggende eilanden groote scharen bezoekers toestroomden. In Thessalië werd Poseidon vereerd, daar hij het was, die aan de vruchtbare vallei het aanzijn had gegeven, door met zijn drietand de bergen te doen springen, zoodat het water, dat in overouden tijd de geheele, door hooge bergen omgeven vallei bedekte, door het beroemde dal Tempe naar zee kon afvloeien. Ook in het waterrijke Boiotië met zijn talrijke meren, waar door landbouw en veeteelt groote welvaart heerschte, zoowel als in Arkadië, het ruwe, door snelvlietende beken en aan weiden rijke dalen doorsneden bergland, waar reeds vroeg akkerbouw en veeteelt, inzonderheid de paardenfokkerij bloeiden, en waar men van eene liefde van den beheerscher der zee voor de godin van den landbouw Demeter wist te verhalen, — overal genoot Poseidon de hoogste eer.

V. Apollon van Belvedere (Rome).

Bij de Romeinen heette deze god *Neptunus*. Ofschoon de Romeinen in den vroegsten tijd als herders en landbouwers weinig met de zee in aanraking kwamen en in Neptunus minder den god der zee dan wel voornamelijk den bevorderaar der paardenteelt vereerd schijnen te hebben, zoo vierden zij toch jaarlijks voor dezen god een feest bij zijn eenigen tempel te Rome, die zich op het Marsveld naast den Circus Flaminius bevond, waarbij men in hutten kampeerende zich met smullen, drinken en de spelen onledig hield. In later tijd, toen de Romeinen door hun oorlogen met de Karthagers begonnen waren zich ook op zee te wagen, bracht ieder veldheer, voor hij met de vloot uitzeilde, een offer aan Neptunus, dat men in zee liet zinken. De gemalin van Neptunus was *Salacia*, d. i. de godin der zilte golven, hun beider zoon *Triton*.

2. Amphitrite,

de gemalin van Poseidon, werd voor eene dochter van *Okeanos* en *Thetys* gehouden; volgens andere sagen was zij eene *Nereïde*, die door den zeegod bij den reidans op het eiland Naxos uit het midden harer zusteren geroofd werd. Naar men verhaalde had de god de vluchtelinge uit de benedenste diepten der zee te voorschijn gehaald, nadat zijn scherpziende dolfijn hem haar schuilplaats bij Atlas gewezen had.

Als zeegodin heeft ook zij macht over de golven der zee, maar inzonderheid zijn de wonderbare schepselen en bewoners der zee aan hare hoede en zorg toevertrouwd. Amphitrite verschijnt op afbeeldingen naast Poseidon op den wagen van dezen god zittende, als koningin der zee van de andere Nereïden te onderkennen, met voor het

oog vochtige, op stroomend water gelijkende haren, met kreeftscharen aan de slapen, en vergezeld van Tritonen en zeemonsters, ook wel op den rug van een dolfijn.

3. Gevolg van Poseidon en Amphitrite.

Nevens den beheerscher der zee en zijne koninklijke gemalin kende het Grieksche volksgeloof een groot aantal lagere godheden, die de zee bevolkten. Natuurlijk, want geen land werd door zijn natuurlijke ligging zóó vanzelf tot waarneming der zee gebracht als Griekenland; zoowel het vreeselijk geweld der door stormen bewogen zee, als de verhevenheid der stille zeevlakte werd aan de werking eener godheid toegeschreven; evenzoo inzonderheid de geheimen van de ondoorgrondelijke diepte der zee, die men zich door een bonte menigte van ten deele liefelijke en op menschen gelijkende, ten deele vreeselijke en terugstootende gedaanten bevolkt dacht. In de allereerste plaats behooren tot het gevolg van Poseidon en Amphitrite

a. Triton en de Tritonen.

Triton was volgens de sage een zoon van beiden, of wel van Okeanos en Thetys, de heraut van Poseidon, op een spiraalvormigen zeehoren nu stormachtige, dan kalme vergenoegde wijsjes blazend, al naardat hij de zee onstuimig wilde maken of de golven weder tot bedaren brengen. Hij hielp den wagen van den zeegod door de golven trekken, verkondigde zijn komst en riep door den klank van zijn horen de overige godheden der zee bijeen.

Later wist men van vele Tritonen te verhalen, die alle de gedaante van hun gelijknamig type vertoonden, en hetzelfde werk te verrichten hadden. Het waren

brooddronken, onbescheiden gasten, die dikwijls de nimfen der zee lastig vielen. Volgens eenige sagen steeg Triton aan land als een verwoestend zeegedrocht, dat eerst door goden als Dionysos en sterke helden als Herakles bedwongen en voor altijd verdreven kon worden.

Voor de vervaarlijke tonen van zijn kinkhoren zouden zelfs eens de Giganten bij den strijd tegen Zeus verschrikt teruggedeinsd zijn.

Triton en de Tritonen met hem werden afgebeeld als wezens, die tot op de heupen eene menschelijke gedaante vertoonden, met kleine schubben bedekt, van onderen daarentegen den vorm van dolfijnen of zeeslangen hadden, verder een grooten zeehoren in de hand houdende, of ook voor den wagen van Poseidon gespannen (Afb. 23).

b. Proteus

behoort evenals de Tritonen tot de dienaren van Poseidon. Zijn werk was het de kudden der zeedieren, der zeekoeien namelijk en robben te weiden, die dagelijks uit zee opstegen, om zich op het zandige strand van het mythische eiland Pharos in de zon te koesteren. Daar trof ook Menelaos den listigen, met de toekomst bekenden grijsaard der zee aan en trachtte van hem zijn lot te weten te komen. Maar eerst nadat Proteus vergeefs beproefd had, zich door snelle verandering in een leeuw, wild zwijn, panter enz. aan de omklemming van den held te onttrekken, verkreeg Menelaos de gewenschte inlichtingen.

c. Glaukos Pontios

behoorde tot de vriendelijke, welwillende, lagere godheden der zee en stond bij het volk der schippers en vischers in hoog aanzien, immers hij was mensch geweest

als zij, voor hij god werd. Te Anthedon aan de Boiotische kust leefde hij als een schoone jonge man, die eens van een wonderkruid at en daarop door een wonderbare geestvervoering aangegrepen in zee sprong, waar hij door de goden der diepte vriendelijk opgenomen werd en voortaan als voorspellende godheid zijn ambt van beschermer der zeelieden bekleedde.

d. Nereus en de Nereïden.

Ver in het westen woont op den bodem der zee *Nereus*, een eerwaardig, welwillend zeegod, met zijne echtgenoote *Doris*, aan het rustelooze jagen der wereld ontrukt, in den diepsten vrede. Evenals alle zeegoden bezit hij de gave der voorspelling en verstaat de kunst om naar verkiezing een andere gedaante aan te nemen. Hem omringt de bloeiende schaar van zijne dochters, de *Nereïden*, de nationale nimfen der zee, die alle Grieken als vriendelijke behulpzame godheden kenden. De schoone, teedere jonkvrouwen plachten met de Tritonen in door de maan verlichte nachten op het kalme zeevlak te stoeien, of zij kwamen de rivieren op en vermaakten zich aan wal met dans en gezang, of droogden zich de natte haren op den zonnigen oever, steeds schuw en de menschelijke blikken ontwijkend. Op zeer zinrijke wijze hebben de Grieken in de namen der afzonderlijke Nereïden, wier getal volgens sommige opgaven vijftig volgens andere honderd bedroeg, het glinsteren der kalme zeevlakte, het onvermoeide spel der golven, het zachte ruischen der baren tegen den oever uitgedrukt, — kortom, de liefelijke bekoorlijke zijden der zee zijn in de gestalten der schoone dochters van Nereus belichaamd.

Na Amphitrite, de gemalin van Poseidon, is de be-

roemdste Nereïde *Thetis*, met wie zelfs Zeus zich in den echt wenschte te verbinden. Toen hem echter voorspeld werd, dat uit dit huwelijk een zoon zou geboren worden, die zijn vader in grootheid en macht zou overtreffen, gaf hij Thetis aan den sterveling Peleus tot gemalin. Nadat zij

24. Nereïde (Napels).

hem den beroemdsten held, *Achilleus*, ter wereld gebracht had, keerde zij weder naar hare zusters in de zee terug. Thetis was daarna de aanvoerster van de reidansen der Nereïden. — Nog zij hier genoemd *Galateia*, die vooral door de Grieken in Beneden-Italië vereerd werd en de beminde van den Kykloop *Polyphemos* was.

e. Ino Leukothea en Melikertes Palaimon.

Ino Leukothea was eene door de zeevaarders vooral op den isthmos van Korinthe nevens Poseidon ten hoogste vereerde godin; zij verleende Odysseus op zijn gevaarlijke zeereis hulp, door hem, toen hij reeds zonk, haar sluier toe te werpen. Ino zou een dochter van Kadmos en gemalin van *Athamas* geweest zijn. Uit medelijden ontfermde zij zich over den kleinen *Dionysos*, toen haar zuster *Semele* gestorven was. Daarvoor trof haar en haar gemaal de toorn van Hera. Waanzinnig geworden vervolgde Athamas Ino, die met haar jongste kind Melikertes gevlucht was, na er eerst getuige van geweest te zijn, dat de vader zijn eigen oudsten zoon tegen een rots verpletterde. Toen zij geen uitweg meer zag, wierp zij zich dicht bij den isthmos van een hooge klip in zee. Ook zij werd vriendelijk opgenomen en leefde als onsterfelijke bij de Nereïden voort. Beiden, zij en haar zoon Melikertes, golden voor reddende, steeds behulpzame godheden in de gevaren van den zeestorm en heetten als zoodanig Leukothea en Palaimon.

f. Seirenen (Sirenen).

Als dochters van *Phorkys* en *Keto*, de verderfbrengende zeegoden, worden de Sirenen genoemd; evenwel kennen vele sagen haar ook als kinderen van den riviergod *Acheloos* en eene Muze. Oorspronkelijk waren zij nimfen en even schoon als hare zusters; daar zij echter hare speelgenoote, Persephone, niet geholpen hadden, toen deze door Hades geroofd werd, veranderde Demeter haar in half dierlijke wezens met lichamen van vogels en menschelijke gezichten. De Sirenen woonden volgens de gewone sage op de door tallooze klippen omringde eilanden tusschen Italië en Sicilië, lokten de voorbijzeilenden door

haar betooverend gezang, en doodden hen, als zij zich lieten verleiden bij haar aan land te komen; om hare woning lag eene menigte menschelijke beenderen te bleeken. In de Homerische gedichten wordt geen bepaald getal Sirenen opgegeven; later worden er gewoonlijk drie genoemd: *Parthenope*, *Ligeia* en *Leukosia*. Zij zongen zoo schoon, dat zij het konden wagen, met de Muzen een wedstrijd in het zingen te houden; toen zij het onderspit dolven, trokken de godinnen haar tot straf de schoonste veeren uit hare vleugels en versierden zich daarmede.

Zóólang was het aan de Sirenen vergund hare voor de menschen zoo gevaarlijke macht te oefenen, tot eens een schipper zonder dat haar gezang invloed op hem had, zoude voorbijvaren. Dit geschiedde het eerst door de Argonauten, die slechts naar het weergalooze gezang van Orpheus luisterend, rustig voorbijvoeren, en later ook door Odysseus, die haar eveneens gelukkig voorbijzeilde; zijn tochtgenooten had hij de ooren met was dichtgestopt, zichzelven daarentegen aan den mast laten binden, zoodat hij wel het gezang der Sirenen hooren, maar niet haar lokstem volgen kon. Daar de voorspelling alzoo vervuld was, wierpen zij zich uit wanhoop in zee en werden in klippen veranderd.

De Sirenen zijn waarschijnlijk de verzinlijking van verborgen ondiepten, boven welke de zee glad en voor den zeevaarder verlokkend schijnt, terwijl zij toch het strandende schip den ondergang brengen. Dat de Sirenen zoo verleidelijk zingen, kan op het zachte, melodieuze ruischen der golven betrekking hebben, of het is misschien slechts beeldspraak, om het verleidelijke op zichzelf uit te drukken.

g. Okeanos en de Okeaniden.

Okeanos, een zoon van Oeranos en Gaia, een aloud zeegod, werd als de stamvader van een groote familie van watergodheden beschouwd, die den algemeenen naam van *Okeaniden* droegen. *Tethys* was zijne gemalin. Okeanos zou van zijn broeders, de Titanen, het rechtvaardigst geweest zijn en aan de samenzwering tegen Oeranos geen deel genomen hebben; om die reden behield hij ook zijn ambt, toen de andere Titanen naar den Tartaros verbannen werden, en leefde in het westen, op verren afstand, geheel onafhankelijk en onverschillig voor alles, wat er in de wereld plaats had. Bij hem en zijne vrouw groeide Hera op, en bij hen zocht zij ook een toevlucht, zoolang de strijd der Titanen tegen den hemel duurde. Okeanos' geslacht had zich in rivieren, beken en bronnen in die mate verbreid, dat men alleen wat den god betrof van drieduizend zonen wist te verhalen. Naar hem heette ook de groote stroom, die in een kring de aarde omvloeide en uit welken alle stroomen en wateren der aarde ontsprongen. De grootste stroomen dacht men zich als zonen, de bronnen en wellen als dochters van Okeanos; overal werden zij vereerd, daar men in hen te recht zegen en vruchtbaarheid schenkende godheden zag. Evenals de eigenlijke zeegoden bezitten ook zij de gave der gedaanteverwisseling; hunne woonplaatsen dacht men zich in de diepten der stroomen of onder de bronnen. De grootste rivier van Griekenland, de waterrijke Acheloos, genoot wel de grootste vereering; ook de Peloponnesische Alpheios; ieder weet, hoezeer zich de verbeeldingskracht der oude volken met den Nijl en andere aan de grenzen der bekende wereld

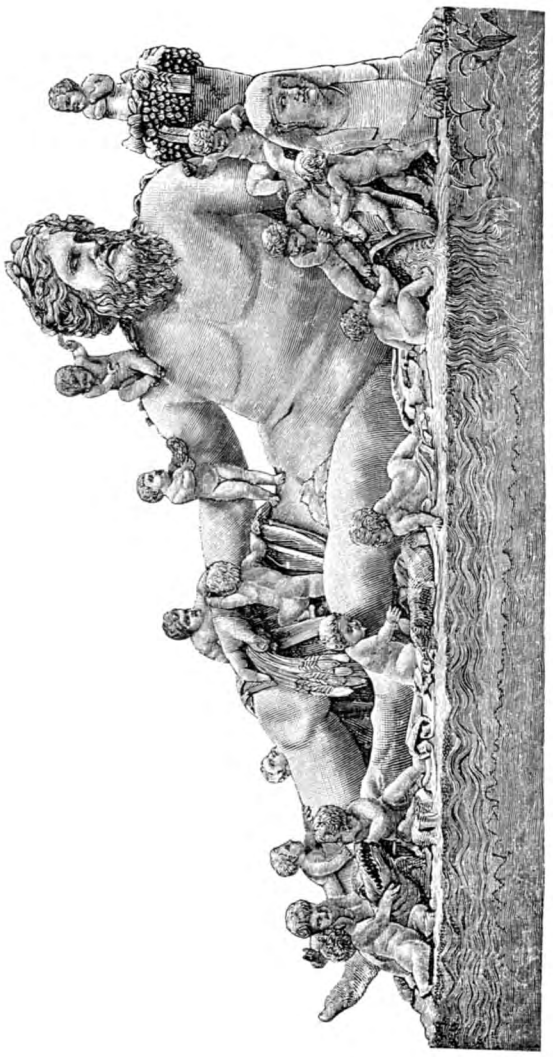

25. De Nijl (Rome, Vatikaan).

stroomende rivieren bezighield. De afbeelding no 25 vertoont ons den riviergod als een man met een baard, die tegen een sphinx geleund, door zestien vroolijke knaapjes omdarteld wordt. Deze kinderen moeten zinnebeeldig de zestien ellen voorstellen, die de rivier jaarlijks des zomers wast.

Zoo zien wij, dat Okeanos en de zijnen voornamelijk de godheden van het zoete water en wel vooral met betrekking tot zijn gezegenden invloed op den landbouw voorstellen, terwijl Nereus met zijne dochters en de meeste der vroeger beschreven goden als de bewoners der zilte, onvruchtbare zee optreden, die deels den handel drijvenden en zeevaarders vriendelijk hulp verleenen, deels de verwoestende werkingen der onstuimige, stormachtige zee uitdrukken.

IV.

Godheden der Aarde.

1. Gaia (Ge, Gaea),

de goede moeder Aarde, de draagster van al wat leeft, moet hier in de eerste plaats genoemd worden. Alles, wat op aarde leeft, heeft aan haar zijn ontstaan te danken; niet alleen de goden wandelen op haar gebied, maar ook de gewelddadige *Giganten* en *Titanen* zijn hare zonen, in ruimeren zin ook de menschen, die niet slechts aan haar hun oorsprong ontleenen, maar ook weder in haar donkeren schoot moeten terugkeeren. Zoo verschijnt Gaia te gelijker tijd als godin der onderwereld nevens Hades en Persephone. In haar weldadige werkzaamheid voor het welslagen van den landbouw en de voortplanting van het menschelijk geslacht heeft zij vele aanrakingspunten met Demeter en Themis, en zoo komt het, dat zij in den eeredienst tegenover deze meer populaire godinnen betrekkelijk op den achtergrond treedt.

Evenals Rhea werd Gaia als godenmoeder, vooral als moeder van Zeus vereerd. Als tot de aarde zelve behoorende en met haar onafscheidelijk verbonden, werd zij

dikwijls slechts met een half lichaam uit den grond opkomende door de kunstenaars afgebeeld.

2. Demeter (Ceres)

was eene dochter van Kronos en Rhea, dus eene zuster van Zeus, Poseidon en Ploeton; zij schonk Zeus Persephone, met wie zij in den eeredienst bijna altijd vereenigd voorkomt. Demeter was volgens de voorstelling der ouden de aardgodin in den zin van de ontelbare vruchten voortbrengende aarde, de alles voedende moeder.

Het gewichtigste voortbrengsel van het plantenrijk is voor de menschen het graan; en daar men dit en wel zeer in het bijzonder als eene gave van Demeter beschouwde, werd de godin de uitvindster van den landbouw en hierdoor wederom de grondlegster der maatschappij. Door hare kunsten en weldaden wist zij de tot dusver in 't wild rondzwervende, hoofdzakelijk slechts van eikels en wortels levende menschen aan het land te binden, waar zij geboren waren; zij maakte hen voor zachtere zeden ontvankelijk, schonk hun het begrip van eigendom en bezit van eigen grond, gaf hun een vaderland en in dat vaderland bescherming door wetten. Vandaar ook haar bijnaam *Thesmophoros*, waardoor aan Demeter de stichting van heilzame instellingen toegeschreven werd.

De gewichtigste sage, die ook voor den dienst van Demeter van de grootste beteekenis was, is die van den roof harer dochter Persephone door Ploeton, den god der onderwereld. De bloeiende jonkvrouw plukte eens bloemen met hare speelgenooten, de nimfen, met Artemis, Athena en Aphrodite, toen plotseling uit een aardspleet de sombere god Aïdes te voorschijn kwam, de jammerende met geweld tot zich trok, en met

zijn door zwarte rossen getrokken wagen onmiddellijk weder onder de aarde verdween. De troostelooze moeder dwaalde lang rond, zelfs des nachts bij fakkellicht haar kind zoekend; negen dagen en negen nachten doorkruiste

26. Demeter (Rome, Valikaan).

zij te vergeefs het land; Hekate, die zij ontmoette, wist haar niets omtrent de verblijfplaats harer dochter te zeggen, en eerst Helios, voor wien niets verborgen blijft, berichtte haar, dat Ploeton Persephone geroofd had, om haar tot zijne gemalin en tot koningin van het Schimmen-

rijk te verheffen, en dat dit alles met den wil van Zeus geschied was. In bittere moedersmart en diep gekrenkt trok Demeter zich nu in de eenzaamheid terug. Eerst toen zij het land hare gaven onthield, toen menschen en vee den hongerdood dreigden te sterven, besloot Zeus tot een vergelijk: Hermes werd naar de onderwereld gezonden, om Persephone terug te voeren, — maar zij had reeds van een granaatappel gegeten, dien Ploeton haar had aangeboden, en was zoodoende voor eeuwig aan het doodenrijk gebonden. Dientengevolge moest zij de wintermaanden bij haar gemaal in de duistere onderwereld doorbrengen; in de lente daarentegen, wanneer de eerste plantjes ontspruiten en de eerste bloemen de weiden tooien, verschijnt Persephone bij hare moeder, die haar vol vreugde ontvangt, en helpt deze vervolgens bij het behoeden en doen rijpen van het gezaaide, het inzamelen van den oogst en het dorschen van het koren.

Als echter de winter nadert, als het leven in de natuur ter ruste gaat, dan moet ook Persephone weder afdalen, totdat in 't voorjaar de kringloop der natuur en daarmede hare verhuizing zich herhaalt.

Toen Demeter ronddwaalde, om haar verdwenen dochter te zoeken, kwam zij te Eleusis, aan de Golf van Salamis in Attika gelegen; moede vlijde zij zich bij een bron neder. De water puttende dochters van koning *Keleos* betoonden zich vol deelneming voor de onbekende godin en brachten haar naar het vaderlijk huis, waar zij vriendelijk opgenomen werd en men haar ook verder als voedster van den jongen *Triptolemos* behield. Zij kreeg het kind, dat onder hare moederlijke zorgen voorspoedig opgroeide, zóó lief, dat zij er over dacht het de onsterfelijkheid te verleenen. Toevallig kwam de moeder van

Triptolemos (of van *Demophon*, zooals hij in andere sagen heet) er bij, toen Demeter het kind in de vlam van het haardvuur hield; door haar angstgeschreeuw stoorde zij het voornemen der godin, die zich nu bekendmaakte. Voor haar vertrek schonk zij haar pleegkind de edele vrucht van het koren en zond hem op haar gevleugelden,

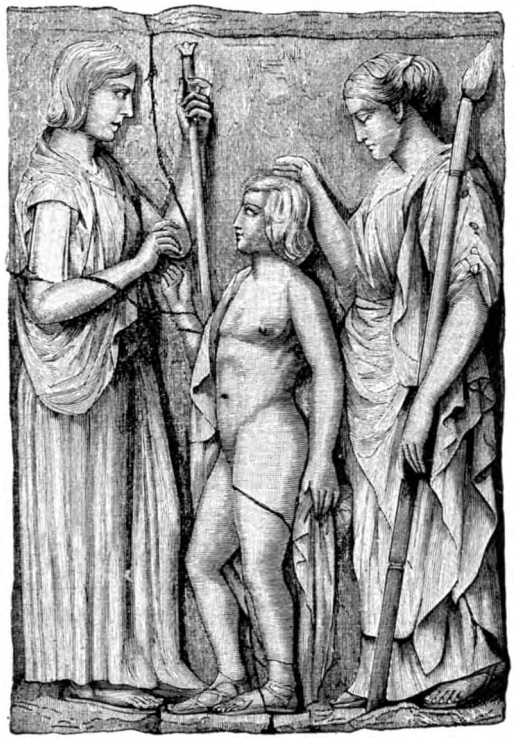

27. Demeter, Persephone, Triptolemos (Athene).

door draken getrokken wagen de wereld in, om alle menschen in het zaaien en het gebruik van deze vrucht

te onderwijzen, en hun de zegeningen van den landbouw mede te deelen.

Terwijl de ouden door de mythe van den toorn van Demeter een eenmaal voorgekomen misgewas wilden aanduiden, drukten zij door een ander verhaal de gedachte uit, dat door naarstige en voorspoedige beoefening van den landbouw welvaart en rijkdom verworven wordt. Het is de sage omtrent het huwelijk van Demeter met *Iasion* van Kreta, een ijverig beoefenaar van den landbouw, uit welk huwelijk *Ploetos*, de god des rijkdoms, geboren werd. Op het vruchtbare eiland Kreta, dat reeds vroeg op een hoogen trap van beschaving stond, werd Demeter als godin van den landbouw sedert onheugelijke tijden vereerd, gelijk overal door de Grieken, waar de akkerbouw beoefend werd, vooral te Eleusis. De vereeniging van Demeter en Zeus wil niets anders aanduiden, dan dat de vruchtbaarheid der aarde door den invloed des hemels met zijn zachte warmte en regen bewerkt wordt. Jaarlijks in den herfst werden ter eere der godin onder groote vreugde en vergezeld van offers en feestmalen landelijke oogstfeesten, de Haloën of Thalysiën, gevierd. Bovendien golden haar in verschillende streken van Griekenland, inzonderheid te Athene, de in October vallende Thesmophoriën, welk vijfdaagsch feest vooral in het nabij Athene gelegen dorp Halimoes beroemd was, en slechts door gehuwde vrouwen met ernstige, strenge ingetogenheid gevierd werd. Demeter werd hier als moeder van Kora, van Persephone, gehuldigd en door de moeders onder de menschen om dergelijken kinderzegen gesmeekt; met de sage van Persephone's roof en de smart der godin over haar verloren kind hebben de Thesmophoriën niets te maken. Deze sage vormt veeleer den hoofd-

inhoud der Eleusiniën, die de godin zelf gesticht en wier gebruiken zij *Eumolpos* zou geleerd hebben, toen zij zich, hare dochter zoekend, te Eleusis ophield. Van Eumolpos leidde het Eleusinische opperpriestergeslacht der Eumolpiden zijn oorsprong af.

Er werden tweeërlei Eleusiniën onderscheiden: de Kleine, die men in de lente vierde, als de eerste bloemen bloeiden, en de Groote, die negen dagen van September in beslag namen. Dit laatste feest begon den 20sten onder fakkellicht en muziek met den nachtelijken tocht naar Eleusis. Op de hoofddagen echter werden de lotgevallen en het lijden van Demeter door de feestelingen voorgesteld en de plaatsen bezocht, waar de geschiedenis der godin zich zou hebben afgespeeld. Zoo o. a. „de steen van den weemoed", waarop Demeter in stomme smart verzonken zou gerust hebben, de plaats, waar zij na lang vasten het eerste voedsel zou hebben gebruikt, en die, waar zij eindelijk met hare dochter werd hereenigd. Terwijl de vromen zoo alle smarten der godin en hare eindelijk daarop volgende vreugde als 't ware mede doorleefden, schonk het feest hun een beeld van het smartelijke aardsche bestaan met het uitzicht op een overgang tot eeuwige zaligheid. Als besluit van het feest echter, dat een vroolijk beeld van frisch en krachtig leven aan de beelden van rouw en dood moest toevoegen, werden gymnastische wedstrijden gehouden, die tevens de gedachte uitdrukten, dat ook lichaamskracht en gezondheid slechts daar kunnen bloeien, waar Demeter hare gaven uitdeelt.

De inwijding in de Eleusinische Mysteriën, die na vele voorbereidingen en beproevingen uitsluitend aan vrijgeboren Grieken, maar nooit aan vreemdelingen, slaven of misdadigers ten deel viel, moest tot een waardige

viering en een hoogere, geestelijke opvatting der feestgebruiken leiden. Zij bestond in het onderricht in de diepere beteekenis der sage van Kora-Persephone en hare moeder, ofschoon het ons niet mogelijk is, alle bijzonderheden van dezen godsdienst na te gaan. De feestgebruiken werden geheim gehouden; slechts zooveel is zeker, dat het gansche feest een diepen indruk op het gemoed maakte en dat de Eleusinische wijding evenals de deelneming aan de diepzinnige gebruiken zeer geschikt was, om den geloovigen troost in het leven en een vreugdevol uitzicht op de voortduring van het bestaan na den dood te schenken.

De Romeinen vereerden Ceres als godin van de vruchtbaarheid en den zegen des oogstes; maar zij hadden de vereering van hun Italiaansche Ceres reeds zeer vroeg met den dienst der van de Grieken overgenomen Demeter versmolten. De viering der Cerealiën had in het voorjaar plaats met feestelijke optochten en de gebruikelijke offers en feestmalen. De Cerealiën sloten zich onmiddellijk aan bij het gelijksoortige en oorspronkelijke feest der godin *Tellus*, d. i. der aarde als vruchtenschenkster, wier beteekenis bijna geheel met die van Ceres overeenkwam. De priester der godin, de *flamen Cerealis*, behoorde tot de plebejische flamines; dit bewijst, dat Ceres voornamelijk een godin der lagere volksklasse gebleven was.

Demeter werd als een statige vrouw met een zacht gelaat afgebeeld, bekleed met een lang gewaad, het hoofd met papavers en aren bekranst, of met een zaadbol van een papaver en een bundel aren, ook wel met een sikkel of fakkel in de hand. Meermalen zien wij haar op haar met draken bespannen wagen den roover van haar kind vervolgen. Niet zelden gaat met de zachtheid en waardigheid eener moederlijke godheid een trek van zwaarmoe-

digheid en rouw gepaard, die zich gemakkelijk laat verklaren uit de diepe smart over het verlies van haar kind, een smart, die daarbij jaarlijks in den herfst vernieuwd werd, als hare dochter van haar scheiden moest, om de duistere woning van haar gemaal binnen te gaan.

3. Dionysos of Bakchos (Bacchus)

is het zinnebeeld der alles doordringende groeikracht der natuur die zich vooral in de lente openbaart. Aan hem wordt de welige groei van boomen en vruchten, inzonderheid echter van den wijnstok toegeschreven, en hij zou de Grieken de teelt van deze edele plant en de bereiding van den wijn geleerd hebben.

In Griekenland hield men gewoonlijk Thebe voor de geboorteplaats van Dionysos. *Semele*, de dochter van koning Kadmos, verheugde zich in de liefde van Zeus; de ijverzuchtige Hera besloot daarom haren ondergang. Onder eene aangenomen gedaante naderde zij Semele en verleidde haar om Zeus te verzoeken, in zijn volle hemelsche heerlijkheid als god des donders tot haar te komen. Vergeefs trachtte Zeus zijne geliefde op haar ondoordacht verzoek terug te doen komen; daar hij den heiligsten eed der goden bij de Styx gezworen had, moest hij haar wensch vervullen, en Semele stierf in de vlammen van den bliksem, toen Zeus haar naderde. Uit het vuur redde hij zijn kind, Dionysos, en gaf het over aan Hermes, die den kleine naar de vriendelijke Nimfen van Nysa bracht. Daar groeide de knaap op, door de hoede der Nimfen tegen den toorn van Hera beschermd, opgevoed door *Seilenos*, den zoon van Pan, die hem de wilde dieren des wouds leerde temmen.

Toen de jongeling volwassen geworden was, vond hij

het planten en kweeken van den wijnstok uit, haalde met de Nimfen en Saters zijner omgeving zijn hart op aan den zoeten drank, en doorkruiste, door wouden en gebergten zwervend, geheel Azië. Zijn zegetocht eindigde in Griekenland, het land zijner geboorte. Zijn kracht was onweerstaanbaar; die hem gastvrij opnamen, verheugde hij met de alle zorgen verdrijvende en alle moeiten verzachtende gave des wijns en bracht hun vreugde en vroolijkheid, zijn vijanden daarentegen strafte hij met een

28. Dionysos op het monument van Lysikrates (Athene).

hard lot en wreeden dood. Aldus verhalen schoone sagen, in de eerste plaats die van den Thraciër *Lykoergos*. Deze sombere, wreede koning wil niets van de vereering van den god weten, ja hij beproeft Dionysos met geweld te verdrijven. Bevreesd verstrooien zich de Mainaden, en de god zelf moet zijn toevlucht in de zee bij de Nereïden zoeken. Tot straf ontneemt Zeus Lykoergos het gezicht, of, zooals ook verhaald wordt, maakt zich een plotselinge waanzin van hem meester, waarin hij eerst zijn zoon en vervolgens zichzelven ombrengt.

Ook *Pentheus*, een wreed koning van Thebe, moest de wraak van Dionysos ondervinden. De Thebaansche vrouwen, onder wie de moeder van Pentheus, zwierden met Dionysos door de bosschen; en toen Pentheus des nachts boven uit een hoogen pijnboom naar het geestdriftig bedrijf der Mainaden zag, kreeg zijn eigen moeder hem in het oog, hield hem in hare geestverrukking voor een wild dier en bereidde hem een wreedaardig einde: de koning werd door de Mainaden verscheurd.

Zeer bekend en dikwijls verhaald was de sage, dat eens Tyrrheensche zeeroovers Dionysos op zee gevangen genomen en gebonden hadden. Maar zie, — de boeien vallen van zelf af, plotseling ontspruitende wijn- en klimopranken slingeren zich om mast en zeilen en brengen het schip tot stilstand; door waanzin en schrik aangegrepen werpen de zeeroovers zich in zee, waar zij onmiddellijk in dolfijnen veranderd worden.

Op het eiland Naxos had Theseus *Ariadne*, de dochter van Minos, terwijl zij sliep, achtergelaten. Toen zij jammerend het in de verte nog wuivende zeil nastaarde, verscheen plotseling Dionysos in stralende schoonheid, door zijn geheele gevolg omgeven, en troostte de bedroefde, die voortaan met hem vereenigd bleef en later met hem op den Olympos werd opgenomen.

Overal verschijnt Dionysos niet slechts als bevorderaar van den land- en wijnbouw, maar ook als gelukkig beschermer der toenemende beschaving van het menschelijk geslacht; vele vreedzame kunsten, ook de oefening van het recht, leerde hij de menschen en werd deswege overal als een groot weldoener geprezen en vereerd. Zoo was Dionysos ook nevens Herakles Zeus bij de stichting zijner wereldheerschappij behulpzaam; als verscheurende leeuw

of ook onder zijn eigen gedaante nam hij een belangrijk aandeel aan de onderwerping der Giganten.

De vereering van den god treffen wij op Griekschen bodem overal aan, waar de wijnstok geplant werd. Gelijk de sage van zijn tochten door geheel Azië verhaalde, zijn ook vele trekken zijner goddelijke vereering tot de vermenging van Aziatische en Grieksche gebruiken terug te brengen. Reeds bij Rhea-Kybele hebben wij den fanatieken, opgewonden Oosterschen godsdienst leeren kennen, die zijn aanhangers des nachts bij fakkellicht en met luidruchtige muziek in bosschen en gebergten dreef; iets dergelijks zagen wij ook reeds boven bij de verhalen van Pentheus en Lykoergos, en wij mogen aannemen dat ook de nachtelijke dweepzieke Dionysosdienst uit het Oosten naar Hellas overgebracht is. Deze wijdverbreide godsdienst gold in zijn wildheid niet den vreugdebrengenden god van den wijnstok en de vruchtbaarheid der lente, maar den lijdenden, gefolterden Dionysos, in wien wij een beeld der in de winterkoude stervende natuur aanschouwen. Slechts vrouwen mochten er aan deelnemen; des nachts, bij het licht der fakkels hadden de heiligste ceremoniën en offers plaats, en vooral de Boiotische Parnassos, tot in de lente met een dikke laag sneeuw bedekt, was de berg, naar welken de vereersters van Dionysos van zeer verre — er bevonden zich onder haar ook Attische vrouwen en jonkvrouwen — opgingen. Wreedaardiglijk werden allerlei dieren des wouds verscheurd en in den oudsten tijd, ja tot op de Perzische oorlogen, werden Dionysos zelfs menschenoffers gebracht. Op zijn onafgebroken tochten werd de god vergezeld door een wild, joelend gevolg van Mainaden of Bakchen, van Saters en Nimfen, en een menigte bosch- en

29. Ariadne (Rome, Vatikaan).

riviergoden; ook *Seilenos* en *Pan* ontbraken niet bij deze omzwervingen. Met thyrsosstaven en fakkels, onder den klank van pauken, fluiten en cimbels, zingend en juichend stormde de stoet daarheen. Een tallooze menigte vrouwen en meisjes, ook wel van mannen, dansend en joelend, dronken door het genot van vurige wijnen, versmaadden ter eere van Dionysos de gewone ingetogenheid en brachten vele dagen en nachten op de boschrijke hoogten door.

Veel minder wild, ofschoon ook door uitgelaten vroolijkheid en menigerlei scherts gekruid, waren de feesten, die ter eere van Dionysos te Athene plaats hadden, vooreerst de om het andere jaar gevierde Groote Dionysiën in de eerste helft van Maart. Dit was het lentefeest der Atheners, dat met den grootsten luister gevierd werd, en de bondgenooten, buren en vrienden, die in grooten getale toestroomden, de schoone stad in volle pracht deed aanschouwen. *Dionysos Lysios* bevrijdde op dezen tijd de natuur van de boeien des winters, gelijk de gemoederen der menschen van kommer en zorgen; en opdat niemand van de algemeene feestvreugde uitgesloten mocht zijn, liet men ook de gevangenen er aan deelnemen. Op de drie feestdagen spreidde zich al de pracht ten toon, die de rijke staat zoowel als de welgestelde particulieren ter waardige opluistering van het feest voorbereid hadden. Op den eersten dag bracht men in plechtigen optocht door ruiterbenden onstuwd het overoude beeld van den god door de stad naar een anderen tempel, feestmalen vereenigden de deelnemers aan het feest, en overal heerschte vreugde en vroolijkheid. Het glanspunt evenwel vormden de tooneelvoorstellingen en de wedstrijden in zang en muziek, die op verscheiden

achtereenvolgende dagen gehouden werden. De beroemdste dichters van het Grieksche volk voerden op de Dionysiën hun nieuwe stukken op, en dit alleen reeds gold voor een eer, ook al dolf men bij den wedstrijd het onderspit. Zoo hebben zich in den dienst van Dionysos de wonderbare kunstscheppingen der tragedie en comedie ontwikkeld, die reeds door de ouden als het voornaamste genre der dichtkunst beschouwd werden.

Dionysos als verzorger van den wijnstok werd verder nog op verschillende tijden door meer eenvoudige feesten gehuldigd, steeds in betrekking tot zijn edele gave, den wijn. Een door alle Ioniërs gevierd feest schijnen de Kleine of Landelijke Dionysiën geweest te zijn; zij werden als vroolijk wijnlezersfeest in December overal daar gevierd, waar het kweeken van den wijnstok bekend was. Een gemeenschappelijke feestelijke optocht, stierenoffers en vermakelijkheden, zooals het dansen op een opgeblazen, met olie besmeerden wijnzak vereenigden de feestgenooten.

Met het *Lenaion*, het oudste heiligdom van den god te Athene, in de onmiddellijke nabijheid van den eveneens aan Dionysos gewijden grooten schouwburg, waren de Lenaeën (Lenaia), het wijnpersfeest, verbonden. Bij de groote smulpartijen haalde jong en oud, aanzienlijk en gering het hart op aan den zoeten most, ambrosia genaamd.

In Februari eindelijk, op de grenzen van winter en lente, vierden de Atheners het driedaagsche feest der Anthesteriën. Op den eersten dag, den dag van het aansteken der vaten, proefde men voor de eerste maal den nieuwen wijn; de tweede dag, het feest der kannen, bracht feestelijke optochten en groote drinkgelagen met

luidruchtige muziek, waarbij men zich tevens met bloemen, de eerstelingen der lente, tooide. Het ernstige slot vormde het pottenfeest van den derden dag, waarop men in potten den geesten der afgestorvenen offers bracht.

Uit de plantenwereld waren Dionysos allereerst de wijnstok heilig en het klimop, onder welks beschuttende bladeren de druif rijpt; van de dieren de stier en de panter, ook de leeuw, die hij alle lichtelijk bedwingt en temt, — verder nog de ezel en de bok. Zijn voornaamste attribuut is de *thyrsos*, dien hij zoowel als zijn gevolg van Mainaden voert, een lange reisstaf, aan de punt met een pijnappel versierd en door wapperende linten en wijnranken omgeven.

30. Indische Bakchos (Rome, Vatikaan).

Het meest verspreid is de voorstelling van Dionysos als een schoon, bloeiend jongeling met lange lokken, dikwijls met een dweepzieken trek in het gelaat. Als eenig kleed draagt hij dan wel de nebris, een korte, om de schouders geslagen dierenhuid, alsmede een krans van klimop of wijngaardloof. Evenwel treft men Dionysos ook onder de gedaante aan van een man met gevulden baard, af-

beeldingen, die aan de voorstellingen van vroeger tijd beantwoorden en gewoonlijk geacht worden betrekking te hebben op den zoogenaamden Indischen Dionysos, den overwinnaar van Azië. Als zoodanig draagt hij een haarband en een lang in plooien tot op de voeten neerhangend gewaad (Afb. 30).

De *Bacchus* of *Liber* der Romeinen komt in hoofdzaak met den Griekschen Dionysos overeen. Op de Liberaliën in Maart werd hij als beschermer der boomkweekerijen en wijngaarden aangeroepen en door allerlei landelijk eenvoudige optochten en offers vereerd. In later tijd ontaardde het feest der Bacchanaliën tot zulk een ongebondenheid, dat de overheden er met strenge strafbepalingen tegen moesten optreden.

4. Omgeving van Dionysos.

Tot het gevolg van Dionysos behooren in de eerste plaats de

a. Nimfen.

De altijd werkzame verbeeldingskracht der ouden dacht zich alle velden, bergen, dalen, boschjes, boomen, wouden, alle beken, rivieren en meren met wezens van hoogeren aard bevolkt en door dezen als 't ware beheerscht. Dit geloof vond men bij Grieken en Romeinen gelijk bij onze Germaansche voorouders; bij de eerstgenoemde volken heetten deze lagere godheden Nimfen, en gelijkerwijze zijn de waterjonkvrouwen en elfen in onze volkssagen bekend.

De Nimfen waren vrouwelijke wezens, die tusschen goden en menschen in stonden, met beiden verkeerende, en door beiden bemind en geëerd; zij bezaten de gave

om zich onzichtbaar te maken, en in haar macht stond veel, wat overigens alleen de goden vermochten; de spijs der Nimfen was evenals van genen, die een vroolijk, eeuwig gelukzalig leven op den Olympos leidden, de ambrosia; zij waren echter, ofschoon zij wel een hoogen leeftijd bereikten, niet onsterfelijk. Menigmaal werden zij ook tot de vergaderingen der Olympiërs ontboden; maar haar gewone verblijfplaats is het oord harer werkzaamheid in de eenzame grotten en stille dalen, waar zij spinnen en weven, of baden, liefelijke liederen zingen, dansen en spelen, of de door haar gebied trekkende goden vergezellen, met Artemis jagen, met Dionysos rondzwieren, met Apollon en Hermes schertsen, maar met het plaagzieke en uitgelaten volk der Saters in voortdurenden strijd leven.

Reeds de vroegste sagen verhalen ons van de werkzaamheid en de daden van verschillende soorten van Nimfen, en vooral de dichters hielden zich dikwijls met deze goddelijke wezens bezig. Hare vereering vond overal daar plaats, waar men hare aanwezigheid en haar bestier meende te mogen verwachten, aan bronnen en op vochtige weiden, in bosschen en op bergen. Geheiligd waren aan de Nimfen grotten en spelonken, waarin het water stroomde of neersijpelde, waar zich in 't algemeen door in 't oog vallende en ongewone vormingen de geheimzinnig scheppende kracht der natuur openbaarde. De Nimfen zijn vriendelijke godheden, die krachtens haar gansche natuur tot het stille, ver van alle gewoel der menschen verwijderde landleven behooren; toch laten zij soms ook een sterveling in hare vreugde deelen en nemen vriendelijk aandeel in de lotgevallen harer lievelingen. Later werden haar ook eigen heiligdommen, de *Nymphaeën*

(Nymphaia), gesticht, en wel niet alleen op het land op afgelegen plaatsen, maar ook in steden. Hier waren de Nymphaeën dikwijls prachtige gebouwen, waarin men de bruiloften vierde. De offers aan de godinnen bestonden in geiten, lammeren, melk en olie; ook wijn was niet uitgesloten.

Over de afkomst der Nimfen bestaan zoo vele en zoo verschillende sagen, dat zij hier niet alle vermeld kunnen worden. Een groot aantal van haar zou uit *Zeus* en *Themis* gesproten zijn. Ontelbaar zijn de bijnamen der Nimfen, die men bij de dichters vindt. Men kan haar gevoeglijk in twee hoofdklassen onderscheiden:

1. **De Naiaden**, de godinnen van het vloeibare element; zij bevolken bronnen en beken en gaan door voor kinderen van Zeus en Themis. Bijna alleen door deze hare afstamming onderscheiden zij zich van de dochters van Okeanos, met wie zij overigens veel overeenkomst vertoonen, alleen waren zij naar het volksgeloof niet gelijk dezen onsterfelijk.

2. **De Dryaden, Hamadryaden en Oreaden**, de eersten de bewoonsters en beschermsters der boomen, in 't algemeen van het bosch, de laatsten godinnen der rotsen en van het gebergte. Zij zijn het, die in het gevolg van Artemis als wakkere jageressen optreden en ook als hoedsters der de wouden doorkruisende kudden genoemd worden. Met Pan en de Saters leefden zij in voortdurenden strijd en zij hadden dikwijls veel van hun listen en lagen te lijden.

Vele Nimfen heeft de vruchtbare verbeeldingskracht der Grieken met goden en menschen in verband gebracht; zoo b.v. *Echo*, die van louter smachten naar *Narkissos* wegteerde, tot nog slechts haar stem, de weergalm der dalen en rotswanden, overbleef. Ook *Eurydike*, over wier

vroegen dood haar echtgenoot Orpheus weeklaagde, en die door al hare zusters beweend werd, was een Nimf.

b. Seilenos (Silenus)

was gelijk een belangrijk deel van den Dionysosdienst uit Klein-Azië, vooral uit Lydië en Phrygië afkomstig, waar ook de cultus van Rhea Kybele te huis behoorde. Hier komt hij voor als natuurgeest der vruchtbaarheid schenkende bronnen en stroomen, gelijk der vochtige gronden en weelderige tuinen, maar ook als uitvinder der muziek met de rietfluit, de syrinx, en de ook in den dienst van Kybele gelijk van Dionysos gebruikelijke dubbele fluit; ook is hij in het bezit van vele voor de menschen verborgen kundigheden en vaardigheden.

31. Seilenos en Bakchos (Rome, Vatikaan).

Eerst op Griekschen bodem komt hij dikwijls voor als de oudste der Saters, gelijk men in het algemeen Saters van meer gevorderden leeftijd Silenen noemde; hij gold dan ook als opziener en hoeder van de lichtzinnige schaar der Saters. Door de Nimfen geholpen was hij de verzorger en opvoeder van den jongen Bakchos, in wiens gevolg hij later bij voorkeur verschijnt. Seilenos verstond zich zeer op het uitpersen van den wijn, van welken hij

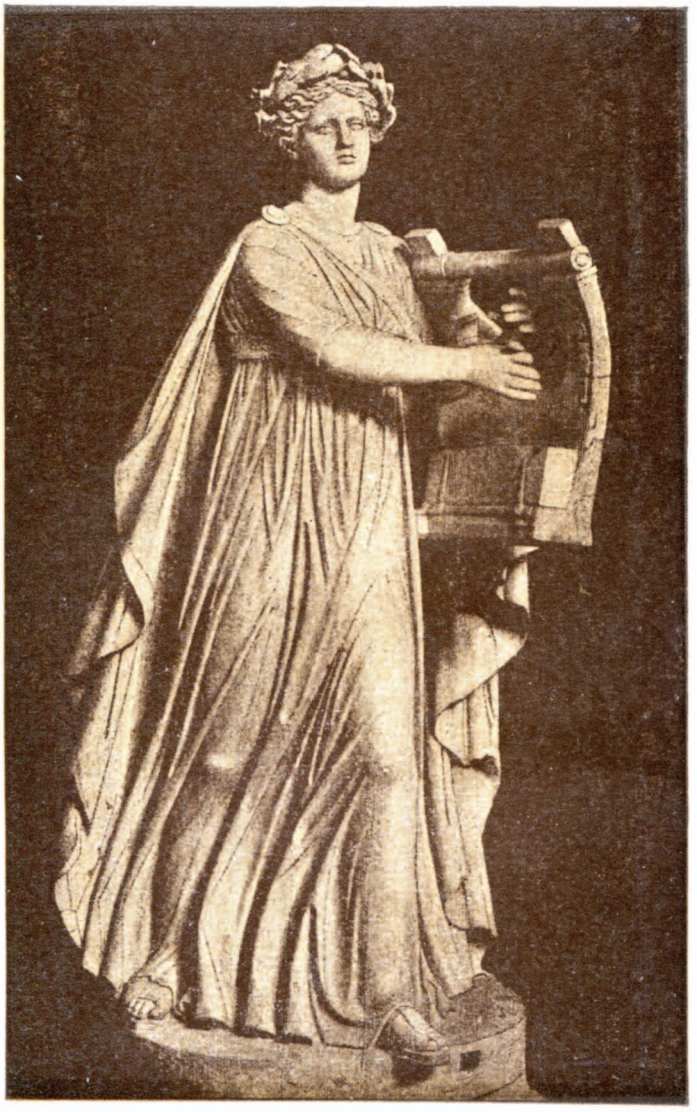

VI. Apollon Moesagetes (Rome, Vatikaan).

daaruit een roes gedronken had. Van hem leerde nu Midas de toekomst kennen en de voor de gewone menschen verborgen geheimen der natuur doorgronden. Een andere sage verhaalt, dat Midas ondanks zijn rijkdom altijd maar gieriger en hebzuchtiger werd. Toen nu op zekeren dag de oude Seilenos vermoeid en van den rechten weg afgedwaald bij hem aanklopte, werd hij gastvrij ontvangen, voortreffelijk onthaald en vervolgens naar Dionysos teruggebracht. Midas mocht als vergelding den dankbaren god eene belooning verzoeken. In de verblinding zijner hebzucht wenschte Midas, dat alles, wat hij aanraakte, in blinkend goud mocht veranderen. De dwaas had echter van de inwilliging dezer bede spoedig berouw; wat hij als hoogste geluk vurig verlangd had, werd hem spoedig een bittere last, toen niet alleen steenen en takken, maar ook spijs en drank onder de aanraking zijner handen in hard goud veranderden. Na lang smeeken wees Dionysos hem het geneesmiddel aan: Midas moest zich in de rivier Paktolos baden, en zoo groot was de goudscheppende kracht des konings, dat de rivier tot op den huidigen dag goud met zich voert!

c. De Saters.

Tot de wufte, ongebonden en brooddronken omgeving van Dionysos behooren in de eerste plaats de Saters, in welke zich het onder de hoede van Bakchos vroolijk en weelderig tierende leven der natuur in veld, bosch en weide belichaamt. Wegens hun dikwijls half dierlijke ruwheid en grove zinnelijkheid stelde men zich de Saters ook onder een half dierlijke gedaante voor: het stompneuzige gezicht was door borstelig haar omgeven, waaruit kleine hoorntjes en spitse ooren te voorschijn kwamen,

zooveel hield, dat hij licht te veel gebruikte, ten gevolge waarvan hij dan bij het rijden op zijn ezel wel door de Saters ondersteund moest worden, om niet van het dier af te vallen. Zoo wordt hij ook afgebeeld met druiven, een drinkschaal of een wijnzak in de hand, of ook dronken en door twee Saters ondersteund; daarbij heeft hij het voorkomen van een kort, dikbuikig, behaard oud man met een kaal hoofd. De ezel, waarop Seilenos rijdt, wordt als een zeer schrander dier beschreven, dat in den strijd met de Giganten, waaraan zijn meester als metgezel en schildknaap van Dionysos deelnam, zijn stem verhief, en er zoo toe bijdroeg, het leger der Giganten te verschrikken en op de vlucht te jagen.

Van de sagen, die over de Silenen bij de Grieken in omloop waren, mogen er hier twee meer in het bijzonder vermeld worden, t. w. die van Marsyas en van Midas. Ook *Marsyas* gold voor den eersten uitvinder van het fluitspel. Men verhaalde echter ook, dat Athena de fluiten weggeworpen en gevloekt had, omdat zij haar gezicht mismaakten. De Sileen vond ze, nam ze op en bracht het in 't fluitspel tot zulk een volkomenheid, dat hij het waagde, met Apollon een wedstrijd aan te gaan. Koning Midas van Phrygië zou de scheidsrechter geweest zijn, en toen hij Marsyas den prijs toekende, liet de god hem ezelsooren aangroeien; Marsyas daarentegen werd voor zijn vermetelheid op bevel van den god wreedaardig om het leven gebracht.

Midas was naar luid der sage de zoon en schatrijke lieveling van *Kybele*. Langen tijd stelde hij pogingen in het werk, om Seilenos in zijn macht te krijgen; het gelukte hem echter eerst zich van hem meester te maken, nadat hij een bron met wijn vermengd en Seilenos zich

die evenals de kleine staartjes hun bokkennatuur moesten uitdrukken. Hun dansen en sprongen begeleidden zij met de muziek van fluiten, castagnetten, pauken en doedelzakken. De Saters zijn altijd brooddronken en driest, maar ook in dezelfde mate laf; door de menschen werden zij gevreesd, daar zij dikwijls de kudden overvielen en vrouwen en kinderen schrik aanjoegen.

Evenzoo hadden de Nimfen, hunne gezellinnen op Dionysos' tochten, veel van hunne onbescheidenheid te lijden. Het tooneel van hun leven en bedrijf is altijd het bosch en het gebergte, waar zij ongestoord en onbespied zich op allerlei wijze den tijd korten met jagen, dansen, muziek maken, drinken, druiven plukken en uitpersen, steeds in het gevolg van Dionysos als zijn trouwste begeleiders, in wiens dienst zij met Nimfen en Mainaden hun wilde, dartele dansen uitvoeren.

De latere kunst beeldde de Saters steeds schooner af; vooral roemen de ouden een beeld van de hand van Praxiteles; de meeste ons bewaard gebleven afbeeldingen stellen de Saters als slanke jongelingen voor met de reeds genoemde dierlijk gevormde lichaamsdeelen, de borst meestal met een omgehangen dierenvel, de nebris, bedekt.

d. Pan

werd kortweg als „herder" door de veeteelt uitoefenende volken van Griekenland, vooral in Arkadië als beschermer van de herders en hun leven, van de velden, die tot weide voor het vee dienden, en van de kudden zelf vereerd. Bosch en veld, jacht en visscherij stonden onder de hoede en bescherming van Pan, die in deze betrekking nu eens als de zoon van Zeus, dan als die van Hermes en eene Nimf voorkomt. Als god van het groenende veld

vindt men hem ook in het gezelschap van Dionysos, gelijk hij ook als berggod te zamen met Kybele vereerd werd. Hij is vandaar ook een liefhebber van dans en spel en blaast op de rietfluit der herders, die naar hem de Pansfluit heet. Daaromtrent verhaalt de mythe: eene door hem vervolgde preutsche Nimf, *Syrinx*, was in een riet veranderd geworden; Pan sneed het af en vervaardigde er een liefelijk klinkende herdersfluit, de syrinx, uit, waarop hij 's avonds zoete wijsjes blies, als hij zich van zijn dagwerk, het weiden der kudden of de vroolijke jacht, in zijn spelonk had teruggetrokken.

Als god der herders en landlieden leidde Pan een onrustig, zwervend leven; hij dwaalde door bosschen en velden rond, rustte in schaduwrijke grotten, aan koele oevers, en blies zijn lied. Daarom waren hem ook inzonderheid de bergen en spelonken heilig. Als geest van het gebergte maakte de god zijn nabijheid door het beangstigend gevoel van eenzaamheid en verlatenheid kenbaar, dat den reiziger diep in het gebergte, als het noodweer om hem loeit en geen geluid eener menschelijke stem tot hem doordringt, soms wonderbaar aangrijpt; deze angst of deze schrik zonder bepaalde, tastbare oorzaak noemde men den „Panischen schrik".

Te Athene wijdde men aan Pan bij de burchtrots de naar hem genoemde Pansgrot, waarin hij met den meesten ijver door jaarlijksche onder toortslicht gebrachte offers vereerd werd, ter dankbare herinnering aan den Panischen schrik, waarin het leger der Perzen bij Marathon en Salamis gevlucht was.

Gewoonlijk werd Pan (ook Hylaios) voorgesteld als een man met een baard, met een grooten, sterk gekromden neus, met bokshorens en -ooren, bokspooten

en een behaard lichaam, verder met een zevenpijpige herdersfluit, de syrinx, of een van boven gekromden herdersstaf in de hand.

e. Priapos

werd als een zoon van Dionysos en Aphrodite beschouwd en was de bijzondere beschermer der velden en tuinen. Aan hem werd de weelderige vruchtbaarheid zoowel van het planten- als van het dierenrijk toegeschreven; ook de bescherming van de kudden, de bijenkorven en de netten der visschers was aan hem opgedragen. Men offerde aan Priapos de eerstelingen des velds en plengde hem verder wijn en honig. Gewoonlijk wordt hij als een bejaard man met een tuinmes voorgesteld, vruchten in zijn van voren opgenomen gewaad dragend.

5. Romeinsche veld- en boschgoden.

De bewoners van Italië waren oorspronkelijk een eenvoudig volk van herders en boeren. Wat was dus natuurlijker, dan dat ook zij zich hunne bosschen en velden door een groot aantal goddelijke en halfgoddelijke wezens bevolkt dachten, dat zij evenals de Grieken vruchtbaarheid en wasdom van de zorg dezer goden afhankelijk rekenden? Hoewel vele dergelijke gestalten van de Romeinsche mythologie trekken van overeenkomst met Grieksche vertoonen, zoo hadden zij toch aanvankelijk een geheel andere beteekenis bij de landbouwende bewoners van Italië, en die eigenschappen, welke haar aan Grieksche godheden gelijk schijnen te maken of op haar te doen gelijken, zijn dikwijls eerst in later tijd uit Griekenland overgebracht en vervolgens ook in Italië populair geworden. Zoo heeft men

1. Faunus (Fatuus).

dikwijls met den Griekschen Pan verward. Toch verschillen beiden in belangrijke opzichten; hoezeer namelijk deze weldoende daemon, die in de bosschen en op de weiden verblijf hield, de toekomst verkondigend en mensch en dier vruchtbaarheid schenkend, een voorwerp van ijverige vereering was, zien wij daaruit, dat te zijner eere zoowel de Faunaliën, een landelijk feest in December, als ook vooral de Lupercaliën gevierd werden. Zij hadden jaarlijks den 15den Februari als verzoeningsfeest van de stad en hare bewoners plaats. In het Lupercal, het hol, waarin de wolvin Romulus en Remus gezoogd had, werd een bok geofferd; met het vel van het gedoode dier omhangen snelde vervolgens de broederschap der *Luperci* door de oude stadswijken onder inachtneming van vele ouderwetsche gebruiken.

Ook geheimzinnige, huiveringwekkende invloeden werden aan Faunus toegeschreven; evenals Pan joeg hij in het bosch den eenzamen reiziger door zijn plotseling geschreeuw schrik aan, en ook booze nachtelijke droomen golden als zijn afgezanten. Als droomgod heet hij *Fatuus* of *Incubus*. Hij had als god der voorspelling orakelplaatsen, b.v. te Tibur bij Rome; zij lagen in schaduwrijke bosschen, en droomen openbaarden den om raad vragenden de uitspraak van Fatuus.

2. Fauna (Fatua), Maia, Bona Dea

zijn vrouwelijke godheden der aardsche vruchtbaarheid. Naar *Maia* is de maand Mei genoemd, in welke het blijde leven der natuur zich het schoonst ten toon spreidt. De dienst der *Bona Dea*, die op het land in ouden eenvoud

voortbestond, gaf in de stad Rome later aanleiding tot woeste uitspattingen. *Fauna* beantwoordt wat haar wezen betreft aan Faunus. Zij allen zijn bedreven in toover- en geneeskunsten en werden in eerediensten vereerd, tot welke alleen vrouwen toegang hadden. — Soortgelijke godheden zijn

3. Picus, Picumnus en Pilumnus.

Picus, de specht, dien wij reeds als een aan Mars gewijden vogel leerden kennen, was volgens vele sagen de zoon en opvolger van Saturnus, de gemaal van *Canens*, eene Nimf, en de vader van Faunus. Zijn naam wordt door de volgende sage verklaard: de toovenares *Circe* beminde den jongeling vanwege zijne schoonheid, en in boosheid, omdat hij haar genegenheid versmaadde, veranderde zij hem in een specht. Ook Picus is evenals Faunus een god der landlieden en herders, die in het bosch en aan bronnen leefde en de gave der voorspelling bezat. Zoo vereerden hem de Auguren, die uit verschillende verschijnselen, vooral uit de vogelvlucht, toekomstige gebeurtenissen voorspelden, als symbool van de kennis der duistere toekomst.

Niet met hem te verwarren ondanks de sterke overeenkomst van den naam is *Picumnus*, die met zijn broeder *Pilumnus* een paar Italiaansche huwelijksgoden voorstelt. In de zaal van het huis, waar een kind geboren was, pleegde men hem een leger te bereiden. Pilumnus moest met zijn stamper, pilum, waarmede hij de menschen geleerd had het koren fijn te stampen, de ongelukken van de kindsheid des pasgeborenen afweren; Picumnus daarentegen, die uitgevonden had de akkers te bemesten, moest den voorspoedigen groei van het kind bevorderen. Van

beide broeders verhaalde men ook allerlei roemrijke daden in oorlog en vrede en vergeleek hen dikwijls met de Dioskoeren Kastor en Polydeukes (Pollux). — Ook

4. Silvanus

was een god der herders; zijn gebied komt in hoofdzaak overeen met het rijk van Faunus, slechts staat, zooals reeds zijn naam aanduidt, voornamelijk het bosch, verder echter ook alle mogelijke plantsoen onder zijne hoede. Hij bewoont bosschen, velden, grenzen en oevers der rivieren, en zou den eersten grenssteen opgericht hebben, die de velden van verschillende bezitters van elkaar scheidde, zoodat hij als een der stichters van de orde met betrekking tot het landbezit optreedt. Daar hij in het huis, op het veld en in het bosch zijn zegen verleende, onderscheidde men ook wel drie Silvanen. Als vriend der landlieden werd hij op elke boerenhofstede vereerd. Hij heeft geheel en al het voorkomen van een mensch, en wel van een vroolijk oud man, die als muzikale god gelijk alle veld- en boschgoden de herdersfluit bij zich heeft, maar als boschgod nog in het bijzonder met een jongen boomstam toegerust is. — Eveneens behoort

5. Terminus

hier genoemd te worden als beschermer van het bijzonder eigendom door de grenzen. Aan Numa worden de gebruiken toegeschreven, die bij het plaatsen van een grenssteen in acht genomen werden, en evenzoo de zware straffen, die te Rome zoo goed als in het oude Duitschland den kwaadwilligen schender der heilige grensteekens troffen.

Als hoe onwrikbaar vast de grenzen beschouwd werden, leert de fabel, dat Terminus zelfs voor Jupiter niet wilde wijken, toen hem op het Kapitool zijn grootste tempel gebouwd zou worden; de steen van Terminus moest om die reden in het heiligdom van Jupiter opgenomen worden.

Het in Februari gevierde feest der Terminaliën moest het besef van de heiligheid der grenzen steeds weer bij de landlieden verlevendigen; men bracht den god bij die gelegenheid eenvoudige offers, versierde de grenssteenen, die soms een beeld van den god droegen, met bloemen en kransen, zalfde ze met olie, en wekte zich in den kring zijner naburen en vrienden op tot vreugd door een vroolijk maal en gezang.

6. Pales

was eene door alle bewoners van Italië vereerde godheid der veeteelt, volgens sommigen een mannelijke, volgens anderen een vrouwelijke, ter eere van wie men jaarlijks op den 21sten April, op den mythischen stichtingsdag der stad Rome, onder het brengen van offers, die in melk en wijn bestonden, een vroolijk feest, de Paliliën, vierde. Onder fluit- en cimbelspel werden bij brandende hooi- en stroomijten de kudden verzoend; eerst elk stuk vee in het bijzonder en ten slotte de herder moest door de flikkerende vlammen springen. Later werden de Paliliën tevens het stichtingsfeest der stad Rome.

7. Saturnus en Ops.

De Romeinen vereerden in Saturnus den beschermer van het gezaaide, die ook over het binnenhalen van den

oogst waakte. En gelijk hij de grondlegger van den geregelden landbouw is, zoo gewent hij de menschen ook aan vaste woonplaatsen en bevordert onder hen ontwikkeling en beschaving. Men dacht zich Saturnus als een legendarische koning in de gouden eeuw. Hij zou na zijne verdrijving uit Griekenland gevlucht en met zijn schip tot aan den Mons Janiculus gekomen zijn; vriendelijk en gastvrij door koning Janus ontvangen, had hij zich voor goed aan den oever van den Tiber nedergezet en daar langen tijd onder herders en boeren als een mild vorst geheerscht.

Ter blijvende herinnering aan deze schoone tijden werden te Rome jaarlijks gedurende vele dagen in December de Saturnaliën gevierd. Alle klassen der bevolking namen daaraan deel, de rechtbanken hielden vacantie, verwanten en vrienden gaven elkaar geschenken, en ook de slaven mochten voor één dag althans hun stand vergeten; zij trokken heerenkleederen aan en aten aan ééne tafel met hunne meesters, werden zelfs wel door hen bij den maaltijd bediend. In alle huizen heerschte vroolijkheid en meer bemiddelden stelden in deze dagen hun huis open voor iedereen. Men geloofde, dat een in deze dagen begonnen werk geen gunstig verloop kon hebben, en zelfs een veldheer wachtte er zich voor, gedurende de Saturnaliën een slag te beginnen. Alles was voor dezen tijd uitsluitend aan het vroolijkste levensgenot gewijd.

Het oudste heiligdom van Saturnus stond aan den voet van het Capitolium. Het ouderwetsche standbeeld van den god was aan de voeten met wollen banden omwikkeld; men geloofde, dat de god zoodoende geboeid was en zijn gaven en zegeningen aan de stad niet onthouden kon. Onder den tempel werd in een gewelf de

staatskas bewaard, die Saturnus als schenker van allen welstand behoedde. Het attribuut van den god is de sikkel.

Ops is de echtgenoote van Saturnus en werd te zamen met hem vereerd. Ook zij deelt mildelijk aardschen overvloed uit, wordt echter tevens als zorgvuldige kinderopvoedster beschouwd. In later tijd trad hare beteekenis als godin der vruchtbare aarde op den achtergrond; men vereerde haar toen hoofdzakelijk met haar zoon Jupiter en schreef haar een ver reikenden invloed op de lotgevallen van het menschelijk geslacht toe.

8. Vertumnus en Pomona.

Vertumnus is in het algemeen overeenkomstig de beteekenis van zijn naam (van vertere, wenden), de god van den kringloop der natuur, zooals deze in het uitbotten, bloeien en vruchtdragen der ooftboomen aan den dag treedt; als zoodanig was hij een jonge, schoone hovenier en ooftkweeker, die voor gemaal van *Pomona* gold en te zamen met haar een bijzonderen priester, den *flamen Pomonalis*, had. Pomona wordt als eene jonkvrouw in een landelijk gewaad en met een tuinmes in de hand afgebeeld. Lang weerstond zij alle aanzoeken, en zelfs de schoone Vertumnus trachtte lang te vergeefs hare liefde te winnen. Nadat hij onder de meest verschillende gedaanten, als jager, wijngaardenier, visscher, krijgsman, eindelijk zelfs als oud moedertje, beproefd had de nimf te overreden, overwon hij eindelijk haar tegenstand door de schoonheid zijner ware gedaante.

9. Flora,

de schoone godin der bloemen, mocht zich ten allen tijde in de meest mogelijke vereering verheugen. Ook haar dienst evenals de aanstelling van den *flamen Floralis* wordt aan Numa toegeschreven. Na den eersten Punischen oorlog stelden de Romeinen de Floraliën in, spelen, die in den keizertijd van den 28sten April tot den 5den Mei met de uitgelatenste vroolijkheid gevierd werden. De met bloemen bekranste feestgenooten vermaakten zich hoofdzakelijk in den Circus, waar dansen uitgevoerd en in plaats van op wilde roofdieren op hazen en bokken jacht gemaakt werd.

32. Flora (Napels).

Ten slotte zij hier nog *Meditrina* vermeld, die als godin van den wijn beschouwd werd en ter eere van wie men te Rome in October de Meditrinaliën vierde; men dronk daarbij niets dan nieuwen wijn en bracht der godin ook plengoffers als beschermster der gezondheid.

V.

Godheden der Onderwereld.

1. Ploeton en zijn rijk.

Waren wij bij de voorstelling van Demeter als godin van het zaaigraan, dat aan den donkeren schoot der aarde toevertrouwd wordt, vooral echter bij de schildering van het tweevoudig bestaan harer dochter Persephone de grenzen der onderwereld reeds zeer dicht genaderd, de godheden, met wie wij ons ten slotte gaan bezighouden, voeren ons geheel en al het duistere rijk van den dood en van het leven na den dood, de onderwereld, binnen.

Ploeton (*Aïdes*, *Aïdoneus*, *Hades*) is een zoon van *Kronos* en broeder van *Zeus* en *Poseidon;* hij heerscht aan de zijde van Persephone over de afgestorvenen. Na de lijkoffers en plechtige begrafenisgebruiken kwamen de zielen der afgestorvenen in het rijk van Ploeton, hetzij, dat zij door *Hermes Psychopompos* als kleine gevleugelde wezens daarheen geleid werden, hetzij, dat zij door *Charon*, den norschen veerman, voor een obolos, dien elke doode medekreeg, over de rivieren gezet werden, die de bovenwereld van de onderwereld scheiden, den

Acheron, Pyriphlegethon, Kokytos en de Styx. In het verre westen lag daar, omringd door sombere populieren en wilgen, het akelig ruime paleis van den god, in eeuwige duisternis, omzworven door de scharen der afgestorven geesten, die over de onvruchtbare weide zweefden. Wee dengene, achter wien zich eenmaal de poorten van den Hades gesloten hebben! Wel staan zij voor ieder open, maar niemand kan terug, — *Kerberos*, een reusachtige, veelkoppige hond belet ieder den uitgang. De zielen leiden daar een troosteloos schijnleven; zij zetten wel in de duisternis van den Hades het werk voort, waarmede zij zich op de bovenwereld bezighielden, maar als in een droom en zonder helder bewustzijn. Want slechts enkelen, zooals de Thebaansche ziener *Teiresias*, behielden door een bijzondere gunst van de goden der onderwereld het volle bewustzijn. Allen verlangen smachtend terug naar het licht en de warmte der bovenwereld, die zij moesten verlaten: de schim van Achilleus zegt tot Odysseus, dat het veel verkieslijker is, op aarde als arm daglooner te leven, dan in de onderwereld over de scharen der dooden als vorst te gebieden. Een enkele maal konden de schimmen der afgestorvenen wel eens op de bovenwereld aan hun vrienden verschijnen, ook kon men haar door doodenoffers bezweren; voor korten tijd ontvingen zij dan, als zij van het bloed der offerdieren gedronken hadden, bewustzijn en spraak terug, gelijk dit aangrijpend in het Homerische verhaal van Odysseus medegedeeld wordt. Slechts weinigen stervelingen gelukte het, weder naar de bovenwereld terug te keeren. Door Hermes geleid ontvoerde *Herakles* Kerberos, en zoo groot was de macht van het gezang van een *Orpheus*, dat zelfs Persephone er geen weerstand aan kon bieden en hem

zijne gestorvene echtgenoote terugschonk. Door de doodenorakels, de Nekromantieën, geloofde men de geesten der afgestorvenen te kunnen bezweren en van hen kennis aangaande de toekomst te kunnen verkrijgen.

Naast Hades, den oppersten rechter der gestorvenen, tronen als rechters over de dooden *Minos*, *Rhadamanthys*, *Aiakos*, ook wel *Triptolemos*, — allen Koningen, die door hun den goden welgevallig en rechtvaardig leven zich deze eer waardig getoond hebben. Voor hen verschijnen de afgestorvenen, en van hun uitspraak hangt het af, of de eilanden der zaligen in den Okeanos onder de zachte heerschappij van Kronos een eeuwig zalig leven zullen leiden, dan of zij als wezenlooze schimmen het paleis van Hades zullen omzweven, of eindelijk naar de plaats der foltering in de diepte van den Tartaros zullen verstooten worden, waar de grootste zondaars eeuwige pijn lijden. Veel wisten de Grieken van de straffen der onderwereld te verhalen. *Tityos* had het gewaagd zich aan *Leto* te vergrijpen; hij werd voor zijn misdadigen lust daardoor gestraft, dat er steeds twee gieren aan zijn lever vraten, terwijl hij weerloos uitgestrekt op den grond lag. *Tantalos*, door de gunst der goden overmoedig geworden, zette eens aan zijn onsterfelijke gasten het vleesch van zijn eigen zoon voor, om hun alwetendheid op de proef te stellen: eeuwig moest hij daarvoor de straf van honger en dorst lijden. Boven zijn hoofd hingen de schoonste vruchten; maar juist als hij de hand er naar uitstrekte, voerde een windvlaag den tak weg in de lucht; tot zijn borst stond hij in het koele water; maar nauwelijks bukte hij zich om zijn brandende dorst te lesschen of de vloed droogde op. *Sisyphos*, een machtig koning van Korinthe, had zich aan vele misdaden tegen de goden schuldig

gemaakt en in zijn overmoed getracht hen naar de kroon te steken: steeds en steeds weer wentelde hij het zware rotsblok tegen een berg op, en als hij meende den top bereikt te hebben, ontglipte de steen aan zijn handen en rolde weder in den afgrond, — een schoon beeld van het rustelooze, maar toch zoo beperkte menschelijk streven! Met handen en voeten was Ixion aan een rad geboeid, dat onophoudelijk met de snelheid van den wind rondraaide, en de *Danaïden* droegen water in een doorboord vat, daar zij hare echtgenooten omgebracht hadden.

In dit huiveringwekkende, vreugdelooze rijk gebood Aïdes als koning. Slechts ongaarne en met huivering dachten de Hellenen aan hetgeen hun na den dood te wachten stond; het is derhalve niet te verwonderen, dat den somberen god der onderwereld slechts zelden offers gebracht werden, dat hij niet, zooals de andere goden, het onderwerp van vele sagen en mythen geworden is. Men zag in hem een wreeden roover, die de niets kwaads vermoedenden op zijn met zwarte rossen bespannen wagen ontvoerde, of een grimmigen jager, die in alle richtingen de aarde doorkruiste, of een herder, die op de onvruchtbare, nevelige velden der onderwereld de schimmen weidde. Hij is in het bezit van een onzichtbaar makenden helm of kap, die hem door de Kyklopen geschonken werd, toen zij Zeus de bliksems en Poseidon den drietand brachten, een zinnebeeld van den onzichtbaar makenden dood.

Op vele plaatsen van Griekenland meende men de plaats te kunnen aanwijzen, waar zich de ingang naar de onderwereld bevond. Daar het rijk van Hades volgens de gewone voorstelling slechts door een dunne laag aarde van de bovenwereld was gescheiden, moesten diepe aardspleten

en donkere kloven met watervallen en grondelooze wateren vanzelf de gedachte aan een toegang tot den Hades opwekken. Vooral vulkanische streken, waar de macht van de geheimzinnige krachten in het binnenste der aarde zich door verwoesting van het land, door warme bronnen en giftige dampen het duidelijkst openbaarde, zooals in Beneden-Italië bij Cumae de omgeving van den Lacus Avernus, beschouwde men als plaatsen, van waar de afstand tot het rijk van Ploeton niet groot meer was.

Volgens een andere, eveneens wijdverspreide sage lag het land der afgestorvenen ver in het westen, daar, waar niet slechts alle aardsche leven, maar ook de gesternten des hemels, zon en maan, uitgebluscht worden, waar de groote stroomen de gansche aarde omgeven. Door den Okeanos omringd dacht men zich het eiland der zaligen, waarvan reeds meermalen sprake was, als de verblijfplaats der verheerlijkten en heroën, die daar een boven alle zorgen en nooden verheven leven leidden.

Maar niet alleen op de sombere zijde van Hades wordt door de Grieken nadruk gelegd; zij kennen hem niet alleen als den god des doods, den onverbiddelijken vijand van alle leven, maar zij vereerden hem ook als milden schenker van vruchtbaarheid die uit de zaadkorrel, welke lang in den donkeren schoot der aarde rust, te harer tijd de vrucht laat groeien. Ook ontsluit Hades den menschen in de mijnen zijn onderaardschen zegen en heet vandaar *Ploeton*, den god des rijkdoms. Als zoodanig werd hij ook als een god vereerd en door kunstenaars afgebeeld. Zijn trekken zijn altijd somber en ernstig, terwijl zijn hoofd door lange, verwarde haren omgolfd wordt. Als koning der onderwereld voert hij den heerschersstaf, en een hoorn des overvloeds doelt dikwijls op zijn zegenverspreidende

eigenschappen. Als portier der onderwereld draagt hij ook wel een sleutel.

Bij de Romeinen heette het heerscherspaar der onderwereld *Dis Pater* en *Proserpina*; wat hun wezen betreft beantwoorden zij aan den Hades en de Persephone der Grieken. Eigen tempels bezat Dis Pater niet, maar in vele heiligdommen van andere goden waren hem kapellen gewijd. Van oudsher stond op het Marsveld diep in den grond een altaar der onderaardsche goden, dat vóór het offer van de aarde ontdaan en er later weder mede bedekt werd. De eeuwspelen, die aanvankelijk om de honderd jaren, later met kortere tusschenpoozen gevierd werden, golden Dis Pater en zijne gemalin, vooral echter als doodenfeest voor de gestorvenen.

2. Persephone (Proserpina).

In Persephone, die als dochter van Demeter ook *Kora* heet, heeft het volksgeloof een eigenaardig tweevoudig wezen geschapen. Als echtgenoot van den beheerscher der onderwereld beantwoordt zij geheel aan zijn wezen; zij is de sombere, alle leven en allen bloei vijandige godin, die onverbiddelijk al wat leeft tot zich trekt en vernietigt; zij heeft macht over de in de onderwereld verblijf houdende vreeselijke daemonen, de geesten der wraak en straf, die zij naar de bovenwereld zendt, om zware misdaden, met name ook den meineed, te straffen.

Keert zij daarentegen voor den duur van den zomer naar hare moeder terug, dan is zij hare trouwe helpster en de waardige dochter van de zegenrijke, genadige godin der velden. Persephone is een schoon beeld der zaadkorrel. In den winter rust zij slapend in den donkeren schoot der aarde; in de lente daarentegen ontkiemt zij en spruit

zij uit, om in den zomer tot vrucht te rijpen. Tevens aanschouwt de denkende mensch in haar het beeld zijner eigen vergankelijkheid, slechts in omgekeerde volgorde; het vertoeven van Persephone op aarde is het leven van den mensch in de lente der bloeiende jeugd en in de volle kracht van den rijpenden zomer; gelijk echter de godin, door allen betreurd, des winters in den Hades moet neerdalen, zoo scheidt ook de mensch in den herfst van de zonnige aarde en van alles, wat hem lief was, en gaat in tot den langen slaap onder de aarde.

Juist deze voorstelling is het, waarop de Eleusinische Mysteriën hun troostenden invloed wilden oefenen, door de verschrikkingen van den dood te verzachten en het geloof aan een voortbestaan der ziel op te wekken en te versterken, gelijk immers ook Persephone niet eeuwig aan het schimmenrijk gebonden was. Deze leer der mysteriën verdient, dat men bijzonderen nadruk op haar legt, daar overigens het gewone volksgeloof slechts van een troosteloos ledig schijnleven der ziel na den dood wist te verhalen.

Krachtens hare dubbele natuur deelt Persephone zoowel in de vereering van haar moeder Demeter als in die van haar gemaal Aïdes. Zoo werd zij afgebeeld als een bekoorlijke jonkvrouw, maar dicht in een sluier gehuld, ten teeken van haar geheimnisvol wezen, als koningin ook met de kroon versierd, naast Hades op den troon zittende, en een narcis of granaatappel in de hand houdende.

Ofschoon de Romeinsche dichters *Proserpina* noemen, was zij toch in het volksgeloof weinig bekend; als inheemsche godin van het schimmenrijk vereerde men *Libitina* of *Lubentina*, wier vereering echter tot den dood en de begrafenis der dooden beperkt was.

3. Andere godheden der onderwereld en der duisternis.

a. Erinyen (Furiën).

De Erinyen werden voor dochters van den nacht, volgens een andere mythe voor die van de aarde en de duisternis, of ook van Kronos en Eurynome gehouden, die als kwelgeesten, als dienaressen van Hades en Persephone aan den ingang der onderwereld woonden, en in de eerste plaats bestemd waren tot de bestraffing en pijniging der afgestorvenen, die op aarde kwaad gedaan hadden en in het schimmenrijk waren gekomen, zonder met de goden verzoend te zijn. Op bevel der goden stijgen zij echter ook naar de bovenwereld op; als wakkere jageressen, met slangen in het haar en met slangen omgord, fakkels in de hand dragende, vervolgen zij onvermoeid en rusteloos de voortvluchtige misdadigers, die den Erinyen niet kunnen ontsnappen, daar zij alles hooren en alles zien. Gelijk zij zoo de vreeselijke plaag van alle boozen zijn, doen zij zich juist daardoor als bron van bescherming en veiligheid voor de goeden kennen; want onverbiddelijk verdedigen zij de wet der goden, waaraan alle menschen onderworpen zijn, en wreken elke schending van de liefde, die kinderen aan hun vader en moeder verschuldigd zijn, in 't algemeen elk vergrijp ten opzichte van plicht en trouw, vooral ook den meineed. Vandaar noemde men haar te Athene *Semnai*, de eerwaardigen, te Sikyon *Eumeniden*, de welgezinden, om den weldadigen invloed der Erinyen op het zedelijk bestaan uit te drukken.

De Grieken hadden een diep ontzag voor haar werken; zij eerden haar als godinnen der onderwereld in duistere

bosschen. Vooral de tragische dichters droegen er toe bij om het volk van het eensdeels verderfelijke, anderdeels zoo zegenrijke wezen der Erinyen bewust te doen worden. Inzonderheid de sage van *Orestes* doet ons de Erinyen in haar straffende en wrekende werkzaamheid aanschouwen.

Het getal der Erinyen is in ouderen tijd onbepaald; eerst laat worden er drie genoemd: *Tisiphone*, de wreekster van den moord, *Alekto*, de onvermoeid vervolgende, en *Megaira*, de afgrijselijke. Oorspronkelijk dacht men zich haar als vrouwelijke gestalten afschuwelijk van voorkomen en blik, in zwarte kleederen, soms met vleugels en met slangen in plaats van haren, ook met slangen, dolken, geesels of fakkels in de hand. Later, inzonderheid te Athene, ontdeed men haar van dit afschuwwekkend voorkomen en beelde haar dikwijls af als schoone ernstige jonkvrouwen, in kort jachtgewaad evenals Artemis; nog slechts hare op slangen gelijkende haren herinnerden aan de vroegere voorstelling.

Tot de goddelijke of half goddelijke wezens der duistere onderwereld, die eveneens de verschrikkingen van den dood en vijandig gezinde machten moesten verzinlijken, ofschoon zij nimmer een voorwerp van vereering geweest zijn, behooren

b. De Graien.

Het waren drie dochters van den zeegod *Phorkys* en van *Keto*, die *Deino*, *Pephredo* en *Enyo* (schrik, huivering en ontzetting) heetten; zij werden als oudere zusters der Gorgonen beschouwd en tevens als hare oppasseressen, misvormde vrouwelijke wanschepsels, volgens de sage reeds bij hare geboorte grijs en leelijk, die in een donker hol

in het westen niet ver van den ingang van den Hades woonden, en slechts één oog en één tand tot gemeenschappelijk gebruik hadden. Oorspronkelijk waren de Graien, de Grijzen, niets anders dan de tot mythische gestalten geworden over de aarde uitgespreide grijze nevels, die het uitzicht beletten, en de schepen op klippen en ondiepten doen loopen; zij waren zoodoende den menschen vijandig en gevaarlijk. Toen *Perseus* de Gorgonen zocht, kwam hij eerst bij de Graien; hij ontnam dezen haar oog en gaf het eerst weder terug, nadat zij hem den weg naar het verblijf der Gorgonen gewezen hadden.

c. Gorgonen

heetten de drie zusters *Stheno*, *Euryale* en *Medoesa*, evenals de Graien dochters van *Phorkys* en *Keto*. Ook zij wonen op de grenzen van licht en duisternis in eeuwige donkerheid, geheimnisvolle machten der onderwereld, evenals de Graien. Later kende men drie Gorgonen, die in de schilderingen der dichters, zoowel als in afbeeldingen der kunstenaars als afschuwelijke schrikbeelden, half den vorm van dieren, half van menschen hadden. Men geloofde, dat twee van haar onsterfelijk waren, de derde daarentegen, Medoesa, de jongste en schoonste, sterfelijk. Deze werd bemind door Poseidon, die zich niet ontzag, haar zelfs in den tempel van Athena zijne liefde te verklaren. De over deze misdadige ontwijding van haar heiligdom vertoornde godin strafte Medoesa daardoor, dat zij haar schoone lokken in slangen veranderde, waardoor de aanblik dezer Gorgone gevaarlijker en afzichtelijker werd dan die der andere. Eindelijk waagde *Perseus* het op bevel en onder bijstand van Athena, haar, terwijl zij sliep, te naderen, en het gevreesde hoofd af te staan.

Het hoofd van Medoesa, welks aanblik ieder in steen veranderde, schonk de held aan zijn schutsvrouw Athena, die het tot schrik harer vijanden voor op haar borst of op haar schild bevestigde: aan dit schrikbeeld kon zelfs de sterkste vijand geen weerstand bieden.

Nog in den dood werd Medoesa moeder van den geweldigen reus *Chrysaor* en van het gevleugelde paard *Pegasos*, die beiden uit den van het hoofd beroofden romp te voorschijn sprongen.

33. Medoesa (Rome, Villa Ludovisi).

d. Hypnos en Thanatos (Somnus en Mors).

Hypnos was de god van den slaap bij de Grieken; de Romeinen noemden hem *Somnus*. Hij werd als een zoon van den nacht en tweelingbroeder van Thanatos, den dood, beschouwd; de Slaap voerde heerschappij over menschen en goden en woonde met zijn moeder en broeder in diepe onderaardsche duisternis aan den ingang der onderwereld. Men dacht zich hem als een weldoener der menschen, daar hij den moede verkwikkende rust, den lijder verlichting van zijne smarten bracht. De afbeeldingen van Hypnos zijn zeer verschillend: nu eens verschijnt hij naakt, dan eenvoudig gekleed, dan weder in

rijke kleederdracht, soms staande, soms snel voortstappende, ook wel loom rustende, hetzij als een krachtig aan de slapen gevleugeld jongeling, of in kindergestalte, of als een gebaard man. Wegens de droomen, die hij in den slaap aan de menschen zendt, werd hij voor een lieveling der Muzen gehouden.

Thanatos, bij de Romeinen *Mors*, de god des doods, was evenals de slaap een zoon van den nacht, niet zacht echter en weldadig, maar van een onverbiddelijke gestrengheid, en vandaar goden en menschen een gruwel. Hij wordt ook een zoon van de aarde en Tartaros genoemd, waarschijnlijk wel, omdat de mensch door den dood met aarde en onderwereld onafscheidelijk verbonden wordt.

Hoe hard en wreed echter ook de dood den ouden voorkwam, zoo stelden zij hem toch uiterlijk niet onder het afschrikwekkende beeld van een geraamte voor, zooals de beeldende kunstenaars van den nieuweren tijd; zijne gedaante is naar de opvatting en den geest der tijden verschillend. Laten wij daar, dat Thanatos, om de betrekking van kind, waarin hij tot de godin des nachts staat, uit te drukken, in een der oudste Grieksche kunstwerken voorkomt, gelijk hij met zijn broeder Hypnos door haar op de armen gedragen wordt, en wel hij als zwart, de slaap als wit kind, zoo vinden wij hem in de eerste plaats onder de gedaante van een geweldigen ruiggebaarden man met een sombere, woeste gelaatsuitdrukking en met twee groote vleugels aan de schouders, zeer veel gelijkende op de afbeeldingen van Boreas, den ruwen, winterachtigen stormwind uit het noorden. In deze voorstelling is Thanatos de gewelddadig wegrukkende, het leven eindigende dood. Oneindig vriendelijker zijn de beide andere veel

vaker gebruikte en ook ons meer bekende voorstellingen van den dood. Dan verschijnt hij namelijk òf in de gedaante van een gevleugeld jongeling met stillen, droefgeestigen blik, staande met over elkander geslagen beenen, en een omgekeerde fakkel uitblusschend, òf men stelde hem onder het beeld van zachte rust voor, met over het hoofd gevouwen armen, in een houding, waardoor de oude kunstenaars het uitrusten uitdrukten, tegen een boomstam geleund. Het denkbeeld van een zachten overgang in het Elysium mag wel de aanleiding geweest zijn, dat zij den god des doods een meer aantrekkelijke dan afstootende gedaante gaven. — Van Apollon en Artemis als godheden des doods is reeds vroeger sprake geweest (bladz. 73 en 85).

34. Genius van den dood (Florence).

e. Oneiros en Morpheus.

Oneiros is de droom zelf; zijn naam komt ook in het meervoud voor, gelijk men bedriegelijke en waarachtige droomen onderscheidde; gene komen uit een ivoren, deze uit een hoornen poort van het huis, dat de droomen aan de westzijde van den Okeanos bewonen. Zij heeten kinderen van Nyx, den nacht, maar ook zonen van den

slaap, en staan onder het gezag der oppergoden, die naar welgevallen den menschen bedrieglijke of waarachtige droomen zenden. — Volgens andere voorstellingen maakte men *Morpheus* tot een soort van wachter of heerscher over de droomen, gelijk *Aiolos* beheerscher der winden is; zijn naam komt echter ook als dien van een gewonen droomgod voor en duidt den gedaanten scheppenden droom aan, naast welken nog *Ikelos* als degene genoemd wordt, die de droombeelden op de werkelijkheid doet gelijken, *Phobetos* als verschrikkende droom, en *Phantasos* als degene, die de slapenden met ontelbare, onderling verschillende verschijningen omgoochelt.

35. Kop der Aphrodite van Melos of Venus van Milo (Parijs, Louvre).

VI.

De voornaamste heldensagen.

Geen volk heeft van zijn vroegste geschiedenis een zekere overlevering, maar geen stelt er zich ook mede tevreden, zijn eigen geschiedenis slechts zoover na te sporen, als de zekere overlevering reikt, en al het vroegere, met name zijn begin en herkomst, te laten voor hetgeen het is. Hier herneemt dan nogmaals de altijd werkzame verbeeldingskracht hare rechten, en vult op eigen gezag de leemten der oudste overlevering aan, zich aldus een aloude voorgeschiedenis scheppend, die in het geloof des volks ten innigste met de werkelijke geschiedenis samensmelt, en zelfs voor den bedachtzamen navorscher is de scheiding van waarheid en verdichting niet altijd mogelijk.

Hoe hooger een volk zichzelf schat, hoe waardiger en verhevener het over zichzelf denkt, des te natuurlijker is het, dat het zijn oorsprong en het begin van zijn bestaan niet aan het toeval en het blinde lot overlaat, maar dat het een zoo verheven mogelijke bron van zijn bestaan opspoort en bedenkt, en ten slotte er toe komt, zijn oorsprong van de godheid zelve af te leiden. Tegen

zulk een afleiding verzet zich nu van den anderen kant dikwijls het gevoel van menschelijke onwaardigheid en zwakheid, dat niet toelaat, den oorsprong van het volk in zijn geheel tot een god terug te brengen; bij dit gevoel komt nog het bewustzijn en de historische overlevering van de meerdere voortreffelijkheid der oude vorstelijke en adellijke geslachten des lands, die in kracht en moed de massa des volks verre overtreffend, zijn voorvechters in den oorlog en zijn heerschers en rechters in vredestijd waren, en uit een andere en edeler stof geschapen schenen. En zoo zijn het dan deze vorstelijke en adellijke geslachten, waarin het volk zijn voornaamste vertegenwoordigers ziet, die door middel eener reeks van voorvaderen ten slotte met de godheid des lands verbonden worden, en wier stamvaders als de vleeschelijke zonen van deze nationale godheden en een zoon of dochter des lands worden beschouwd.

Deze half goddelijke half menschelijke voorvaderen der vorstenhuizen, deze feitelijke middelaars tusschen het volk en zijne godheid, zij en hunne vroegere fabelachtige voorzaten zijn de *Heroën* of *Halfgoden*, wier leven en werken, deels uit duistere, fabelachtige herinneringen aan vroeger strijden en lijden, vroegere verhuizingen en nederzettingen, deels uit zuiver mythische en dichterlijke bestanddeelen samengesteld, de aloude voorgeschiedenis des volks uitmaakte.

Hoe meer de dichterlijke scheppingskracht in het volk ontwikkeld is, des te rijker siert het den aanvang zijner geschiedenis met wonderbare gebeurtenissen op, waardoor het zichzelf een stralenkrans vlecht, des te menigvuldiger worden de heldengestalten, de daden en beproevingen der heroën, des te weliger woekert de sage om den stam der

historische overlevering uit lang vervlogen eeuwen, des te werkzamer is eindelijk de dichtkunst, om zich van deze bonte, afwisselende en belangrijke stof meester te maken en haar in alle richtingen uit te werken en te benuttigen. Bij geen volk echter, dat wij kennen, heeft al het gezegde in hoogeren of slechts in even hoogen graad plaats gevonden, als bij de Grieken, wier heldensage en oudste historie een onuitputtelijke bron van de merkwaardigste, schoonste, treffendste, aangrijpendste en eindelijk bij alle wonderbaarlijkheid toch waarachtig menschelijke geschiedenissen is.

Wat nu het wezen der helden en halfgoden betreft, zij waren overeenkomstig hun goddelijken oorsprong met kracht en schoonheid, moed en wijsheid in oneindig hoogeren graad toegerust dan de gewone mensch; maar aangezien zij bij kinderen der aarde verwekt waren, kon men hen niet voor onsterfelijk houden gelijk de goden; zij bleken integendeel aan den dood onderworpen en de groote kampstrijden om Troia en Thebe maaiden hen schaarsgewijze weg. In den oudsten tijd geloofde men bij heroën niet aan een in hoofdzaak anderen toestand na den aardschen dood, dan die der andere stervelingen was; zij zijn wezenlooze schimmen in den Hades, en slechts enkele bijzondere lievelingen der goden vonden den weg naar de eilanden der gelukzaligen. Later echter hield men het er wel voor, dat de heroën na hun dood alle op de eilanden der gelukzaligen zouden zijn gekomen, waar zij onder de heerschappij van Kronos als 't ware in een altoos durende gouden eeuw leven, of men nam aan, dat de geesten der afgestorven helden als onzichtbare wachters over de latere geslachten op aarde bleven, en aan de stervelingen konden verschijnen en in hun aangelegenhe-

den reddend en helpend ingrijpen. In den tijd, waarin dit geloof opkwam, begon ook de cultus, de goddelijke vereering der heroën, van wier gunst en bijstand men zich wilde verzekeren. Wel is waar bewees men hun niet dezelfde hooge eer als aan de eigenlijke godheden, men benoemde over het algemeen voor hun dienst geen bijzondere priesters en stelde voor hen in den regel ook geen afzonderlijke feesten in; maar men bracht hun toch op bepaalde tijden offeranden op bijzondere altaren of op hunne graven; voor eenige der uitnemendste heroën was ook wel hier en daar een eigen tempel gebouwd, en van enkele, b.v. Herakles, geloofde men zonder eenigen of den minsten twijfel, dat zij na hun dood tot wezenlijke goden waren verheven; dezen bewees men dan ook eene geheel goddelijke eer. Eenige geslachten van heroën dacht men zich nauw aan de goden verwant, andere dichter bij de menschen staande, en vormde zoo een soort van rangorde onder hen.

In het algemeen kunnen wij de gansche geschiedenis der heroën in drie hoofdafdeelingen splitsen, de *eerste afdeeling* duiden wij aan als den tijd der voorwereld, van de schepping der menschen en van de vroegste lotgevallen des menschdoms. Dit is de tijd, waarin Prometheus de eerste menschen uit leem vormde, de tijd, waarin het eerste menschengeslacht, door groote onwentelingen in de natuur bezocht, in den Inachischen en Ogygischen vloed tot op weinige menschen na te gronde ging; daarvan stamt dan een tweede menschengeslacht af, waarmede een nieuwe eeuw begint: eindelijk is het de tijd, waarin de enkele stammen onder hun eigen heerschers en stamvorsten vaste woonplaatsen kozen en een zelfstandig leven begonnen.

De *tweede afdeeling* omvat den tijd der oudere eigenlijke heroën, den tijd van Herakles en Theseus, van Minos, Pelops, Perseus en Bellerophon, de tijden, waarin de eerste avonturen en krijgstochten van vele met elkander verbonden helden ondernomen werden, avonturen, als de jacht op het Kalydonische zwijn, en krijgstochten, als de tocht der Argonauten naar Kolchis.

De *derde afdeeling* eindelijk, aan wier daden en gebeurtenissen reeds werkelijke historische overlevering ten grondslag ligt, al is deze ook nog zoo legendarisch ingekleed en opgesierd, omvat den tijd der jongere heroën, die voor het grootste gedeelte reeds niet meer de onmiddellijke nakomelingen der goden, maar die der oorspronkelijke godenzonen waren, de tijden der beide groote oorlogen tegen Thebe en Troia en de gebeurtenissen, die onmiddellijk op de verovering van Troje volgden.

A. Voorwereld en oudste tijd.

Onder de Titanen, de zonen van Kronos, was *Iapetos* bestemd, de stamvader van het menschelijk geslacht te worden. Hij huwde met de Okeanide *Klymene*, die hem vier zonen, *Menoitios*, *Atlas*, *Prometheus* en *Epimetheus*, schonk. Van dezen werd Atlas de drager der hemelzuilen, waarop het koperen gewelf des hemels rust, Prometheus daarentegen en Epimetheus, wier namen „Voorbedenker" en „Nabedenker" beteekenen, zijn met de oudste geschiedenis der menschheid ten nauwste verbonden.

Prometheus was het, die uit leem de eerste menschen geschapen had, aan wie Athena eene levende ziel inblies. Deze eerste menschen leefden in een toestand van vol-

slagen ruwheid en geestelijk geheel onontwikkeld, ofschoon alle talenten des geestes en alle gaven des gemoeds in hen sluimerden. Om deze tot ontwikkeling te kunnen brengen, ontbrak hun namelijk één ding, — het vuur, dat op den haard brandende de huisgenooten om zich verzamelt, voor hen de spijs bereidt en hun eerst de uitoefening der kunsten mogelijk maakt. Dit gewichtige geschenk weigerde Zeus hun; hij was Prometheus' schepselen van den aanvang af niet genegen, daar hij allen overmoed en alle misdaden vooruitzag, waartoe de stervelingen zich zouden laten medesleepen, wanneer zij in het bezit van het vuur en daarmede van hoogere beschaving zich niet meer zoo afhankelijk gevoelden van de goden en de onmiddellijke gaven der natuur. Maar Prometheus vervuld met liefde tot zijne schepselen, wilde niet halverwege blijven staan; hij wilde zijne beschermelingen nu ook zelfstandig maken, al moest dit geschieden tegen den wil van Zeus. Vol Titanischen trots sloop hij heimelijk naar den haard van Zeus en ontstal hem een vonk van het hemelsche vuur, die hij op de aarde bracht, en waarmede hij voor de menschen het eerste haardvuur ontstak. Anderen verhalen, dat Prometheus met den verdorden stengel van een plant den voorbijsnellenden wagen van Helios naderde, daaraan zijn fakkel ontstak en zoo het vuur stal.

Zeus kon het gebeurde niet ongedaan maken. Prometeus echter liet hij voor zijn stout en overmoedig gedrag zwaar boeten: hij werd door Hephaistos aan den Kaukasos vastgesmeed, en dagelijks kwam een hongerige adelaar, die den steeds weder aangroeienden lever van den Titan afvrat; eindelijk, na eeuwen lang lijden, kwam Herakles op zijn tochten aan den Kaukasos; vol medelijden met

den gefolterde, wiens trots en overmoed lang gebroken waren, doorschoot hij den adelaar en verloste den geboeide. Op de bede van zijn zoon gaf nu ook Zeus zijne toestemming tot de bevrijding van Prometheus; maar hij moest steeds een ring dragen, waarin een stukje van den Kaukasosrots gezet was, zoodat de Titan voor altijd met het gebergte verbonden scheen.

De menschen leefden intusschen door het bezit van het vuur in een belangrijk verbeterden toestand, maar van stonden aan waren zij ook veel minder dan vroeger den goden gedachtig. Toen besloot Zeus hun de rampen en beproevingen te zenden, die de kracht bezitten het menschelijk geslacht te louteren en tot de godheid terug te brengen. En gelijk het bijbelsch verhaal den val van het eerste menschenpaar, waardoor alle leed en moeite op de aarde kwam, aan de vrouw toeschrijft, zoo is het ook volgens de Grieksche mythe een vrouw, door welke de menschen in de ellende kwamen.

Zeus liet door den kunstvaardigen Hephaistos een menschenbeeld uit leem vormen, dat met alle voortreffelijkheden en zwakheden der menschen, maar met goddelijke schoonheid toegerust werd; alle goden hadden aan de jonkvrouw een gedeelte hunner eigen gaven geschonken: Aphrodite omgaf haar hoofd met aanvalligheid, Athena leerde haar alle vrouwelijke kunstvaardigheden, Hermes gaf haar list en slimheid en de zoete vleitaal, de Horen weder en Chariten kleedden haar zoo keurig, dat het voor goden en menschen een lust was om te zien. En de goden noemden de jonkvrouw Pandora, de Rijkbedeelde, en lieten haar door Hermes brengen naar Epimetheus, den Nabedenker, den broeder van Prometheus. Wel had deze er voor gewaarschuwd een geschenk van

Zeus aan te nemen; maar hartstochtelijk en voorbarig als hij was, ontving hij de wonderschoone jonkvrouw in zijn huis en nam haar tot vrouw.

Pandora had als huwelijksgift van de goden een groote, gesloten doos medegebracht en aan Epimetheus verboden die te openen. Maar de Nabedenker was nieuwsgierig; hij wilde weten wat er in verborgen was, en lichtte het deksel op. Nauwelijks was dit geschied, of alle rampen en beproevingen, alle ziekten en kwalen die de menschen sedert dien tijd kwellen, drongen naar buiten; slechts de hoop, die het lijden helpt dragen, bleef in de doos achter, toen Epimetheus, verschrikt door zijn overijlde daad, het deksel er weder op drukte.

Zoo kwamen dan de menschen in den toestand, waarin zij thans leven, toegerust met de hemelsche vonk van ontwikkeling en beschaving, maar aan duizendvoudig lijden onderworpen, een trotsch en overmoedig, maar toch broos en vergankelijk geslacht. Eeuwen lang leefden zij, bij steeds toenemende beschaving, maar ook in wassenden overmoed en afnemende vroomheid, tot Zeus, vertoornd over hun goddeloos gedrag, het gansche menschelijk geslacht besloot te vernietigen, evenals in den bijbel Jehovah. Een ontzaglijke watervloed bedekte het gansche land, en in hem ging al wat leefde te gronde. Deze zondvloed wordt in de sagen der verschillende landschappen verschillend genoemd; zoo in Attika en Boiotië naar den mythischen koning Ogyges de *Ogygische*, in Argos naar koning Inachos de *Inachische vloed.* Of men noemde hem naar den eenigen man, die hem overleefde, nl. Deukalion, den *Deukalionischen vloed.* Hoe deze, de vrome zoon van Prometheus, en zijne echtgenoote Pyrrha, eene dochter van Epimetheus, de stamouders van een nieuw menschen-

VII. Zeegod (Rome, Vatikaan).

geslacht werden, is in de mythologie aangaande Zeus medegedeeld (bladz. 32).

Beheerscher van dit nieuwe geslacht werd na Deukalion zijn zoon *Hellen*, naar wien de Grieken zich Hellenen noemden. Hij had drie zonen, *Aiolos*, *Doros* en *Xoethos*, wiens zonen *Ion* en *Achaios* heetten. Deze nakomelingen van Deukalion en Hellen verdeelden onderling de heerschappij over de menschen, en naar Doros, Aiolos en hun neven Ion en Achaios noemden zich de vier grootste en voornaamste stammen der Grieken *Doriërs*, *Aioliërs*, *Ioniërs* en *Achaiërs*. Deze stammen zetten zich in de landschappen van Griekenland neder en stichtten de verschillende rijken, als wier beheerschers wij ten deele de nakomelingen der oude stamkoningen aantreffen, ten deele echter ook jongere godenzonen en heroën, van welke de heerschende vorstengeslachten zich afkomstig rekenden, zoo b. v. de Dorische *Herakliden* van Herakles, den zoon van Zeus en door hem van den hoogsten god zelf.

B. De eeuw der oudere heroën.

De meeste heroënsagen van dezen tijd zijn het eigendom van de afzonderlijke landschappen en volksstammen van Griekenland; slechts de sagen omtrent Herakles' leven en daden kan men algemeen Helleensch noemen, daar zij, ofschoon dan ook aan een bepaalde streek haar oorsprong ontleenende, door de dichtkunst gemeengoed van het Grieksche volk in zijn geheel zijn geworden. Nevens de sagenkringen der afzonderlijke heroën staan verder de verhalen van de eerste groote gemeenschappelijke avonturen door verscheiden verbonden helden gezamenlijk ondernomen, de jacht op het Kalydonische zwijn en de tocht der Argonauten.

Gewestelijke heldensagen.

I. Argos.

Aan de spits van het geslacht der heroën staat de riviergod *Inachos*. Zijne dochter, volgens andere sagen zijne achterkleindochter, was de schoone Io; reeds bij „Hermes" werd verhaald, hoe Zeus haar genegen was, en hoe hij zijne geliefde, om haar aan de vervolgingen van Hera te onttrekken, in een koe veranderde. Toen de honderdoogige *Argos* omgebracht was zond de jaloersche Hera een geweldig groote horzel, voor wier foltering de van gedaante veranderde Io moest vluchten en door alle landen dwaalde, tot zij eindelijk in Egypte rust vond, hare menschelijke gedaante terugontving en moeder van *Epaphos* werd. Van *Epaphos* stamde behalve andere kinderen de jonkvrouw *Libya* af, naar wie het land van Libye zijn naam ontving, eene beminde van den zeegod Poseidon. Bij dezen werd zij moeder van *Agenor* en *Belos*; kinderen van Belos en *Anchirrhoë* waren weder *Aigyptos* en *Danaos*, *Kepheus* en *Phineus*. Aigyptos heerschte in het naar hem genoemde land; aan Danaos daarentegen was door zijn vader de heerschappij over Libye opgedragen. Hij kreeg bij verscheidene gemalinnen vijftig dochters, de *Danaïden*; daar de vijftig zonen van Aigyptos de dochters van Danaos onophoudelijk belaagden, bouwde deze op bevel van Athena het eerste schip met vijftig roeiriemen en vluchtte met zijne dochters over zee naar Argos, van waar zijn geslacht vroeger verdreven was.

In Argos heerschte ter zelfder tijd *Gelanor*, een nakomeling van een jongeren zoon van Inachos; van hem eischte Danaos de overgave der heerschappij, en het volk van Argos koos hem tot heerscher, toen de goden dit

door een wonderteeken als hun wil kenbaar hadden gemaakt. Zoo werd Danaos koning van Argos en stond als weldoener des lands in hooge eer, vooral omdat hij door het aanleggen van welputten, die ook in den heeten zomer niet opdroogden, en door de besproeiing des lands door middel van kanalen de vruchtbaarheid van het gansche landschap bevorderd had.

De zonen van zijn broeder evenwel, de vijftig *Aigyptiaden*, volgden hem ook over de zee en deden opnieuw hun aanspraken op zijne dochters gelden. Danaos evenwel wantrouwde hen en was op hen vertoornd wegens de vlucht, waartoe zij hem door hunne lagen gedwongen hadden, en toen hij de eischen der jongelingen niet langer kon weerstaan, huwelijkte hij wel is waar zijne dochters aan hen uit, maar gaf aan ieder van haar een zwaard met het hevel, in den eersten nacht haar mannen heimelijk te vermoorden. Zijne dochters volbrachten ook werkelijk de gruwelijke daad en moesten daarvoor eeuwig in den Tartaros boeten; slechts ééne, *Hypermnestra*, voltrok het wreede bevel haars vaders niet: zij redde haar gemaal *Lynkeus*, daar zij hem werkelijk liefhad. Door haar vader dientengevolge voor de rechtbank gebracht, werd zij vrijgesproken; zij bleef de echtgenoote van Lynkeus en werd bij hem moeder van *Abas*, den vader van *Akrisios* en *Proitos*.

Ondanks haar zwarte daad werden de overige Danaiden ten tweeden male uitgehuwelijkt. Danaos organiseerde een grooten wedstrijd om zijne dochters, waartoe vele der edelste helden van Griekenland opkwamen. Uit verscheidene van deze huwelijken sproten beroemde heldengeslachten voort. Eene der Danaïden, *Amymone*, was reeds voor den echtgenootenmoord door Poseidon ten huwelijk

genomen, wien zij *Nauplios*, den vader van *Palamedes*, en *Oiax* ter wereld bracht, beiden beroemde helden in den Trojaanschen oorlog.

Keeren wij nu tot Lynkeus en Hypermnestra terug. Hun zoon *Abas* huwde met de Arkadische nimf *Okaleia*, werd een strijdbaar held en de stichter der stad Abai in Phokis, van waar de dappere Abanten op Euboia als kolonisten uittrokken. De beide zonen van Abas, *Akrisios* en *Proitos*, waren elkander vijandig van hun vroegste kindsheid af. Toen zij volwassen geworden waren, verdreef Akrisios zijn broeder met geweld uit het land; Proitos ging naar Lykië, huwde daar met de dochter des konings *Stheneboia* en liet zich door zijn schoonvader met een groote legermacht naar zijn vaderland terugbrengen, waar hij de stad *Tiryns* bouwde en voortaan als koning over Argos en Korinthe heerschte.

Hij had drie zeer schoone, maar uitermate trotsche dochters, die zich in haar overmoed zelfs jegens de goden misdroegen. Daarvoor werden zij door een zware, met verstandsverbijstering gepaard gaande en besmettelijke ziekte aangetast, waarin eene van haar door een sprong van een hooge rots zichzelve het leven benam. De beide anderen vonden genezing bij den beroemden ziener en arts *Melampoes* uit Pylos, wien eens, terwijl hij sliep, slangen de ooren uitgelekt hadden, waarna hij de vlucht der vogels kon beoordeelen en hun taal uitleggen. Met dezen en zijn broeder *Bias* gehuwd, werden de Proitiden de moeders van een beroemd heldengeslacht, waartoe *Adrastos* en *Amphiaraos*, *Kapaneus* en *Eteokles* behoorden, allen deelnemers aan den ramspoedigen oorlog der Zeven tegen Thebe.

Aan zijn broeder Akrisios had Proitos, toen hij weder

in zijne heerschappij hersteld werd, een deel van het land met de oude hoofdstad Argos afgestaan. Akrisios huwde met *Eurydike*, de dochter van *Lakedaimon*, en kreeg eene dochter, *Danaë*. Omtrent haar was den vader voorspeld geworden, dat zij eens een zoon het leven zou schenken, die zijn eigen grootvader zou ombrengen. Om te voorkomen, dat deze uitspraak vervuld werd, liet Akrisios Danaë niet alleen ongehuwd, maar hij sloot haar zelfs in een hecht onderaardsch gewelf op, en meende nu veilig te zijn. Maar Zeus zelf beminde de schoone en ongelukkige jonkvrouw, en drong onder de gedaante van een gouden regen haar gevangenis binnen. Zoo werd Danaë heimelijk moeder van *Perseus*.

Toen Akrisios tot zijn schrik ontdekte, dat zijn dochter een zoon ter wereld gebracht had, besloot hij, moeder en kind te dooden. Hij sloot beiden in een groote houten kist en liet hen in zee werpen. Maar Zeus gedoogde niet, dat zijn zoon omkwam; de kist dreef op de golven en werd eindelijk op het eiland Seriphos door den visscher *Diktys* met zijn net aan land getrokken. Diktys bracht zijn merkwaardige vangst, moeder en zoon, naar zijn broeder *Polydektes*, den koning van het eiland. Deze liet Perseus opvoeden, achtervolgde echter Danaë te vergeefs met zijne liefde; in toorn ontstoken, omdat zij hem versmaadde, maakte hij Danaë tot slavin en liet haar slecht en wreed behandelen, enkel om haar gewilliger voor zijn wenschen te stemmen. Met het doel haar geheel in zijne macht te krijgen en zich tevens voor de wraak van den intusschen volwassen geworden Perseus te vrijwaren, zond hij den jongeling naar de Gorgonen, om het hoofd van Medoesa te halen, — een avontuur zóó gevaarlijk, dat Perseus er naar menschelijke berekening

bij moest omkomen. Toegerust met een geschenk van Hades, een onzichtbaar makende kap, en gevleugelde sandalen, en geleid door Hermes en Athena, kwam hij het eerst bij de *Graien*, de zusters der Gorgonen, die hij, door ze haar eenig oog te ontnemen, dwong hem den weg naar dezen te beschrijven. Met een blank schild, waarin hij het spiegelbeeld der slapende Medoesa opving, naderde hij deze en sneed haar met een sikkel het hoofd af; snel maakte hij zich daarop uit de voeten, en ontkwam slechts door zijn onzichtbaar makende kap aan de vervolging der zusters van Medoesa. Toen hij in veiligheid was, schonk hij het hoofd van Medoesa aan zijn patrones Athena, die het als vreeselijk, versteenend schrikbeeld op haar schild bevestigde. Vooraf echter trok Perseus met zijn onweerstaanbaar wapen snel door vele landen, en liet op zijn tocht overal de sporen zijner dappere daden achter. Toen koning *Atlas* hem gastvrijheid, een hoofddeugd der ouden, weigerde, veranderde hij hem, door hem het hoofd van Medoesa voor te houden, in een rots. Een ander avontuur volbracht Perseus in Egypte. *Kassiopeia*, de gemalin van koning *Kepheus*, had de vermetelheid gehad, zich wat schoonheid betrof met de Nereïden te vergelijken. De vertoornde goden der zee bewogen Poseidon, een verschrikkelijk monster uit de zee te laten opstijgen, dat de kustlanden van Kepheus verwoestte en menschen en kudden ombracht. De in het nauw gebrachte vorst vraagde het orakel, hoe de beleedigde goden verzoend konden worden; het antwoord luidde, dat zijn eenige dochter *Andromeda* aan het ondier ten offer moest worden gebracht. De ongelukkige werd aan een kale rots van den oever vastgeklonkon en aan het monster prijsgegeven. Juist ter rechter tijd kwam

Perseus door de lucht aanvliegen; na een fellen strijd doodde en versteende hij het gedrocht, bevrijdde de schoone Andromeda en huwde haar.

Van daar keerde Perseus naar Seriphos terug en bevrijdde zijne moeder Danaë uit de smadelijke slavernij, waartoe Polydektes haar gedwongen had; hemzelven vond hij bij een feestmaal en veranderde hem met al zijn gasten door den invloed van het Gorgohoofd in steen. Ook op Seriphos bleef de held niet lang; met zijne moeder Danaë en zijne gemalin Andromeda keerde hij spoedig naar zijn geboorteland Argos terug. Daar had Proitos, de broeder van Akrisios, opnieuw beproefd de heerschappij over het geheele land aan zich te trekken; Perseus bracht hem ten onder en herstelde zijn ouden grootvader weder in zijn rechten, had echter kort daarop het ongeluk hem bij het werpen met den diskos doodelijk te treffen; zoo werd toch nog de voorspelling van het orakel vervuld. Perseus volgde nu Akrisios in de heerschappij over Tiryns op, maar bracht de koninklijke residentie naar Mykenai over, terwijl hij aan den zoon van Proitos, *Megapenthes*, de heerschappij over Argos afstond. Na zijn dood werd hij op Seriphos en te Athene, vooral echter in Argos als god vereerd. Onder de zonen, die Andromeda hem geschonken had, waren *Elektryon* en *Alkaios* de beroemdste; de zoon van den laatste was *Amphitryon*, wiens gemalin *Alkmene*, dochter van Elektryon, bij Zeus moeder werd van *Herakles*.

II. Korinthe.

Ten tijde van Proitos stond Korinthe onder de heerschappij van Argos. De eerste merkwaardige figuur, die wij hier aantreffen, is *Sisyphos*, de zoon van dien *Aiolos*,

dien wij reeds als zoon van Hellen en stamvader der Aioliërs leerden kennen. Sisyphos wordt als een groot zondaar en leugenaar afgeschilderd, die zich vooral hierdoor zwaar vergreep, dat hij Zeus verried, toen deze Asopos' schoone dochter *Aigina* ontvoerd had. Daarop wilde Zeus Sisyphos dooden; deze echter wist slim en behendig den god des doods Thanatos, in plaats van hem te volgen, in een diepen kerker te werpen; lang bleef dientengevolge het rijk van Ploeton zonder toevoer, tot eindelijk Ares Thanatos bevrijdde en Sisyphos aan hem overleverde, die daarop tot straf voor zijn euveldaden in de onderwereld aan een eeuwige foltering onderworpen werd.

Sisyphos' zoon was *Glaukos*; hij had het ongeluk, bij een wedstrijd door zijn op hol gaande paarden uit den wagen geworpen, voortgesleurd en eindelijk in stukken getrokken te worden. De zoon, dien hij naliet, *Bellerophon*, begaf zich in den bloei zijner jeugdige schoonheid naar het hof van Proitos; daar werd 's konings gemalin *Stheneboia* doodelijk op hem verliefd; toen zij echter hare neiging onbeantwoord zag, belasterde zij hem bij haar gemaal, en wekte daardoor diens toorn zoozeer op, dat hij hem naar zijn schoonvader *Iobates*, koning van Lykië, zond, met den geheimen last om den jongeling te dooden. Argeloos ging Bellerophon naar Lykië, en Iobates droeg hem zulke gewaagde ondernemingen op, dat hij bij hare uitvoering licht den dood had kunnen vinden. Maar de goden stonden den onschuldige bij en zonden hem het gevleugelde paard *Pegasos*, dat Athena zelve hem leerde breidelen. Zich op dat ros in de lucht verheffend, doodde hij de *Chimaira*, een vreeselijk monster, dat met de snelheid van den wind daarhenenstoof en met zijn gloeienden

adem uit drie koppen, van een leeuw, van een geit en van een slang, allen ombracht, die het in den weg kwamen. — Verder overwon Perseus vele vijanden, die het rijk van Iobates bedreigden, onder hen ook de *Amazonen*. Dit was een uitsluitend uit vrouwen bestaand volk, dat zich van jongs af op allerlei wijze in het krijg voeren oefende, en zijn rijk tegen de sterkste vijanden, zelfs tegen Theseus en Herakles, dapper en krachtig verdedigde. Haar woonplaatsen dacht men zich ver in het oosten, en vele sprookjes werden omtrent dit zonderlinge vrouwenvolk verhaald, op vele kunstwerken haar kampstrijden met de heroën afgebeeld. Ook in den Trojaanschen oorlog zouden de Amazonen onder aanvoering van hare koningin *Penthesileia* den belegerden tegen de Grieken bijstand geboden hebben.

Nadat *Iobates* eindelijk nog beproefd had, den dapperen Bellerophon in een hinderlaag te lokken en zoo te doen omkomen, en nadat de held met de hulp der goden ook aan dit gevaar ontsnapt was, verwierf hij zich 's konings vertrouwen en liefde in zoo hoogen graad, dat deze hem zijn dochter als gemalin en de heerschappij over de helft van zijn rijk schonk. Langen tijd leefde de held gelukkig met zijn bloeiende kinderschaar; nog eens keerde hij naar Tiryns terug, om zich op Stheneboia te wreken; toen zij met Bellerophon op Pegasos zat, om te ontvluchten, wierp hij haar in den diep beneden hen klotsenden zeevloed.

Maar het geluk, dat hem van de goden in al te overvloedige mate ten deel gevallen was, was hem niet ten zegen; hij werd ten laatste zoo overmoedig, dat hij op de goddelooze gedachte kwam, zich op Pegasos tot den Olympos te verheffen. Zeus echter, vertoornd over zulk een vermetelheid, trof Bellerophon met zijn bliksem, en

zoo kwam hij als een medelijdenwekkend voorbeeld van gevallen grootheid ellendig aan zijn einde.

III. Thebe.

Eene plaats van alle wel het rijkst aan de schoonste heroënsagen is het Boiotische Thebe, welks stichting werd toegeschreven aan *Kadmos*. Hij was een zoon van den Phoinikischen koning *Agenor*, die weer een zoon van Poseidon en Libya was. Zijne schoone zuster *Europa*, naar wie ons werelddeel zou genoemd zijn, wekte de liefde van Zeus op. Om de jonkvrouw te ontvoeren, zonder herkend te worden, veranderde de god zich in een schoonen witten stier, en naderde in deze gedaante de koningsdochter, toen zij zich eens op een bloemrijke weide aan het strand der zee vermeide. Europa schiep behagen in het dier, liefkoosde het, en toen de stier rustig in het gras lag, ging zij voor de aardigheid op zijn rug zitten. Oogenblikkelijk sprong de stier op, rende de zee in en zwom met zijn buit naar Gortys op het eiland Kreta. Daar nam Zeus zijne ware gedaante weder aan en maakte zich aan Europa bekend. In het ouderlijk huis heerschte intusschen over het verdwijnen der dochter groote droefheid, en Agenor zond zijn zoon Kadmos uit, om de verlorene te zoeken. Lang was alle moeite te vergeefs; eindelijk vroeg hij het orakel te Delphi, waar hij zijn zuster kon vinden. Hij kreeg ten antwoord, niet verder te zoeken, maar de eerste koe, die hij zou tegenkomen, te volgen, en daar, waar deze ging liggen, een stad te stichten. Deze stad was Thebe, en het land, waarin zij gesticht werd, heette van dien tijd af Boiotië, Runderland.

Voor het echter tot de grondvesting der stad kwam,

had Kadmos nog vele gevaren te doorstaan. Overeenkomstig het bevel van het orakel wilde hij eerst, om den goden zijn dank te bewijzen, de koe, die hem den weg gewezen had, offeren. Hij zond zijn metgezellen uit, om uit een nabijgelegen, aan Ares gewijde bron, water te halen voor het offer. Maar een vreeselijke draak, die de bron bewaakte, bracht zijne makkers om. Onder bescherming van Athena streed Kadmos nu zelf zegevierend den strijd met den draak; op raad zijner schutsgodin brak hij daarop het gedoode monster de tanden uit en zaaide die. Uit dit wonderbare zaad ontsproten onmiddellijk geharnaste mannen, die in bloedigen strijd elkander versloegen; slechts vijf bleven er over, die getrouwe aanhangers van Kadmos werden en hem bij de stichting zijner stad behulpzaam waren Deze geharnaste mannen heeten *Sparten*, de gezaaiden, en van hen, als echte telgen van den Thebaanschen grond, beweerden de edelste geslachten van Thebe af te stammen. De burg der nieuwe stad heette *Kadmeia* en behield dezen naam tot in den laatsten tijd.

De draak echter, dien Kadmos verslagen had, was aan Ares gewijd geweest; als boete voor zijn daad en ter verzoening van den vertoornden god moest de held hem acht volle jaren dienen. Eerst daarna gaf Zeus hem *Harmonia* tot gemalin, eene dochter van Ares en Aphrodite. Alle goden bezochten de bruiloft, brachten het jonge paar rijke geschenken en toonden daardoor tevens hunne belangstelling in de stad Thebe. Harmonia schonk Kadmos de dochters *Autonoë*, *Ino*, *Semele*, *Agaue* en een zoon *Polydoros*. Autonoë huwde met *Aristaios*; haar zoon was *Aktaion*. Toen hij Artemis eens toevallig in het bad verraste, werd hij door de godin in een hert veranderd en door zijne honden verscheurd. Ino huwde met *Athamas*;

tot razernij vervallen doodde deze zijn oudsten zoon en vervolgde zijn vrouw zoolang, tot zij van een klip in zee sprong, om zijn wilden moordlust te ontgaan; als *Leukothea* leefde zij daarna bij de zeegoden (bladz. 166). *Semele*, de moeder van Dionysos, vond haar dood door de bliksemstralen van Zeus. Agaue eindelijk werd bij *Echion*, een der vijf Sparten, moeder van *Pentheus*, die als koning van Thebe op gruwzame wijze door de Mainaden omgebracht werd, daar hij zich wreedaardiglijk tegen de goddelijke vereering van Dionysos verzet had (bladz. 181). De heerschappij over Thebe ging op den zoon van Polydoros *Labdakos* over.

Kadmos zelf moest op hoogen leeftijd voor de vervolgingen zijner vijanden naar Illyrië vluchten, waar hij stierf, maar hij werd door Zeus met zijn trouwe Harmonia naar het Elysium overgebracht, nadat hij gedurende zijn lange leven in zijn huis veel grootheid gekend, maar ook veel rampspoed verduurd had. Te Thebe zelf werd Kadmos als grondvester van den landbouw, als bouwer van de eerste waterleiding, als leermeester van het letterschrift, dat hij uit het Oosten medegebracht had, vooral echter als stichter der stad, een bijna goddelijke eer deelachtig.

Bij den dood van Pentheus en de vlucht van Kadmos was des laatsten kleinzoon Labdakos nog onmondig, waardoor de heerschappij over Thebe op *Nykteus* overging. Deze had bij de stadgodin *Thebe* een dochter, *Antiope*, met wie Zeus een geheime liefdesbetrekking aanknoopte. Toen Nykteus dit bemerkte, wilde hij zijn dochter dooden; deze echter ontvluchtte en ging, na in een eenzame wildernis op den Kithairon van tweelingen bevallen te zijn, tot koning *Epopeus* van Sikyon.

Haar zoontjes *Amphion* en *Zethos* vertrouwde de ongelukkige moeder een op den Kithairon weidenden herder toe, onder wiens verzorging zij, de zonen van Zeus, onbekend en voor herdersknapen gehouden, opgroeiden. Antiope echter vond zelfs te Sikyon slechts korten tijd bescherming: want haar vader Nykteus vervolgde haar ook daar met zijn haat en droeg dien bij zijn dood aan zijn broeder *Lykos* over, die na hem gedurende de minderjarigheid van Labdakos te Thebe heerschappij voerde. Deze veroverde Sikyon en nam Antiope weder mede naar Thebe. Hier begonnen voor de arme vrouw nieuwe beproevingen. Lykos zelf wel is waar behandelde haar goed, misschien te goed, zoodat hij de jaloezie zijner gemalin *Dirke* opwekte. Deze kwelde dientengevolge Antiope op alle mogelijke manieren, en maakte haar tot een slavin, die de laagste diensten te verrichten had. Vele jaren verdroeg Antiope geduldig haar harde lot: maar eindelijk, toen zij bemerkte, dat Dirke haar zelfs naar het leven stond, vluchtte zij nogmaals en kwam weder op den Kithairon, waar zij door hare zonen gastvrij ontvangen werd, zonder dat dezen hunne moeder of zij zelve haar kinderen herkende. Kort daarop bracht een Bacchisch feest ook Dirke naar den Kithairon. Hier vond zij haar weggeloopen slavin, en besloot haar op de wreedste wijze te dooden. Zij beval als koningin aan de beide vermeende herders Amphion en Zethos, den wildsten stier uit hun kudde te halen, Antiope aan zijn hoornen te binden, en haar door het woedende dier rond te laten sleuren, tot zij dood was. Reeds wilden de jongelingen de rampzalige binden, toen de oude herder, die de knapen opgevoed had, Antiope herkende en haar aan hen als hunne moeder bekend maakte. Woedend op

Dirke, die hen gevaar had doen loopen de moordenaars hunner eigen moeder te worden, in den hoogsten graad verbitterd door het lijden, dat Antiope jaren lang door toedoen van Dirke had ondergaan, grijpen de broeders Dirke zelve, binden haar in de plaats van Antiope aan den stier en laten haar jammerlijk rondsleuren, tot de dood er op volgt. Bij haar dood werd zij in een bron veranderd, die naar haar genoemd werd.

Nu stond Lykos aan de beide broeders de heerschappij over Thebe af, en dezen bouwden de muren om de benedenstad, gelijk reeds Kadmos den burg versterkt had. Amphion huwde met *Niobe*, Tantalos' dochter, van wier zelfverheffing en bestraffing door Apollon en Artemis reeds boven sprake was. Na hun dood golden Amphion en Zethos als beschermgoden der stad: de heerschappij ging op *Labdakos* over. Van zijn tijd wordt niets bijzonders bericht; des te vermaarder evenwel zijn de sagen van zijn zoon Laios en zijn kleinzoon Oidipoes.

Laios huwde *Iokaste*, dochter van *Menoikeus*, die hem een zoon, *Oidipoes*, schonk. Kort na zijne geboorte liet Laios het kind met aan de hiel doorboorde en saamgebonden voeten op het boschrijke Kithairongebergte te vondeling leggen, daar een orakel hem voorspeld had, dat deze zoon hem eens zou ombrengen. Herders vonden den knaap en brachten hem aan koning *Polybos* van Korinthe, wiens kinderlooze echtgenoote zich liefderijk over hem ontfermde en hem opvoedde. Toen Oidipoes volwassen geworden was, ondervroeg hij het orakel ten opzichte van zijn ouders en kreeg ten antwoord, dat hij zijn geboortegrond moest mijden, daar hij anders de moordenaar van zijn vader en de echtgenoot van zijn eigen moeder zou worden. Om dit vreeselijk ongeluk te ontgaan, ontweek

Oidipoes het koninklijk hof van Korinthe, daar hij niet zeker wist, of Polybos toch misschien niet zijn vader was, ging op reis, en ontmoette in een nauwen hollen weg zijn werkelijken vader Laios. Toevallig geraakte hij met diens gevolg in twist, en toen Laios zich er in mengde, werd

36. Niobe.

hij door zijn zoon gedood. Onbekommerd om de gruwelijke misdaad, die hij onwetend bedreven had, trok Oidipoes verder naar Thebe. Hier vond hij alles in verslagenheid, daar de *Sphinx*, een monster, half vrouw half leeuw, de streek verwoestte, allen voorbijgangers een raadsel op-

gaf, en hen, als zij het niet konden oplossen, ombracht. Dit raadsel luidde: 's morgens is het vierbeenig, 's middags tweebeenig, 's avonds driebeenig. Oidipoes aanvaardde den tocht naar het monster en was zoo gelukkig het raadsel op te lossen; de Sphinx wierp zich van de rots, waarop zij verblijf hield, en het land was van de plaag bevrijd. Oidipoes ontving van de Thebanen de voor de overwinning van het gedrocht uitgeloofde belooning — de hand van Iokaste, weduwe van Laios, en met haar de heerschappij over Thebe.

Zoo vervulde Oidipoes het zijn vader en hemzelven gegeven orakel, zonder het te weten, en werd, na zijn eigen vader verslagen te hebben, de echtgenoot van zijn eigen moeder, die hem vier kinderen, *Eteokles* en *Polyneikes*, *Antigone* en *Ismene* ter wereld bracht. Maar de toorn der goden trof Oidipoes, hoewel hij buiten zijn schuld tot misdadiger geworden was. Het land werd door zware rampen bezocht, en toen men het orakel om raad vroeg, toen ontsluierde zich de samenhang van het verschrikkelijke lot. In namenlooze smart daarover doodde Iokaste zichzelve, Oidipoes beroofde zich van het gezicht en verliet het land, slechts door zijne dochter en de vloeken zijner onderdanen vergezeld. Maar nog was de wraak der goden niet bevredigd. Oidipoes' zonen, Eteokles en Polyneikes aanvaardden na hem de heerschappij, maar leefden met elkander in de bitterste vijandschap. Hoe de vloek huns vaders aan hen vervuld werd, zal later verhaald worden. Deze treffende sage is dikwijls een onderwerp van dichterlijke behandeling geweest, en het zijn vooral de treurspelen van *Aischylos* en *Sophokles*, waarin de lotgevallen van Laios en zijn huis op aangrijpende wijze beschreven worden.

IV. Thessalië.

Een eigenaardige gestalte der heldensage, die met vele beroemde heroën in aanraking kwam, is de Kentaur *Cheiron*. Hij behoort niet tot dat Kentaurengeslacht, dat in de sage vooral door zijne oorlogen met de Lapithen, de mannen van Peirithoos, bekend is. Hij wordt de rechtvaardigste van alle Kentauren genoemd en gold bij de ouden voor een beroemd arts, waarzegger, sterrenkundige en toonkunstenaar. Cheiron woonde in een hol op den berg Pelion, en Achilleus, Asklepios, Herakles en vele andere beroemde Grieken werden aan hem ter opvoeding toevertrouwd. Zijn vriend was Peleus, wien hij zijn vreeselijke lans, de esch van den Pelion, schonk. Ook de Argonauten bezochten hem op hun tocht en zelfs Orpheus ging een muzikalen wedstrijd met hem aan. Toevallig werd Cheiron, toen hij eens bij een strijd van Herakles met de Kentauren tegenwoordig was en vrede wilde stichten, door een vergiftigen pijl gewond; daar de wond ongeneeslijk was, deed Cheiron vrijwillig afstand van zijn onsterfelijkheid en koos den dood, volgens de sage om daardoor Prometheus van zijn lijden te verlossen. Na zijn dood werd hij onder het beeld van den Schutter aan den sterrenhemel geplaatst.

De Kentauren waren volgens de voorstelling, die men zich in den oudsten tijd van hen vormde, nog geenszins half dierlijk gevormde wezens; tot den tijd na Homeros kende men hen slechts als reusachtige, woeste en geweldaddige bewoners der Thessalische bergwouden. Zij waren voortdurend in bloedigen strijd gewikkeld met de Lapithen, en de Grieken verzinlijkten door dezen krijg der ruwe, wilde Kentauren met de beschaafde Lapithen

den strijd der Grieksche beschaving met de overblijfselen der oude oorspronkelijke bevolking van hun land, die ten slotte het onderspit moesten delven. De sage brengt de

37. Kentaur (Rome, Kapitool)

uitbarsting van den oorlog in verband met de bruiloft van *Peirithoos*, den vriend van Theseus. Terwijl de Kentauren tot nu toe in vrede met de Lapithen geleefd hadden,

trachtte bij dit feest de woeste Kentaur *Eurytos* Peirithoos' bruid *Hippodameia* te schaken. Bijgestaan door The-

38. Jonge Kentaur (Rome, Kapitool).

seus, Nestor en den reusachtigen Kaineus stelden de Lapithen zich te weer, en na een fellen strijd leden de Kentauren een volkomen nederlaag. Ook Kaineus evenwel

vond door 's vijands hand den dood ondanks zijne hem door Poseidon verleende onkwetsbaarheid; de Kentauren bedolven hem zoo onder hun wapenen, uit den grond gerukte boomen en rotsblokken, dat hij zich niet meer verroeren kon en stikken moest.

Eerst de latere kunst gaf aan de Kentauren de gedaante, welke ons bekend is. De oudste afbeeldingen stellen hen voor als menschen, aan wier rug het achterdeel van een paard schijnt aangegroeid te zijn; de ontwikkelde kunst schiep eindelijk den schoonen vorm, waarbij het dierlijke lichaam bijna onmerkbaar in het menschelijke overgaat: in deze afbeeldingen hebben de Kentauren vier paardepooten, maar een menschelijk gevormd bovenlichaam met twee armen.

V. Attika.

Het Attische volk geloofde evenals de Thebaansche Sparten aan den eigen vaderlandschen grond ontsproten en in den oudsten tijd ook door zulke koningen beheerscht te zijn. Daarnevens evenwel handhaafde zich het geloof aan een vreemde immigratie van Egypte uit, waaraan de naam van Kekrops verbonden is. Onder de heerschappij van koning Aktaios zou Kekrops in het land gekomen en er vriendschappelijk ontvangen zijn. Hij werd de gemaal van Aktaions dochter en diens opvolger in de heerschappij over Attika. Nevens deze sage, die Kekrops als een vreemdeling voorstelt, bestond echter, evenzeer als waar aangenomen, een andere, volgens welke hij, evenals alle Attische koningen voor hem, een zoon van Ge, de Attische aarde, was. Als autochthoon, aan de aarde ontsprotene, duiden vele beeldwerken hem daardoor aan, dat zij hem met het bovenlijf van een mensch, maar met

het onderlijf van een draak of slang voorstellen, waardoor hij overeenkomst vertoont met de Giganten. — Omtrent Kekrops' heerschappij verhaalde men het volgende: Nadat hij de grenzen van Attika tegen de roofzuchtige invallen der Boiotiërs beveiligd had, stichtte hij de naar hem genoemde Kekropeia, den sterken burg, die het begin was van de aan Athena gewijde en naar haar genoemde stad Athene. Groote verdiensten verwierf hij zich ten opzichte der beschaving van zijn volk; hij deelde het in twaalf stedelijke gemeenten in, en grondvestte onder zijne onderdanen een vaste burgerlijke orde. Ook op godsdienstig gebied trad de vrome koning als wetgever op: inzonderheid richtte hij voor Pallas Athene altaren op met benoeming van priesters en instelling van offers. Ook schreef men hem de beslissing in den strijd van Athena met Poseidon over Attika toe.

Zijne dochters, de Kekropiden, heetten *Herse*, *Aglauros* en *Pandrosos*. Herse schonk Hermes een zoon, *Keryx*, van wien het Attische priestergeslacht der Keryken (Herauten) zijn oorsprong afleidde; Aglauros werd bij Ares moeder van *Alkippe*, voor wie Poseidons zoon *Halirrhotios* in liefde ontstak; hij werd gedood door Ares, en deze moord werd de aanleiding tot de stichting van den Areopagus. De derde der zusters, Pandrosos, bleef ongehuwd en werd priesteres van de maagdelijke godin des lands Athena. Ook hoe het met de Kekropiden afliep, deelt de mythe ons mede. Athena had haar het kind van Hephaistos en Ge, *Erichthonios*, in een kistje gesloten, toevertrouwd met het bevel, niet te onderzoeken, wat het kistje inhield. Pandrosos gaf hieraan gehoor; hare zusters daarentegen konden hare nieuwsgierigheid niet bedwingen; zij openden de kist, en toen zij het

kind in een slang veranderd zagen, beving haar een zoo waanzinnige schrik, dat zij zich van de burchtrots wierpen. De getrouwe Pandrosos werd onsterfelijk en eene gezellin van Athena.

Toen Erichthonios volwassen was, werd hij koning en stichter der Panathenaeische feesten. Zijn zoon was *Pandion*, en diens kinderen heetten *Erechtheus*, *Philomela* en *Prokne*. Erechtheus stierf met zijn dochter *Chthonia* in een oorlog tegen Eleusis vrijwillig den offerdood, waardoor Eleusis aan Attika kwam. Met hem stierf de mannelijke lijn der Kekropiden uit, en de heerschappij over Attika ging over op Apollons zoon *Ion*, die de Atheners in den strijd tegen Eumolpos van Eleusis bijgestaan had. Erechtheus en Erichthonios zijn oorspronkelijk een en dezelfde persoon; eerst de dichters van den lateren tijd stellen hen tot elkaar in betrekking als vader en zoon.

Van de zusters van Erechtheus verhaalt de mythe het volgende. In een oorlog, dien koning Pandion tegen Labdakos van Thebe voerde, had de Thracische koning *Tereus* hem krachtdadigen bijstand verleend; tot belooning ontving hij de hand van 's konings dochter Prokne. Het kind, dat uit dit huwelijk geboren werd, heette *Itys* of *Itylos*. Tereus echter begeerde ook Philomela tot vrouw en huwde haar onder het voorgeven, dat Prokne gestorven was. Toen Philomela de waarheid vernam, dreigde zij Tereus met ontdekking van zijn schandelijke daad; deze echter sneed haar de tong uit en verborg de ongelukkige in het dichte geboomte van den Parnassos. Prokne wist niets van het treurige lot, noch van de nabijheid harer beminde zuster; plotseling werd zij door Philomela van het gebeurde onderricht door een kunstig geweven kleed, waarop deze al haar lotgevallen afgebeeld had. Beide zusters hadden nu

een samenkomst en verbonden zich tot een gruwelijke wraak op Tereus; zij slachtten Itys en zetten den vader het vleesch van zijn kind voor. Tereus ontdekte de ontzettende daad en stond op het punt om de beide zusters met een bijl te dooden, toen zij alle drie in vogels veranderd werden, Tereus in een hop, Prokne in een zwaluw en Philomela in een nachtegaal.

De sage van *Oreithyia*, volgens de mythe een dochter van Erechtheus, die door den windgod Boreas geschaakt werd, hebben wij reeds verhaald (bladz. 104), eveneens die van *Kephalos* en *Prokris* (bladz. 96).

Na het uitsterven van de mannelijke lijn der Kekropiden werd de troon van Athene beklommen door *Ion*, nadat eerst nog een onechte zoon van Erechtheus, *Pandion II*, naar Megara verdreven was. Ion was een zoon van *Kreoesa*, de dochter van Erechtheus, en van Apollon. Terstond na zijne geboorte werd Ion te vondeling gelegd, en zijne moeder verloor hem uit het oog. Daarop huwde zij *Xoethos*, maar dit huwelijk bleef kinderloos. De echtgenooten begaven zich deswege naar Delphi, om den god met betrekking tot hun nakomelingschap te raadplegen, kregen echter ten antwoord, den eersten jongeling, dien zij zouden ontmoeten, als zoon te erkennen. Dit was Ion, dien Xoethos, het bevel van het orakel gehoorzamende, als zoon aannam, zoodat hij ook voor zijn werkelijken zoon doorging. Na zijn dood liet Xoethos de heerschappij aan Ion na, terwijl een zoon, dien hij later bij Kreoesa kreeg, *Achaios*, de stamvader der Achaiers werd.

Volgens een andere sage werd Pandion door de zonen van *Metion* uit Attika verdreven en begaf zich naar Megara tot koning Pylos, waar hij *Aigeus* als zoon aannam, die later na Pandions dood met zijn broeders *Pallas*,

Nisos en *Lykos* naar Attika trok, de zonen van Metion verdreef en het rijk onder zich en zijn broeders verdeelde.

VI. Kreta.

Zeus had eens in de gedaante van een sneeuwwitten stier de schoone dochter van koning Agenor, Europa, geroofd en haar naar het eiland Kreta gebracht (bladz. 234). Hier werd zij moeder van drie beroemde zonen, *Minos*, *Rhadamanthys* en *Sarpedon*. De beide laatsten verlieten Kreta; Rhadamanthys begaf zich over de westelijke eilanden naar Boiotië, waar hij als wijs wetgever en rechter in het hoogste aanzien stond en de tweede gemaal van Alkmene, de moeder van Herakles, zou geweest zijn. Na zijn dood sprak hij in de onderwereld recht over de zielen der dooden (bladz. 205). Sarpedon grondvestte een machtige heerschappij in Lykië, en aan Minos, den oudsten broeder, verbleef het eiland Kreta. Hij is de vertegenwoordiger van alle orde en wettelijkheid, macht en grootheid, waardoor dit eiland zich reeds vroeg onderscheidde; en wat men van hem verhaalde, was zoo veel en zoo gewichtig, dat het voor e e n heros te veel scheen en men het later over twee koningen van denzelfden naam verdeelde, waarvan, naar men het voorstelde, de tweede als zoon van Lykastos de kleinzoon van den eersten Minos geweest was.

Koning Minos onderscheidde zich vooral door strenge rechtvaardigheid en gaf zijn volk vele wijze wetten, die hem door Zeus zelven, met wien hij dikwijls samenkomsten had, medegedeeld werden. Elke negen jaar begaf Minos zich in een heilige spelonk, om daar van den hoogsten god nieuwe wetten en onderrichtingen te ontvangen. Ook aan hem werd, evenals aan zijn broeder,

wegens zijn wijsheid en rechtvaardigheid in de onderwereld het ambt van rechter over de dooden opgedragen.

Vooral bevorderde hij de scheepvaart en bracht hij handel en verkeer bij zijn volk tot grooten bloei; om zijn macht te handhaven en steeds meer uit te breiden, deed hij zelf menigen zeetocht. Eens evenwel vergreep hij zich zwaar tegenover zijn beschermer Poseidon. Deze had op 's konings bede een stier uit het water doen opstijgen; in plaats van dezen nu, zooals hij beloofd had, aan den god te offeren, deed hij het, door de pracht van het dier daartoe verlokt, bij zijn kudden, en Poseidon strafte Minos en zijn huis voor zijn trouweloosheid, door zijne gemalin *Pasiphaë* in plaats van een kind een gedrocht, half mensch half stier, den *Minotauros*, ter wereld te doen brengen. Vroeger had zij den koning reeds twee dochters, *Ariadne* en *Phaidra* geschonken. Minos liet door den bekwamen Griekschen bouwmeester *Daidalos* uit Athene een zeer groot gebouw met vele onderaardsche vertrekken en donkere kronkelgangen bouwen, het *Labyrinth*; wie eens daarin verdwaald was, kon den uitgang niet meer terugvinden en werd dan het slachtoffer van den Minotauros, dien Minos in het midden van het gebouw opgesloten had. Ook alle misdadigers zette Minos in het Labyrinth gevangen, en met hen voedde zich dan het ondier.

Zoo uitgebreid was de scheepvaart van Minos en zoo sterk zijne macht, dat hij ook de koningen van het verwijderde Griekenland in bedwang hield. Zoo had eens *Aigeus*, de koning van Athene, uit nijd den zoon van Minos, *Androgeos*, gedood, een jongeling, die op een reis naar Athene was gekomen en zich daar door buitengewone bedrevenheid bij de openbare spelen had onderscheiden.

Minos echter kwam en wreekte den dood van zijn zoon; hij veroverde Megara door list en verraad, sloeg daarop met zijn leger het beleg voor Athene en noodzaakte de door honger en ziekten benauwde inwoners zijn eisch in te willigen, om hem alle acht jaren als wreede offerande zeven jonkvrouwen en even zoovele jongelingen af te staan, die naar Kreta gezonden en aan den Minotauros als buit voorgeworpen werden. Eerst Theseus, de zoon van Aigeus, bevrijdde zijn vaderstad van deze even vreeselijke als smadelijke verplichting (bladz. 273).

De dood van den machtigen Minos staat in verband met den bouwmeester van het Labyrinth, *Daidalos*.

Daidalos was geboren te Athene en had zich in zijn vaderstad door zijn kunstvaardigheid grooten roem verworven. Zijn neef en leerling *Talos* echter was door de goden met zoo voortreffelijke talenten begiftigd, dat hij weldra zijn meester evenaarde en hem ook wel spoedig overvleugeld zou hebben. Bij deze gedachte maakten zich plotseling nijd en brandende eerzucht van Daidalos meester, en toen hij eens met Talos alleen was, wierp hij hem verraderlijk van een rots, zoodat hij den dood vond. Zijn straf kon Daidalos slechts door een overhaaste vlucht naar Kreta ontgaan. Vele kunstwerken dankte het eiland aan zijn kunstvaardige hand; maar hoe hooge eer Minos hem ook bewees, — na tal van jaren werd de kunstenaar door een onweerstaanbaar heimwee aangegrepen. De koning echter wilde hem niet laten gaan, daar hij den beroemden beeldhouwer en bouwmeester niet verkoos te missen; en toen Daidalos een poging deed om met zijn zoon *Ikaros* over zee te ontvluchten, liet Minos hem door zijn snelzeilende schepen achterhalen en streng bewaken. Maar nu eerst toonde Daidalos, wat hij door zijn kunst vermocht:

hij vervaardigde voor zich en zijn zoon kunstige vleugels, waarmede het hem gelukte over zee Sicilië te bereiken. De straf evenwel voor de vermoording van Talos achterhaalde Daidalos toch: zijn zoon Ikaros had zich op zijn vlucht door de lucht ondanks de vaderlijke waarschuwing te dicht bij de zon gewaagd; het was, waardoor de vederen der vleugels bijeengehouden werden, smolt, en voor zijn vader hem te hulp kon komen, verdronk Ikaros in de zee, die naar hem de Ikarische genoemd werd. Minos zette Daidalos ook over zee na, en vond hem op Sicilië; op aanstoken van Daidalos werd hij wel schijnbaar vriendschappelijk ontvangen, maar later in een heet bad gedood.

VII. Elis en Argos.

Voor wij nu tot de twee doorluchtigste helden, Herakles en Theseus, overgaan, moeten wij nog met de heroëngestalte van *Pelops* kennis maken; gelijk hij zelf van bijzondere beteekenis is, zoo liet hij ook nakomelingen na, in wier huis de wreedste daden volbracht en de hardste lotsbeschikkingen ondergaan werden. Pelops was de zoon van *Tantalos* en de broeder van Niobe, de ongelukkige gemalin van den Thebaan Amphion. Tantalos zelf was bij de goden zoo bemind en gezien, dat zij hem zelfs aan hun disch op den Olympos noodigden. Maar hij misbruikte dit vertrouwen, verried aan de menschen geheimen van den Olympos, ontvreemde nektar en ambrosia en slachtte zelfs met de schandelijkste snoodheid zijn eigen zoon Pelops, bereidde zijn vleesch en zette het den oppergoden, toen zij eens bij hem te gast waren, als spijs voor, om hun alwetendheid op de proef te stellen. De goden ontdekten de misdaad onmiddellijk; aan den vermoorden Pelops werd het leven teruggegeven, de wreede vader

daarentegen naar de onderwereld verbannen, waar hij de grootste folteringen ondergaan moest (bladz. 205).

Pelops, door de goden op den Olympos opgevoed en vervolgens naar de aarde teruggezonden, kwam na lange zwerftochten uit Phrygië naar de Peloponnesos, die naar hem haar naam, welke „eiland van Pelops" beteekent, ontving, daar hij hier in het landschap Elis een rijk stichtte en het volk, door wetten en verordeningen vast te stellen, in velerlei opzichten tot een weldoener werd. In het land van Elis heerschte, toen Pelops daar kwam, een zoon van Ares, koning *Oinomaos*, die een eenige dochter had, *Hippodameia*. Een orakel had den koning verkondigd, dat hij door zijn schoonzoon zou omkomen: daarom trachtte hij het huwelijk zijner dochter te verhinderen. Aan ieder, die een aanzoek deed, stelde hij de voorwaarde, een wedren met hem te houden, en slechts voor het geval dat hij overwon werd hem de hand der dochter beloofd. Door de snelheid der paarden van Oinomaos door zijn bekwaamheid en menige sluwe list had echter tot nog toe niet alleen geen enkele vrijer de zege behaald, maar allen hadden, door Oinomaos van achteren met zijn speer doorboord, den dood gevonden. Pelops evenwel liet zich daardoor niet afschrikken; hij dong naar de hand van Hippodameia, behaalde de zege als lieveling der hemelsche goden en vooral van Poseidon, die hem een gouden wagen met pijlsnelle paarden voor de wedren geschonken had, en verkreeg als overwinnaar Hippodameia en met haar het rijk. Volgens de sage zou Pelops *Myrtilos*, den wagenmenner des konings vóór den rit omgekocht hebben; deze richtte het zoo in, dat een rad van den wagen van Oinomaos afliep, waardoor de koning kwam te vallen en door zijn paarden voortgesleurd

den dood vond. Toen echter Myrtilos het loon voor zijn daad vorderde, wierp Pelops hem van de steile rotsen der kust in zee. Stervend vloekte Myrtilos Pelops en zijn gansche huis, een vloek, die later in tal van beproevingen en rampen maar al te zeer vervuld werd.

Pelops was overigens een wakker held en werd reeds alleen daardoor beroemd, dat hij de Olympische spelen weder in zwang bracht en hun luister verhoogde. Na zijn dood werden hem door de inwoners van Elis jaarlijks doodenoffers gebracht in een tempel, die in het heilige bosch van Olympia lag.

De zonen van Pelops, naar hem *Pelopiden* genaamd, ondervonden, dat de vloek van Myrtilos aan hen vervuld werd. Het ongeluk begon met den moord van den schoonen *Chrysippos*, den lievelingszoon van Pelops; de Pelopiden *Atreus* en *Thyestes* versloegen hun broeder en verlieten het land. Atreus ging naar Mykenai, den toenmaligen koningsburg van het landschap Argos, welks koning *Sthenèlos*, de zoon van Perseus en Andromeda, zijn zwager was. Daar leefde hij, tot hij van den in den strijd gevallen zoon van Sthenelos, Eurystheus, de heerschappij over Mykenai en Argos erfde en zoo de stichter van een nieuwe dynastie werd. Zijn zonen waren Agamemnon, de opperbevelhebber bij den tocht tegen Troia, en Menelaos, koning van Sparta, de roof van wiens gemalin Helena door den Trojaanschen koningszoon Paris tot genoemden tocht aanleiding gaf.

Met Atreus was Thyestes, zijn broeder, naar Mykenai gekomen; daar hij echter de gemalin van Atreus lastig viel, moest hij uit het land vluchten. Om zich te wreken, zond Thyestes uit zijn ballingschap Atreus' zoon Pleisthenes, dien hij als zijn eigen kind opgevoed had, naar Mykenai

met de opdracht, den koning te vermoorden. Atreus echter voorkwam hem, doodde den afgezant van Thyestes en werd zoo onwetend de moordenaar van zijn eigen zoon. Schijnbaar verzoende Atreus zich daarop met zijn broeder; maar toen deze kwam zette hij hem het vleesch van twee zijner zonen als spijs voor; en toen Thyestes daarvan gegeten had, liet Atreus hem de hoofden en handen der kinderen brengen. Vol ontzetting vlood Thyestes, en zelfs de zonnegod zou bij deze gruweldaad huiverend zijn loop gewijzigd hebben. Argos echter werd door misgewas en hongersnood bezocht, en een orakel gebood, Thyestes terug te roepen. Na lang en vruchteloos zoeken werd hij ontdekt, teruggebracht en door zijn wreeden broeder in een kerker geworpen. Eindelijk beproefde Atreus zelfs *Aigisthos*, den zoon van Thyestes, door omkooping te bewegen, om zijn eigen vader te dooden; maar toen was het genoeg en achterhaalde hem de toorn der goden: Aigisthos doodde hemzelven bij een offer. Na den dood van Atreus besteeg Agamemnon den troon van Argos en werd de machtigste vorst van Griekenland. Menelaos verkreeg door zijn huwelijk de heerschappij over Sparta.

VIII. Herakles

is de Grieksche volksheld bij uitnemendheid en het blinkend ideaal van alle heroëngrootheid geworden. Zijn door de sage buitengemeen rijk opgesierde levensgeschiedenis vervalt vanzelf in vier perioden.

1. Geboorte en jeugd.

Herakles was een zoon van Zeus en *Alkmene*, de gemalin van koning *Amphitryon*, die een zoon van Alkaios en kleinzoon van Perseus was. Hera, die de heimelijke liefde

van haar gemaal voor Alkmene ontdekt had, vervolgde haar met hartstochtelijken haat en toonde zich jegens Herakles reeds bij zijne geboorte vijandig. Zeus had namelijk gezworen, dat, wie op dezen dag geboren werd, de heerschappij over alle omwoners zou verkrijgen. Hera vertraagde daarom de geboorte van Herakles en deed in plaats van hem Eurystheus, den zoon van Sthenelos, het eerst ter wereld komen. De later geboren Herakles werd nu wel is waar aan Eurystheus onderdanig, maar Zeus wist zijn zoon schadeloos te stellen, door hem reeds als zuigeling daardoor zijn toekomstige onsterfelijkheid te waarborgen, dat hij door Hermes den schoonen knaap aan Hera liet brengen, die hem vol welbehagen in zijn aanvalligheid aan hare borst legde, waar Herakles de onsterfelijkheid inzoog. Toen de godin echter gewaarwerd, wie aan haar borst lag, rukte zij er het kind vertoornd af; uit de enkele hierbij gemorste melkdruppels ontstond de Melkweg aan den hemel, een tallooze menigte ver verwijderde sterren, wier schijnsel den bekenden witten streep aan den hemel vormt.

Reeds in zijn vroegste jeugd gaf Herakles blijk de zoon van een groot god te zijn. Hera zond eens des nachts twee slangen, om het kind te dooden. Herakles echter greep ze lachend en worgde ze zonder moeite, terwijl zijn broeder Iphikles door zijn angstig geschreeuw zijn ouders wakker maakte. Amphitryon, de stiefvader van Herakles, kwam spoedig tot het besef van zijn hooge bestemming, en droeg ijverig zorg, dat het godenkind reeds vroeg door de beste meesters in alle kunsten onderricht werd, waardoor zich in dien tijd de helden onderscheidden. Herakles maakte verbazende vorderingen, maar toonde reeds vroeg een buitengewone heftigheid, waardoor hij zich eens zoo-

zeer liet medesleepen, dat hij Linos, zijn leermeester in het bespelen der lier, doodsloeg. Amphitryon verwees hem daarvoor van zijn hof naar het land, waar hij de kudden weidde, een bedrijf, dat in die dagen een koningszoon geenszins onwaardig werd geacht. Daar bleef Herakles tot zijn achttiende jaar.

Tijdens zijn verblijf op het land stond Herakles eens aan een tweesprong, toen hem plotseling twee godinnen verschenen. De eene, schoon en verlokkend van gestalte, vlijde zich teeder aan 's jongelings borst, en bood aan hem van alle moeiten en gevaren des levens te ontheffen en allerlei vreugden en genietingen te verschaffen, als hij zich aan hare leiding wilde overgeven; de andere, van een meer ernstig dan schoon, een waardig en bescheiden voorkomen, beloofde hem daarentegen eer en roem bij goden en menschen en onsterfelijkheid, als hij haar volgen en met onwrikbaren moed de moeiten en gevaren des levens trotseeren wilde. Dadelijk herkende Herakles in eerstgenoemde de godin van het weekelijk genot en den wellust, in laatstgenoemde de godin van de deugd en ernstige inspanning. In het besef van zijn hooge afkomst en groote bestemming nam hij snel zijn besluit, en zijn hand aan de deugd reikende, wijdde hij zich voor altijd aan haar toe. Hier is het oogenblik in het leven van een jongeling bedoeld, waarop het bewustzijn zijner bestemming in hem ontwaakt, en hij de beslissende keuze doet met betrekking tot hetgeen waaraan hij voortaan zijn leven zal wijden.

De deugd van den heldentijd bestond in mannelijke kracht, die geen gevaren schuwt, ze veeleer opzoekt, — een dapperheid en grootmoedigheid, die niet altijd naar onze begrippen van rechtvaardigheid en billijkheid handelt.

Wie, ook zonder volgens onze begrippen een bijzonder deugdzaam mensch te zijn, gevaarlijke monsters, verscheurende dieren of roofzieke horden, die de streek onveilig maakten, neervelde en bedwong, wie woest liggende landstreken ontgon, koloniën stichtte en den toestand der aan het begin harer beschaving staande menschheid verbeterde, dien prees de wereld toenmaals als een held; door al zulke daden nu muntte Herakles uit boven de overige heroën. Zijn buitengewone kracht en reusachtige lichaamsgrootte maakten hem voor alle daden van dapperheid bijzonder geschikt, en zijn levendige en sublieme geest deed hem de behoeften zijner tijdgenooten even juist bevroeden als er met goed gevolg in voorzien. Daarom werd hij, tot zoon van Zeus verheven, de dapperste, kranigste, beste held, dien men ooit aanschouwd had, genoemd: echter ook de ongelukkigste, daar hij van het oogenblik zijner geboorte af met tegenspoed te worstelen had, hoewel hij in het bewustzijn van zijn kracht bij alle beproevingen volhardde, en daarom door de Olympische goden met de onsterfelijkheid en het leven bij de goden zelven aan de zijde der eeuwig jeugdige Hebe beloond werd.

Het eerste bewijs van zijn dapperheid en kracht gaf Herakles door een geweldigen leeuw te dooden, die op het Kithairongebergte de kudden van Thestios, koning van Thespiai, groote schade toebracht. Daarop bevrijdde hij zijn vaderstad Thebe van een vernederende schatting, die de Orchomeniërs haar opgelegd hadden, en dwong deze roofzuchtige naburen dien cijns in het vervolg omgekeerd zelf aan de Thebanen te betalen. Met deze daden, waardoor de jongeling zich overtuigend als een voortreffelijk held deed kennen, had Herakles het einde van de dagen zijner vrijheid bereikt, die nu voor hem gevolgd

werd door den harden tijd van zijn gedwongen dienstbaarheid onder Eurystheus. De dankbare koning Kreon van Thebe, die na Amphitryon heerschappij voerde, gaf Herakles als loon voor zijn daden zijne dochter *Megara* tot vrouw. Hera verbitterd door den herlevenden roem en het toenemend geluk van den held, bezocht hem met zulk een hevigen waanzin, dat hij in een vlaag daarvan zijne en Megara's kinderen vermoordde. Door diep berouw aangegrepen wendde Herakles zich tot het Delphische orakel, dat hem als middel ter verlossing van de bloedschuld opgaf, zich in dienst van Eurystheus te begeven en op diens last twaalf gevaarlijke stukken te bestaan.

2. Dienstbaarheid onder Eurystheus.

Na een langen, smartelijken tweestrijd, gedurende welken hij de eenzaamheid zocht, nam Herakles de zware taak op zich, ging naar Mykenai, en legde de twaalf gevaarvolle opdrachten hem door Eurystheus gegeven, de dusgenaamde T w a a l f W e r k e n, op roemvolle wijze ten uitvoer.

1. Eerst velde Herakles den N e m ë i s c h e n L e e u w, die in de bosschen van Argolis, tusschen Nemea en Kleonai, groote verwoestingen aanrichtte en door geen menschelijke pijlen gewond kon worden. De held omklemde het roofdier met zijn krachtige armen, drukte het neder en wurgde het, terwijl hij het met de knieën de lendenen inperste. De ondoordringbare huid stroopte hij dier af en hing zich die om de schouders.

2. De L e r n a e i s c h e H y d r a, een op een slang gelijkend monster met honderd koppen, die steeds weer aangroeiden, als zij afgehouwen werden, hield zich bij

Lerna in de moerassen van het landschap Argolis op; menschen en dieren sleepte zij in haar schuilplaats en verworgde hen. Herakles doodde het gedrocht, geholpen door zijn metgezel *Iolaos*; zoo dikwijls Herakles met zijn zwaard een der slangehalzen afgesneden had, brandde Iolaos terstond den stomp met een brandend hout uit, waardoor het aangroeien der koppen ophield. Maar deze hulp, die Iolaos zijn vriend verleend had, nam Eurystheus als voorwendsel, om dit stuk ongeldig te verklaren en Herakles terstond een nieuw op te leggen. Herakles doopte zijn pijlen in het bloed van den gevelden draak; zij werden daardoor vergiftigd en volstrekt doodelijk.

3. Daarna werd den held opgedragen, eene aan Artemis gewijde hinde te vangen; zij had koperen pooten en gouden horens, was buitengemeen snelvoetig en droeg naar den berg Keryneia, waar zij zich ophield, den naam van de Kerynitische Hinde. Door er onverdroten en onafgebroken gedurende een geheel jaar jacht op te maken, matte Herakles het vlugge dier af, ving het eindelijk en bracht het naar Mykenai. De godin Artemis, die hij daardoor beleedigd had, verzoende hij, door haar onder het oog te brengen, dat hij slechts op last van koning Eurystheus gehandeld had.

4. Het Erymanthische Zwijn verwoestte de rondom den berg Erymanthos gelegen vlakten van Thessalië. Alle andere vijanden had het monster afgewacht, maar voor Herakles vluchtte het tot op den met sneeuw bedekten top van den berg, waar het eindelijk door hem gevangen werd. Bij zijn aanblik schrok Eurystheus zoo geweldig, dat hij in een vat kroop.

Op zijn tocht, om het wilde zwijn te vangen, kwam

Herakles bij zijn vriend, den Kentaur *Pholos*, die in het bosch een hol bewoonde. Door dorst gekweld bewoog Herakles zijn gastvriend, een vat heerlijken wijn te openen, dat een geschenk der goden was en ook nog aan andere Kentauren toebehoorde. De wijn verspreidde zulk een sterken geur, dat de Kentauren ijlings toesnelden, om den dief (naar zij meenden) om koud te helpen. Na een hevigen strijd dolven de Kentauren, door de vergiftigde pijlen van Herakles getroffen, het onderspit. Maar Pholos vond den dood. Uit nieuwsgierigheid had hij een pijl uit een der doode Kentauren getrokken, om het kleine en toch zoo gevaarlijke wapen van naderbij te bezien; het viel uit zijn hand, de spits schramde zijn voet, en toen Herakles van de vervolging der vijanden terugkeerde, vond hij Pholos reeds gestorven.

5. In den grooten Stal van Augeias, koning van Elis, hadden lange jaren drieduizend runderen gestaan; de taak, om dezen stal op één dag te reinigen, scheen vandaar een onmogelijkheid. Maar Herakles rukte een gedeelte van den stalmuur omver, leidde een deel van de watermassa der rivieren Alpheios en Kladeos, die daar dicht voorbijstroomden, door het gebouw, en spoedig had de stroom al het vuil weggespoeld. Herakles had zich als loon voor het werk een deel der runderen bedongen; maar toen Augeias bemerkte, dat Herakles alleen op bevel van Eurystheus gekomen was, hield hij zijn belofte niet; later werd hij voor zijn trouweloosheid zwaar gestraft.

6. In de moerassige bosschen van Stymphalos in Arkadië hielden de Stymphaliden, monsterachtig groote roofvogels met koperen vleugels, klauwen en snavels verblijf, en vielen de dieren en menschen in den

omtrek aan. Athena leerde Herakles het gebruik van een grooten metalen ratel, welks geluid de vogels uit hun schuilhoek opjoeg; een voor een schoot hij ze dan in de vlucht met zijn pijlen.

7. Op Kreta ving Herakles den dollen Cretensischen Stier, die de velden van het eiland verwoestte. Minos had op zijn bede van Poseidon eens een schoonen stier gekregen, om dien te offeren, maar hem, verlokt door zijn sterkte en schoonheid bij zijn kudden gevoegd, waar hij dol werd en veel onheil aanrichtte (bladz. 249). Herakles vermeesterde het dolle dier en bracht het levend naar Mykenai; Eurystheus liet den stier weder los, en sinds verwoestte hij de velden van Attika, vooral in de vallei van Marathon, waar later het groote Perzische leger door de Grieken vernietigd werd. In de geschiedenis van Theseus komt hij vandaar weder voor als de „Marathonische stier."

8. Als achtste werk bracht de onvermoeide held de Paarden van Diomedes, koning van Thracië, naar Mykenai. Aan deze dieren liet de wreede koning alle vreemdelingen voorwerpen, die zijn land betraden, en de verbasterde paarden vraten hen op. Herakles scheepte zich, van enkele moedige mannen vergezeld, naar Thracië in, versloeg de opzichters der paarden en Diomedes zelven, bracht de dieren op zijn schip en voerde hen naar Eurystheus, die hen in bergkloven liet drijven, waar zij door wilde dieren verscheurd werden. Gedurende den strijd was ook een van Herakles' tochtgenooten, *Abderos*, door de woeste paarden verscheurd geworden. Ter herinnering aan hem stichtte Herakles de stad Abdera en noemde haar naar zijn dapperen vriend.

9. Voor de dochter van Eurystheus moest Herakles

nu den gordel (draagband of koppelriem) van de Amazonenkoningin Hippolyte in het land der Scythen (het tegenwoordige Zuid-Rusland ten noorden van de Zwarte Zee) halen. Hij doodde deze helfhaftige koningin in een slag, dien zij hem met hare dappere, in den strijd geharde vrouwenbende leverde, ontnam haar den gordel en bracht dien naar Mykenai.

Op den terugtocht na dit avontuur kwam Herakles ook te *Troia* en vond daar alles in diepe droefheid, daar *Hesione*, de dochter van koning *Laomedon*, aan een vreeselijk zeemonster prijsgegeven moest worden. Hoe Laomedon door Poseidon en Apollon bij het bouwen zijner muren geholpen was, hebben wij reeds verhaald (bladz. 155) Toen het werk voltoold was, wilde hij den goden het bedongen loon niet geven, en tot straf daarvoor zond Poseidon uit de diepte der zee een ondier, dat de gansche Trojaansche kust verwoestte. Slechts door Hesione ten offer te brengen, dus luidde de uitspraak van het orakel, kon de toorn van den god verzoend worden. Herakles kwam juist ter rechter tijd, want reeds was Hesione vastgebonden, en was het gedrocht uit de zee in aantocht, toen Herakles het met zijn nimmer missende pijlen doodde. Maar ook jegens hem gedroeg Laomedon zich trouweloos; hij weigerde hem de paarden te geven, die den held als belooning toegezegd waren. De bestraffing van Laomedon stelde Herakles tot later uit, daar hij eerst de handen vrij wilde hebben wat Eurystheus betrof.

10. Op het eiland Erythia, in het verre westen van den Okeanos, woonde Geryon, een reus met drie lichamen, die zijn schoone runderen door een geweldigen hond met drie koppen bewaken liet. Door de dichters is Herakles' verre reis van Argos tot de zoogenaamde Zuilen

van Herakles, de Zeeëngte van Gibraltar, met velerlei sprookjes opgesierd. Toen hij door de Libysche woestijn trok, had hij veel van de brandende stralen der zon te lijden, daar Helios met zijn vurige rossen zeer dicht boven hem reed. In zijn toorn legde hij zelfs zijn boog op Helios aan, die evenwel als onsterfelijk god toch niet door hem gewond had kunnen worden. De god had pleizier in de stoutheid van den held en leende hem zijn gouden boot, toen hij niet wist, hoe naar Erythia te komen. Zoo gelukte het Herakles het eiland te bereiken, en reeds had hij den herder en zijn hond gedood en de runderen weggedreven, toen Geryon den diefstal bemerkte en Herakles aanviel. Na een langen strijd werd ook hij overwonnen. Menigvuldiger nog waren de avonturen, die de held op den terugweg had te doorstaan; en toen hij eindelijk Italië bereikt had, ontstal de reus *Kakos* hem een deel zijner kudde; de runderen verborg hij in zijn hol, daar waar thans de stad Rome ligt. Door hun geloei verrieden de dieren zelf aan Herakles hun schuilplaats en zoo vond hij ze terug, terwijl Kakos door hem omgebracht werd.

11. Het voorlaatste werk van Herakles was het zoeken naar de gouden appelen der Hesperiden. Gaia had deze vruchten bij de bruiloft van Zeus en Hera als bruidsgave aangeboden, en Zeus had ze aan de in het uiterste westen wonende Hesperiden te bewaren gegeven; dezen hadden ze gepoot, en uit de appelen waren boomen ontstaan, waaraan nu de kostbare vruchten groeiden, bewaakt door de Nimfen en een reusachtigen draak, *Ladon*. De ligging van den tuin der Hesperiden was Herakles geheel onbekend, en eerst na lange omzwervingen bereikte hij zijn doel. Onderweg reeds had Herakles moei-

lijke en gevaarlijke avonturen te bestaan. Te vergeefs vroeg hij de Nimfen van den Eridanos en andere rivieren naar den weg; eerst van den ouden voorspellenden zeegod *Nereus* vernam hij door list en geweld, de streek, naar welke hij zich te begeven had. In Libye geraakte hij slaags met den reus *Antaios*, een zoon van moeder *Gaia*, die hem telkens, als hij de aarde aanroerde, met nieuwe kracht toerustte. Herakles kon hem dan ook alleen meester worden, door hem in de lucht zwevend te houden en zoo dood te drukken. — In Egypte leefde toen ter tijd *Boesiris*, die alle vreemdelingen aan zijn goden offerde. Ook aan Herakles was bijna hetzelfde lot bereid geworden; maar op het laatste oogenblik verbrak hij zijn kluisters en doodde den wreeden koning. — Op dezen tocht was het ook, dat de aan den Kaukasos vastgesmede *Prometheus* van zijn langdurig lijden verlost werd (bladz. 222). Na lange omzwervingen kwam Herakles eindelijk daar, waar de reus *Atlas* het hemelgewelf op zijn schouders droeg. Atlas was een oom der Hesperiden, en door zijn bemiddeling verkreeg de held de appelen, maar slechts onder voorwaarde, dat hij ze weder zou terugbrengen. Anderen verhalen, dat Herakles zelf den tuin binnendrong en na Ladon overwonnen te hebben zelf de appelen plukte.

12. De laatste en tevens zwaarste taak was het halen van *Kerberos* uit de onderwereld. Slechts met de krachtige hulp der goden gelukte het Herakles, het rijk van Hades weder levend te verlaten, waaruit anders geen sterveling, na het eens binnengegaan te zijn, kon ontsnappen. Ploeton had verlof gegeven, om Kerberos uit het schimmenrijk naar de bovenwereld te brengen, maar onder voorwaarde, dat Herakles het dier zonder wapenen zou overweldigen en het ongedeerd weder terugbrengen. In het rijk van

Hades vond Herakles *Theseus* en *Peirithoos*, die een poging gewaagd hadden om Persephone zelve te rooven en daarvoor aan de rots vastgegroeid waren. Theseus gelukte het hem te bevrijden, maar toen hij ook Peirithoos de behulpzame hand wilde bieden, beefde de aarde, en daarin zag Herakles een teeken, dat de goden Theseus' vriend ook verder voor zijn misdaad wilden laten boeten. Slechts door zijn reusachtige lichaamskracht gelúkte het hem Kerberos te bedwingen en naar Eurystheus te brengen.

Een Duitsch dichter heeft de twaalf werken van Herakles in de volgende verzen in 't kort samengevat:

„Herakles wurgt op Eurystheus' bevel den leeuw van Nemea;
Doodt de vergiftige hydra met steeds hergroeiende koppen;
Vangt eene hinde met hoornen van goud en pooten van koper;
Jaagt het gevaarlijke zwijn in het Erymanthische woud op;
Ruimt in een enkelen dag den stal van den rijken Augeias;
Schiet de Stymphalische vogels met snavels en klauwen van ijzer;
Haalt den Neptunischen stier in levenden lijve van Kreta;
Rooft bij den vorst Diomedes zijn menschenetende paarden;
Voert met Hippolyte krijg, d'Amazonenvorstin, om haar gordel;
Brengt om het leven Geryon, en voert zijne runderen met zich;
Plukt na den moord op den draak de Hesperische appels, de gouden;
Sleept uit den Tartaros Kerberos mede, stevig gekneveld".

Nu was Herakles vrij van de dienstbaarheid bij Eurysheus, en leeren wij hem verder als nationalen krijgsheld kennen.

3. Verdere daden van Herakles.

Nog was de tijd niet daar, waarop de held in ongestoord geluk zijn leven zou mogen genieten. Weldra werd hij aan een nieuwe, zware beproeving onderworpen. Koning *Eurytos* van Oichalia had zijne schoone dochter *Iole* als

gemalin beloofd aan dengene, die hem in het boogschieten zou overtreffen. Ofschoon nu Herakles bij den wedstrijd een schitterende overwinning over den koning en de zijnen behaalde, gedroeg deze zich trouweloos jegens den overwinnaar, wien hij zijn vroeger ongeluk en zijn dienstbaarheid bij Eurystheus verweet en op grond daarvan zijn dochter weigerde. Toornig en somber verliet Herakles Oichalia. Maar toen hij spoedig daarop *Iphitos*, een zoon van Eurytos, in zijn macht kreeg, wierp hij hem van de tinne van het koninklijk paleis te Tiryns. Door deze wreede wraakneming had Herakles opnieuw de gunst der goden verbeurd: rusteloos en onverzoend dwaalde hij lang rond en begaf zich eindelijk naar Delphi. Maar de vertoornde Apollon duldde hem niet in zijn heiligdom, en nu vermat Herakles zich, zich zelfs aan den tempel van den god te vergrijpen. Reeds had hij den heiligen drievoet gegrepen en uit den tempel gesleept, den drievoet, van welken Pythia den goddelijken wil verkondigde, toen de god zelf hem in den weg trad. Slechts de tusschenkomst van Zeus voorkwam een vreeselijken strijd zijner beide zonen. Zeus gebood de Pythia een orakel te geven: dit luidde, dat Herakles zich voor drie jaren als slaaf moest laten verkoopen. Hij trad nu in dienst bij *Omphale*, koningin van Lydië, en zoo diep moest de sterke held zich vernederen, dat hij in vrouwenkleederen onder de dienaressen van Omphale spon, terwijl deze zich zijn leeuwenhuid omhing en zijn knots ter hand nam. Maar ook gedurende deze jaren van slavernij vergat Herakles niet geheel zijne roeping, om ongerechtigheden te straffen, waar hij ze aantrof, verdrukten te hulp te komen en daden van dapperheid en rechtvaardigheid te verrichten. Zoo strafte hij het overmoedige dwergvolk der *Kerkopen*, dat sinds lang

allen reizigers een schromelijken last veroorzaakt had.

Na verloop van die drie jaren treedt Herakles weder op in zijn oude kracht en glorie.

Onder de schitterende daden, waardoor hij zich aanspraak op den naam van nationalen held verwierf, noemen wij in de eerste plaats zijne deelneming aan den tocht der Argonauten en de eerste verovering van Troia. De aanleiding tot deze laatste was de woordbreuk van koning *Laomedon*, wiens dochter Hesione door Herakles gered was onder voorwaarde, dat hij daarvoor de paarden zou krijgen, die Zeus eens aan Tros, den vader van Laomedon, geschonken had. Verbonden met andere helden, zooals *Telamon*, den vader van Aias, *Peleus*, den vader van Achilleus, *Oïkles*, den vader van Amphiaraos, belegerde Herakles nu den trouweloozen vorst in zijn sterken burg; het was Telamon, die eindelijk het eerst de muren beklom, en Laomedon sneuvelde met al de zijnen, behalve *Podarkes*, door de pijlen van Herakles. Ook Hesione bleef in het leven en werd als zegeprijs aan Telamon geschonken; door hare beden kocht zij het leven van Podarkes, die sinds dien tijd *Priamos*, de gekochte heette, en in Troia een nieuwe heerschappij stichtte, toen Herakles met de Grieken weder weggezeild was.

Op den terugtocht verzeilden de helden, door een storm uit hun koers geslagen, naar het eiland Kos, welks bewoners hun een gastvrije ontvangst in den nood weigerden. Naar aanleiding daarvan kwam het tot een strijd, waarbij de stad verwoest werd. — In een anderen krijgstocht tegen Pylos versloeg Herakles *Periklymenos*, die de gave der gedaanteverwisseling bezat, en door Herakles slechts met de hulp van Athena overwonnen

kon worden. Ook *Neleus*, de koning, kwam daarbij om met al zijn zonen, behalve *Nestor* — Kort daarna ondernam de onvermoeide Herakles een tocht om wraak te nemen op de *Hippokoöntiden* in Lakedaimon, die den rechtmatigen heerscher *Tyndareos*, een vriend van Herakles, verdreven hadden. De tocht werd met een goeden uitslag bekroond, ofschoon vele helden, met name de zoons van *Kepheus*, koning van Tegea, er bij omkwamen; *Tyndareos* zelf werd weder in zijne heerschappij hersteld. De dochter van Kepheus, *Auge*, schonk Herakles een zoon, *Telephos*, op wien de buitengewone eigenschappen zijns vaders overgingen. Afwisselend en wonderbaar waren zijne lotgevallen: door Kepheus te vondeling gelegd, werd het knaapje door eene hinde gezoogd en later gevonden. De moeder was door haar hardvochtigen vader als slavin verkocht en door *Teuthras*, den koning van Mysië, tot zijn gemalin verheven. Later kwamen moeder en zoon op wonderbare wijze weder bij elkaar, en Telephos volgde zijn stiefvader op als koning van Mysië. Toen de Grieken op hun tocht naar Troia aan zijne kust landden en met de inwoners slaags geraakt waren, werd Telephos door Achilleus gewond. Hij werd echter, nadat het tusschen de strijdenden tot eene verzoening gekomen was, door roest van de speer des helds weder genezen.

Vele andere daden, die ons van Herakles bericht worden, gaan wij stilzwijgend voorbij, en deelen alleen nog die mede, welke zijn dood ten gevolge zouden hebben.

4. Het einde van Herakles en zijne vergoding.

Herakles had vroeger eens naar de hand gedongen van *Iole*, dochter van koning Eurytos, en aan de voorwaarden

voldaan, die de vader voor het bezit zijner dochter gesteld had, maar desniettemin Iole van den trouweloozen Eurytos niet ten huwelijk ontvangen. Later huwde hij met *Deïaneira*, de dochter van den Kalydonischen vorst *Oineus*, voor wier bezit hij een zwaren strijd te voeren had met den riviergod *Acheloos*; maar hoevele gedaanten de god ook mocht aannemen, Herakles hield hem voortdurend stevig omklemd, en toen hij eindelijk als een reusachtige stier op Herakles losrende, brak deze hem een horen af en moest Acheloos zich overwonnen verklaren. Langen tijd leefde Herakles nu gelukkig met Deïaneira en zijn zoon *Hyllos*. Toen hij eens met zijne gemalin door het veld ging, kwamen zij aan een beek, die door stortregens tot een onstuimigen stroom aangezwollen was; hij zelf kwam zonder moeite aan den overkant, en de Kentaur *Nessos*, die toevallig tegenwoordig was, bood aan Deïaneira op zijn rug over te zetten. Door hare schoonheid daartoe verlokt, wilde hij haar ontvoeren, maar werd door Herakles met een zijner nimmer missende pijlen doorboord. Vreeselijk was zijne wraak. Hij overreedde Deïaneira, zijn bloed op te vangen; als Herakles haar ooit ontrouw mocht worden, behoefde zij slechts zijn gewaad met dit bloed te bestrijken, en de oude liefde zou in het hart van haar gemaal terugkeeren.

Op zekeren tijd, nadat dit had plaats gehad, trok Herakles op tegen Eurytos, om hem voor zijne trouweloosheid te straffen. Hij nam zijn stad Oichalia in en doodde hem en zijne kinderen; *Iole* echter nam hij als gevangene mede, toen hij zich van daar naar een voorgebergte van Euboia begaf, om daar aan Zeus plechtige dankoffers te brengen. Deïaneira had met geheime smart vernomen, dat *Iole* zich bij Herakles bevond, en vreesde

door haar uit het hart van haar echtgenoot verdrongen te zullen worden. Toen daarom Herakles een bode tot haar zond, om een wit kleed, dat hij bij het offeren placht te gebruiken, te halen, herinnerde Deïaneira zich de woorden van Nessos, bestreek het kleed met de uit het bloed van den Kentaur bereide zalf, en liet het gewaad door *Lichas* aan Herakles brengen, die het, zonder iets kwaads te vermoeden, aantrok. Maar nauwelijks kwam het kleed in aanraking met zijn lichaam, of hij werd door ontzettende pijnen aangegrepen; het in zijn lichaam dringende vergift dreigde onvermijdelijk zijn dood ten gevolge te zullen hebben. De ongelukkige, op vreeselijke wijze misleide Deïaneira doodde zich bij die tijding; Herakles echter liet zich naar den berg Oite (Oeta) brengen, daar een houtmijt oprichten, en wierp zich vrijwillig in de vlammen; vooraf had hij aan zijn vriend *Philoktetes* zijn altijd doodelijke pijlen en zijn boog geschonken. Toen de vlammen opflikkerden, daalde er een wolk neer; de held werd door Iris en Hermes het verblijf der goden op den Olympos binnengeleid, waar hij, met Hera verzoend, ten hoogste geëerd door Zeus en bemind bij alle goden, in het bezit der onsterfelijkheid, en gehuwd met *Hebe*, voortaan een verheerlijkt bestaan genoot.

Als schoon beeld van de hoogste kracht en de heldendeugden zijner eeuw staat de heros Herakles voor ons; als zoodanig vereerden hem de Grieksche stammen en richtten zij hem tempels op, waarvan er in Griekenland zeer vele gevonden werden. Ook de *Romeinen* vereerden hem, en te Rome zelf stond een tempel van *Hercules*.

Gelijk het aantal der sagen en verhalen, zoo was ook dat der afbeeldingen van Herakles en zijn werken overstelpend groot; gewoonlijk wordt hij afgebeeld als een

man van een sterken lichaamsbouw, met een zwaren, krullenden baard, in de volle kracht des levens; hij draagt een zware knots in de hand, en heeft de leeuwenhuid om zijn schouders.

Van Herakles af te stammen gold in de oudheid voor een bijzondere eer. Zijne nakomelingen noemden zich *Herakliden*, en hadden lange en bloedige oorlogen met de Pelopiden, de nakomelingen van Pelops, waartoe ook Eurystheus behoorde, om het bezit van de Peloponnesos te voeren.

IX. Theseus.

Wat Herakles was in Argos en Boiotië, was Theseus voor de bewoners van Attika, en in het algemeen voor de Ioniërs. De mythen omtrent beiden gelijken dan ook in vele opzichten zeer op elkander.

Theseus was een afstammeling van den Atheenschen koning Erechtheus, en wel een zoon van koning *Aigeus* en van *Aithra*, eene dochter van *Pittheus*, den koning van Troizene, en eene kleindochter van Pelops. De knaap werd bij zijn grootvader, wiens deugd en wijze uitspraken in de oudheid beroemd waren, opgevoed. Zijn lichaam oefende hij vroeg in de worstelschool en werd onder de leiding van den Kentaur Cheiron ook spoedig een meester in het bespelen der luit. Toen Theseus zestien jaar oud was, zou hij het eerste bewijs van zijn kracht geven. Toen Aigeus namelijk eens te Troizene van Aithra afscheid nam, om naar Athene terug te keeren, legde hij zijn zwaard en zijn sandalen onder een geweldig rotsblok, en zeide aan de moeder, dat, zoodra hun zoon in staat was, dit blok er af te tillen, zij hem met zwaard en sandalen naar Athene moest zenden. Dit geschiedde, toen

Theseus pas zestien jaren oud was. Daarop ging hij naar Athene, waar *Medeia*, de toovenares, met zijn vader gehuwd was; reeds wilde zij den jongeling door vergif uit den weg ruimen, toen Aigeus hem aan het zwaard als zijn zoon herkende; Medeia onttrok zich door de vlucht aan haar straf. — Theseus had reeds op zijn tocht naar Athene daden volbracht, zooals er eens door Herakles in zijn jeugd verricht waren. Op de ongebaande grenzen tusschen Troizene en Epidauros doodde hij *Periphetes*, die met zijn ijzeren knots ieder versloeg, die daar langs kwam. Een eind verder, op de landengte van Korinthe, overwon hij den struikroover *Sinis*, die alle reizigers ombracht, en stichtte vervolgens in die streek de Isthmische Spelen. Bij *Krommyon* doodde de held een vreeselijk wild zwijn, dat ook hem aanviel. Op het gevaarlijkste punt van den rotsachtigen kustweg huisde de roover *Skeiron*; Theseus wierp hem in zee, waarin Skeiron vroeger zelf alle reizigers placht neer te stooten. Evenzoo moest bij Eleusis de sterke struikroover *Kerkyon* het onderspit delven, en ook *Damastes*, die ook *Prokrustes* genoemd werd, ontving van hem het loon voor zijn wreedheden: allen, die bij hem kwamen, dwong hij in een bed te gaan liggen, en sloeg hun die te lang waren, hetgeen boven de maat was met een bijl af, hen daarentegen, die te kort waren, rekte hij met geweld uit, om hen in het bed te doen passen.

Toen Theseus na deze daden voor Athene kwam, reinigden vriendelijke landlieden hem van het bloed. Hij droeg het lange, Ionische sleepgewaad, waarin hij veel van een meisje had. Het volk spotte er mede, dat een meisje zoo alleen over straat ging. Om te toonen, dat hij geen zwakke vrouw was, spande Theseus de stieren van een wagen met timmerhout af, en wierp hen zoo hoog in

VIII. Laokoöngroep (Rome, Villa Ludovisi).

de lucht, dat allen verbaasd waren, en geen spotter meer een woord durfde zeggen.

Ook de *Pallantiden*, de vijftig reusachtig sterke zonen van den broeder zijns vaders Pallas, die den kinderloos gewaanden Aigeus en den jongen Theseus met geweld de heerschappij over Attika wilden ontrukken, overwon Theseus door zijn kracht en behendigheid. Daarop bedwong hij den ontembaren stier, dien Herakles van Kreta naar Griekenland gebracht had; deze richtte groote verwoestingen aan in de vlakte van Marathon en is vandaar ook onder den naam van „Marathonische Stier" bekend. Theseus bracht het dier levend naar Athene en offerde het daar aan Athena, die hem de overwinning geschonken had.

Zijn beroemdste daad echter is het dooden van den *Minotauros*. Te Athene was de jonge *Androgeos*, de zoon van den Cretensischen koning Minos, omgekomen. Minos trok daarom tegen Athene op, nam de stad in en drong haar inwoners bij het sluiten van den vrede de voorwaarde op, dat zij elke negen jaar zeven knapen en zeven meisjes naar Athene zouden zenden, waar zij aan het gedrocht Minotauros als voeder voorgeworpen werden. Toen de treurige lading voor de derde maal zou vertrekken, bood Theseus aan, om met de voor den offerdood bestemde jongelingen naar Kreta te gaan, daar hij vast en zeker hoopte den Minotauros te zullen overwinnen. Op Kreta aangekomen, wist hij zich heimelijk de liefde van Minos' dochter *Ariadne* te verwerven, door wier slimheid Theseus tot een met goed gevolg bekroonden aanslag op den Minotauros uitgerust werd. Deze laatste huisde in het *Labyrint*, een groot gebouw met ontelbare onderaardsche gangen en vertrekken, waaruit geen mensch

den uitgang kon terugvinden. Ariadne echter gaf Theseus een kluwen garen mede, welks eene einde hij aan den ingang van het Labyrint bevestigde, en zoo kwam hij, gestadig het kluwen afwikkelend, tot in het midden van het gebouw. Daar bestond hij zegevierend den vreeselijken strijd met het monster, en kwam vervolgens, door kalm zijn draad te volgen, weder behouden uit het Labyrint. Zoo was Athene van de wreede schatting bevrijd; Theseus scheepte zich met zijn geredde tochtgenooten en zijn redster Ariadne heimelijk in en stevende naar Athene terug. Onderweg echter liet hij Ariadne, terwijl zij sliep, op het eiland Naxos achter, daar hij geen vreemde als echtgenoote mede naar Athene wilde brengen; hoe Ariadne in hare verlatenheid door Dionysos gevonden en tot zijne onsterfelijke gemalin verheven werd, is boven verhaald (bladz. 181). De smart over de scheiding en de wanhoop der verlaten bruid is door dichters en kunstenaars dikwijls als dankbare stof gebruikt, evenals haar overgang uit de diepste droefheid tot de hoogste vreugde, toen Dionysos haar verscheen.

Te Athene verwachtte men in angstige spanning de terugkomst van het schip. Bij de afvaart had Theseus beloofd, als hij behouden terugkeerde, een wit zeil te zullen hijschen in plaats van het zwarte, waarmede het schip naar zijn droevige bestemming uitzeilde; maar in de vreugde over zijn overwinning vergat hij de afspraak, en toen zijn grijze vader het zwarte zeil zag, wierp hij zich in de overmaat zijner smart, omdat hij meende zijn laatste spruit verloren te hebben, van de hooge rotsachtige kust in de zee, die naar hem tot op dezen dag de Aegeïsche genoemd wordt.

Ter eeuwige herinnering aan deze met de hulp der

goden volbrachte daad stelde Theseus tal van feesten en eerediensten in, b.v. dien van Aphrodite Pandemos, welke inzonderheid zijn leidsvrouw geweest was, ter eere van Apollon het feest der Pyanepsiën e. a.

Ook aan den tocht der Argonauten nam Theseus deel en streed voorspoedig tegen de *Amazonen*, — de eerste maal toen Herakles den gordel van Hippolyte haalde, bij welke gelegenheid Theseus zelf de liefde der Amazone *Antiope* verwierf, die hij naar Athene ontvoerde, — en voor de tweede maal, toen de Amazonen, om dezen roof te wreken, met een geduchte legermacht in Attika vielen, waarbij zij echter door Theseus op de vlucht geslagen en en bijna geheel vernietigd werden.

Een innige vriendschap verbond den held met den Thessalischen vorst *Peirithoos*. Op diens bruiloft, bij gelegenheid van zijn huwelijk met Hippodameia, verstoorden de Kentauren als woeste roovers den vrede des huizes, werden echter voornamelijk door Theseus' heldenkracht teruggeslagen en vernietigd (bladz. 243).

Later werd Peirithoos door een waanzinnigen hartstocht voor Persephone aangegrepen, die hem het doldrieste besluit deed nemen, haar aan Ploeton in de onderwereld te ontrooven. Theseus verliet ook daar zijn vriend niet, werd er echter zoolang met hem gevangen gehouden, tot Herakles hem bevrijdde (bladz. 264).

Theseus heerschte na den dood van zijn vader Aigeus met roem en groote wijsheid, stichtte de stad Athene door de verstrooid wonende bewoners der gemeenten in Attika om den burg en een gemeenschappelijk heiligdom te vereenigen, en maakte het beroemde volksfeest van Pallas, de Panathenaeën, veel luisterrijker, dan het door Erechtheus ingesteld was. Evenals Theseus na zijn terug-

komst de reeds bovengenoemde feesten stichtte, zoo stelde hij op zijn vaart van Kreta naar Athene op het eiland Delos de Deliën in, werwaarts de Atheners jaarlijks afgevaardigden zonden op een schip, dat voor hetzelfde doorging, waarmede Theseus daar geland was. Evenzoo zou hij ter eere van Dionysos, als den gemaal van Ariadne, het feest der *Oschophoriën* gesticht hebben.

Op hoogen leeftijd zou Theseus volgens de sage bij een opstand te Athene door de hand van den sluipmoordenaar Lykomedes den dood gevonden hebben. De Atheners, die hem zooveel te danken hadden, vereerden hem als halfgod, stichtten hem een tempel en vierden te zijner eere een jaarlijksch volksfeest.

X. Meleagros en de jacht op het Kalydonische wilde zwijn.

Meleagros was een zoon van *Oineus*, koning van Kalydon, en *Althaia*, een broeder van Deïaneira en dus de zwager van Herakles. Toen kort na zijne geboorte de *Moiren* bij Althaia verschenen en haar het lot van haren zoon verkondigden, zeide Atropos: „Hij zal zoolang leven, tot dat brandhout daar op den haard door het vuur is verteerd!" Verschrikt rukte Althaia het brandende hout uit de vlammen, doofde het uit en borg het zorgvuldig op. Meleagros was onkwetsbaar; hij groeide voorspoedig op, nam deel aan den tocht der Argonauten en volbracht reeds als jongeling menige dappere daad. Het schitterendste schouwspel echter bood hij, toen hij in al zijn frissche mannelijke kracht optrad bij de jacht op het Kalydonische wilde zwijn. Dit zwijn, een geweldig sterk dier, naar het heette afkomstig van het door The-

seus gedoode Krommyonische zwijn, was door Artemis naar de velden van Kalydon gezonden, tot straf daarvoor dat Oineus eenmaal Artemis vergeten had, toen hij allen anderen goden offeranden bracht. Toen alle pogingen om het monster te dooden of te vangen vruchteloos gebleven waren, verzamelde Meleagros de uitnemendste helden van Griekenland tot de jacht, en beloofde dengene, die het dier zou dooden, zijn huid als eereprijs. Op zijn uitnoodiging verschenen *Idas* en *Lynkeus* uit Messene, *Kastor* en *Polydeukes* uit Lakedaimon, *Theseus* van Athene, *Admetos* van Pherai, *Ankaios* en de schoone *Atalante* uit Arkadië, *Iason* uit Iolkos, *Peleus* uit Thessalië en vele anderen. Negen dagen lang onthaalde Meleagros zijn gasten, en op den tienden gingen zij op de jacht. Vele der koene jagers, zoo met name Ankaios, moesten voor het vreeselijke zwijn in het zand bijten; Atalante echter, voor wie Meleagros liefde opgevat had, trof het dier het eerst met haar pijl, anderen brachten het verdere wonden toe, maar eerst Meleagros

39. Meleagros (Rome, Vatikaan).

gaf het den doodelijken stoot. Zoo was dan de zegeprijs, de huid van het zwijn, zijn rechtmatig eigendom; hij schonk haar echter uit liefde aan Atalante, in aanmerking nemende dat zij het dier de eerste wond had toegebracht. Maar de broeders van Althaia, die zelf gaarne het vel als buit hadden gehad, namen het Atalante op haar terugreis naar Arkadië met geweld weder af. Daarover kwam het tusschen hen en Meleagros tot een twist, die daarmede eindigde, dat deze de broeders zijner moeder versloeg. Toen Althaia dit vernam, wierp zij in de eerste smart over den dood harer broeders het tot nu toe zoo zorgvuldig bewaarde hout in de vlammen, en onmiddellijk gaf Meleagros in den bloei zijner jaren den geest. Te laat bejammerde de moeder haar voorbarigen stap; vol berouw over haar overijlde wraak doorstak zij zich; de herinnering echter aan den wakkeren held Meleagros werd lang in eere gehouden.

Nog veel beroemder echter dan de door dichters en beeldende kunstenaars dikwijls tot onderwerp gekozen Kalydonische jacht was

XI. De Tocht der Argonauten,

die ook een veel grooter getal merkwaardige en wonderbare avonturen omvat. Aan het hoofd dezer onderneming stond *Iason*, de zoon van *Aison*, den koning van Iolkos in Thessalië, en *Alkimede*. Een stiefbroeder van Aison, *Pelias*, had dezen van den troon gestooten en vervolgde al zijn familieleden met bloeddorstige wreedheid. Iason werd door vrienden zijns vaders gered, die hem naar den Kentaur *Cheiron* brachten en door dezen lieten opvoeden. Toen Iason echter twintig jaren oud was, keerde hij overeenkomstig de uitspraak van het orakel naar

Pelias terug en eischte van hem het vaderlijk rijk op. Ook aan Pelias was een godspraak te beurt gevallen: een nakomeling van Aiolos, den vader van Aison, die met één schoen voor hem verscheen, zou hem van den troon stooten. Dit teeken deed zich voor bij Iason, die, kort voor hij aan het hof des konings kwam, Hera, de beschermgodin van Iolkos, in de gedaante van een oud moedertje over de rivier Enipeus gedragen en daarbij een zijner sandalen verloren had. Pelias kon zoodoende niet weigeren, aan Iasons vordering gehoor te geven. Hij beloofde dan ook den jongeling hem kroon en rijk te zullen afstaan, maar eerst dan, als hij zich die door ridderlijke daden zoude waardig gemaakt hebben, en sloeg hem daarom voor, naar Kolchis te zeilen en daar de gouden vacht (het gulden vlies) te halen. Iason verklaarde zich daartoe bereid, — het schip Argo, het grootste, dat Griekenland tot nog toe gezien had, werd onder bijzondere medewerking van Hera en Athena gebouwd en uitgerust, en weldra deden zich een aantal dappere volgelingen op, met wie Iason uitzeilde. Onder hen bevonden zich bijna alle doorluchtige helden van Griekenland: *Herakles*, *Kastor* en *Polydeukes*, *Meleagros*, *Orpheus*, *Peleus*, de vader van Achilles, *Neleus*, Nestors vader, *Admetos*, *Theseus* en zijn vriend *Peirithoos*, de beide zonen van Boreas, *Zetes* en *Kalaïs*, gevleugeld evenals hun vader, en andere beroemde helden.

Met de gouden vacht echter was het aldus toegegaan. Onder de zonen van Aiolos, den zoon van Hellen, was er een met name *Athamas*. Hij had bij zijne gemalin *Nephele* twee kinderen, *Phrixos* en *Helle*. Nephele stierf spoedig, en Athamas huwde nogmaals, en wel met *Ino*, de dochter van Kadmos, die hem twee zonen *Learchos* en *Melikertes*

schonk (bladz. 166). Ino haatte hare stiefkinderen, ja zij stond hun zelfs naar het leven. Toen verscheen de gestorven Nephele aan haar zoon Phrixos, bracht hem als geschenk van Hermes een grooten, met een gouden vacht voorzienen ram, die vliegen en zwemmen kon, en ried hem, met zijn zuster door de wolken over de zee te ontvluchten. Phrixos bracht de vlucht ook gelukkig ten einde, maar Helle viel van den ram in zee en verdronk. Naar haar ontving de zeeëngte tusschen Europa en Azië, tegenwoordig Straat der Dardanellen genaamd, den naam van Hellespont. Alleen bereikte Phrixos Kolchis aan het afgelegenste gedeelte van de kust der Zwarte Zee, offerde uit dankbaarheid voor zijne redding den ram en hing de gouden vacht in een aan Ares gewijd bosch op; hij zelf werd later koning van dat land, en heerschte er op roemvolle wijze tot zijn dood.

Dit kostbare vel dan moest Iason weder terughalen. Bij de afvaart had hij aan Zeus geofferd en van hem door bliksem en donder gunstige voorteekenen voor zijne gevaarlijke onderneming ontvangen. Met zijn tochtgenooten, de *Argonauten*, kwam hij eerst op Lemnos, waar zij slechts vrouwen vonden, die op ingeving van Aphrodite allen haar mannen vermoord hadden. Maar de Argonauten werden vriendelijk ontvangen, en verbonden zich met de vrouwen, waardoor op Lemnos een nieuw heldengeslacht ontstond. Na een vrij lang verblijf op het eiland, waarbij de tijd te midden van louter feestelijkheden voorbijvloog, zetten de Argonauten hun tocht voort en landden te Kyzikos; toen zij van daar weder in zee wilden steken, brak de roeispaan van Herakles; hij ging in het bosch om zich een nieuwe te kappen, vergezeld van den schoonen jongeling *Hylas*. De nimfen van het eiland, verrukt

over zijn schoonheid, roofden hem, en daar Herakles de plaats niet wilde verlaten, voor zijn vriend hem dood of levend teruggegeven was, voeren de Argonauten voorloopig zonder hem verder. Hun eerstvolgende stoute stuk hadden zij in het land der Bebrykers te bestaan, daar waar thans tegenover Konstantinopel Skoetari ligt; hier gebood de machtige en wreede koning *Amykos*, een geducht vuistvechter, die alle vreemdelingen, welke zich in zijn land van drinkwater wilden voorzien, tot een vuistgevecht dwong en versloeg. Maar onder de Argonauten vond hij zijn meester: Polydeukes, de zoon van Zeus, de eerste vuistvechter van zijn tijd, overwon en doodde Amykos. Van daar was het niet ver meer tot den nog heden voor de scheepvaart gevaarlijken ingang der Zwarte Zee. Volgens de sage hadden dan ook hier alle zeevaarders bijna onoverkomelijke gevaren te trotseeren, voor welke zeker ook de Argonauten, evenals zoovelen, het onderspit zouden hebben gedolven, als zij zich niet door een nieuw avontuur goeden raad met betrekking tot hun verderen tocht hadden weten te verschaffen In deze streek heerschte *Phineus*, de gemaal eener dochter van Boreas, een met dit vaarwater bijzonder bekend waarzegger. Wegens eene snoode behandeling echter die hij zijn gemalin en kinderen aangedaan had, was hij door de goden gestraft geworden: hij had zijn euveldaad met blindheid moeten boeten en werd door de *Harpyien* gekweld, die hem zijn spijzen ontroofden en bevuilden, zoodra hij zich aan den maaltijd zette. Zetes en Kalaïs, de gevleugelde zonen van Boreas, vervolgden de Harpyien zoolang, tot zij vermoeid in zee vielen en daarin omkwamen. Uit dankbaarheid daarvoor deed Phineus den helden mededeelingen betreffende hun verderen tocht.

Het grootste gevaar dreigde hen van de *Symplegaden*, twee geweldig groote, maar beweeglijke steenmassa's, die elk schip, dat de doorvaart beproefde, ja in 't algemeen al wat leefde en er tusschenkwam, door tegen elkander te slaan verpletterden. Phineus ried nu, voor de Argo tot de doorvaart overging, een duif tusschen de rotsen door te laten vliegen. Dit geschiedde: toen de duif tusschen de rotsen kwam, sloegen zij tegen elkaar, en toen zij weder vaneenweken, haalden de Argonauten snel en koen de riemen in en kwamen er behouden doorheen, alleen werd een klein gedeelte van het roer tusschen de toeklappende rotsen verbrijzeld. Sedert dien tijd staan de Symplegaden vast. Zoo kwamen de Argonauten na menigerlei gevaren in Kolchis.

Hier heerschte koning *Aietes*, een zoon van Helios; hij wilde de gouden vacht alleen na het gelukkig bestaan van zeer gevaarlijke kampstrijden geven; *Medeia* echter, de schoone dochter van Aietes, had liefde opgevat voor Iason; zij verstond zich op tooverkunsten en beveiligde hem door een wonderzalf tegen zwaard en vuur. Eerst moest Iason nu twee vuurspuwende, ontembare stieren met koperen hoeven voor een koperen ploeg spannen; zij waren een werkstuk van Hephaistos en spuwden vlammen uit snoet en neusgaten. Met dit gevaarlijke span moest de held den akker van Ares ploegen. Met sterke hand temde Iason de woeste dieren en dwong hen onder het juk; de tooverzalf van Medeia maakte hem voor hun vurigen adem ongevoelig. Toen het veld geploegd was, gaf de koning hem een helm vol drakentanden, die Iason in de voren strooide. En toen hij 's avonds terugkwam, groeiden er koperen, gewapende reuzen uit den grond. Zij zouden hem zeker gedood heb-

ben, indien Iason niet volgens aanwijzing van Medeia een grooten steen onder hen geworpen had; ieder wilde hem bezitten, en in den strijd daarover doodden zij elkander; de weinigen, die overbleven, werd Iason alleen meester, daar de zalf zijn zwaard zoo gestaald had, dat hij er alles, ook hard ijzer, met gemak mede doorsneed. Maar zelfs toen Iason aan alle voorwaarden voldaan had, wilde Aietes de vacht niet overgeven; door de kunsten van Medeia evenwel deed Iason des nachts den draak in slaap vallen, die de vacht bewaakte, nam het vel van den eik waaraan Phrixos het eens opgehangen had, ontvlood daarop met zijn reisgezellen en nam ook Medeia met zich. Toen de bedrogen koning het schip van Iason achternazeilde, om zijne ontvluchte dochter terug te voeren, en toen hij de vluchtelingen bijna ingehaald had, doodde Medeia haar broertje *Apsyrtos*, dien zij medegenomen had, sneed hem in stukken en wierp die in zee. De vader verzamelde jammerend het gebeente van zijn kind, en daardoor wonnen Iason en Medeia tijd om te ontkomen, bereikten met de gouden vacht gelukkig, zij het ook nogmaals na vele omzwervingen en avonturen, het rijk van Pelias en beroofden hem van troon en leven, daar hij ook thans, nadat aan alle voorwaarden voldaan was, de heerschappij niet aan Iason wilde afstaan. De toovenares Medeia wist de eigen dochters van Pelias te overreden om haar grijzen vader te dooden. Zij slachtte een ram, sneed hem in stukken en kookte die in een op geheimzinnige wijze bereid sop, tot hij weder levend en verjongd uit den ketel sprong. In blind vertrouwen, dat zij aldus ook haar ouden vader herboren zouden zien, doodden zijne dochters hem, maar Medeia weigerde haar hulp, en Pelias

keerde niet weder in het leven terug. Iason volgde hem in de heerschappij op, zoowel in Iolkos als te Korinthe, waar Aietes vroeger, voor hij naar Kolchis ging, koning geweest was.

Tien gelukkige, vreedzame jaren waren voorbijgegaan toen Iason plotseling op *Kreoesa* (anderen noemen haar *Glauke*), eene schoone Korinthische, verliefd werd, en haar tot zijne gemalin verhief. Medeia, door jaloezie verteerd, zond hare medeminnares een vergiftigd kleed met een eveneens vergiftige, kostbare kroon, doodde haar aldus en stak het paleis van haar vader Kreon in brand. Toen de woedende Iason haar daarvoor wilde straffen, doodde zij zelfs de kinderen, die zij bij hem had, en ontvluchtte door de lucht op haar met draken bespannen wagen. Volgens de sage ging zij naar Athene, waar zij korten tijd de gemalin van Aigeus was, maar spoedig vluchten moest wegens haar aanslagen op het leven van Theseus (bladz. 247). Van daar zou zij, zooals de sage bericht, op haar met draken bespannen wagen weder naar Kolchis teruggekeerd zijn. Om rust te vinden begaf Iason zich naar het heiligdom van Poseidon op den isthmos van Korinthe, waarin hij na zijn volbrachten tocht de Argo als wijgeschenk geplaatst had. Toen hij bij zijn wijgeschenk stond, viel de achtersteven van het vermolmde schip naar beneden en doodde hem.

Aan de mythen van Iason en den Argonautentocht ligt misschien reeds een reeks van ware gebeurtenissen ten grondslag. Het gulden vlies kan de koninklijke schatten van een veraf wonenden vorst beteekenen, die de Argonauten op hun stouten tocht, de eerste groote onderneming der Grieken ter zee, onder groote gevaren roofden. In later tijd zag men in de geschiedenis van Iason het

lot van hem, wien het bezit van schatten alles is, die zich ter bevrediging van zijn hebzucht aan de grootste gevaren blootstelt en ter bereiking van zijn zelfzuchtige doeleinden alle middelen gebruikt; Medeia ontvoerde hij, daar zij hem hielp; later verstiet hij haar weer uit lagen hartstocht, ofschoon hij uitsluitend door haar zijn grooten rijkdom verworven had, ofschoon zij alles, ouderliefde, vaderland, zelfs het leven van haar eigen broeder opgeofferd had, om met hem vereenigd te blijven. Iason deed, als een tegenbeeld van Herakles, niets voor het algemeene welzijn, alles alleen voor zich, en tot straf voor zijn laagheid moest hij zwaar lijden en ellendig aan zijn einde komen. In Medeia trad de kracht der zelfopoffering aan den dag, die vooral vrouwen eigen is, maar ook de vreeselijkheid der wraak, indien slechts hartstocht de drijfveer is van 's menschen handelingen. Zoo zijn Iason en Medeia een geliefkoosd onderwerp der tragedie geworden en met name door den dichter Euripides in een verheven en aangrijpend treurspel ten tooneele gevoerd.

C. De eeuw der jongere heroën,

der zonen en kleinzonen van hen, die wij in de vorige afdeeling hebben leeren kennen, omvat inzonderheid twee groote gebeurtenissen, de oorlogen namelijk tegen Thebe en tegen Troia, waaraan wel is waar geschiedkundige waarheid ten grondslag schijnt te liggen, maar die toch in het kleed der mythe gehuld en met zuivere legenden doorweven zijn.

Beide gebeurtenissen zijn in haar ganschen omvang meer dan eenige andere heldensage door de Grieksche dichtkunst behandeld, de oorlog of de tocht der zeven

helden tegen Thebe in een oud epos, de *Thebais*, welks dichter wij niet kennen, en later in vele ten deele nog overige treurspelen, — de oorlog van Troia in een gansche reeks epische gedichten, waarvan het beroemdste, de *Ilias* van Homeros, ons geheel is bewaard gebleven.

I. Thebe en de tocht der zeven helden en van hunne zonen, de Epigonen.

Reeds vroeger hebben wij medegedeeld, door welk een aaneenschakeling van duistere lotgevallen *Oidipoes* op den troon van Thebe was gekomen en zijn eigen moeder Iokaste had gehuwd, nadat hij zonder het te weten de moordenaar zijns vaders geworden was. Hij had bij Iokaste vier kinderen, twee zonen, *Eteokles* en *Polyneikes*, en twee dochters, *Antigone* en *Ismene*. Na de ontdekking van het verschrikkelijke misdrijf benam Iokaste zichzelve het leven, Oidipoes stak zich de oogen uit en nam vrijwillig het lot der ballingschap op zich, vergezeld door zijn trouwe dochter Antigone, die ook in het ongeluk haar vader niet wilde verlaten. Zijne zonen daarentegen bleven te Thebe achter, met den vloek huns vaders beladen, en geraakten spoedig over de troonopvolging in hevigen strijd. Eindelijk kwamen zij overeen om de beurt een jaar te regeeren. Dienovereenkomstig besteeg de oudste, Eteokles, het eerst den troon; maar toen zijn jaar om was, weigerde hij niet alleen de heerschappij aan zijn broeder Polyneikes over te geven, maar verdreef hem zelfs met geweld uit zijn vaderstad.

Op wraak zinnend ging Polyneikes tot koning *Adrastos* van Sikyon, alwaar hij een eveneens verdreven vorst, *Tydeus* van Argos, aantrof. Beide jongelingen sloten vriendschap en zwoeren elkaar wederkeerig te zullen

helpen om hunne heerschappij te herwinnen. Koning Adrastos, die hun zijne beide dochters tot vrouw had gegeven, verbond zich met hen en riep een geduchte legermacht onder de wapenen, met het doel eerst Polyneikes te Thebe, en daarna Tydeus in Argos in de heerschappij te herstellen.

Beide jongelingen zelf reisden geheel Griekenland af om medestrijders te werven, en vele groote helden gaven aan hun oproeping gehoor; zoo met name *Kapaneus*, de zoon van Hipponoös uit Argos, *Eteoklos*, zoon van Iphis, *Parthenopaios*, de zoon van Atalante en van Melanion of Ares; deze drie benevens *Polyneikes*, *Tydeus* en *Adrastos* en eindelijk de edele ziener *Amphiaraos*, de zoon van Oïkles of Apollon, zijn de zeven aanvoerders, naar welke de oorlog de Tocht der Zeven tegen Thebe genoemd wordt. Met de deelneming echter van Amphiaraos was het aldus in zijn werk gegaan. Hij was een afstammeling van den ziener *Melampoes*, en op hem was de gave van in de toekomst te kunnen zien overgegaan. Als vroom man en ziener was het hem bekend, dat alle overige aanvoerders in meerdere of mindere mate goddelooze mannen waren, en zag hij vooruit, dat de geheele onderneming een verschrikkelijken afloop zou hebben, daar zij uit den booze was: immers Polyneikes, al had hij dan ook onrecht ondergaan, voerde een vreemd leger aan tegen zijn eigen vaderstad en zijn broeder. Amphiaraos weigerde daarom standvastig aan den tocht deel te nemen, en voorspelde aan de overigen hun treurig einde. Maar zij luisterden niet naar hem, en daar er allen veel aan gelegen was, dat de ziener aan den tocht deelnam, zochten zij hem door list en bedrog er toe te dwingen.

Amphiaraos was gehuwd met Adrastos' zuster *Eriphyle*;

beide zwagers, die al eens vroeger een hevigen twist hadden gehad, waren overeengekomen, om, wanneer er weer een groot verschil tusschen hen mocht ontstaan, Eriphyle uitspraak te laten doen. Polyneikes kocht haar met een kostbaren halsketen om, en Eriphyle besliste in 't nadeel van haar man; zij deed dit, ofschoon zij van Amphiaraos wist, dat geen der helden levend zoude terugkeeren. Daarom vervloekte Amphiaraos haar, voor hij ten strijde trok, en deze vloek ging later in vervulling door haar zoon *Alkmaion*, die zijn eigen moeder doodde, om zijn vader, dien zij verraden had, te wreken.

Zoo was dan het leger onder zijn zeven aanvoerders gereed om op te rukken. Voor wij echter zijn verdere lotgevallen mededeelen, moeten wij ons een oogenblik met Oidipoes bezighouden. In jammer en ellende, slechts door zijne edele Antigone vergezeld, had hij door Griekenland rondgezworven en was eindelijk naar Attika gekomen, waar volgens een uitspraak van het orakel het eind van zijn lijden hem wachtte. Geen van zijn zonen had zich om den ongelukkigen grijsaard bekommerd; nu evenwel, daar hun door een godspraak bekend was geworden, dat hij, die Oidipoes voor zich had en naar Thebe terugbracht, zoude overwinnen, werden beiden zijner indachtig. Polyneikes ging zelfs tot hem, om zijn zegen over den krijgstocht tegen zijn vaderstad af te smeeken; maar Oidipoes vervloekte hem om zijn misdadige onderneming. Eteokles, de andere broeder, zond als koning zijn oom Kreon, den broeder zijner moeder, naar Attika met de opdracht, Oidipoes zoo noodig met geweld naar Thebe te brengen. Kreon beproefde dit dan ook, maar Theseus kwam tusschenbeide, verdreef Kreon en zijn gevolg, en Oidipoes vond den dood in het bosch der Eume-

niden bij Kolonos niet ver van Athene, nadat hij zijn beide plichtvergeten zonen nogmaals vervloekt en hun voorspeld had, dat zij elkander zouden dooden. Nadat Theseus Oidipoes plechtig ter aarde had doen bestellen, keerde Antigone diep bedroefd naar Thebe terug.

Ter zelfder tijd brak het leger der Zeven op. Toen zij te Nemea kwamen, bevonden zij, dat door een wonder van Dionysos alle bronnen waren opgedroogd. Door dorst gekweld, ontmoetten de helden *Hypsipyle*, die door de Lemnische vrouwen uit jaloezie wegens Iasons liefde voor haar (bladz. 280) als slavin aan koning Lykoergos van Nemea verkocht was. Men had haar het toezicht over het zoontje des konings, *Opheltes*, toevertrouwd. De helden verzochten de jonkvrouw, hun een bron te wijzen. Hypsipyle verklaarde zich bereid met hen mede te gaan en legde den kleine, tegen de waarschuwing van het orakel, in het bosch op den grond. Toen de helden van de bron terugkwamen, vonden zij het kind door een slang omkronkeld en gedood. Tydeus en Kapaneus wilden het dier ombrengen. Amphiaraos echter verkondigde hun, dat het een slang was, die door Zeus als een slecht voorteeken was gezonden, en noemde het kind *Archemoros*, d. i. „begin van het noodlot." De vertoornde ouders werden door de veldheeren verzoend, doordat zij ter eere van het kind schitterende lijkspelen hielden, die het begin der Nemeïsche Spelen vormden. Hypsipyle werd later door haar zoon *Euneos*, die er op uitgegaan was, om haar te zoeken, gevonden en naar haar vaderland teruggebracht.

Ondanks het slechte voorteeken trok het leger der Zeven tegen Thebe verder en kwam al spoedig voor de stad. Hier sloeg men een legerplaats op, en zond, met het doel vooraf een minnelijke schikking te beproeven, Tydeus

naar de stad met de opdracht, om voor Polyneikes de heerschappij op te eischen. Hij werd slecht ontvangen en zou in een hinderlaag, die Eteokles hem tegen alle goddelijk en menschelijk recht liet leggen, zijn omgekomen, indien hij niet een geducht held geweest was, en al zijn vijanden, ten getale van vijftig, verslagen had op één na, die Eteokles het bericht van Tydeus' heldendaad overbracht.

Zoo was het dan een noodzakelijkheid geworden, dat de wapenen zouden beslissen. Thebe werd zeer nauw ingesloten, en de zeven aanvoerders verdeelden zich met hunne legerafdeelingen voor de zeven poorten der stad. Eteokles stelde even zoovele legerbenden onder een gelijk aantal aanvoerders tegen hen over, — de stelling tegenover zijn broeder behield hij voor zichzelven. Toen de strijd een aanvang had genomen, werden er aan beide zijden wonderen van dapperheid verricht. Maar de goden waren tegen de aanvallers; de Thebanen daarentegen hadden zich hun bijzondere gunst daardoor verworven, dat volgens uitspraak van den ziener *Teiresias* Kreons zoon *Menoikeus* vrijwillig den offerdood voor het vaderland gestorven was. Ten dage dat de beslissende slag zoude geleverd worden, voorspelde Amphiaraos den aanvallers nogmaals een algeheele nederlaag en den dood van alle aanvoerders behalve Adrastos; aan dezen stelden derhalve allen herinneringen voor de hunnen ter hand, en snelden daarop met den moed der vertwijfeling ten strijde.

Reeds scheen het slecht met Thebe te zullen afloopen, reeds had de razende *Kapaneus*, die er zich in zijn vermetelheid op beroemde, ook tegen alle voorteekenen der goden en zelfs tegen den wil van Zeus, Thebe te zullen veroveren, op de stormladder de tinnen van den muur

bestegen, toen hij door Zeus zelven ter aarde gebliksemd werd. Een algemeene uitval der Thebanen volgde, en daarop een volledige nederlaag van het leger der Argeiers; alle aanvoerders vielen, Eteokles en Polyneikes doodden elkander in een tweegevecht, Amphiaraos verzonk in de door een bliksemstraal van Zeus gespleten aarde en leefde van toen af als orakelgevende daemon; alleen Adrastos ontkwam op het gevleugelde paard Arion.

Te Thebe kwam nu *Kreon*, de oom der gevallen zonen van Oidipoes, aan de regeering. Hij liet Eteokles plechtig ter aarde bestellen, maar verbood op straffe des doods, het lijk van Polyneikes te begraven. Dat kon de edele Antigone niet verdragen, want de geest van haar verslagen broeder kon zoo niet tot de rust der onderwereld ingaan, maar moest op aarde blijven ronddolen. In het geheim en tegen het strenge bevel van Kreon begroef zij het lijk van den ongelukkige. Terwijl zij hiermede bezig was, werd zij door de wachters van Kreon gegrepen, en veroordeeld om levend begraven te worden, ofschoon zij de bruid van Kreons zoon *Haimon* was, die hartroerend om het leven zijner edele beminde smeekte. Antigone werd in een onderaardsch gewelf opgesloten en hing zich op, om den vreeselijken hongerdood te ontgaan; Haimon benam zich uit wanhoop het leven, en de onmenschelijke Kreon moest zijn hardvochtigheid met het uitsterven van zijn huis boeten, — maar ook het gansche geslacht van Oidipoes was te gronde gegaan.

Dertig jaren na den tocht der Zeven ondernamen hunne zonen een tweeden krijgstocht tegen Thebe, om hunne vaders te wreken. Dit is de oorlog der zoogenaamde *Epigonen*, die, met toestemming der goden ondernomen, met Thebe's verwoesting eindigde; langen tijd bestond er nu

geen stad Thebe meer, maar slechts een open vlek, dat Beneden-Thebe genoemd werd.

2. Troje en de Trojaansche oorlog.

a. De aanleiding tot den oorlog.

Te Troia of Ilion, de hoofdstad van een schoon landschap aan den Hellespont, regeerde ten tijde dat Thebe door de Epigonen veroverd werd, *Priamos*, die bij zijne vrouw *Hekabe* vele uitstekende zonen had. Toen hem weder een kind zoude geboren worden, droomde Hekabe, dat zij in plaats van een zoon een brandend hout zoude ter wereld brengen, waardoor geheel Troia in vlammen zou opgaan. Deze droom werd aldus uitgelegd, dat het bedoelde kind de oorzaak zou zijn van den ondergang der stad. Toen nu spoedig daarop een knaap geboren werd, legden de ouders hem te vondeling, om de voorspelling te ontgaan. Herders vonden het kind en voedden het op. Onbekend en vergeten groeide zoodoende Paris of Alexander in landelijke eenzaamheid op het Idagebergte als herder op. Zoo weidde hij ook op zekeren dag zijne kudde, toen plotseling, door Hermes geleid, de drie godinnen Hera, Athena en Aphrodite voor hem verschenen en hem uitnoodigden als rechter over hare schoonheid uitspraak te doen. Dit kwam zoo: Reeds vroeger hebben wij verhaald, dat Themis aan Zeus, die Thetis beminde, voorspeld had, dat de zoon van Thetis grooter zoude worden dan zijn vader, waarop de goden besloten de zeegodin aan een sterveling uit te huwelijken. Dit was *Peleus*, koning van Phthia in Thessalië, die zich door zijn bijzondere godsvrucht deze gunst der goden had waardig gemaakt. Langen tijd verzette Thetis zich tegen deze echtvereeniging,

maar het aanhouden van Peleus overwon eindelijk haar tegenstand, en de feestelijke bruiloft werd, evenals die van Kadmos en Harmonia door alle goden bezocht. Slechts Eris, de godin der tweedracht, was niet uitgenoodigd; hierover vertoornd trachtte zij twist te verwekken onder de op het feest aanwezige goden; zij wierp een gouden appel in de zaal met het opschrift: „Voor de schoonste." De drie genoemde godinnen maakten er aanspraak op en Zeus verwees haar naar Paris op het Idagebergte. De jongeling weigerde echter als rechter uitspraak te doen, tot de godinnen hem prachtige geschenken beloofden. Hera, de koningin, groote macht en aardsche heerlijkheid, Athena, de krijgsgodin, onmetelijken heldenroem; en Aphrodite, de godin der liefde, de schoonste vrouw op aarde. En Paris deed uitspraak ten gunste van Aphrodite; de beide andere godinnen maakte hij zich echter door zijne beslissing tot zoo verbitterde vijandinnen, dat zij haar haat ook op zijn geslacht en zijn vaderstad overbrachten.

Ondertusschen gebeurde het, dat in het paleis des konings te Troia voor een groot offer stieren noodig waren; twee zonen des konings, Hektor en Helenos, begaven zich naar het gebergte, om de dieren uit te zoeken. Hun keuze viel ook op den lievelingsstier van Paris, dien hij stoutweg weigerde af te geven en van den koning zelven besloot terug te vorderen. In de stad gekomen, geraakte hij met de zonen des konings in twist; het kwam tot dadelijkheden, en Paris zou door zijn broeders, zonder dat zij hem kenden, omgebracht zijn, indien niet ter rechter tijd de zieneres *Kassandra*, die door Apollon met de gave der voorspelling begiftigd was, tusschenbeide gekomen was en de afkomst des jongelings ontdekt had. Nu was er

vreugde in het koninklijk paleis te Troia over den wedergevonden zoon, die zoo schoon en groot en flink geworden was; de slechte voorspelling was vergeten, en Paris werd feestelijk in het huis van Priamos opgenomen.

Zoo was de herdersknaap een prins geworden, wien het leven in de stad en aan het hof spoedig zoo goed beviel, dat hij nauwelijks meer dacht aan het bezoek der godinnen op het Idagebergte, en de hem beloofde schoonste vrouw der aarde geheel zoude vergeten hebben, indien niet Aphrodite zelf zich aan het vervullen harer belofte had laten gelegen liggen. Zij gebood Paris naar Hellas te varen, waar hij zijne gemalin zou vinden. Vergezeld van *Aineias*, den zoon van Anchises en Aphrodite, scheepte Paris zich naar Griekenland in. Toen hij te Amyklai aanlandde, werd hij door de Dioskoeren *Kastor* en *Polydeukes* vriendelijk ontvangen. Dit waren zonen van Zeus en *Leda*, broeders van *Helena* en *Klytaimnestra*, en wel de eene, Kastor, sterfelijk evenals Klytaimnestra, de andere, Polydeukes, evenals zijne zuster Helena onsterfelijk, maar beiden door de innigste broederliefde met elkander verbonden. Slechts korten tijd vertoefde Paris bij de Dioskoeren en ging daarop met zijne volgelingen naar Sparta, waar *Menelaos*, de koning en gemaal van *Helena*, hem even argeloos en trouwhartig ontving en even gastvrij onthaalde, als de broeders van Helena dit gedaan hadden. Helena was van zulk een wonderbare schoonheid en aanvalligheid, dat zij reeds als kind aller harten in vlam zette. Toen zij den jonkvrouwelijken leeftijd bereikt had, werden de aanzoeken der Grieksche helden om hare hand zoo menigvuldig en zoo dringend, dat Tyndareos, Leda's echtgenoot, de sterfelijke pleegvader der godendochter, vreesde, indien hij

Helena's hand aan een der vrijers gaf, zich de vijandschap der andere op den hals te zullen halen. Hij bedacht er daarom dit op, Helena geheel vrij te laten kiezen, en liet alle vrijers een duren eed afleggen, dat zij zich niet alleen bij Helena's keuze zouden neerleggen, maar ook dat zij den door haar verkorene nu en in het vervolg in alle nood en gevaar met de meeste bereidwilligheid zouden bijstaan. Helena koos als gemaal den edelen Menelaos, den broeder van haar zwager Agamemnon, en de bruiloft werd met grooten luister gevierd. Tyndareos echter had vergeten aan Aphrodite te offeren, en de godin wreekte zich daarvoor, door de harten der dochters van Tyndareos voor toomeloozen hartstocht toegankelijk te maken. Dit zou spoedig bij Helena openbaar worden.

Reeds de eerste maal dat zij Paris ontmoette, ontvlamde in beider hart de hevigste liefde, die er niet op verminderde, toen Paris aan Helena als gastgeschenken allerlei Aziatische kostbaarheden vereerde. De minnenden wisten echter hun gevoelens zoo goed te verbergen, dat de brave Menelaos niets merkte, en zonder argwaan te koesteren een reis naar Kreta ondernam, om koning *Idomeneus* een bezoek te brengen, ondanks de aanwezigheid van den gevaarlijken gast.

Nauwelijks was hij uitgezeild, of de Dioskoeren werden in een strijd gewikkeld, die hun het leven zou kosten, zoodat ook zij de schaamtelooze daad van Paris, die op het punt stond ten uitvoer gelegd te worden, niet konden voorkomen. Zij dongen namelijk naar de hand der dochters van Leukippos, *Hilaira* en *Phoibe*, die met de zonen van Aphareus, *Idas* en *Lynkeus*, verloofd waren. Bij den strijd om de meisjes doodde *Kastor*, de sterfelijke broeder, Lynkeus, maar werd op zijn beurt door Idas

verslagen. Wel nam de onsterfelijke *Polydeukes* wraak; maar zoo groot was zijne broederliefde, dat hij zonder zijn geliefden Kastor niet vermocht te leven en zijn vader Zeus bad, afwisselend met dezen de onsterfelijkheid te mogen deelen. Zeus vervulde zijne bede, en zoo leefden dan de Dioskoeren om den anderen dag als hoog geëerde halfgoden, in het bijzonder vereerd als beschermers der zeevaarders, wier aanwezigheid in nood verkeerende schippers meenden te bespeuren in het zoogenaamde St. Elmusvuur, een elektrisch verschijnsel aan de toppen der masten van door storm beloopen schepen.

Maar keeren wij tot Paris terug. Toen hij met Helena alleen was, wist hij deze al spoedig te overreden, om met hem te vluchten en in de koninklijke residentiestad Troia zijne gemalin te worden. Des nachts in alle stilte nam de trouwelooze de vlucht met haar verleider, die zijn edelen gastvriend ook nog op schandelijke wijze van een groot deel zijner schatten beroofde. Ondanks een hevigen storm, die de als godin van den echt vertoornde Hera verwekte, kwam Paris met zijn buit behouden te Troia aan, waar de bruiloft met den meest mogelijken feestelijken luister werd gevierd.

b. Toebereidselen tot den krijg tegen Troia.

Zoo was dan Troia's ondergang bezworen en de reeds lang vergeten godspraak omtrent Paris naderde hare vervulling. De bode der goden Iris onderrichtte Menelaos van het ongeluk en de schande, die hem hadden getroffen. In aller ijl keerde hij naar huis terug, beraadslaagde eerst met zijn machtigen broeder Agamemnon en begaf zich vervolgens naar Pylos tot den grijzen koning *Nestor*, die reeds gedurende twee geslachten op aarde geleefd en

menigen geweldigen krijg had medegemaakt, en die onder de jongere heroën daar stond als een eerwaardig gedenkteeken van een voorbijgeganen geweldigen heldentijd, een man van wijzen raad en rijke ervaring, die hij in zoetvloeiende taal, zij het dan ook dikwijls met de breedsprakigheid van een grijsaard, wist mede te deelen. Deze ried dan nu ook Menelaos geheel Griekenland ten strijde te roepen, want dat het alleen op die wijze mogelijk zou zijn hem recht te doen wedervaren.

En zoo trokken dan beide helden wervend door Griekenland en noodigden alle vermaarde vorsten en machtigen des lands tot een tocht der wrake tegen Troia uit. Velen hunner waren als vroegere aanbidders van Helena verplicht om mede uit te trekken, anderen sloten er zich uit een gevoel van ridderlijkheid of ook uit lust tot avonturen bij aan, want allen waren ten diepste verontwaardigd over de daad van Paris, waarin zich trouweloosheid, verleiding, diefstal en beschimping van den Griekschen naam tot één misdaad vereenigden. Zoo kwam er een geducht leger bijeen, waaraan bijna geen enkel vermaard held ontbrak, behalve twee mannen, *Odysseus* en *Achilleus*. Veel moeite kostte het zich ook van hun medewerking te verzekeren. De schranderste aller helden, Odysseus, zoon van Laërtes en koning van Ithaka, was allergelukkigst gehuwd met *Penelope*, de schoone en verstandige dochter van *Ikarios*, een der edelste en reinste vrouwenfiguren uit de gansche Grieksche geschiedenis. En voor korten tijd was hem een zoontje geboren, *Telemachos* genaamd. Zoo viel het Odysseus zeer hard, zijn schoon en gelukkig huiselijk leven vaarwel te zeggen en zich in een strijd te begeven, welks einde niet te voorzien was. Toen nu de wervers op zijn eiland kwamen, trachtte hij zich door een list aan

den krijg te onttrekken: hij hield zich waanzinnig en zou ook werkelijk de wervers misleid hebben, indien niet de slimme Palamedes hem doorzien en ontmaskerd had. Zoo bleef hem niets anders over dan mede te trekken; maar Palamedes zwoer hij wraak.

Geheel anders stond het met *Achilleus*. Omtrent hem, gesproten uit het bekende reeds vermelde huwelijk van Peleus met Thetis, was zijne moeder voorspeld geworden, dat hem òf een lang maar roemloos leven, òf een vroege dood verbonden met den grootsten heldenroem te wachten stond. De moeder koos, wat licht te begrijpen is, het eerste, en verborg haar zoon in vrouwenkleeren onder de dochters van koning *Lykomedes* op het eiland Skyros. Hier verwierf Achilleus zich de liefde van Deïdameia, wier zoon *Neoptolemos* later zelf voor Troia verschijnen en den dood zijns vaders wreken zou. Nu kwam het er op aan, om den zoon van Peleus op te sporen en voor zich te winnen. Het een zoowel als het ander gelukte den slimmen Odysseus. Hij landde met andere helden op Skyros en bood, als koopman verkleed, aan de dochters van Lykomedes allerlei sieraden te koop aan. De meisjes grepen alle toe, alleen Achilleus niet; toen Odysseus echter onverwachts een prachtige wapenrusting te voorschijn haalde en krijgsmuziek deed weerklinken, vloog Achilleus verrukt op, greep de wapenen en was niet meer van de deelneming aan den tocht terug te houden.

Nadat de helden van de hunnen afscheid genomen hadden, verzamelden zij zich te Aulis. Aan Achilleus was door zijn bezorgden vader Peleus *Patroklos*, de zoon van Menoitios, als begeleider medegegeven.

Nog nooit was zulk een leger bijeengebracht; meer dan duizend schepen lagen volgens de sage in de bocht van

Aulis en elk was met minstens 150 strijders bemand, zoodat een voor dien tijd en voor het kleine Griekenland enorm getal krijgers gereed was om tegen Troia uit te zeilen. Tot opperbevelhebber, te gelijk legervorst en offerkoning werd *Agamemnon* benoemd, de machtigste vorst van Griekenland, die met zijn van Zeus zelf ontvangen schepter over gansch Argos en vele eilanden heerschappij voerde.

c. De voorafgaande gebeurtenissen.

Toen het machtige leger te Aulis verzameld was, geschiedde er een wonderteeken, dat door den offerpriester *Kalchas* verklaard werd: een slang kronkelde zich om een plataan, waarin zich een musschennest met negen jongen bevond. Het ondier verslond ze alle, en ten slotte als tiende ook nog de oude musch, daarna echter werd het in steen veranderd. Kalchas legde dit aldus uit: Negen jaren zullen wij om Ilion te strijden hebben, maar in het tiende de stad innemen. — Met dit voorteeken zeilde men uit om den langen strijd te beginnen; maar de Grieken, onbekend met den weg, verzeilden naar Mysië, landden met de vloot en verwoestten de streek, daar zij haar voor Trojaansch gebied hielden. Toen snelde de koning des lands, *Telephos*, een zoon van Herakles, toe, en het gelukte hem, de Grieken naar hunne schepen terug te drijven, hoe dapper zij ook streden. In dit gevecht had Patroklos zich aan de zijde van Achilles door zijn dapperheid onderscheiden en was gewond geworden. Achilleus, die zijn kindsheid bij Cheiron op den Pelion had doorgebracht en van hem de heelkunde had geleerd, verbond hem en sloot met hem de beroemde vriendschap, waaraan zelfs door den dood geen einde gemaakt werd.

Telephos had nu wel den aanval op zijn stad afgeslagen, en de vloot der Grieken keerde wederom naar de haven van Aulis terug, — maar hij zelf was door Achilleus' speer gewond, en de wonde wilde niet genezen. Het orakel voorspelde hem: Die u wondde, zal u ook heelen! Den Grieken daarentegen gewerd de godspraak, dat Telephos hun gids naar Troia zou zijn. Voor wij dit verhalen, moeten wij eerst zien, hoe het intusschen met de Grieken te Aulis ging.

Toen zij daar ten tweeden male gelegerd waren, ontmoette Agamemnon een prachtig aan Artemis gewijd hert; als hartstochtelijk jager en door overmoed gedreven legde Agamemnon het dier neer en beroemde er zich daarna nog goddelooslijk op, dat hij de jachtgodin zelve in het jagen overtrof. Dat was voor hem en al de Grieken het begin eener lange reeks van verschrikkelijke rampen. De beleedigde godin zond volkomen windstilte, zoodat weken achtereen aan geen uitzeilen der vloot te denken viel; en mocht al Palamedes door de uitvinding van het damspel en andere uitspanningen den helden in het kamp eenige afleiding verschaffen, — de lediggang drukte toch zwaar op het leger, des te zwaarder, daar het einde ervan niet te voorzien was; er kwamen ontevredenen, en van den ganschen roemrijken tocht naar Troia dreigde niets te zullen komen. Toen verkondigde de waarzegger Kalchas aan Agamemnon, dat Artemis zijn oudste dochter *Iphigeneia* als offer verlangde.

Langen tijd streed in Agamemnons binnenste de vaderlijke liefde met het plichtgevoel van den koning en opperbevelhebber; eindelijk zegevierde het laatste, en Agamemnon ontbood zijne echtgenoote Klytaimnestra met Iphigeneia naar Aulis, onder voorgeven, dat de

jonkvrouw met Achilleus zoude verloofd worden. De vrouwen kwamen, en nu had het offer plaats; het meisje werd naar het altaar geleid en zou juist gedood worden, toen Artemis met dit bewijs van Agamemnons boete en onderwerping genoegen nam, Iphigeneia in een wolk ontvoerde en in haar plaats eene hinde nevens het altaar stelde. Iphigeneia werd door de godin naar Tauris gevoerd en daar als hare priesteres aangesteld. Nu was wel is waar de godin verzoend; maar nimmer vergaf Klytaimnestra haar gemaal de verschrikkelijke misleiding.

Alles was tot een tweede vertrek gereed, maar de gids Telephos ontbrak nog. Hem bracht de bovengemelde godspraak naar Aulis. Vermomd kwam hij in de legerplaats, greep Agamemnons zoontje *Orestes*, dat met de moeder medegekomen was, en dreigde het te dooden, indien men weigerde zijne wonde te heelen. Odysseus trad als bemiddelaar op; met roest van Achilleus' speer werd de wonde geheeld, en Telephos verklaarde zich bereid de vloot naar Troia te brengen. Zoo zeilde men dan ten tweeden male uit. Onderweg landden de Grieken op het eiland Lemnos, om op een altaar van Herakles te offeren: hier werd Philoktetes, die Herakles' boog en pijlen geërfd had, door een slang gebeten. Daar de wonde aan zijn voet niet wilde genezen en bovendien een vreeselijken etterstank verspreidde, werd Philoktetes met een hart vol wrok en woede tegen de Grieken eenzaam op de onherbergzame kust van Lemnos achtergelaten, en aldus op een woest, onbewoond eiland aan al de ellende zijner ziekte prijsgegeven. De vloot voer intusschen verder en landde spoedig op Trojaansch grondgebied.

d. De eerste jaren van den strijd.

De Trojanen hadden reeds spoedig van de uitrustingen der Grieken bericht ontvangen en tijd gehad, om van hun kant uit de naburige landen een sterk bondsleger te verzamelen; in hun goed versterkte stad waren zij volkomen tegen de aanvallers opgewassen. Het opperbevel over het Trojaansche leger berustte bij *Hector*, den oudsten zoon van Priamos, daar de koning zelf te oud was, om te velde te trekken. Toen nu de Grieksche vloot naderde, stelde het Trojaansche leger zich op om eene landing te beletten; het gelukte hun echter niet deze te verhinderen; zij werden zelfs in hun stad teruggeworpen, ofschoon ook aan de zijde der Grieken menig held gevallen was. De stad zelve bij eene eerste bestorming in te nemen mislukte den Grieken met Achilles aan het hoofd volkomen, en zoo bleef hun, nadat zij te vergeefs Helena's uitlevering gevorderd hadden, niets anders over dan op het strand der zee een verschanste legerplaats op te slaan. Een bestorming van Ilion was een onmogelijkheid gebleken; van den anderen kant hadden de Trojanen de meerderheid der Grieken in het open veld leeren kennen: zoo kwam het langen tijd tot geen beslissend treffen tusschen beide partijen; alleen maten eenmaal Achilleus en Hektor hun krachten in een tweegevecht, waarvan echter de uitslag onzeker bleef. Achilleus ving en doodde Priamos' jongsten zoon *Troilos*; voor het overige bepaalden de Grieken er zich toe, het Trojaansche gebied en de omliggende kleinere steden te verwoesten.

Bij de inneming van een dezer steden, *Pedasos*, ontving Agamemnon als eergeschenk de schoone *Chryseïs*, dochter van Chryses, een priester van Apollon op het

eiland Chryse, Achilleus daarentegen de niet minder schoone *Briseïs;* spoedig zou er om beide meisjes een aller verderfelijkste twist ontbranden tusschen den vorst der volken Agamemnon, en den grootsten held, Achilleus. Chryses namelijk kwam in de legerplaats der Grieken, en smeekte om tegen een hoog losgeld zijne dochter terug te mogen ontvangen; Agamemnon wilde haar echter niet afstaan en zond den priester hoonend weg. Toen bad deze zijn god Apollon om zijn vadersmart te wreken, en de god, die toch den Grieken vijandig gezind en den Trojanen toegedaan was, verhoorde hem en zond met zijn vreeselijke pijlen een pest in de Grieksche legerplaats. Velen stierven; eindelijk liet Agamemnon het geheele leger bijeenkomen en vroeg den ziener Kalchas, waarmede de god te verzoenen was. Nadat hij zich onder bescherming van Achilleus had gesteld, verklaarde Kalchas den koning, dat Apollon wegens zijn priester vertoornd was, en slechts door de uitlevering van Chryseïs verzoend kon worden. Agamemnon, die den ziener reeds naar aanleiding van zijn uitspraak omtrent Iphigeneia een bitteren wrok toedroeg, hield het voor een doorgestoken kaart tusschen hem en Achilleus; hij weigerde wel niet het meisje terug te geven, maar overlaadde den priester en vooral Achilleus met de bitterste verwijten. Om deze te verdragen, daar was Achilleus de man niet naar: woedend stoof hij tegen den koning op en zoude zich zelfs aan hem hebben vergrepen, indien niet Athena zelf hem weerhouden had. Agamemnon echter werd in het gevoel zijner waardigheid slechts des te toorniger op Achilleus en kondigde hem aan, dat hij krachtens zijn oppermacht hem zijn eergeschenk, de schoone Briseïs, zou ontnemen. Achilleus, door Athena tot gematigdheid

aangespoord, hield zich in, maar verklaarde zich van dat oogenblik af met zijn manschappen aan den strijd te onttrekken.

En alles geschiedde aldus. Chryseïs werd teruggezonden en Apollon daardoor verzoend, Briseïs werd aan Achilleus ontnomen, en — de held scheidde zich van de gemeene zaak af. Zijne moeder echter bad Zeus, dat hij haar zoon mocht verheerlijken, door Agamemnon en de Grieken deze beleediging te laten boeten. Zeus verhoorde hare bede, en beschikte, dat tot Achilles' terugkeer in den strijd de Grieken in het nadeel zouden zijn. Nauwelijks hadden de Trojanen vernomen, dat de gevreesde Achilleus zich uit den strijd had teruggetrokken, of zij waagden het weder uit de stad te voorschijn te komen. Het kwam tot een treffen in het open veld en verder nog tot tal van kleinere gevechten, waarin de Grieken, hoe dapper zij ook streden, toch steeds het onderspit dolven; bijna alle groote helden, Agamemnon niet uitgezonderd, waren gewond en buiten gevecht gesteld, en de Grieken in hun verschanste legerplaats door de Trojanen ingesloten. In dezen grooten nood verootmoedigde zich Agamemnon; hij zond een uit edele vorsten bestaand gezantschap tot Achilleus en beloofde dezen de teruggave van Briseïs, eene zijner dochters tot vrouw en zeven steden als bruidsschat, indien hij weder voor de Grieken wilde strijden. Maar te vergeefs; koud en trotsch wees Achilleus hem af. De Grieken geraakten in de grootste verlegenheid; maar ook Achilleus' buitensporige toorn en trots zouden zwaar gestraft worden.

Toen het zoover gekomen was, dat Hektor aan het hoofd der Trojanen den wal van het Grieksche legerkamp bestormd had en zich al gereed maakte, om de

schepen in brand te steken, toen werd het edele hart Patroklos door het ongeluk zijner landslieden bewogen, en hij verzocht Achilleus in zijn wapenrusting den Grieken te hulp te mogen snellen. Aan zijn vriend kon hij deze bede niet weigeren, Patroklos trok ten strijde, en het gelukte hem, de Trojanen verschrikt door den terugkeer van de Myrmidonen, de manschappen van Achilles, in den strijd, en niet anders verwachtende, dan dat zij hem spoedig zelven op het slagveld zouden zien verschijnen, van den wal der legerplaats terug te drijven. In plaats van nu echter, zooals Achilleus bevolen had, terug te keeren, zette Patroklos zijn overwinning voort en vervolgde de vluchtende Trojanen, tot dicht bij de stad Hektor hem in den weg trad en hem na een kort gevecht doodde. Het lijk wel is waar werd door de Grieken weer aan den vijand ontrukt, maar niet aldus de wapenrusting van Achilleus, die Hektor als buit medenam en zelf aantrok.

Nu was Achilleus' smart over het verlies van zijn vriend even hevig en uitgelaten, als zijn toorn tegen Agamemnon geweest was; hij dorstte naar wraak, en de wensch, om Hektor te dooden, bracht de verzoening met Agamemnon tot stand, die het edeler gevoel van plicht tegenover zijne zoozeer in 't nauw gebrachte landslieden niet had vermocht te bewerken. Op verzoek van Thetis smeedde *Hephaistos* voor Achilleus een nieuwe wapenrusting, zoo schoon en prachtig, als er nog nooit een was geweest, en in deze trok Achilleus uit om wraak te nemen op Hektor. De legers geraakten slaags, en er hadden aan beide zijden wonderen van dapperheid plaats, — maar voor Achilleus vluchtten de Trojanen als schapen voor den wolf, en spoedig stond Hektor alleen tegenover

zijn verschrikkelijken vijand. Wel was hij ditmaal met een somber voorgevoel ten strijde getrokken, wel had hij van zijn trouwe echtgenoote *Andromache* en zijn zoontje *Astyanax* bewogen afscheid genomen, maar hij hield het voor een eereplicht, den strijd met Achilleus te bestaan. En toch, toen deze daar nu op hem aankwam, vreeselijk en geweldig als de god des oorlogs zelf, toen ontzonk Hektor de nimmer nog wankelende moed; hij vluchtte en trachtte de poort te bereiken. Te vergeefs; sneller dan hij loopen kon, vervolgde hem de Pelide en sneed hem den weg af. Toen vermande Hektor zich en onderwierp zich aan zijn noodlot; na een korten strijd trof hem het lot des doods, ten aanschouwen der zijnen, die van den stadsmuur in vertwijfeling het tweegevecht hadden gadeslagen.

Maar zelfs Hektors dood kon Achilleus niet verzoenen en hij vergreep zich op gruwelijke wijze aan het lijk van zijn overwonnen vijand. Hij bond den verslagene met de voeten aan zijn strijdwagen en sleepte hem driemaal om Troia en daarop naar de legerplaats der Grieken, waar hij hem achteloos in stof en vuil liet liggen. De goden echter, verontwaardigd over zulk een buitensporigen wrok, bewaarden Hektors lichaam voor verminking en verrotting, en Zeus besloot Achilleus' hart te verteederen en te maken, dat hij zich door een edele daad in de herinnering der menschen van den gruwel reinigde. Hij gebood hem dus door Thetis, Hektors lijk zonder losgeld uit te leveren; Priamos liet hij door Hermes bevelen, heimelijk des nachts geheel alleen tot Achilleus te gaan en hem om het lijk van zijn geliefden zoon te smeeken. De grijsaard gehoorzaamde, hij ging naar de tent van den held en bad hem op roerende wijze en hem herinnerende aan zijn eigen

ouden vader, om hem zijn zoon tegen losgeld terug te geven. Toen smolt het harde gemoed des helds van menschelijke aandoening; hij richtte den smeekenden grijsaard van den grond op, onthaalde hem gastvrij, liet hem het lijk van zijn zoon uitleveren en zond hem des morgens onder veilig geleide naar Troia terug. Patroklos' lijk echter werd met veel plechtigheid door de Grieken ter aarde besteld.

e. Achilleus' laatste kampstrijden en dood.

Toen Hektor, hun voornaamste hulp en toevlucht, gevallen was, waagden de Trojanen zich niet meer buiten de muren, totdat zij nieuwe hulp verkregen. Nog treurde Achilleus om zijn Patroklos, en de Trojaansche koningsfamilie om Hektor, toen een leger van Amazonen onder aanvoering van *Penthesileia*, een eigen dochter van Ares, aankwam en de Trojanen met nieuwen moed bezielde. Penthesileia vooral brandde van begeerte, om zich met Achilleus in den strijd te meten, en zwoer bij hoog en bij laag Hektors dood op hem te zullen wreken.

De strijd ontbrandde dus opnieuw. Aan het hoofd van het leger der Trojanen streed Penthesileia, als voorvechter der Grieken daarentegen naast Achilleus *Aias*, Telamons zoon, de held van Aigina. Terwijl deze de groote massa der Trojanen met het leger der Grieken terugdreef, had Penthesileia een ontmoeting met Achilleus in een tweegevecht. Met echt mannelijken moed viel zij den held aan, maar tegen een Achilleus waren de sterkste mannen niet opgewassen, en Penthesileia was, ofschoon de dochter van Ares, toch slechts eene vrouw. Achilleus echter, ridderlijk gezind, wilde de dappere jonkvrouw sparen; eerst toen zij hem ernstig in gevaar bracht, spande hij al zijn

krachten in, en Penthesileia deelde in het lot van allen, die tegenover de speer van den held hadden stand gehouden. Toen zij zich doodelijk gewond gevoelde, dacht zij aan het lot, dat Hektors lijk getroffen had, en begon om genade te smeeken. Dit was nauwelijks noodig geweest, want tegen weerlooze vrouwen keerde een Achilleus zijn wapenen en toorn niet: hij trad op de stervende toe, hief haar van den grond, en toen hij zag, dat redding niet meer mogelijk was, liet hij haar langzaam in zijn armen sterven. Toen de Trojanen en de Amazonen de koene aanvoerster in Achilleus' macht zagen, vermanden zij zich tot een nieuwen aanval, om het lijk te vermeesteren; Achilleus echter riep hun een donderend halt toe, en verklaarde, Penthesileia's dapperheid prijzend en haar vernietigde schoonheid en jeugd beklagend, het lijk vrijwillig te zullen uitleveren. Grieken en Trojanen eerden Achilleus' ridderlijke kieschheid, alleen *Thersites*, een individu uitwendig even leelijk, als inwendig laag en lafhartig, was niet in staat het te begrijpen, en schreef den held lasterend onreine beweegredenen toe, terwijl hij tevens het lijk der na zoo dapper verweer gevallen Amazone zijn lans in het oog stiet. Woedend sprong Achilleus op hem toe: één vuistslag, — en de lasteraar lag dood ter aarde.

Alle aanwezigen keurden van harte goed, wat Achilleus gedaan had; alleen *Diomedes*, de zoon van Tydeus, kon het niet zoo laten passeeren, daar Thersites een bloedverwant van hem was. Derhalve trad hij vooruit en vorderde zoengeld van Achilleus. Deze echter, diep gekrenkt en gegriefd, dat niet alle Grieken, met name Agamemnon onvoorwaardelijk zijne zijde kozen, verliet ten tweeden male de zaak der Grieken en scheepte zich naar Lemnos

in; slechts aan de schranderheid en welsprekendheid van Odysseus gelukte het, den vertoornden held, nadat hij hem van de bloedschuld gereinigd had, te verzoenen en naar de legerplaats der Grieken terug te brengen, waar nieuwe kampstrijden hem wachtten.

Want een nieuwe bondgenoot der Trojanen was op het slagveld verschenen: *Memnon*, de zoon van *Eos* en *Tithonos*, de eerste geheel met Achilleus gelijkstaande tegenstander, die niet alleen evenals hij uit eene godin geboren was, maar ook met eene door Hephaistos gesmede rusting voorzien tegen hem optrad. Toen de helden elkaar tot den beslissenden strijd te gemoet traden, ijlden de beide goddelijke moeders naar den Olympos, om voor den troon van Zeus om het leven hunner zonen te smeeken. Zeus echter, vast besloten, ook nu niets tegen den wil der Moira te doen, nam de gouden weegschaal van het lot, waarmede hij den bewoners der aarde de loten des levens en des doods toewoog, wierp de loten van Achilleus en Memnon er in, en diep zonk, zijn dood aankondigend, de schaal van Memnon. Wanhopig verliet Eos den Olympos; toen zij echter op het slagveld voor Troia aankwam, kon zij niets meer doen, dan het lijk van haar zoon, die na langen en dapperen tegenstand voor Achilleus het onderspit had gedolven, naar zijn ver verwijderd geboorteland in het Oosten te dragen, waar zij hem plechtig begroef.

Maar ook de geluksster van Achilleus zou spoedig verbleeken. In den roes der overwinning liep hij aan het hoofd van het Grieksche leger storm op Troia; de Trojanen boden geen tegenstand meer, en hij zou tegen den wil van het noodlot Ilion veroverd hebben, indien niet Apollon op het beslissende oogenblik een pijl van den

boog van Paris zoo bestuurd had, dat de held doodelijk getroffen ineenzonk. Na een hevigen strijd werd zijn lijk door de vereenigde pogingen van den Telamoniër Aias en Odysseus gered en vervolgens plechtig begraven; de Muzen zelf stemden de rouwklacht aan. Achilles' goederen loofde Thetis als prijzen uit bij de prachtige kampspelen, die ter eere van den gevallene gehouden werden en waaraan alle helden deelnamen; slechts op zijne door Hephaistos gesmede wapenrusting maakten niet alle helden aanspraak, maar zij bestemden haar als eergeschenk voor een der beide mannen, die het lijk van den held gered hadden. Het oordeel viel ten gunste van Odysseus uit; Aias niet in staat deze achteruitzetting te verdragen, doodde zich onmiddellijk, volgens een andere sage verviel hij tot waanzin en beging in zijn zinsverbijstering zulke kinderachtigheden, dat hij, tot bezinning gekomen, zich uit schaamte het leven benam.

f. De laatste gebeurtenissen tot de verovering der stad.

Zoo waren de Grieken niet alleen voor altijd van Achilleus, maar ook van den held, die na hem het sterkst geacht werd, beroofd, en er kwam een tijdlang stilstand in den strijd tegen de stad, tot het Odysseus gelukte, van uit een hinderlaag *Helenos*, een zoon van Priamos, te vangen. Hij bezat evenals zijn zuster Kassandra de gave der voorspelling en werd gedwongen, daarvan ten nadeele zijner vaderstad gebruik te maken.

Zoo vernamen de Grieken dan drie dingen, die voor de inneming van Troia noodig waren: ten eerste moest de zoon van Achilleus aan hunne zijde medestrijden, ten tweede moesten zij de pijlen van Herakles hebben en ten derde zich in het bezit van het Palladion stellen,

het overoude heilige beeld van Athena in den tempel te Troia. Achilleus' zoon te winnen was niet moeilijk; Odysseus, steeds bereid het algemeen belang te dienen, voer naar Skyros, waar Achilleus' zoon Neoptolemos intusschen tot een aankomend jongeling opgegroeid was; zonder moeite wekte hij de eerzucht van den vurigen jongeling op, stond hem de kostbare wapenrusting van zijn vader af en voerde hem naar Troia, waar hij zich terstond in een kampstrijd met Eurypylos, den zoon van Telephos, onderscheidde.

Moeilijker was het de pijlen van Herakles te bemachtigen, daar zij in het bezit van den door de Grieken zoo diep gekrenkten en smadelijk verlaten *Philoktetes* waren; en nog altijd vertoefde deze met zijn ongenezen wonde in de uiterste ellende op Lemnos. Maar den onvermoeiden Odysseus, bij wien zich Tydeus' zoon Diomedes en Neoptolemos aangesloten hadden, gelukte het zich ook van deze taak te kwijten; Odysseus bracht Philoktetes naar de legerplaats der Grieken, *Machaon*, de zoon van Asklepios, genas hem, hij verzoende zich met Agamemnon, en beproefde zijne pijlen het eerst in een tweegevecht met Paris.

De Trojanen werden steeds nauwer in hunne stad ingesloten en belegerd, maar te vergeefs; want nog bleef de derde en zwaarste voorwaarde der inneming, de roof van het Palladion, over. Wie anders kon hier helpen, dan weder Odysseus? En wat deed nu de looze vos? Hij verminkte zich zelven vrijwillig, tot hij bijna onkenbaar was, sloop toen als bedelaar vermomd de stad binnen en was zoo gelukkig de plaats uit te vinden, waar het heilige voorwerp bewaard werd. Niemand herkende hem, behalve Helena, die na Paris' dood reeds in haar hart van de

Trojanen afgevallen en een aanhangster der Grieken geworden was; smachtende naar hereeniging met Menelaos, beschouwde zij zich als eene gevangene binnen Troia; in haar vond Odysseus zoodoende een onverwachte bondgenoote en beraamde met haar een listig plan ter inneming der stad.

In de legerplaats teruggekeerd beraadslaagde hij weder met den vermetelen Diomedes, en met hun beiden haalden zij het Palladion uit Troia. Nu was wel is waar aan alle voorwaarden van Helenos voldaan; maar toch zou de inneming der stad slechts gelukken door een list, die wederom door Odysseus, wel is waar onder den onmiddellijken invloed van Athena als raadsvrouw, gesmeed was. Hij liet door *Epeios*, een in het Grieksche leger vertoevend beeldhouwer, een reusachtig houten paard vervaardigen groot genoeg, om in zijn buik een aantal der dapperste helden te verbergen. Toen dit meesterstuk voltooid was en de uitgelezenste helden zich er in verborgen hadden, braken de Grieken hun legerplaats op; den vruchteloozen tienjarigen strijd schijnbaar moede scheepten zij zich in, als gaven zij moedeloos de gansche onderneming op. Alleen het houten paard lieten zij achter.

g. De verovering van Troia.

Toen de Trojanen zagen, dat de Grieksche legerplaats opgebroken was en de vijanden weggezeild waren, geloofden zij inderdaad, dat zij gered waren; bij geheele scharen stroomden zij uit de stad, om de plaats in oogenschouw te nemen, waar de Grieksche helden gelegerd waren geweest. Hier vonden zij het houten paard, waarom zij zich nieuwsgierig verdrongen; spoedig geraakten zij over zijne beteekenis onderling aan het twisten. Sommigen

beschouwden het wantrouwend als een oorlogsmachine en verlangden zijne vernietiging, anderen hielden het voor een heilig voorwerp of wijgeschenk, en wilden hebben, dat het naar de stad gebracht werd.

Onder hen, die de ware beteekenis van het paard vermoedden, drong zich het meest op den voorgrond *Laokoön*, een priester van Apollon, die vergezeld van zijne beide nog onvolwassen zonen met de Trojanen de stad verlaten had om een offer te verrichten. Dringend en welsprekend waarschuwde hij zijne landslieden, het geschenk der Grieken niet te vertrouwen, en toen hij met zijn speer in den buik van het paard stiet, hoorde men de wapenen der daarin verborgen helden kletteren. Zoo waren de Trojanen bijna met goed gevolg gewaarschuwd geworden: daar echter de goden den ondergang der stad besloten hadden, geschiedde er een wonderteeken, dat de Trojanen op een dwaalspoor leidde. Toen Laokoön met zijn knapen aan het altaar stond, om het offer te brengen (Plaat VIII), kwamen van het eiland Tenedos over de zee twee geweldige slangen, die rechtstreeks op den priester toekronkelden, en eerst zijne zonen, vervolgens toen hij hun te hulp kwam, hem zelven omwonden en met hun vreeselijke beten doodden.

Het lot van Laokoön scheen een straf den goden daarvoor, dat hij zich aan het heilig gewaande paard vergrepen had; de meening der Trojanen geraakte zoodoende weder op een dwaalspoor. Daarbij kwam nog iets.

Behalve het paard hadden de Grieken een vriend van Odysseus, *Sinon*, achtergelaten, die thans smeekend en met gebonden handen Priamos naderde, voorgevende, dat de Grieken hem hadden willen offeren en dat hij daaraan slechts door een toeval ontkomen was. De goed-

hartige, oude koning geloofde hem, liet zijn banden losmaken en noodigde hem uit, inlichtingen omtrent het paard te verschaffen. Sinon loog hun daarop voor, dat het een heilig voorwerp was, en ried den Trojanen, het paard naar hun stad te brengen, om in plaats van het geroofde Palladion een nieuw onderpand der goddelijke bescherming te hebben. Dit geschiedde; en daar de poort te laag en te nauw was, om het paard door te laten, werd de muur omvergehaald en het gewaande heiligdom in triomf door de stad naar den burg getrokken. Toen gaven de Trojanen, voor het eerst na zoo langen tijd, zich aan de meest uitgelaten vroolijkheid over; men gastreerde en dronk, jubelde en zong tot 's avonds laat en begaf zich vervolgens zorgeloos ter ruste.

Nauwelijks was alles stil binnen Troia, toen Sinon het paard opende en de helden er uitliet. Aan de Grieksche vloot, die bij Tenedos in hinderlaag lag, werd door seinvuur een teeken gegeven, en in alle stilte landde het leger opnieuw. Zonder moeite drong men in de onbewaakte stad en nu begon er een vreeselijk bloedbad. Maar ook toen de Trojanen de overrompeling gewaarwerden, toen hun beste helden den vijand met den moed der vertwijfeling trachtten af te weren, was de tegenstand te vergeefs; spoedig brandde de stad aan alle hoeken en einden. Priamos viel door de hand van Neoptolemos; de zoon van Hektor werd eveneens gedood, om niet tot wreker zijns vaders te kunnen opgroeien; de uitnemendste helden sneuvelden na dapperen tegenstand, — alleen *Aineias (Aeneas)* redde zich met zijn zoon *Askanios* en zijn vader *Anchises*, die hij op zijn schouders uit de brandende stad droeg, vluchtte naar het Idagebergte en bereikte eindelijk Italië, waar hij de stamvader van een nieuw geslacht werd.

Menelaos vond dan nu ook zijne gade Helena terug; hij verzoende zich met de berouwvolle en altijd nog beeldschoone vrouw. De andere Trojaansche vrouwen werden als zegeprijzen onder de Grieksche helden verdeeld; aan Neoptolemos werd Hektors echtgenoote Andromache, aan Agamemnon de koningsdochter Kassandra toegewezen. Een onmetelijke buit viel in de handen der veroveraars, die zich nu, nadat zij Troia geslecht hadden, tot den terugtocht gereedmaakten.

h. De terugtocht der helden.

Maar niet allen zouden hun vaderland wederzien of zich in den kring hunner dierbaren over de zege verheugen; want in hun overmoed als overwinnaars hadden velen zich zwaar vergrepen en den toorn der goden opgewekt. Zoo werd *Aias*, de zoon van *Oïleus*, vlak voor Troia door een storm, dien Athena verwekt had, tegen een rots verpletterd, vele anderen kwamen om of moesten lang ronddolen, voor zij t'huis kwamen. Zonder aan gevaren blootgesteld te zijn geweest bereikten *Nestor*, *Idomeneus*, *Diomedes*, *Philoktetes*, ook *Neoptolemos* en andere helden hun vaderland; *Menelaos* daarentegen zwalkte langen tijd op zee rond en kwam eerst na jaren te Sparta. Het treurigst echter was het lot van Agamemnon en Odysseus.

i. Agamemnons laatste lotgevallen en Orestes' wraak.

De terugtocht van Agamemnon liep af zonder bijzondere avonturen, maar t' huis wachtte hem onheil en verderf. Klytaimnestra, zijne echtgenoote, door het offeren van Iphigeneia vertoornd en van haar gemaal vervreemd, had gedurende zijne tienjarige afwezigheid een ongeoorloofde

betrekking aangeknoopt met *Aigisthos* den zoon van Thyestes. Toen nu Agamemnon t' huis kwam, verbonden beiden zich tot zijn ondergang. Klytaimnestra veinsde de grootste vreugde en liefde, en Agamemnon schonk haar argeloos zijn vertrouwen, ondanks de waarschuwing der zieneres Kassandra. Een warm bad werd door Klytaimnestra voor hem in gereedheid gebracht, en toen hij er uitsteeg, wierp zij een ruim en zoo kunstig geweven badkleed over hem heen, dat hij er in verward geraakte, en zoodoende weerloos door zijn trouwelooze vrouw en haar minnaar gedood werd. Te gelijk met hem vond ook Kassandra den dood en onder de aanhangers van den teruggekeerden koning werd een geducht bloedbad aangericht, waaraan alleen *Orestes*, Agamemnons zoon, door de zorgen zijner zuster *Elektra* ontkwam. Hij vluchtte naar een gastvriend in Phokis, waar hij verscheidene jaren bleef, terwijl Aigisthos Agamem-

40. Orestes en Elektra (Rome, Villa Ludovisi).

nons troon besteeg en in bedrieglijke veiligheid aan de zijde van Klytaimnestra over Argos heerschte.

Toen Orestes tot een bloeiend jongeling opgegroeid was, vermaande Apollon hem, zijn vader op de moordenaars te wreken en beloofde hem daarbij zijn goddelijke bescherming. Onherkend kwam Orestes, vergezeld van zijn trouwen vriend *Pylades* naar Mykenai, waar hij zich aan zijn zuster Elektra bekend maakte, aan zijn moeder daarentegen de onware tijding van zijn eigen dood overbracht. Toen zij en Aigisthos daarover in luide vreugdekreten uitbarstten, konden de jongelingen zich niet meer bedwingen; Klytaimnestra viel door de hand van haar zoon, Aigisthos werd neergestooten door Pylades.

Maar de straf voor zulk een afgrijselijke daad als moedermoord, al was deze dan ook een door Apollon geboden wraakneming, kon niet uitblijven. Nauwelijks was de misdaad gepleegd, of de Erinyen verschenen en joegen Orestes, hem rusteloos folterend, van land tot land. Zoo kwam hij ook te Delphi en klaagde Apollon zijn leed; deze gaf hem den raad, het beeld van Artemis uit Tauris naar Griekenland te brengen; daar zou dan zijne verzoening volgen.

Wij weten reeds, dat Iphigeneia in Tauris priesteres van Artemis was; daar gebood de tempelwet alle vreemdelingen aan de goden te offeren. Ook Orestes werd met Pylades bij de landing gevangen genomen; en zou geofferd worden, geofferd door de hand zijner eigen zuster! Door een toeval echter herkenden broeder en zuster elkaar. Orestes deelde aan Iphigeneia al het gebeurde mede, alsook de opdracht van Apollon, en met hare hulp gelukte het hem, het beeld van Artemis te ontvoeren.

Zoo was aan het gebod van Apollon voldaan, maar de Erinyen lieten nog niet van Orestes af. Apollon ver-

wees hem naar Athene, waar hij gerechtelijk gevonnisd zou worden. Orestes begaf zich derwaarts en riep de goddelijke hulp van Athena in; voor het gerechtshof van den Areiopagos (bladz. 118) traden de Erinyen als aanklaagsters, Apollon als verdediger van den jongeling op. Bij de uitspraak stonden de stemmen der rechters, die hem schuldig en die hem niet schuldig verklaarden, gelijk: toen wierp Athena zelf een wit vrijsprekend stemsteentje in de urn, en Orestes was vrijgesproken, de Erinyen weken van hem en werden door Athena verzoend; van dien tijd af was het te Athene gebruik bij staking der stemmen den aangeklaagde vrij te spreken, terwijl men in naam van Athena een wit steentje, den „steen van Athena", den steen der genade, bij de overige voegde. Van de wraakgodinnen bevrijd en van de bloedschuld gereinigd, aanvaardde Orestes nu de heerschappij zijner vaderen te Mykenai, verhief de dochter van Menelaos en Helena, *Hermione*, tot zijne gemalin, en heerschte na Menelaos' dood ook over Sparta.

k. De terugtocht van Odysseus, de Odyssee.

Reeds lang waren alle overige helden naar hun land teruggekeerd, toen Odysseus nog altijd op zee rondzwalkte. Met al zijne schepen, tal van manschappen en een rijken buit was hij van Troia afgevaren, en na eenige weinig beteekenende avonturen, die hem nochtans verscheidene zijner makkers kostten, bij de Kyklopen gekomen, vreeselijke reuzen, die slechts één oog en wel midden in hun voorhoofd hadden. In het hol van een dezer Kyklopen *Polyphemos*, die een zoon van den zeegod Poseidon was, nam Odysseus met de bemanning van zijn eigen schip zijn intrek, terwijl de andere schepen bij een naburig

eiland ankerden. De Kykloop weidde zijne kudden op de bergen; toen hij echter thuis kwam, schoof hij van binnen voor de opening van het hol een rotsblok, dat vele mannen niet zouden hebben kunnen bewegen; daarop de vreemdelingen ziende, gebruikte hij er twee van hen voor zijn avondeten, en legde zich daarop kalm ter ruste. Desgelijks deed hij den volgenden morgen, dreef zijne kudde naar buiten en plaatste het rotsblok weder voor het hol, zoodat Odysseus met de zijnen gevangen was. Dit ging drie dagen zoo voort. Toen verzon de schrandere Odysseus een list om zich te bevrijden. Hij had den Kykloop in den slaap gemakkelijk kunnen dooden, maar dan zouden zij in het hol verhongerd zijn, daar de weinige overgeblevenen het rotsblok niet zouden hebben kunnen wegschuiven, dat den ingang versperde. Daarom gaf hij den gulzigen Polyphemos overvloedig te drinken van den zwaren wijn, dien hij in een zak medegebracht had, en toen de Kykloop in diepen slaap gedompeld lag, stiet hij hem een gloeienden aangepunten paal in zijn eenig oog. Dol van de pijn sprong de reus op en tastte in den blinde naar de vreemdelingen, maar te vergeefs. Toen het dag werd, opende hij den ingang zijner rotsspelonk een weinig en ging er met uitgebreide handen voorzitten, in de hoop dat de vreemden zoo dom zouden zijn, zoo maar naar buiten te vluchten; ongetwijfeld zou hij hen dan gepakt en vreeselijke wraak op hen genomen hebben. Maar de slimme Odysseus bond zijne makkers onder den buik der groote schapen van Polyphemos, en zoo ontkwamen zij aan de tastende handen van het monster, die alleen den rug der dieren bevoelde en ze dan naar buiten liet: het laatst ontsnapte hij zelf door onder aan het grootste schaap te gaan hangen. Toen zij aldus behouden buiten het hol

gekomen waren en hun schip reeds bestegen hadden, riep Odysseus den Kykloop hoonende woorden toe en noemde hem zijn naam, waarop deze reusachtige rotsblokken afrukte en wierp naar de kant, van waar de stem geklonken had; toen echter alles te vergeefs was, smeekte hij in zijn machteloosheid Poseidon, om zijn zoon te wreken en Odysseus zijn toorn te doen gevoelen; en nu moest de held tien lange jaren ronddwalen, tot hij eindelijk, na al zijne makkers verloren te hebben, in de diepste ellende naar huis terugkeerde.

Het eerst kwamen de Grieken nu bij *Aiolos*, den koning der winden (bladz. 103). Na hen vriendelijk onthaald te hebben liet Aiolos Odysseus door een gunstigen wind begeleiden; de ongunstige en stormachtige winden gaf hij hem in een zak gesloten mede. Reeds waren de helden hun vaderland genaderd, toen Odysseus door de hebzucht en nieuwsgierigheid zijner makkers in het grootste gevaar kwam; terwijl hij sliep, openden zij den zak, waarin zij vermoedden, dat zich allerlei kostbaarheden als gastgeschenken van Aiolos bevonden, en terstond verhief zich een ontzettende orkaan, zoodat de schepen spoedig zonder stuur over het ruime sop rondgeslingerd werden.

Maar de straf voor hun ongepaste nieuwsgierigheid volgde spoedig. Toen zij met hun schepen aanlegden aan de kust der Laistrygonen, een uit reusachtige en wreede menschen bestaand volk, werden zij door dezen overvallen, en slechts één schip ontsnapte met moeite aan de rotsblokken, die door de reuzen geslingerd, alle andere met de geheele bemanning vernietigden.

Vervolgens kwamen zij bij de toovenares *Kirke*, eene zuster van Medeia; door een tooverdrank veranderde zij de Grieken in zwijnen; maar Odysseus, op wien onder

den bijstand der goden haar toovermacht schipbreuk leed, dwong haar zijn vrienden hun menschelijke gedaante terug te geven. Nu werd Kirke zeer gastvrij en behield Odysseus en de zijnen een geheel jaar bij zich zonder het hun aan iets te laten ontbreken. Daarop ried zij hem een tocht naar de onderwereld aan, waar hij Teiresias aangaande zijn verdere lotgevallen moest raadplegen. Het gelukte Odysseus het rijk des doods binnen te komen en hij zag in den Hades de schimmen der helden, die in den Trojaanschen oorlog gebleven waren, zag ook den geest zijner eigen moeder, die hem met weemoedige klachten begroette en door de schildering der treurige toestanden te huis in zijn paleis zijn hart roerde. Nog eens keerde hij tot Kirke terug, om vervolgens voor eeuwig van haar te scheiden, nadat zij hem nog goeden raad had gegeven met betrekking tot zijn verderen tocht. Behouden kwam Odysseus voorbij de *Seirenen* (bladz. 167) en voer vervolgens door de gevaarlijke zeeëngte, aan wier eenen oever de *Charybdis*, een in de diepte der zee wonend monster, alle schepen in haar maalstroom dreigde neer te trekken, terwijl tegenover haar op eene rots de *Skylla* op de voorbijzeilenden loerde en telkens met haar zes koppen zes manschappen naar zich toe trok en worgde. Odysseus koos van de twee kwaden het minste, hij zeide zijn makkers niets van het dreigende gevaar der Skylla, en toen allen huiverend het gewoel en geraas der Charybdis gadesloegen, greep Skylla er zes van hen en verslond ze voor de oogen hunner ontzette vrienden.

Tegen de waarschuwing van Teiresias en Kirke landden de Grieken daarop aan de kust van Trinakria, waar de heilige kudden van den zonnegod weidden. Het was hun op ban en boete verboden den dieren het ge-

ringste letsel toe te brengen; maar terwijl Odysseus sliep, haalden zij toch stieren om te offeren en bereidden zich een maaltijd van het vleesch. Tot straf, omdat zij zich aan het eigendom van den god vergrepen hadden, gingen allen, behalve Odysseus, in een vreeselijken storm te gronde; ook hij was den dood nabij; nadat hij echter negen dagen op het wrak van zijn schip rondgedreven had, kwam hij op het eenzame eiland der nimf Kalypso, die hem vriendelijk opnam, maar, daar zij verliefd op hem was, zeven jaren gevangen hield.

Odysseus echter versmaadde hare liefde en haar aanbod om hem onsterfelijk te maken; met smachtend verlangen zat hij dikwijls aan het strand der zee, staarde in de verte op de blauwe golven, en verlangde voor zijn dood slechts nog eenmaal den rook van zijn huis te zien opstijgen. Eindelijk ontfermden de goden zich over hem; Kalypso kreeg bevel hem te laten gaan. Odysseus bouwde een vlot, en vertrouwde zich weder aan de golven toe. Poseidon echter, wiens wrok nog niet gestild was, verbrijzelde zijn vlot, en Odysseus zou zonder de hulp van *Leukothea* (bladz. 166) verdronken zijn; de barmhartige godin wierp hem haar sluier toe, die hem boven water hield, zwemmend bereikte Odysseus het eiland der *Phaiaken*, wier koning *Alkinoös* hem gastvrij ontving, hem al zijn avonturen liet vertellen en de held vervolgens met rijke geschenken begiftigd naar zijn vaderland liet brengen. Hier was hem zijne echtgenoote *Penelope* onwrikbaar trouw gebleven, ofschoon de vorstenzonen der omliggende eilanden gedurende lange jaren naar hare hand gedongen hadden, en beproefd hadden haar tot een tweede huwelijk te dwingen door have en goed van den afwezigen Odysseus te verbrassen.

Zijn zoon *Telemachos*, die den jongelingsleeftijd bereikt had en uitgezeild was om berichten omtrent zijn vader in te winnen, vond den teruggekeerden Odysseus bij een trouwen herder; Odysseus maakte zich bekend en trad vervolgens, met zijn zoon verbonden, als wreker tegen de vrijers op, die hij, trots dapperen tegenstand, met Athena's hulp allen doodde. Roerend was het wederzien van zijne trouwe gade Penelope en zijn grijzen vader *Laërtes*, die zich diep bedroefd op een eenzaam landgoed teruggetrokken had. Een opstand op Ithaka wegens de vermoording van zoovele vorstenzonen ontstaan werd door Odysseus met zijn trouw gebleven onderdanen gedempt, en hij heerschte verder gelukkig en ongestoord tot zijn einde.

i. Aineias (Aeneas).

De eenige Trojaansche held, die aan den dood of smadelijke slavernij ontkwam, was Aineias, een lid van het het huis der Dardaniden, en ook hij had zijne redding alleen te danken aan zijne goddelijke moeder Aphrodite, door wier toedoen hij zonder herkend te worden het boschrijke Ida-gebergte bereikte. Op zijn schouders droeg de held bij zijn vlucht uit het brandende Troia zijn ouden zwakken vader *Anchises*, aan de hand geleidde hij zijn zoon *Askanios*. Maar niet lang bleef Aineias met de zijnen op Aziatischen bodem; hij maakte zich op en ging onder zeil om elders een nieuw te huis te stichten. Na velerlei zwerftochten bereikte Aeneas Epeiros, waar na den dood van Neoptolemos een zoon van Priamos, *Helenos*, tot groot aanzien gekomen was en Hektors weduwe *Andromache* gehuwd had. Na eenigen tijd vroolijk en wel bij hun gastvrije verwanten vertoefd te hebben zetten de

Trojanen hun tocht voort. Op Sicilië stierf Anchises. Nieuwe omdolingen volgden. Een gastvrije ontvangst vonden de vluchtelingen bij koningin *Dido* te Carthago; op bevel der goden echter bleef Aeneas niet hier, zooals de koningin wenschte, maar wendde zich noordwaarts nâar Italië, waar hij eerst wel door koning *Latinus* vriendschappelijk ontvangen werd, maar weldra met de inwoners in strijd geraakte. Eerst nadat hij den held *Turnus* in een tweegevecht overwonnen had, kon hij zich in het ongestoord bezit van zijn nieuwe vaderland verheugen en leefde met zijne echtgenoote Lavinia gelukkig in de nieuw gestichte en naar haar genoemde stad.

De Romeinen, en vooral de dichter *Vergilius*, hebben aan de Aeneassage den vorm gegeven, waarin wij haar verhaalden. Later schiep men er behagen in, de voornaamste families der stad Rome van de naar Italië verhuisde Trojanen af te leiden, en de stamboom van den grooten Gaius Julius Caesar werd door de vleiende dichters en geleerden van dien tijd tot den voornaamsten dier vreemdelingen, Aeneas zelven, opgevoerd.

Aanhangsel.

De Godenleer der Germaansche volken.

Van de goden en het godsdienstig geloof onzer voorvaderen weten wij slechts zeer weinig. Grieken en Romeinen hebben in de werken van hunne dichters het leven en bedrijf der godenwereld bekoorlijk en liefelijk afgeschilderd, en talrijke gedenkteekenen der beeldhouwkunst vullen deze mededeelingen der ouden op de schoonste wijze aan. Geheel anders is het bij de Germaansche volken. Slechts weinigen verstonden de schrijfkunst en werkelijk geschrevene mededeelingen uit den ouden tijd waren er nooit; want de runen, letterteekens, die op enkele gedenkteekenen gevonden worden, waren slechts bestemd om heilige wetten en spreuken op schrift te brengen. Evenmin bestaan er kunstwerken, die ons onderricht en opheldering kunnen verschaffen. Onze voorouders toch waren een eenvoudig natuurvolk, en zelfs ten tijde dat de hoogst beschaafde volken der Grieken en Romeinen reeds in verval waren geraakt, hadden de Germaansche stammen nog hunne eenvoudigheid bewaard. Zoo vereerden zij hunne goden ook niet als gene in kostbaar versierde tempels en door prachtige standbeelden, maar in het stille woud en in heilige bosschen; ook

stelden zij zich hunne goden wel zinnebeeldig voor in een boomstam, zooals ons b. v. de *Irminsul* genoemd wordt en de *Donar-eik* bij Fritzlar, welken Bonifacius met een bijl velde. Slechts enkele tempels der Germanen worden ons genoemd, zooals „de gouden tempel" te Upsala in Zweden.

Van veel meer beteekenis zouden de volksliederen voor de kennis van het geloof onzer voorouders zijn, liederen, die zich door overlevering van mond tot mond voortplantten, maar zij zijn tot op het eenvoudige bericht na, dat zij eenmaal bestonden, verloren gegaan. Reeds ten tijde van Karel den Groote begonnen zij onder het volk uit te sterven; daarom liet de keizer ze verzamelen en opschrijven. Wij hebben echter het verlies van al deze oorlogs-, helden-, en feestliederen te beklagen, waarin zich het geloof der oude Duitschers uitsprak. Onder de opvolgers toch van Karel vond de geestelijkheid in haar ver gedreven ijver die overleveringen uit het heidendom te strijdig met en te aanstootelijk voor het Christelijk geloof, en waar zich nog verzamelingen van oude liederen en schriftelijke herinneringen aan het heidendom bevonden, daar werden zij zonder verschooning vernietigd. Zoo zijn zij voor de nakomelingschap spoorloos verdwenen. In volkssagen en sprookjes leeft wel is waar veel uit het oude geloof tot op den huidigen dag voort; maar de godengestalten zijn in den loop der eeuwen zoo verbleekt, dat het vaak moeilijk valt ze te herkennen.

Wat men omtrent de goden geloofde bij het met onzen stam verwante Noordsche volk op het Skandinavische Schiereiland, het hedendaagsche Zweden en Noorwegen, daarvan is meer bewaard gebleven, vooral in de beide gedichten, de oudere en jongere Edda, die op

IJsland zijn te boek gesteld in de 11de en 12de eeuw. Daarom vereenigt men, wat men van het geloof der oude Skandinaviërs weet, met het weinige, dat ons bewaard is gebleven van de godensagen der oude Duitschers. Zoo heeft men door ijverige navorsching ontdekt, hoe zich de Germaansche volken, d. i. de volken van den Duitschen stam, het ontstaan der wereld, der goden en der menschen gedacht hebben.

I. Het ontstaan der wereld.

In den beginne was er land noch zee, vasteland noch zoute golven, hemelgewelf noch gapende afgrond, — slechts een onmetelijke ledige ruimte was er, voor de wereld ontstond, Ginnungagap genaamd. Daarin vormde zich een gistende grondstof, in welke alle elementen voorhanden waren. Uit deze werd lang, lang voor het ontstaan der geregelde wereldorde aan het noordeinde van Ginnungagap het koude en donkere Niflheim, aan het zuideinde daarentegen het lichte en heete Muspelheim geboren. In Niflheim lag de bron Hwergelmir, d.i. de ruischende ketel, uit welke twaalf stroomen, Eiliwagar, in de ledige ruimte vloeiden. De onstuimige wateren verstijfden in de koude van Niflheim tot sneeuw en ijs, dat de ruimte vulde, gestadig toenam en steeds meer naar het zuiden voortdrong. Maar door de hitte van Muspelheim begon het ijs te smelten, en uit het afstroomende water ontstond een geweldige reus, *Ymir*. Hij was man en vrouw te gelijk, en toen hij weldra in diepen slaap viel, kwamen er uit hem nog meer reuzen voort, de *Hrimthursen*, d. i. de Rijp- of Vorstreuzen. Deze geschiedenis van het ontstaan van Ymir uit het koude ijs is niets anders dan de zinnebeeldige voorstelling der

Noordsche natuur: reusachtige ijsmassa's nemen des winters meer en meer in omvang toe en overdekken landen en zeeën, totdat zij des zomers door de kracht der zon ontdooien, en aan een zij het slechts spaarzaam leven in het planten- en dierenrijk plaats verleenen, tot de in den winter toegevroren oceaan ontboeid wordt, en weder om de kusten van het noordelijk schiereiland ruischende, visscher en koopman op zijne van het ijs bevrijde golven lokt.

Bij onze Duitsche voorvaderen zal wel een andere voorstelling van het ontstaan der wereld gangbaar geweest zijn, daar in hun zuidelijker en warmer gelegen landen de ijsmassa's niet zoolang konden duren. Misschien duidt zelfs Muspelheim dit meer zuidelijke deel van het gebied der aarde aan, waar de volken van den Duitschen of Zuid-Germaanschen stam woonden.

Later heeft men ook *Tuisco* of *Tuisto*, die dikwijls de stamvader der Germanen genoemd wordt, als een reus gelijk Ymir beschouwd; zijn zoon was *Mannus*, en uit dezen sproten weer drie zonen, *Istio*, *Inguio* en *Hermio*, de stamvaders van de drie volken der Istaevonen, Ingaevonen en Hermionen, voort.

Te gelijk met Ymir was eene koe ontstaan, *Andhumbla*, de Melkrijke, genaamd. Uit haar uier vloeiden vier stroomen melk, met welke Ymir zich voedde. De koe lekte aan de zilte ijsklompen, en op den avond van den eersten dag zag men menschenharen te voorschijn komen, op den volgenden dag het hoofd van een man, op den derden dag den geheelen mensch, die den naam droeg van *Buri*; hij was schoon van aangezicht, groot en krachtig. Zijn zoon *Bör* huwde met *Bestla*, de dochter van een reus, en verwekte bij haar drie zonen, *Odin*, *Wili*

en *We*, van welke echter alleen Odin bestemd was, om eens groot en machtig te worden.

Ook onze voorvaderen vertoonen zich zoo als kinderen der natuur, waarin zij geboren waren en leefden, niet minder godvreezend dan Grieken en Romeinen, ofschoon hun geloof een ander was. Intusschen ontwaren wij toch een zekere overeenstemming in de voorstelling der wording aller dingen. Zoo stelden ook de Germanen zich den strijd der elementen zinnelijk voor. De zonen toch van Bör doodden den reus Ymir, en uit zijn wonden liep zooveel bloed, dat het geheele geslacht der Rijpreuzen daarin verdronk, met uitzondering van één, *Bergelmir*, die met de zijnen behouden bleef, door zich in een boot te begeven. Gelijk in de Grieksche sage de latere menschen van Deukalion en Pyrrha, zoo stammen van dit alleen overig gebleven reuzenpaar alle jongere Rijpreuzen af.

Uit het doode lichaam van Ymir schiepen de goden nu het heelal. Uit zijn bloed ontstond de zee en het water, uit zijn vleesch de aarde, uit zijn haren de boomen, uit zijn beenderen de bergen, uit zijn tanden, kinnebakken en verbrijzeld gebeente de rotsen en klippen, uit zijn wenkbrauwen voor de menschen rondom de aarde de burg Midgard tegen de aanvallen der reuzen, uit zijn schedel de hemel, die zich vierhoekig over de aarde welfde; aan elk dezer hoeken plaatsten de goden een dwerg als wachter, Austri (Oosten), Westri (Westen), Nordri (Noorden) en Sudri (Zuiden) genaamd. Lucht en wolken werden uit de hersenen van den reus gevormd.

Een andere mythe verhaalt: Zeker man had twee kinderen, lief en schoon. Den zoon noemde hij *Mani* (Maan)

en de dochter *Sol* (Zon); deze laatste verbond hij in den echt met *Glenr* (Glans). Aan den hemel rijden de beide paarden *Arwakr* (Vroegwakker) en *Alswidr* (Zeersnel) de Zon, en Mani leidt, over nieuwe maan en volle maan heerschende, de maan op hare baan. De sterren ontstonden volgens de sage uit de vuurvonken, die door Muspelheim uitgeworpen, rondvlogen.

De nu en dan plaats hebbende verduistering der groote gesternten bij zons- en maansverduistering verklaarde de Noordsche sage zóó, als werden Zon en Maan op haar baan door vreeselijke wolven vervolgd. De wolf, die de maan najaagt, heet *Hati*. Deze monsters houden zich op in een donker woud, ten oosten van Midgard gelegen, en worden door een oud reuzenwijf verzorgd.

Evenals Zon en Maan door de mythe godengelijkende wezens genoemd worden, zoo ook Dag en Nacht. De Nacht (*Nott*) werd gehouden voor een dochter van den reus *Nörwi*, die een zoon van Loki was; daardoor is zij met de godin der dooden Hel verwant, die eveneens een dochter van Loki was. Den Dag hield men voor een zoon van Nott en een der Asen. De Nacht rijdt langs den hemel op het paard *Hrimfaxi*, dat elken morgen met het schuim van zijn gebit de aarde bedauwt. Op haar volgt de Dag op het paard *Skinfaxi*, welks manen lucht en aarde verlichten.

Van de jaargetijden kenden onze voorvaderen inzonderheid Zomer en Winter. De vader van den Zomer heette *Swasudr*, en was zacht en liefelijk; die van den Winter heette *Windloni* (Windbrenger) en *Windswahr* (Windkoel) en stormde koud en grimmig daarheen. De Wind, een reus in adelaarsgedaante, *Hraeswelgr* genaamd, zetelt aan het noordeinde des hemels; als hij met de

vleugels klapwiekt of in ruischende vlucht de lucht doorklieft, ontstaan de winden.

Omtrent het ontstaan der menschen zijn er twee sagen: de eene schrijft het aan de drie zonen van *Bör* Odin, Wili en We toe, de andere aan de drie goden Odin, Hönir en Lodur (Loki). Deze goden wandelden eens langs het strand der zee en vonden daar twee boomen ; uit deze schiepen zij man en vrouw ; den man noemden zij *Askr* (Eik), zijne gezellin *Embla*. Van dit paar stamt het menschelijk geslacht af, waaraan Midgard tot woning werd gegeven. Odin gaf aan dit paar bij de schepping de ziel, Hönir de zintuigen, Lodur het bloed en de bloeiende kleur.

Zoo is de wereldschepping volgens de sagen van den Germaanschen volksstam ; zij behoort grootendeels tot de Skandinavische of Noordsche sage, daar slechts zeer weinig van de eigenlijk Duitsche sage is bewaard gebleven. Vermelding verdient nog het beeld van den Esch *Yggdrasil*, waaronder men zich een onmetelijk wereldgebouw voorstelde, dat zich over de zichtbare grenzen heen uitstrekte. Deze Esch wordt de grootste en beste aller boomen genoemd ; zijn takken en twijgen breiden zich over de gansche wereld uit en reiken tot boven den hemel. De wereldboom rust op drie sterke wortels ; onder den eenen wonen de menschen, onder den anderen de Hrimthursen, onder den derden, die zich het diepst naar beneden uitstrekt, ligt het rijk van Hel.

De verzorging van den boom is aan de drie *Nornen* toevertrouwd ; dagelijks begieten zij hem met water uit een der drie heilige bronnen, die aan de wortels van den Esch opborrelen, en uit een van welke de reus *Mimir* zijne wijsheid drinkt ; zij verzorgen den boom, zoodat hij noch verdort noch verrot, maar ondanks haar zorgen kwijnt hij,

zij het ook langzaam en bijna onmerkbaar weg; want in de takken weiden vraatzuchtige herten, aan zijn wortels knaagt de reusachtige slang *Nidhöggr*, en zijn stam wordt door vele wormen doorknaagd. Eens komt de dag, waarop de Esch, en met hem de geheele wereldorde, met goden en menschen wegzinkt, — de dag der Godenschemering.

De drie Nornen zijn zusters; zij stammen af van een overoud godengeslacht en bezitten de kennis aller dingen. *Urd*, de godin van het verleden, is de oudste; naar haar heet de bron, waaruit zij haar water scheppen, de bron van Urd; *Werdandi* is de Norne van het wordende heden, en *Skuld*, de jongste die van de toekomst. Gelijk deze godinnen over den loop der wereld en de instandblijving der wereldorde waken, zoo behoeden zij ook het leven van den enkelen mensch, en ieder krijgt bij de geboorte van de Nornen zijn godspraak voor het leven mede. In vele sagen wordt ons verhaald van de gaven, die de Nornen aan de stervelingen bij den aanvang hunner levensreize schonken.

II. De Goden.

De Germaansche godenleer kent, evenals de Grieksche, verschillende soorten van bovenmenschelijke en goddelijke wezens, wier bestaan verbonden is met de krachten, waaruit de wereld ontstond, en die de wereld in stand houden. De oudste zijn de Reuzen, die in hun wezen de geweldige werking der natuurkrachten beteekenen, gelijk de Grieken zich die onder het beeld der Giganten en Titanen voorstelden. Evenals dezen met de Olympische goden, zoo voerden ook de Reuzen voortdurend strijd met de Asen. Maar deze laatsten komen niet als overwinnaars uit den strijd te voorschijn; Zeus overwon de onstuimige krachten

der natuur volkomen en brak voor altijd hare macht; niet alzoo de Germaansche goden, die niet in staat zijn, hun vijanden geheel te vernietigen. Op vaste burchten zijn de Reuzen gezeteld, wrokkend, een ontembaar geslacht, pochend op hun ontzettende lichaamskracht en hun dikwijls zelfs voor de goden verborgen wijsheid, steeds bereid om telkens weer opnieuw in opstand te komen. Zoo beteekenen de Reuzen de eeuwig weerstrevende, ruwe natuurkrachten, de Goden of Asen de eeuwig leidende natuurwet, waardoor gene wel is waar beteugeld, maar toch niet altijd overwonnen worden. Toch zijn de Reuzen niet uitsluitend booze machten; de sagen verhaalt uitdrukkelijk, dat zij in het bezit zijn van de eeuwige bron der wijsheid, waaruit Mimir dagelijks dronk. Ook werden de Reuzen geacht de opvoeders te zijn van de Nornen en van alle zieners, en Odin zelf streed met den reus Wafthrudmir over de dingen, die van den beginne zijn. Zoo eindigt volgens het geloof der Germanen de strijd in de wereld nooit, — natuurlijk, daar elke kracht op tegenkrachten stoot. Men onderscheidde Rijp- en Vorstreuzen, Stormreuzen, Waterreuzen, Vuur- en Onweerreuzen, die in de verschijnselen van den ijzigen, harden winter, van de ruwe stormen, van de vreeselijke branding, en van het verwoestende onweer hun aard openbaarden.

Veld en bosch, weiden en beken, stelden de Germanen zich voor als door goddelijke wezens bewoond en bezield, evenals wij zulks bij de Grieken gezien hebben. In de diepte der aarde wonen de *Zwarte Elfen*, kunstvaardige dwergen, uit wier werkplaatsen de schoonste kunstwerken wapenen en kleinoodiën afkomstig zijn. Jegens goden en menschen zijn zij vriendelijk en welgezind, en de herin-

nering aan hen leeft voort in de vele verhalen aangaande *Kaboutermannetjes*, *Aardmannetjes* en goede beschermgeesten des huizes, die tot op onzen tijd bewaard zijn gebleven. In even talrijke sprookjes ontmoeten wij de *Waterelfen*, de *Nixen*, wier dikwijls bovenaardsche schoonheid menig sterveling in de diepte des waters trok. Zij bewoonden de beken en wateren, en des nachts bij maneschijn zweven zij in lichte reien boven den spiegel der door het woud overschaduwde waterplassen.

Maar boven allen zetelen op Asgard de hooge goden, in de eerste plaats Odin. Oorspronkelijk waren er twee opperste godengeslachten; dat der *Asen* woonde op den hemelburcht Asgard en voerde langen tijd strijd met het geslacht der *Wanen*, die eindelijk overwonnen werden en zich aan de heerschappij der Asen moesten onderwerpen. Nochtans werden bij het sluiten van den vrede eenige van hen onder het getal der Asen opgenomen en regeerden sedert dien tijd als zachte, zegen verspreidende godheden.

Beschouwen wij nu de goden eenigszins van naderbij, in de eerste plaats de woning der onsterfelijken, Asgard.

A. Asgard.

Het godenland is *Asenheim* en de hoofdstad daarvan *Asgard*, de eigenlijke zetel der goden, een menigte van groote, prachtige burchten midden in de wereld. De ruime paleizen zijn geheel van goud en edelgesteenten, het traliewerk is uit gouden riddersperen samengesteld, en aan de zoldering der zalen hangen de schilden der helden, die zoo sterk blinken, dat men geen licht, zelfs niet van zon en maan, noodig heeft. De woningen der goden zijn door altijd groene, liefelijke bosschen omringd, waarin

de goden na de kampspelen en feestmalen wandelen. Het grootste is *Glaadsheim*, waar ieder der twaalf goden een eerezetel heeft; de dertiende evenwel voor Odin bestemd steekt boven al de andere uit. In Odins bijzondere woning staat een zoo hooge troon voor hem en zijne echtgenoote Frigga, dat hij van daar de geheele wereld kan overzien

Tot de godenstad Asgard behoort ook *Walhalla*, de woning der in den krijg gevallenen. Zij is geheel van goud en zoo hoog, dat de zoldering der zaal nauwelijks voor het oog zichtbaar is; ontelbare poorten verleenen toegang, en hier worden de gevallen helden door de godin *Freya*, die er als Odins gemalin heerschappij voert, met den welkomstdronk ontvangen. Ook de *Walküren* dienen in Walhalla de helden als liefelijke schenksters, nadat zij hem eerst in de heerlijkheid hebben binnengeleid. De Walküren waren de dienaressen van Odin, evenals Nike de bode van Zeus; zij rijden op prachtige paarden, met helm en borstharnas, zwaard en speer toegerust, en zweven over het slagveld, om volgens Odins bevel den strijd te beslissen en de verslagen helden naar Walhalla te geleiden. Van de manen der paarden druppelt dauw in de diepe dalen, valt hagel op de bergen en hooge wouden. De voornaamste Walküre is *Hilde* (*Hilda*), die elken nacht op het slagveld verschijnt en de gevallenen met een kus tot nieuw leven wekt. In Walhalla bekleeden de Walküren als lieflijke Gratiën het ambt van schenkster en bieden den helden de drinkhoorns vol schuimend bier en mede aan, welke de uier van den geit *Heidrun* in den rijksten overvloed oplevert.

Veel weet de sage van de liefde der Walküren voor bepaalde stervelingen te verhalen; zoo van *Brunhild*, die haar geliefde tegen Wotans wil de zege schonk, en daar-

voor met den slaapdoorn gestoken, zoolang op den top van een berg door een vuurvlam omgeven slapen moest, tot zij door den koenen held *Sigurd* werd gewekt.

De Walküren hebben ook het vermogen om zich in witte zwanen te veranderen. Die haar zwanenhemd verkrijgt, dat zij somtijds afleggen om te baden, die krijgt ook de jonkvrouw in zijn macht, en talrijk zijn de sprookjes en sagen, die zich vastknoopen aan de zwanen-jonkvrouwen.

De helden heeten, nadat zij Walhalla zijn binnengegaan, *Einheriar*, de Schrikstrijders. Zij zijn geroepen Wotan eenmaal bij den aanvang der Godenschemering tegen de aanstormende vijanden bij te staan. Daarom oefenen zij zich ook dagelijks in den wapenhandel; reeds bij het eerste hanengekraai snellen zij gewapend op elkander los en strijden tot zij, vermoeid geworden, door de Walküren verfrischt worden met een koelen dronk. Maar slechts zulke helden, die dapper strijdende op het slagveld gevallen waren, gingen tot Walhalla's vreugde in; daarom trokken de Germanen onbevreesd ten strijde, vertrouwende, dat Wotan over hen zou waken, en hun òf den prijs der overwinning zou schenken, òf hen na roemvolle nederlaag onder het getal der Einheriar opnemen.

De weg naar Asgard loopt over *Bifröst*, de kleurenrijke regenboogbrug. Maar slechts goden en helden kunnen haar betreden; aan de reuzen is de toegang verboden, maar eenmaal zal de brug onder de aanstormende Vuurreuzen instorten. De sterke wachter van Asgard is *Heimdall*. Hij woont daar, waar *Bifröst* den toegang tot Asgard verleent, en heeft minder tijd noodig om te slapen dan een vogel. Ver in het rond ziet hij alles, en niets ontgaat aan zijn gehoor; — hij hoort het gras op de weide en de wol op de schapen groeien. Wanneer gevaar de

goden bedreigt, stoot hij in zijn geweldigen hoorn, aan welks oproeping ook alle de Einheriar gehoor geven; zoo verkondigt hij ook eenmaal het begin van den laatsten strijd, de Godenschemering. Elken morgen beklimt Heimdall op zijn ros met gouden manen de bergen van Asgard, om uit te zien, wanneer de jonge dag verrijst en den nacht verjaagt.

Vele sagen weten ook van Heimdall te berichten, dat hij eenmaal in menschelijke gedaante op aarde rondwandelde en aan de geslachten der adellijken, vrijen en knechten het aanzijn schonk.

B. Asen.

1. Wotan (Wodan, Woden) of Odin.

Op Asgards lichte hoogten troont de vorst der goden en menschen, *Wotan* of *Odin*. Als een eerbiedwaardige grijsaard, met een langen neergolvenden baard, zit hij op zijn verheven zetel, ver over het land schouwende met zijn ééne bliksemende oog; het andere heeft hij opgeofferd, om aan Mimirs bron verborgen wijsheid en kennis der toekomst deelachtig te worden. Op zijn hoofd heeft hij een helm met vooruitstekende vleugels, tegen den troon leunt de onverwinnelijke speer, op Odins schouders gezeten fluisteren de raven *Hugin* (Gedachte) en *Munin* (Herinnering) hem in het oor, al wat zij in de wereld van den loop der dingen afgeluisterd hebben; aan zijn voeten liggen twee reusachtige wolven, die den god vergezellen op het slagveld.

Odin is wel is waar de wijste van alle goden, maar toch niet alwetend. Daarom is het zijn streven van reuzen, elfen en bij de menschen wijsheid te leeren. Bij Mimir

liet hij één oog voor een blik in de toekomstbron, en dikwijls zwerft de god als een eenzame wandelaar over de aarde, het hoofd bedekt met een breedgeranden slappen hoed, die over het blinde oog is heengetrokken, in een langen blauwen mantel, — altijd als een grijsaard van een rijzige gestalte, die bij de menschen inkeert, hunne gezindheid uitvorscht, de goeden beloont en de kwaden straft.

Als Alvader beheerscht Wotan alle elementen, den zachten adem der lente, zoowel als den onstuimigen noordenwind, die gelijkelijk over land en zee daarhenen giert. Zoo strekt de werkzaamheid van den god zich ook tot het water uit, en hem smeeken de zeelieden vóór de afvaart om gunstigen wind.

Inzonderheid echter is Wotan de god van den strijd en den woesten slag. Wapengedruisch en het krijgsgeschreeuw der tegen elkander instormende helden is zijne vreugde, en dikwijls neemt hij zelf deel aan den strijd, zijn onweerstaanbare speer ver over de vijanden slingerende, die dan aan den dood zijn prijsgegeven en vol schrik op de vlucht slaan. Wie dapper strijdende viel, werd door Wotan onder de schare der Einheriar opgenomen. Wotan is het, die aan den zanger de liederen ingeeft, waardoor de feestmalen der helden in Walhalla worden opgeluisterd. In later tijd onderscheidde men *Bragi* als god van het lied en dacht zich hem als een zoon van Wotan.

Als god der wijsheid vond Wotan ook het geheimschrift der runen uit; door de runenteekens oefent hij zijn macht over de wereld, en niemand kan die tooverkracht weerstaan. Goden en menschen ontvangen als gave ook wel van Wotan de kunst, om runen te snijden en te verklaren.

Gelijk van Zeus vele heroën en nakomelingen van dezen hun oorsprong afleidden, zoo gold ook Wotan als stamvader en bijzondere beschermer van alle echte konings- en heldengeslachten; onder zijn bescherming en bijstand trokken de legers in den strijd, niet echter in het ordelooze moorden van den slag, maar in den geregelden, ridderlijken strijd, zooals Wotan dien zelf uitgevonden en geleerd heeft.

Vele sagen herinneren nog heden aan den oppersten god onzer voorvaderen. De Nederlandsche en de Engelsche naam voor den middelsten dag der week (Woensdag, Wednesday) duiden dezen aan als den dag, die aan genoemden god was toegewijd; in vele plaatsnamen kan men nog de afleiding van Wotan en Odin herkennen, en algemeen bekend zijn de sagen van den Wilden Jager, die in vele streken van ons vaderland huiveringwekkend rondwaart: hij is niemand anders dan Wotan, die met zijn gevolg in den stormwind daarhenenvaart, langs zijn heirweg aan den hemel, den Melkweg; eerst in den Christelijken tijd is de opperste god onzer voorouders een spookachtige, booze geest geworden.

Ook het schoone verhaal van keizer Barbarossa, die in de diepte van den Kyffhäuser of van den Unstersberg bij Salzburg zoolang zit, tot zijn baard driemaal om de steenen tafel is gegroeid, tot de raven niet meer om den top des bergs vliegen, is een flauwe herinnering aan Wotan met zijn grijzen baard en ravengevolg, die op Asgard troont en over de toekomst peinst.

2. Frigga

is Wotans gemalin. Als koningin en huisvrouw heerscht zij zoowel in Asgard, als inzonderheid onder de menschen,

en is zij beschermster van den echt, den kinderzegen, in één woord van het geordende huiselijke leven. Van haar leerden de huisvrouwen en dochters het spinnen, daarom draagt ook de godin zelf klos en spinrokken, terwijl ook de sleutels, die aan haar gordel hangen, op haar hoedanigheid van huisvrouw wijzen. In vele trekken beantwoordt Frigga nauwkeurig aan de Hera der Grieken, ook in zooverre als zij van jaloezie blijk geeft ten opzichte van haar echtgenoot.

Onder het Duitsche volk leven tot op den huidigen dag vele sprookjes voort, die ons Frigga als *Holda* of *Berchta* in haar zegenrijke werkzaamheid doen kennen. Zij bewaart de orde in de huishouding; inzonderheid neemt zij de vlijtige spinsters onder hare bescherming en straft de trage. Holda woont in de diepte van meren en bronnen in een schoonen bloeiend en hof; en gelijk uit hare bron de kleine kinderen aan de ouders gebracht worden, zoo begiftigt zij ook wel hare lievelingen met de schatten van haar geheimzinnig rijk.

Na verwant met Frigga is ook de godin *Ostara*, van wie wij slechts zeer weinig weten. Ter eere van haar, als godin der vruchtbaarheid, werden in de lente feesten gevierd, die met het Christelijke Paaschfeest samenvielen; in den Duitschen naam van Paschen, nl. „Ostern", is de herinnering aan de godin Ostara bewaard gebleven, en de gewoonte, om aan de kinderen Paascheieren ten geschenke te geven, evenals de fabel van de Paaschhaas hebben betrekking op de godin, aan wie de haas, als een zeer vruchtbaar dier, was toegewijd.

3. Thor (Donar),

de zoon van Wotan, is na zijn vader de machtigste en

sterkste god. Hij heeft een gedrongen gestalte, draagt een verwarden rossigen baard en verheugt zich in een lichaamskracht, die hem overal, zelfs over de reuzen, de overwinning doet behalen. Zijn vreeselijk wapen, waarmede hij rotsen vermorzelt, is de hamer *Miölnir*. Gelijk zijn naam te kennen geeft, is Thor de god van den donder, van het onweer. Maar hij zendt niet gelijk de boosaardige reuzen de verwoestende stormen, hij laat geen huizen en voorraadschuren door de bliksemstralen in vlammen opgaan, of door wolkbreuken en watervloeden de kudden wegspoelen en de akkers verwoest worden, — hij is de god van dat onweder, dat de lucht zuivert en afkoelt en door zijn vruchtbaarmakenden invloed den akkerbouw en het gedijen van alle veldvruchten bevordert. Donar toch is de beschermer der landlieden, de god der boeren; hij heeft de vroeger in de wouden ronddolende en een zwervend jagersleven leidende menschen aan vaste woonplaatsen gewend, heeft hen den landbouw geleerd, en is zoodoende de grondlegger van alle beschaving en daardoor ook van het geordende leven in gemeente en staat geworden. Daarom rijdt hij ook met zijn machtig wapen, den hamer, overal in het land rond, op zijn door bokken getrokken wagen, onder welks raderen de donder knalt, om zijne en der menschen vijanden, de reuzen, te verdelgen; en de sage verhaalt van menigen strijd, waarin hij met zijn metgezel *Thialfi* over de ruwe kracht der reuzen de zege behaalde.

Zoo had eens de vorst der reuzen *Thrym* den hamer van Thor geroofd en diep in de aarde verborgen; alleen wanneer de goden hem Freya tot vrouw gaven, wilde hij dien weer afgeven. Op listige wijze verkleedde Loki Thor zelven als bruid, en toen nu in Reuzenheim het hu-

welijk zou voltrokken worden, en Thrym aan de vermeende Freya den hamer als bruidsgave in den schoot legde, sprong Thor op, en het geheele geslacht der reuzen viel onder zijne slagen.

De Donderdag draagt zijn naam naar Donar, desgelijks de Donnersberg in den Haardt (gebergte i. d. Rheinpfalz), en ook verder herinneren vele plaatsnamen aan den Dondergod onzer voorvaderen. De eik, dien Bonifacius bij Fritzlar velde, was aan Thor gewijd.

Donars gemalin was *Sif*, eene godin der vruchtdragende aarde; goudgeel, als rijpende aren, is heur haar, dat de dwergen voor haar vervaardigden, toen Loki haar eens in den slaap de schoone lokken had afgesneden.

4. Zio (Tyr)

komt in zijn wezen overeen met den Ares der Grieken. Als zoon van Wotan drukt hij, evenals zijn broeder Donar, slechts ééne zijde van het wezen zijns goddelijken vaders uit; gelijk Ares heeft hij behagen in den onstuimigen krijg, en niets hoort hij liever dan het kletteren der zwaarden en het kraken der speren. Zio werd vereerd onder het teeken van het zwaard; gelijk het zwaard slechts één kling, zoo heeft de god slechts één arm; met de linkerhand voert hij zijn wapen, de stomp van de rechterhand steekt hij in den riem van het schild. Dat Zio de rechterhand verloor, geschiedde aldus: Loki, de listige vuurgod, had drie kinderen, vreeselijke monsters, door welke de Asen volgens een oude voorspelling met ondergang en verderf werden bedreigd: Hel, de Midgardslang, en de Fenriswolf. Hel ploften de goden in de onderwereld, de Midgardslang wierpen zij in de zee, de wolf alleen werd in Asgard opgevoed. Maar met bezorgdheid

zagen de goden, hoe het ondier van dag tot dag groeide, hoe het steeds toenam in kracht, zoodat Tyr alleen ten slotte nog waagde het te naderen. Toen besloten zij den wolf te boeien; maar als het dier zich slechts uitrekte, sprongen de zware ketenen, waarmede de goden het meenden te kluisteren; als een strooband sprong ook een tweede, veel sterkere keten, en de Asen zonden nu naar de Zwarte Elfen in de donkere aarde, die uit geheimnisvolle dingen een wel weeken en schijnbaar lichten, maar inderdaad onbreekbaren band smeedden. Toen het werk voltooid was, verzochten de goden den wolf, ook daaraan zijn kracht te beproeven. Maar deze was te recht wantrouwend. „Wanneer daar geen bedrog achter steekt," zeide hij, „waarom zou ik dan dezen dunnen band breken, daar gij toch gezien hebt, hoe ik veel sterkere boeien verbrak?" Op aanhouden der goden echter stemde wolf er eindelijk in toe, dat men hem den band zou aanleggen, maar slechts onder voorwaarde, dat een der goden, als waarborg dat er geen bedrog achter stak, de rechterhand in zijn opgesperden muil legde. Zio was het, die zich voor de Asen opofferde. Spoedig merkte de wolf, dat er tooverij in het spel was: hoe meer hij woedde, des te vaster omstrengelde de band hem. De goden juichten, alleen Zio lachte niet, — de wolf beet toe, en de god verloor zijn arm. Nu ligt het monster sterk geboeid, met een zwaard in den opgesperden muil, waarvan de punt naar boven, het gevest naar beneden gericht is; stroomen spog loopen uit zijn muil, en nog altijd woedt het tegen zijn boeien; maar bevrijding zal het eerst vinden, wanneer de godenschemering aanvangt.

Dit is het eenige verhaal, dat omtrent Zio tot ons is gekomen; toch was hij ongetwijfeld oorspronkelijk een

machtig god, die bij onze krijgslustige voorvaderen in hooge eer stond als voorbeeld voor alle dappere helden. De Duitschers zwoeren dikwijls bij het zwaard, en ter eere van Zio hadden bij feesten de zwaarddansen der jongelingen plaats. Ook de rune, die den naam van den krijgsgod aanduidde, heeft de vorm van een zwaard, dat met de spits in den grond steekt. Het zwaard van Zio, in den grond verborgen, werd geacht de overwinning te verleenen. Attila, en ook de hertog van Alva zouden het in de diepte der aarde gevonden en aan zijn bezit zelfs hun krijgsgeluk toegeschreven hebben.

De namen van den god zijn zeer verschillend; bij de Saksen heette hij *Saxnot*, en *Sachs* noemden zij hun korte zwaard. De Angelsaksen noemden hem *Eri*, *Eru* of *Heru* en daarnaar dragen wel de Cherusken en Herulen hun naam, gelijk ook de Eresburg, het hoofdbolwerk van het heidensche Saksen. De derde dag der week is ten slotte naar dezen god genoemd: de genitief van Tyr is Tys = Dys, vandaar Dysendag = Dinsdag (in het Duitsch: Dienstag, in dialecten tegenwoordig nog Ziestag).

5. Baldur (Balder, Belder).

Den god der lichtbrengende lente en levenwekkende zomerwarmte leeren wij kennen in de liefelijke gestalte van Baldur. Hij is de reinste en volmaakste der goden en aller lieveling. Maar gelijk in het ruwe noorden lente en zomer spoedig voor den kouden herfst en winter moeten wijken, zoo is ook Baldurs leven slechts kort en spoedig vervlogen, gelijk al het schoone, dat de korte zomertijd brengt.

Wij hebben reeds verhaald, hoe Odin door bange zorgen betreffende het lot der goden werd gekweld; duister

en moeilijk te ontraadselen waren de spreuken, die hij van zijn tochten, ondernomen om de toekomst te weten te komen, mede naar huis bracht. Eens reed de god op zijn achtvoetig ros *Sleipnir* naar het doodenrijk van Hel, waar de sombere zieneres *Wala* in een grafheuvel woonde. Door krachtige tooverspreuken dwong hij haar voor den dag te komen, en, ofschoon tegen haar zin de toekomst te openbaren. Tot zijn grooten schrik vernam Odin, dat Baldur in den bloei zijner jeugd een plotselinge dood wachtte; dat zijn legerstede in de onderwereld al gereed stond en de hoorn met den welkomstdronk reeds gevuld was. Alle Asen beijverden zich hun lieveling zekerheid tegen elk gevaar te verschaffen. Zij lieten alle schepselen, levende en onbezielde, een eed zweren, dat geen hunner Baldur eenig leed zou doen; en toen alle dien eed gaarne hadden afgelegd, beproefden de Asen de onkwetsbaarheid van Baldur: hoe zij ook schoten, staken en hieuwen, zij konden den schoonen jongeling geenerlei letsel toebrengen. Maar de valsche Loki had uitgevorscht, dat de dunne misteltak vergeten was; dezen had men geen eed afgenomen. Uit zijn stengel vervaardigde hij eene lans, gaf haar aan den broeder van Baldur, den blinden Hödur, richtte zijne hand en zeide hem op Baldur te schieten: doodelijk getroffen zonk de god neder. Onbeschrijfelijk was de smart der Asen; zij beproefden alles om Baldur weder in het leven terug te roepen, en Odin leende aan zijn zoon *Hermodur* zijn paard snel als de wind, om tot Hel neder te dalen en voor een zwaar losgeld den god te bevrijden. Negen dagen en negen nachten reed Hermodur als een stormwind door duistere dalen, tot hij aan het rijk van Hel kwam; ondanks alle verschrikkingen, die hem bedreigden, kwam hij tot daar, waar Baldur op de plaats

der eere zat en hem den welkkomstdronk reikte. En toen Hermodur Hel smeekte, zijn door allen betreurden broeder weder uit het duistere doodenrijk te laten heengaan, beloofde zij die bede te zullen verhooren, wanneer werkelijk alle dingen der wereld hem beweend en en om hem treurden; maar indien er ook slechts één zijne tranen weigerde, zoo zou Baldur onherroepelijk aan haar zijn vervallen. Nu gingen er boden uit in de geheele wereld, en alles, alles, de levende en de levenlooze natuur, gaf aan zijn smart over den goeden god uitdrukking, — slechts één reuzenwijf was niet te bewegen, om Baldur te weenen, en zoo moest hij eeuwig in het doodenrijk blijven.

Baldurs bloeiende echtgenoote *Nanna* was door de plotselinge smart bij den dood van haar geliefde insgelijks gestorven. Voor beiden ordenden nu de goden de plechtigheden, voor de gestorvenen gebruikelijk. Op het grootste aller vaartuigen werd voor hen de rustplaats bereid, en alle goden waren tegenwoordig, toen het schip met den opvlammenden brandstapel meer en meer uit het gezicht verdween, en eindelijk onderging, gelijk de roode vuurbol der zon des avonds in zee onderduikt.

6. Loki.

Een geheel eigenaardig goddelijk wezen is Loki; met hem kan niets in de Grieksche godenleer vergeleken worden. Oorspronkelijk een hooge god, door bloedverwantschap of bloedbroederschap met Wotan verbonden, onderscheidt hij zich van alle Asen door zijn booze, arglistige natuur. Hij is het, die de goden wel is waar door wijzen raad uit allerlei verlegenheden helpt, maar toch slechts schijnbaar, want uit het kleinere euvel ge-

raken zij door Loki's schuld in het grootere, en hij is het, door wiens verleiding in het eind alle goden voor hunne vijanden moeten bukken, daar zij van het pad der trouw en waarheid zijn afgeweken.

De grondbeteekenis van Loki is het vuur, zooals het hier verderfelijk en verwoestend uit het binnenste der aarde barst, ginds daarentegen als levenwekkende kracht in de natuur zegen en vruchtbaarheid aanbrengt. Gelijk het vuur nu met verborgen gloed onder de asch als vonk glimt, dan in hooge vlammen opflikkert, zoo houdt ook Loki er van, van gedaante te verwisselen.

Dikwijls waren de goden in de noodzakelijkheid van zijn raad gebruik te maken, maar wanneer zij zagen, dat hij hun slechts verderf bracht, zoo toornden zij op hem en scholden hem. Langen tijd verdroeg Loki dit, maar vervreemdde zich steeds meer van de goden. Om zichzelven uit de klauwen van den in een adelaar veranderden reus *Thiassi* te bevrijden, beloofde hij hem Bragi's echtgenoote *Iduna* met hare appelen; toen hij de argelooze godin in het woud voerde, schoot de adelaar neder en roofde haar. Evenals de Olympische goden door nektar en ambrosia eeuwig jong bleven, zoo maakten de Asen dagelijks gebruik van de appelen, die Iduna hun aanbood; nu de godin er niet meer was, kwam de ouderdom met al zijne gebreken tot hen. Spoedig kwam het uit, dat de reus door het verraad van Loki Iduna had ontvoerd. Ten gevolge van den verschrikkelijken toorn der goden beloofde Loki de godin en met haar de eeuwige frischheid der jeugd aan de Asen terug te zullen bezorgen. Veranderd in een valk, begaf hij zich in Freya's vogelkleeding naar den burcht van den reus; toen deze op de vischvangst was gegaan, veranderde Loki

Iduna in een noot, met welke hij, zoo snel zijne vleugelen hem dragen konden, naar Asgard terugvloog. Maar spoedig bemerkte de reus den roof, en — als krachtvolle adelaar had hij den valk reeds bijna ingehaald. Maar de Asen, die in den vluchteling en in zijn vervolger Loki en zijn vijand herkenden, ontstaken voor Asgard een groot vuur, dat de vleugels van den adelaar verzengde: Thiassi stortte neer en werd door Thor met den hamer verslagen.

Loki is het, die aan Thor zijn hamer terugbezorgt, welken Thrym hem had ontroofd; maar hij is het ook, die als paardenvlieg den dwerg *Brock* pijnigde, toen hij den ever met de gouden vacht voor Freya, Odins gouden ring en Thors hamer vervaardigde. Daar Brock onder het steken van den boozen god een oogenblik den blaasbalg losliet, is de steel van Thors hamer een weinig te kort geworden. Toen de valsche Loki, door de goden uit Asgard verjaagd, wegens zijn bloedbroederschap met Odin toch nog eens weder aan een gastmaal werd ontvangen, lasterde hij op de onbeschaamdste wijze al de goden en godinnen. Maar zijn grootste schanddaad was, dat hij de hand van den blinden Hodur richtte tot den worp, die aan Baldur, den lieveling der goden, het leven kostte. Nu was Loki verloren. Ondanks alle waakzaamheid, en niettegenstaande hij allerlei vreemde gedaanten aannam, vingen hem de Asen, toen hij eens als een zalm in een waterval rondspartelde. In een spelonk bonden zij hem op een rots met scherpe kanten vast, en gelijk in de Grieksche sage een vraatzuchtige adelaar dagelijks tot Prometheus kwam, om zich aan zijn lever te goed te doen (bladz. 222), zoo hing boven Loki's hoofd een van gif opgezwollen adder, wiens zwadder brandende wonden

veroorzaakte. Loki's trouwe gade *Sigyn* verliet hem ook in zijn verschrikkelijk ongeluk niet. Zij ving in een schaal het neerdruppelende gif op; maar als zij de gevulde schaal ledigde, druppelde het zwadder door en moest Loki vreeselijke pijn lijden. Hij wrong en kromde zich dan zóó, dat de rotsen en de gansche aarde beefden; dat zijn de aardbevingen. Tot de godenschemering ligt Loki zoo geboeid; maar dan wordt hij vrij en wreekt zich op de Asen in vereeniging met zijne kinderen, Hel, Midgardslang en Fenriswolf.

C. De Wanen.

1. Niörd.

werd na een langen strijd van de Wanen met de Asen bij verdrag met zijne kinderen Freyr en Freya onder de Asen opgenomen. Hij is de vriendelijke beschermer van den landbouw, die de menschen ook den wijnbouw geleerd heeft en hun door een gezegenden oogst en gelukkige zeevaart welstand verleent. Hij is de rijkste van alle goden en heeft alzoo het vermogen de stervelingen, die hij toegenegen is, met schatten te zegenen, wanneer zij hem slechts vertrouwend aanroepen.

Voor Niörds gemalin werd wel gehouden *Nerthus*, omtrent wier vereering de Romeinsche geschiedschrijver Tacitus het een en ander mededeelt. Zij was moeder de Aarde en werd op een eiland in een heilig bosch vereerd. Wanneer de godin in haar heiligdom verscheen, dan onthulde de priester haar wagen, en koeien trokken dan Nerthus door het geheele land, van de eene plaats naar de andere. Gedurende deze feestdagen verstomde alle krijgsrumoer: vreedzame rust en vroolijkheid heerschte

overal. En wanneer de godin weder op haar eenzaam eiland terugkeerde, werden haar wagen en haar beeld in de zee gebaad, en alle onvrijen, die daarbij de godin gezien hadden, gedood, daar ieder sterveling, die het heilige had aanschouwd, met uitzondering van de priesters, moest sterven.

Men verhaalt, dat Niörd zich van zijne gemalin, die tevens zijne zuster was, had moeten scheiden, toen hij in Asgard opgenomen werd, daar bij de Asen de echt verbintenissen met zusters verboden waren.

Toen huwde Niörd met de reuzendochter *Skadi*. Thor had haar vader gedood, en toen de jonkvrouw in wapendos voor de poort van Asgard verscheen, om verzoening te eischen, boden de goden haar een der Asen als echtgenoot aan, naar haar eigen keuze. Maar Skadi mocht slechts de voeten der goden zien, overigens was de gestalte der goden omhuld. Skadi koos den god, wiens voeten het schoonst gevormd waren, in de meening dat zij zoo Baldur zou krijgen. Maar het was Niörd, op wien hare keuze viel. Niet lang echter leefden zij samen; de jonge bruid werd spoedig door een smachtend heimwee naar haar rotsgebergten aangegrepen, en daar Niörd niet van de zeekust en de branding wilde scheiden, toog zij alleen weder terug naar den reuzenburcht haars vaders.

2. Freyr (Frô)

werd door onze voorouders vereerd, als de dagen weer beginnen te lengen, als het daglicht weer de overhand krijgt over den donkeren nacht, dus omstreeks den 21sten December. Wanneer bij de toenemende kracht der zon in de lente de vruchten des velds groeien en gedijen, dan baden de landlieden tot Freyr om vruchtbaarheid voor de

velden. Aan hem schreef men ook den huiselijken kinderzegen toe. Als vreedzaam god der lente en der liefde draagt Freyr geen wapen; zijn overwinning aanbrengend zwaard heeft hij eenmaal weggegeven en is daarom bestemd in den laatsten strijd een buit des doods te worden.

Op een geweldig wild zwijn, welks huid van gouden borstels stijf staat, rijdt Freyr door de lucht; ook bezit hij een gouden schip, dat door het water zoowel als door de wolken zeilt, waarheen de god het verlangt. Dwergen hebben het hem tot een geschenk vervaardigd en zoo kunstig samengesteld, dat het als een doek samengevouwen kan worden.

Van Freyr, den god van den vrede, stammen ook volgens de sage de oude vredekoningen af, onder wier heerschappij de menschen, gelijk bij de Grieken in de gouden eeuw, in onvermengd geluk en ongestoorde eendracht samenwoonden. Onder deze mythische koningen is de voornaamste *Frodi* van Noordland. Maar ook aan hem knoopen zich dergelijke sagen vast als aan Bellerophon (bladz. 233), Tantalos (bladz. 251) en andere helden: gelijk deze konde ook de Noordsche lieveling der goden de overmaat van zijn geluk niet verdragen en ging ten gevolge van zijn dwazen hoogmoed door eigen schuld te gronde.

Een schoon verhaal omtrent Freyr moge hier ingelascht worden, de sage van zijn huwelijksaanzoek bij *Gerda*. Eens besteeg Freyr den hoogen zetel van Wotan (bladz. 337) in Asgard en zag van verre in Reuzenheim de dochter van *Gymir*, de schoone Gerda. Spoedig ontstak hij in hevige liefde, ofschoon hij wist, dat noch de Asen noch de reus Gymir tot een huwelijk hunne toestemming zouden geven. Treurig trok hij zich terug, nam spijs

noch drank noch toespraak aan, en vertrouwde zijn leed eerst toe aan den vriend zijner jeugd *Skirnir*, dien Freyrs bezorgde vader Niörd gezonden had, om de oorzaak van het verdriet zijns zoons uit te vorschen. De trouwe vriend bood aan den gevaarlijken tocht naar het land der reuzen te ondernemen en het huwelijksaanzoek te doen. Freyr leende hem zijn paard, snel als de wind, dat ook de vuurvlammen om Gymirs huis niet konden deren, en zijn zwaard, dat zichzelf zwaaide. Trots de reusachtige wilde honden, die den ingang van den hof des reuzen bewaakten, trots de vlammende hitte, die hem dreigde te verzengen, kwam Skirnir bij de jonkvrouw, en deelde haar het huwelijksaanzoek van den god mede. Maar trotsch versmaadde Gerda het bruiloftsgeschenk en den goddelijken bruidegom; eerst toen Skirnir haar met gruwelijke bezweringen vervloekte, gaf de beangstigde toe, en negen dagen later vierde Freyr met Gerda zijne bruiloft in het heilige bosch Barri. Zijn zwaard echter had de god als tegengeschenk aan den vader der bruid moeten laten.

Niet minder dan het wilde zwijn was het paard aan Freyr toegewijd. Paarden werden aan hem, gelijk aan Wotan geofferd, en misschien zijn de houten paardekoppen, die in het noordwesten van Duitschland dikwijls aan de gevels der huizen zijn uitgesneden, eene herinnering aan den god, wien het dier was toegewijd. Na den slag in het Teutoburgerwoud vond de Romeinsche veldheer Caecina op het slagveld talrijke paardekoppen op staken gestoken, — de koppen van de paarden der Romeinen, die door de overwinnaars aan de goden waren geofferd.

Ter eere van den lichtgod Freyr werden op het Joel-

feest omstreeks Kerstmis, gelijk ook in den zomer en herfst, hoog opvlammende vuren ontstoken, van welk gebruik in vele streken tot op heden nog sporen zijn overgebleven.

3. Freya.

is in de eerste plaats krijgsgodin, en als zoodanig aanvoerster der Walküren en kan wel met Pallas Athene (bladz. 62) vergeleken worden. Het is wel mogelijk, dat zij oorspronkelijk een en dezelfde godin geweest is als Frigga en zij komt zoodoende ook voor als de gemalin van Wotan, wanneer zij als huisvrouw de gesneuvelde helden verwelkomt aan de poorten van Walhalla. Freya werd gehouden voor de dochter van Niörd en werd later ook als de jonkvrouwelijke godin van de liefde, van den wasdom en bloei in natuur en menschenleven beschouwd. De kat was aan haar toegewijd, en door katten werd ook haar wagen getrokken, als zij door de lucht voer.

D. Het rijk van Hel (Hela), de Onderwereld.

Gelijk de Grieken den Hades (bladz. 203), zoo kenden de Germanen een rijk der onderwereld, waarin de schimmen der gestorvenen zich ophielden, het rijk van *Hel* (*Hela*), de dochter van Loki. Als strenge richteres over goed en kwaad, als wreekster van alle ongerechtigheid dacht men zich Hel in de gestalte van een afschuwwekkend monster; door Odin uit zijn gezicht verbannen, zit zij diep onder de wortelen van den Wereldesch, in razende woede over hare verstooting, tot zij eenmaal ten dage der godenschemering vrij wordt, en zich met de vijanden der Asen wreekt op haren tegenpartijder Wotan.

Goeden en boozen neemt Hel in haar onderaardsch rijk op. Om bij haar te komen, moet men op een sterk ros negen dagen en negen nachten door donkere afgronden rijden. Een snelvlietende stroom is de grens der onderwereld. Baldur, de onschuldige god, moest dezelfde brug overgaan als de zielen der menschenkinderen. De met schuld beladenen wacht een vreeselijk lot: Hel zendt ze naar Niflhel, in de onderste diepte van haar duister rijk, en met de gruwzaamste folteringen moeten zij daar het kwade boeten, dat zij gedurende hun leven gedaan hebben. Vreeselijke spooksels bevolken het rijk van Hel; op den Kerberos der Grieken (bladz. 204) gelijkend, loert een reusachtige, met bloed bevlekte hond op de afgestorvenen, en niemand, die eenmaal de grenzen heeft overschreden, kan over het sterke hekwerk heenklimmen, waarmede het uitgestrekte doodenrijk is omheind.

III. De Godenschemering (Ragnarokr) en de nieuwe wereld.

Dat de goden op Asgard geen altoosdurend geluk genieten, zagen wij reeds uit menige sage. Onoverwonnen, ofschoon dan ook in toom gehouden, zitten de reuzen op hunne burchten en wachten op den dag, waarop de kinderen van Loki zich van hunne banden zullen bevrijden, en in vereeniging met het geslacht der reuzen aan de tegenwoordige wereld een einde zullen maken.

Deze tijd zal komen, wanneer bij goden en menschen recht noch tucht meer heerscht. Door bloedige oorlogen zal de wereld woest worden, de broeder doodt den broede zoon den vader, — de heiligste band des bloeds wordt als niets geacht. Ook de goden moeten ondergaan, daar zij zich niet vrij gehouden hebben van zonde en snood

bedrog. Door list en bedrog hebben de goden Iduna teruggekregen met hare appelen, die hun het bezit der jeugd waarborgden; vol hebzucht hebben zij den stichter van hun sterken burcht zijn loon onthouden. Frigga, Zon en Maan hadden zij aan den reus beloofd, wanneer hij op den bepaalden tijd den rotsburcht had voltooid. De list van Loki berooft den bouwmeester van zijn loon, en als hij de goden aan hunne belofte herinnert, verplettert Thor hem met zijn hamer, voor niets achtend den eed van trouw, dien zij allen den reus hadden gezworen.

Zware ramspoed staat nu de goden te wachten: Baldur, de onschuldige, is volgens den wil van het noodlot door den raad van Loki gevallen. In een driejarigen ontzettend harden winter vindt van mensch en dier den ondergang, wat zich nog uit de oorlogsrampen wist te redden; vetgemest door de lijken der verslagenen, halen de vreeselijke wolven zon en maan in en verslinden de lichtgevende gesternten. Dan vallen de sterren van den hemel, — de godenschemering begint! Onder verschrikkelijke aardbevingen storten de bergen ineen, en alle banden vallen af, ook die van Loki en den Fenriswolf. De Midgardslang richt zich op, zoodat de zee buiten hare oevers treedt en de aarde door springvloeden verwoest. En nu breekt de beslissende strijd tusschen de goden en reuzen aan. Van drie zijden te gelijk grijpen de vijanden den burcht der goden aan. Uit het oosten nadert het verderfbrengende schip Naglfar, dat gemaakt is uit de nagels der afgestorvenen, door een geweldigen Vorstreus gestuurd wordt en met reuzen is bemand. Loki voert op een tweede vaartuig uit het zuiden de Vuurreuzen aan, met *Surtur* aan hun hoofd, den geweldige uit Muspelheim. Hel komt met haar schip uit het noorden Als Surtur

met de zijnen over de regenboogbrug Asgard wil bestormen, stort Bifröst in, de gansche hemel scheurt vaneen, de halfverdorde Wereldesch siddert van den wortel tot den top, het einde der wereld nadert.

Heimdalls hoorn heeft de Asen en Einheriar tot den laatsten strijd opgeroepen. Odin gaat moedig den Fenriswolf te gemoet, die zijn muil van de aarde tot den hemel opspert; niets echter helpt den god zijn speer, die hem vroeger de overwinning placht te verleenen, het monster verslindt den vader der goden, die verdwijnt in zijn vreeselijken muil. Thor kampt met zijn oude vijandin, de Midgardslang; met zijn hamer verplettert hij haar kop, maar stort zelf ter aarde, door haar giftig zwadder gedood. Een voor een moeten al de goden sterven; Surtur steekt den aardbol in brand, en alles, wat er was, gaat in vlammen op, hemel, aarde en zee, reuzen en goden.

Gelijk het Christelijk geloof na het einde der wereld op een eeuwig zalig leven in gemeenschap met God hoopt, zoo dachten zich ook onze voorouders de godenschemering niet als het einde aller dingen. Al het onreine, alle schuld der goden is door het vuur van den Wereldbrand uitgedelgd, door hun ondergang hebben de goden hun schuld geboet.

In de nieuwe wereld zullen wel de oude goden heerschen, maar herboren en bevrijd van alle euvelen en onvolmaaktheden; gelijk eens bij het begin der wereld zalige vrede heerschte, zoo zal het ook zijn in de nieuwe schepping, en ook een nieuw menschengeslacht zal opstaan, en zich steeds rein en heilig in deze gouden eeuw verheugen.

NAAMLIJST.

Abas 227.
Achaios 225.
Acheloos 168, 269.
Acheron 204.
Achilleus 165, 297, 303.
Admetos 78, 277, 279.
Adonis 124
Adrasteia 54.
Adrastos 286.
Agamemnon 87, 299, 315.
Aganippe 109.
Agathodaimon 56.
Agaue 235.
Agenor 226, 234.
Aglaia 137, 142.
Aglauros 245.
Aiakos 205
Aias, zoon v. Telamon 310.
Aias, zoon v. Oïleus 315
Aïdes z. Ploeton.
Aïdoneus z. Ploeton.
Aietes (Aeetes) 91, 282.
Aigeus 247, 249, 271.
Aigina 232.
Aigisthos 254, 316.
Aigle 93.
Aigyptiaden 227.
Aigyptos 226.
Aineias (Aeneas) 68, 123, 314, 323, 324.
Aiolos (Windgod) 102, 320.
Aiolos 225.
Aison 278.
Aithiopen 91
Aithra 271.
Akrisios 227.
Aktaion 87, 97, 115, 235.
Alekto 21, 211.
Alexander de Groote 88.
Alexandros (Paris) 292.
Alkaios 231.
Alkimede 278.
Alkinoos 322.
Alkippe 245.
Alkmaion 288.
Alkmene 34, 231, 254.
Alpheios 168.
Alswidr 330.
Althaia 276.
Alva, Hertog van 344.
Amaltheia 23.
Amazonen 118, 233.
Amor z. Eros.
Amphiaraos 228, 287 vgll.
Amphion 60, 78, 116, 237.
Amphitrite 157, 161 (Afb 23).
Amphitryon 231, 254
Amykos 281.
Amymone 157, 227.
Anadyomene (Aphrodite) 125.
Anchirrhoë 226.
Anchises 123, 314, 323.
Ancile 121.
Andhumbla 328.
Androgeos 249, 273.
Andromache 306, 323.
Andromeda 156, 230.
Ankaios 277.
Antaios 264
Anteros 134.
Anthesteriën 185.
Antigone 240, 286.
Antiope 116, 236.
Apatoeriën 142.
Aphareus 295.
Aphrodite 72, 117, 121—127, 323. (Afb. 19, 35).
Apollon 34, 59, 71—83. (Plaat V, VI, Afb. 10).
Apsyrtos 283.
Archemoros 289.
Areiopagos 118, 318.
Ares 63, 115—121. (Afb. 18).
Arges 21
Argo 160
Argonauten 65, 278 vgll.
Argos 60, 226.
Ariadne 136, 181, 249, 273. (Afb. 29).
Arion (paard) 157.
Arion (dichter) 115
Aristaios 98, 235.
Arkas 98.
Artemis 34, 77, 83—90. (Afb. 11.)
Artemis v Ephesos 87.
Arwakr 330
Asen 337.
Asenheim 334
Asgard 334.
Askanios 314, 323.
Aski 331.
Asklepiaden 107.
Asklepieia 106.
Asklepios 78, 104—106. (Afb. 15).

Astarte 122.
Asteria 99.
Astraios 95. 103.
Astyanax 306.
Atalante 277.
Ate 53. vgl.
Athamas 166, 235, 279.
Athena 33, 62—71, 77, 116, 156 (Plaat IV, Afb. 8, 9).
Atlas (reus) 56, 221, 264.
Atlas (berg) 230.
Atreus 253.
Atropos 52.
Attila 344.
Attis 27.
Auge 268
Augeias 260
Auguren 197.
Aurora z. Eos
Austri 329.
Autonoë 235.
Auxo 137.
Bacchus z. Dionysos.
Bakchos z Dionysos.
Baldur (Balder) 344-346.
Beer (sterrenbeeld) 98.
Barbarossa 339.
Battos 61.
Baukis z. Philemon.
Belder z. Baldur.
Bellerophon 66, 95, 232 vgll.
Bellona 120.
Belos 226.
Berchta 340.
Bergelmir 329.
Bestla 328.
Bia 24.
Bias 228.
Bifröst 336
Boesiris 264.
Bona Dea 196.
Bonifacius 342
Bör 328.
Boreas 95, 103.
Bragi 338.
Branchiden 75.
Brennus 77.
Briareos 20.
Briseïs 303.
Brock 348.
Brontes 21.
Brunhild 335.
Buri 328.
Caesar 324.
Canens 197.
Cerealiën 178
Ceres z. Demeter.
Chalkeeën (Chalkeia) 70, 141.
Chaos 14, 128
Charis 143
Chariten 43, 136—138.
Charitesiën 138.
Charybdis 321
Cheiron 105, 241, 278.
Chimaira 232.
Chrysaor 213.
Chryseïs 302.
Chryses 302.
Chrysippos 253.
Chthonia 246.
Circe 197.
Cloacina (Venus) 127.
Compitaliën 150
Cretensische Stier 261.
Daidalos 249.
Daimonen (Daemonen) 55.
Daktylen 141.
Danaë 229.
Danaïden 206, 226
Danaos 226.
Daphne 87.
Deïaneira 269.
Deïdameia 298.
Deimos 119.
Deino 211.
Deliën (teest) 80, 276.
Delphinios (Apollon) 74, 80.
Delphisch orakel 47.
Delphische Spelen 73.
Demeter 34, 172—179 (Afb. 26, 27)
Demophon 175
Deukalion 32, 224.
Diana z. Artemis.
Dido 324.
Dike 50.
Dikte 23.
Diktys 229
Diomedes 308, 315.
Diomedes (paarden van) 261
Dione 123.
Dionysos 34, 72, 140, 166, 179—187 (Afb. 28, 30, 31)
Dionysiën, Groote 184.
Dionysiën Kleine 185.
Dioskoeren 295.
Dirke 237.
Dis Pater 208
Dodona 37.
Donar z Thor.
Donar-eik 326.
Doros 225.
Droomen 58.
Dryaden 189.
Echion 236.
Echo 125
Eeuw z Geslacht.
Eeuwspelen 208
Eileithyia 85.
Eiliwagar 327.
Einheriar 336.
Eirene 50 (Afb. 6).
Elapheboliën 89.
Elektra 316 (Afb. 39).
Elektron 93.
Elektryon 231.
Eleusiniën 177.
Embla 331
Endymion 94.
Enkelados 65.
Enyalios 118.
Enyo 119, 211.
Eos 90, 94.
Epaphos 92, 226.
Epeios 312.
Epigonen 291.
Epimetheus 221 vgll.
Epione 107.
Epopeus 236.
Erato 112.
Erechtheus 246.
Ergane (Athena) 67.
Eri (Eru) 344.
Erichthonios 66, 143, 245.
Erinyen 22, 210.
Eriphyle 287, 288.
Eris 119.

Eros 14, 128—134. (Afb. 20, 21).
Eroten 134.
Erotidiën 130.
Erymanthisch Wild Zwijn 259.
Eteokles 228, 240, 286.
Eumeniden 210.
Eumolpiden 177
Eumolpos 177.
Euneos 289.
Eunomia 50.
Euphrosyne 137
Europa 234, 248.
Euros 95, 103.
Euryale 212.
Eurydike (nimf) 103, 189.
Eurydike (dochter v. Lakedaimon) 229.
Eurynome 137, 139.
Eurystheus 258 vgll.
Eurytos 243, 265.
Euterpe 111.
Fatua 196.
Fatuus 196.
Fauna 196.
Faunaliën 196.
Faunus 196.
Fenriswolf 342, 349.
Flora 202. (Afb. 32).
Floraliën 202.
Fortuna 52 (Afb. 7).
Freya 353.
Freyr (Frô) 350.
Frigga 339.
Frô z. Freyr.
Frodi 351.
Furiën 210.
Gaea z. Ga'a.
Gaia 20, 143, 171.
Galanthis 41.
Galateia 165.
Gamelia (Hera) 40.
Ganymedes 46, 47. (Afb. 5).
Ge z. Gaia.
Gelanor 226.
Genetrix (Venus) 127.
Geniën 55.
Gerda 351.
Geryon 262.
Geslacht, Gouden 31.
Geslacht, IJzeren 32.
Geslacht, Koperen 32.
Geslacht, Zilveren 32.
Gesternten 97.
Giganten 21.
Ginnungagap 327.
Glaadsheim 335.
Glauke 284.
Glaukos 232.
Glaukos Pontios 163.
Glaukopis (Athena) 67.
Glenr 330.
Godenschemering 354.
Gorgonen 212 vgll.
Gorgophone (Athena) 65.
Gradivus (Mars) 120.
Graiën 211 vgl.
Gratiën 136.
Gyes (Gyges) 20.
Gymir 351.
Hades z. Ploeton.
Haimon 291.
Halieia 91.
Halirrhotios 245.
Haloën 176.
Hamadryaden 189.
Harmonia 235.
Harpyien 281.
Hati 330.
Hebe 46.
Hegemone 137.
Heidrun 335.
Heimdall 336.
Hekabe 292.
Hekate 99 vgl., 173. (Afb. 13).
Hekatombe 39.
Hekatoncheiren 20, 24.
Hektor 302.
Hel (Hela) 342, 349, 353 vgl.
Helena 294.
Helenos 310, 323
Heliaden 93
Helios 83, 90—94, 173 (Afb. 12).
Helle 279.
Hellen 225.
Hemera 94.
Hephaistos 21, 62, 70, 124, 137, 139—143, 305.
Hera 33, 40—44, 60, 168 (Plaat II, Afb. 3).
Herakles 34, 38, 41, 77, 254—265, 279.
Herakliden 225, 271.
Hercules 270.
Hermaia 59
Hermes 34, 56—62 (Plaat III).
Hermione 318.
Hermionen 328.
Hermodur 345.
Herostratos 88.
Herse 245.
Heru z. Eru.
Hesione 155, 262.
Hesperiden 263.
Hesperos 97.
Hestia 144—148. (Afb. 22.)
Hilaira 295.
Hilde (Hilda) 335.
Himeros 134
Hippia (Athena) 67.
Hippodameia 243, 252.
Hippokoöntiden 268.
Hippokrates 107.
Hippokrene 109.
Hippolyte (Gordel van) 262.
Hippolytos 125.
Hippotes 103.
Hödur 345.
Holda 340.
Horen 43, 49—51.
Haerswelgr., 330.
Hrimfaxi, 330.
Hrimthursen, 327.
Hugin 337.
Hwelgelmir, 327.
Hyaden 98.
Hyakinthios (Apollon) 79
Hyakinthos 79.
Hybris 53
Hygieia 107.
Hylaios 194.
Hylas 98, 280
Hyllos 269.
Hymen 135.
Hymenaios z. Hymen
Hyperboraiers 72.

Hyperion 20, 91, 94.
Hypermnestra 227.
Hypnos 213.
Hypsipyle 289.
Iapetos 20, 221.
Iasion 176.
Iason 277 vgll.
Idas 277.
Idomeneus 295, 315.
Iduna 347, 354.
Ikaros 250
Ikelos 216.
Inachos 224, 226.
Incubus 196.
Ingævonen 328.
Ino 235.
Ino Leukothea 166.
Io 41, 60, 226.
Iobates 232.
Iokaste 238.
Iolaos 259.
Iole 265, 268.
Ion 225, 246.
Iphigeneia 300, 317.
Iphikles 255.
Iphitos 266.
Iris 40, 45.
Irminsul 326.
Ismene 240, 286.
Istævonen 328.
Isthmische spelen 159.
Ixion 206.
Iynx 41.
Janus 151--153.
Juno z. Hera.
Junones 43.
Jupiter z. Zeus.
Juventas 46.
Kaboutermannetjes 334.
Kadmos 234.
Kakos 263.
Kalaïs 104, 279, 281.
Kalchas 299.
Kalliope 111.
Kallisto 87, 98.
Kalypso 322.
Kambyses 96.
Kapaneus 228, 287, 290.
Karneeën (Karneia) 80.
Karpo 49.
Kassandra 293, 316.
Kassiopeia 230.
Kastor 198, 277, 279, 294.
Kekrops 244.
Kentauren 241. (Atb. 36, 37).
Kephalos 95, 96.
Kepheus 226, 230, 268.
Kerberos 204, 264.
Keren 119.
Kerkopen 266.
Kerkyon 272.
Kerynitische hinde 259.
Kinyras 125.
Kirke 91, 99, 320.
Kleio 110.
Kleitos 95.
Kleta 137.
Klotho 52.
Klymene 92, 221.
Klytaimnestra 294, 300, 315.
Koereten 23.
Koios 20.
Kokytos 204.
Kora 208.
Koronis 104.
Kottos 20.
Kratos 24
Kreios 20.
Kreoesa 247, 284.
Kreon 288, 291.
Krommyonisch Wild Zwijn 272.
Kroniën 26.
Kronos 22.
Kybele (Rhea) 191, 194.
Kyklopen 20, 24, 140, 141, 318.
Kyknos 93, 117.
Labdakos 236.
Labyrint 249, 273.
Lachesis 52.
Ladon 263.
Laërtes 323.
Laios 238.
Laistrygonen, 320
Lakedaimon 229
Lampetia 93.
Laokoön 313. (Plaat VIII)
Laomedon 78, 155, 262, 267.
Laren 149
Larven 150.
Latinus 324.
Lavinia 324.
Learchos 179.
Leda 294.
Lemuren 150.
Lemuriën 151.
Lenaeën 185.
Lernaeische hydra 258.
Leto 34, 41, 71.
Leukippos 295.
Leukosia 167
Leukothea (Ino), 322
Liber 187.
Liberaliën 187.
Libitina 209.
Libitina (Venus) 127.
Libya 226, 234.
Lichas 270
Ligeia 167.
Linos 115.
Litai 54.
Loki 342, 345, 346—349.
Lubentina 209.
Lucina (Juno) z Hera.
Ludi Apollinares 82.
Luna z. Selene
Lupercal 196.
Lupercaliën 196.
Luperci 196
Lykaon 36.
Lykcergos 180.
Lykomedes 298.
Lykos 237, 248.
Lynkeus 227, 277, 295
Machaon 511.
Maia 34, 56.
Maia = Bona Dea 196.
Mainaden 182
Maion 27
Manen 150.
Mani 329.
Mannus 328
Marathonische Stier 273.
Mars z. Ares.
Marspiter 119.
Marsyas 78, 191
Matronaliën 43.
Medeia 99, 125, 272, 282 vgll.

Meditrina 202.
Meditrinaliën 202.
Medoesa 212 (Afb. 33).
Megaira 21, 211
Megalesiën 28.
Megapenthes 231.
Megara 258.
Melampoes 2:8, 287.
Meleagros 105, 117, 276 vgll. (Afb. 38)
Melikertes Palaimon 166, 279.
Melpomene 110(Afb 16).
Memnon 96, 309.
Menelaos 163, 294, 315.
Menoikeus 238, 290.
Menoitios 221.
Mercurius z. Hermes.
Merope 98.
Metageitniën 81.
Metion 247.
Metis 33, 47.
Midas 78, 191
Midgard 329.
Midgardslang 342, 349.
Melkweg 255.
Mimir 331.
Minerva z. Athena
Minos 205, 248.
Minotauros 249, 273.
Miölnir 341.
Mithras 100 (Afb. 14).
Mnemosyne 20, 34, 108, 112.
Moesai z. Muzem.
Moesaios 115
Moiren 47, 51.
Morgenster 95.
Morpheus 216.
Mors 213.
Mulciber 143.
Munin 337.
Murcia (Venus) 127.
Muspelheim 327.
Muzen 34, 108—112 (Afb 16, 17).
Myrtilos 252.
Mysteriën, Eleusinische 177.
Naglfar 355.
Naiaden 189.
Nanna 346.
Narkissos 125.
Nauplios 228.
Neleus 268, 279.
Nemeïsche spelen 38, 289.
Nemeïsche leeuw 258.
Nemesiën 54.
Nemesis 54.
Neoptolemos 298
Nephele 279.
Neptunus z. Poseidon.
Nereïden 164 (Afb. 24).
Nereus 164, 264.
Nerthus 349
Nessos 269, 270
Nestor 268.
Nidhöggr 332.
Niflheim 327.
Niflhel 354.
Nijl 168, 170 (Afb. 25).
Nike 24, 44 (Afb. 4).
Nike (Athena) 67
Niörd 349.
Nimfen 187—190.
Niobe 78, 238.
Nisos 248.
Nixen 334.
Nörwi 330
Nordri 329.
Nornen 331.
Notos 95, 103.
Nott 330
Nykteus 236
Odin 115, 328, 337—339.
Odysseus 103, 297, 318 vgll.
Oerania (Muze) 111.
Oerania (Venus) 122.
Oeranos 20 vgll.
Ogyges 224.
Oiax 228
Oidipoes 238, 286.
Oïkles 267.
Oineus 269, 276
Oinomaos 118, 252.
Okaleia 228.
Okeaniden 168.
Okeanos 15, 20, 168 (Plaat VII).
Olympische spelen 37.
Olympos 15, 24.
Omphale 266
Oneiros 215.
Offers 10.
Opheltes 289
Ops 201.
Oreaden 189
Oreithyia 104, 247.
Orestes 76, 211, 301, 316 (Afb 39).
Orion 87, 95, 47.
Orpheus 113, 167, 204, 279, 315
Orthia (Artemis) 89.
Orthosia (Artemis) 89.
Oschophoriën 276.
Ostara 340.
Palaimon z Melikertes.
Palamedes 61, 228, 298.
Pales 199.
Paliliën 199.
Palladion (Palladium) 68, 146, 310.
Pallantiden 273.
Pallas (Titan) 45, 94.
Pallas 247.
Pallas z. Athena.
Pallor 120.
Pan 78 179, 193—195.
Panathenaeën 69.
Pandion 247.
Pandora 223.
Pandrosos 245.
Parcen 52.
Paris 42, 125, 292.
Parthenopaios 118, 287.
Parthenope 167.
Parthenos (Athena) 67
Pasiphaë 249.
Pasithea 137.
Patroklos 298, 305
Paulus, Apostel 88.
Pavor 120.
Pegasos 66, 95, 157, 213, 232.
Peirithoos 242, 265, 275, 279.
Peitho 134.
Peleus 47, 125, 267, 279, 292.
Pelias 278, 283.
Pelops 251.
Penaten 148.

Penelope 297, 322.
Penthesileia 233, 307.
Pentheus 181, 236.
Pephredo 241.
Periklymenos 267.
Periphetes 272.
Perse 91.
Persephone 34, 172, 208 vgll. (Afb. 27)
Perses 99.
Perseus 212, 229.
Phaënna 137.
Phaëthoesa 93.
Phaëthon 92.
Phaiaken 322.
Phaidra 125, 249
Phantasos 216.
Pheraia 99.
Philemon 35.
Philoktetes 270, 301, 311, 315.
Philomela 246.
Phineus 226, 281.
Phobetos 216.
Phobos 119.
Phoibe 20, 295.
Phoibos (Apollon) 72
Pholos 260
Phosphoros 97.
Phrixos 279, 280.
Picummus 197.
Picus 197.
Pieros 108.
Pilumnus 197.
Pittheus 271.
Pleiaden 98.
Ploeton 16, 105, 172, 203 vgll.
Ploetos 50, 176.
Podarkes 267.
Polias (Athena) 67.
Polybos 238.
Polydektes 229.
Polydeukes 198, 277, 279, 294
Polydoros 235
Polyhymnia 112
Polyneikes 240, 286, 287
Polyphemos 165, 318.
Pomona 201.
Poseidon 62, 66, 78, 154–161 (Afb 23).
Pothos 134.
Priamos 267, 292.
Priapos 195.
Proitos 227
Prokne 246.
Prokris 96.
Prokrustes 272.
Promachos (Athena) 69.
Prometheus 33, 62, 221 vgll., 264
Proserpina z. Persephone.
Proteus 163.
Psyche 131 (Afb. 21)
Psychopompos (Hermes) 58, 203.
Pylades 317.
Pyriphlegethon 204.
Pyrrha 32, 224,
Pythia 75
Pythios (Apollon) 77.
Python 72 vgll.
Radamanthys 205, 248.
Ragnarokr .
Rea Silvia 148.
Remus 148.
Reuzen 332.
Rhea (Kybele) 20, 22, 23, 26–28. 88.
Rhodos 91
Romeinsche spelen 39.
Romulus 148
Runen 325, 338.
Salacia 161.
Saliërs 121.
Sarpedon 248.
Saters 192.
Saturnaliën 200.
Saturnus 199.
Saxnot 344
Seilenos 179, 190. (Afb 31)
Seirenen 109, 166, 167, 321.
Seirios 97
Selene 83, 94.
Semele 34, 166, 179, 235.
Semnai 210.
Side 42,
Siegfried 72.
Sif 342.
Sigyn 349.
Silenus z. Seilenos.
Silvanus 198
Sinis 272.
Sinon 313
Sirenen z. Seirenen.
Sirius z. Seirios.
Sisyphos 205, 231.
Skadi 350.
Skeiron 272.
Skinfaxi 330.
Skirnir 352.
Skuld 332.
Skylla 321.
Sleipnir 345.
Sol z. Helios .
Sol invictus (Mithras) 109.
Sol (Germaansch) 330.
Somnus 213.
Soteira (Athena) 67.
Sphinx 239.
Steropes 21.
St. Georg 72.
Stheneboia 228.
Sthenelos 253.
Stheno 212.
Stymphaliden 260.
Styx 24, 45, 92.
Styx (rivier) 204.
Suada z. Peitho.
Sudri 329.
Surtur 355.
Swasudr 330.
Symplegaden 282.
Syrinx 194.
Talos 250.
Tantalos 205, 251.
Tartaros 16, 205.
Tauris 89.
Teiresias 204, 290, 321.
Telamon 267.
Telchinen 141.
Teleia (Hera) 40.
Telemachos 297, 323.
Telephos 268, 299.
Telesphoros 108.
Tellus 178.
Tereus 246.
Terminaliën 199.
Terminus 198.

Terpsichore 112.
Teuthras 268.
Thaleia (Charis) 137.
Thaleia (Muze) 111. (Afb. 17).
Thallo 49.
Thalysiën 176.
Thamyris 109, 115.
Thanatos 213 (Afb. 34).
Thargeliën 80.
Thebe 236.
Theia 20, 91, 94.
Themis 20, 47, 76, 189.
Thersites 308
Theseus 250, 265, 271—276, 277, 279.
Thesmophoriën 176
Thetis 47, 125, 139, 165, 292.
Thetys 20. 168.
Thiassy 347.
Thor (Donar) 340.
Thrinakria 91, 321.
Thrym 341.
Thyestes 253.
Tisiphone 21, 211.
Titanen 20 vgll.
Tithonos 96, 309.
Tityos 205.
Triptolemos 174, 205 (Afb. 27).
Tritogeneia (Athena) 62.
Triton 162 (Afb. 23).
Tritonia (Athena) 62.
Tritonis 62.
Troïlos 302.
Tros 46.
Tuisco (Tuisto) 328.
Turnus 324.
Tyche 52.
Tydeus 287.
Tyndareos 268, 294.
Typhon (Typhoeus) 25, 103.
Tyr z. Zio.
Urd 332.
Venus z. Aphrodite.
Vertumnus 201.
Vesta z. Hestia.
Vestaalsche Maagden 146.
Vestaliën 148.
Victoria z. Nike 127.
Victrix (Venus) 127.
Vulcanaliën 143.
Vulcanus z. Hephaistos.
Wala 345.
Walhalla 335.
Walküren 335.
Wanen 349.
Waterelfen 334.
We 329.
Werdandi 332.
Westri 329.
Wilde Jager 339.
Wili 328.
Windloni 330.
Windswalr 330.
Wodan, Woden z. Wotan.
Wotan (Odin) 337.
Xoethos 225, 247.
IJggdrasil 331.
IJmir 327.
Zangers, Mythische 113.
Zelos 24.
Zephyros 79, 95, 103.
Zetes 104, 279, 281.
Zethos 116, 237.
Zeus 22 vgl., 25, 26, 29, 38, 40 vgll., 44 vgll., 50, 51, 56, 61, 62, 64, 65, 67, 71, 98, 105, 106, 108, 109, 116, 123, 139, 140, 144, 154, 171, 172, 179, 203 (Plaat I, Afb. 1, 2).
Zio (Tyr) 342.
Zwarte Elfen 333, 343.
Zygia (Hera) 40.

INHOUD.

Bldz

Inleiding: Het wezen en de beteekenis van de goden der klassieke oudheid . . . 1

I. Het ontstaan der godenwereld (Theogonie): 20—28

1. Oeranos 20
2. Kronos 22
3. Rhea (Kybele) 26

II. De goden van den Olympos: 29—153

1. Zeus (Jupiter) 29
2. Hera (Juno) 40
3. Gevolg van Zeus en Hera: 44—56

a) Nike (Victoria) 44; b) Iris 45; c) Hebe 46; d) Ganymedes 46; e) Themis 47; f) Horen 49; g) Godheden van het lot 51; 1. Moiren 51; 2. Tyche (Fortuna) 52; 3. Hybris; 4. Nemesis 54; 5. Daimonen (Daemonen) 55.

4. Hermes (Mercurius) 56

Bldz.

5. Athena (Minerva) 62
6. Apollon (Apollo) 71
7. Artemis (Diana) 83
8. Godheden verwant met Apollon en Artemis: 90—116
   a) Godheden des lichts: 1. Helios (Sol) 82; 2. Selene (Luna) 94; 3. Eos (Aurora) 94; 4. Gesternten 97; 5. Hekate 99; 6. Mithras 100.
   b) Aiolos (Aeolus) en de winden 102.
   c) Godheden der geneeskunst: 1. Asklepios (Aesculapius) 104; 2. Hygieia 107; 3. Telesphoros 108.
   d) Mnemosyne en de Muzen 108.
   e) Mythische zangers 113.
9. Ares (Mars) 116
10. Aphrodite (Venus) 121
11. Gevolg van Aphrodite: 128—138
   a. Eros (Amor) en de Eroten 128; b) Anteros, Himeros en Pothos 134; c) Peitho (Suada) 134; d) Hymen of Hymenaios (Hymenaeus) 135; e) Chariten (Gratiën) 136.
12. Hephaistos (Vulcanus) 139
13. Hestia (Vesta) 144
14. Romeinsche huis- en familiegoden: 148
   a) Penaten 148; b) Laren 149; c) Manen 150; d) Larven en Lemuren 150.
15. Janus 151

III. Goden van de zee en de wateren: 154—160
1. Poseidon (Neptunus) 154

Bldz.

2. Amphitrite 161
3. Gevolg van Poseidon en Amphitrite: 162—170
a) Triton en de Tritonen 162; b. Proteus 163; c) Glaukos Pontios 163; d) Nereus en de Nereïden 164; e) Ino-Leukothea en Melikertes-Palaimon 166; f) Seirenen (Sirenen) 166; g) Okeanos en de Okeaniden 168.

IV. Godheden der aarde: 171—202
1. Gaia (Ge, Gaea) 171
2. Demeter (Ceres) 172
3. Dionysos, Bakchos (Bacchus) 179
4. Omgeving van Dionysos: 187—195
a) Nimfen 187; b) Seilenos (Silenus) 190; c) Saters 192; d) Pan 193; e) Priapos 195.
5. Romeinsche veld- en boschgoden: 195
1. Faunus (Fatuus) 196; 2. Fauna (Fatua), Maia, Bona Dea 196; 3. Picus, Picumnus, Pilumnus 197; 4. Silvanus 198; 5 Terminus 198; 6. Pales 199; 7. Saturnus en Ops 199; 8. Vertumnus en Pomona 201; 9. Flora 202.

V. Godheden der onderwereld: 203—216
1. Ploeton en zijn rijk 203
2. Persephone (Proserpina) 208
3. Andere godheden der onderwereld en der duisternis: 210—216
a) Erinyen (Furiën) 210; b) Graien 211; c) Gorgonen 212; d) Hypnos en Thanatos

Bldz.

(Somnus en Mors) 213; e) Oneiros en Morpheus 215.

VI. De voornaamste heldensagen: 217—324
A. Voorwereld en de oudste tijd 221
B. De eeuw der oudere heroën: 225—285
I. Argos 226
II. Korinthe 231
III. Thebe 234
IV. Thessalië 241
V. Attika 244
VI. Kreta 248
VII. Elis en Argos 251
VIII. Herakles 254
IX. Theseus 271
X. Meleagros en de jacht op het Kalydonische wilde zwijn 276
XI. De tocht der Argonauten 278
C. De eeuw der jongere heroën: 285—324
I. Thebe en de tocht der zeven helden en van hunne zonen, de Epigonen 286
II. Troje en de Trojaansche oorlog . . 292

Aanhangsel.

De godenleer der Germaansch volken . . 325
I. Het ontstaan der wereld 327
II. De goden 332
A. Asgard 334
B. De Asen 337
1. Wotan (Wodan, Woden) of Odin 337; 2. Frigga 339; 3. Donar (Thor) 340; 4. Zio (Tyr) 342;

Bladz.

5. Baldur (Balder, Belder) 344;
6. Loki 346.

C. De Wanen 349
1. Niörd 349; 2. Freyr 350; 3. Freya 353.

D. Het rijk van Hel (Hela), de onderwereld 353

III. De godenschemering (Ragnarokr) en de nieuwe wereld 354

ERRATA.

Bladz.	Regel		
26.	15	van de	lees: van den strijd der.
45.	3	uitspreekt en bekendmaakt	„ : zinnebeeldig uitdrukt.
47.	4 (v. o.)	Themis	„ : Thetis.
105.	5	Zetos	„ : Zetes.
137.	8 (v. o.)	Euphosijne	„ : Euphrosyne.
144.	9 (v. o.)	meer	„ : weer.
153.	14	het op	„ : aan het.
260.	9	Maar	„ : Maar ook.
330.	4 (v. o.)	Windswahr	„ : Windswalr.

Verder leze men in de eerste vellen de volgende namen, voor zoover zij een enkele maal anders gespeld voorkomen, liever aldus: Aischylos, Athena, Dodona, Iapetos, Ida, Koereten, Kreta, Oeraniden, Oeranos, Pessinoes, Rhea, Thoekydides.